

Міністерство внутрішніх справ України
ДНПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Сергій Шевченко
Наталія Сидоренко
Наталія Липовська

**ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ
ТА СТАЛІЙ РОЗВИТОК**

Навчальний посібник

Дніпро
2023

УДК 351.86:327](075.8)

Ш 37

*Рекомендовано навчально-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, протокол № від 18.10.2022*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Олена КРИШЕНЬ – кандидат наук з державного управління, директор департаменту соціального захисту населення Дніпропетровської обласної військової адміністрації, Заслужений економіст України.

Ірина ЧИКАРЕНКО – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри державного управління і місцевого самоврядування НТУ «Дніпровська політехніка».

Катерина РОМАНЕНКО – доктор наук з державного управління, професор, директор навчально-наукового інституту управління Дніпровської академії неперервної освіти.

Шевченко С. О., Сидоренко Н. С., Липовська Н. А.

Ш 37 Глобалізація, євроінтеграція та сталий розвиток : навч. посібник / С. О. Шевченко, Н. С. Сидоренко, Н. А. Липовська. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 344 с.

ISBN 978-617-8035-25-9

Навчальний посібник підготовлено відповідно до програми дисципліни «Глобалізація, євроінтеграція та сталий розвиток». Розраховано на студентів та слухачів, які навчаються за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» на першому рівні вищої освіти.

Посібник містить окремі розділи/теми, вивчення яких дозволяє сформувати необхідний обсяг загальних та спеціальних компетентностей, передбачених Державним стандартом (наказ МОН № 1172 від 29.10.2018 р.). З-поміж них такі важливі, як: здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної галузі, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Матеріал посібника сприятиме засвоєнню освітньої програми, стане у нагоді при підготовці до атестації.

ISBN 978-617-8035-25-9

© Автори, 2022

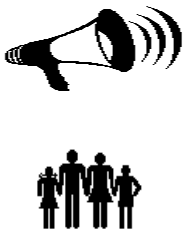
© ДДУВС, 2023

ЗМІСТ

Розділ 1. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ТРЕНД СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ	4
1.1. Виникнення глобалізації	4
1.2. Види глобалізації	25
1.3. Глобальні проблеми сучасності	58
Розділ 2. ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	70
2.1. Глобальне управління	70
2.2. Міжнародні організаційні форми на рівні світових регіонів	85
2.3. Інструменти міжнародного регулювання відносин	111
2.4. Міжнародна гармонізація та внутрішня політика	125
2.5. Організація Північноатлантичного договору (НАТО)	128
Розділ 3. ГЛОБАЛЬНІ РИЗИКИ СУЧАСНОСТІ	132
3.1. Визначення глобальних ризиків	132
3.2. Міжнародний тероризм	166
3.3. Глобальна система боротьби з тероризмом	191
Розділ 4. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ	195
4.1. Створення та розвиток Європейського Союзу	195
4.2. Інструменти інституціональної розбудови для країн-кандидатів та країн з перспективою членства в ЄС	213
4.3. Еволюція відносин України з ЄС	233
Розділ 5. СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	257
5.1. Концептуальні основи сталого розвитку	257
5.2. Історія сталого розвитку	262
5.3. Взаємозв'язки між навколишнім середовищем, економікою та суспільством	264
5.4. Стовпи сталого розвитку	266
5.5. Цілі сталого розвитку	269
5.6. Принципи сталого розвитку	273
5.7. Стратегічні орієнтири політики ЄС в контексті сталого розвитку	277
5.8. Інвестиції в зростання: політики згуртування, мобілізації бюджету ЄС і приватного фінансування	287
5.9. Вплив війни в Україні на сталий розвиток	292
ЛІТЕРАТУРА	297
ДОДАТОК	307

Розділ 1 ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ТРЕНД СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Виникнення глобалізації

<p>Визначення</p> 	<p>Термін «глобалізація» походить з англійської мови як основа слова «глобалізація», що означає виникнення міжнародної мережі, що належить до економічної та соціальної системи [1].</p>
--	--

Одне з найбільш ранніх застосувань терміна «глобалізація», як відомо, мало місце в 1930 році, в публікації під назвою «До нової освіти» – для позначення огляду людського досвіду в освіті [2].

Короткострокові «гігантські корпорації» були використані в 1897 р. [3] Чарльзом Расселом Тазелем для опису великих національних трастів та інших великих підприємств того часу. З 1960 року обидва терміни стали використовуватися як взаємозамінні економістами і дослідниками в галузі соціальних наук, і це відбувалося приблизно до середини 1980 року.

З моменту винаходу концепції глобалізація надихнула на численні інтерпретації визначень. Вона має мала історію, що сягає в минуле до великого комерційного та імперіалістичного рухів по всій Азії та Індійському океану, тобто до XV століття [4].

Деякі науковці визначають глобалізацію як один із найпопулярніших термінів сучасного суспільствознавства. Вперше він згадується в літературі в середині 1940-х років, але аж до середини 1980-х років використовується лише зрідка.

¹ Globalization. Online etimologi dictionary. URL : www.etymonline.com/index.php?term=globalization.

² Globalization. Oxford English Dictionary Online. September 2009. URL : http://dictionary.oed.com/cgi/entry/50297775?single=1&query_type=word&queryword=Globalization&first=1&max_to_show=10.

³ The Battle of Armageddon. October, 1897. P. 365–370. URL : http://www.pastor-russell.com/volumes/V4/Study_07.html.

⁴ Hopkins, A.G. (ed.) Globalization in World History. London : Norton, 2004. P. 4–8.

Після холодної війни до цього терміна вдавалися для опису того, що світ стає все більш взаємозалежним у своєму економічному та інформаційному вимірі [1]. Через складність концепції дослідницькі проекти, статті та дебати залишалися зосередженими переважно на одному аспекті глобалізації [2].

Роланд Робертсон, професор соціології Абердинського університету, був першим, хто визначив глобалізацію як «розуміння світу і підвищене сприйняття світу в цілому» [3]. Соціологи Мартін Альброу і Елізабет Кінг визначають глобалізацію як «усі ті процеси, за допомогою яких народи світу об'єднуються в єдине світове суспільство» [4].

У своїй роботі «Наслідки сучасності» Ентоні Гідденс використовує таку інтерпретацію: «глобалізацію можна визначити як інтенсифікацію суспільних відносин у всьому світі, пов'язуючи далекі місцевості у такий спосіб, що локальні події відбуваються в результаті подій, які мають місце за багато миль, і навпаки» [5].

У своїй роботі «Глобальні трансформації» Девід Хелд вивчає визначення глобалізації і стверджує: «хоча в спрощеному сенсі глобалізація належить до швидкого глобального взаємозв'язку, глибокого і масштабного, таке визначення однак вимагає тепер більш складного дослідження».

Глобалізація може бути пов'язана з локальною, національною та регіональною складовими. З одного боку, здійснюється зв'язок між соціально-економічними відносинами і мережами, організованими на локальному і/або національному рівнях, з іншого боку, він з'єднує соціально-економічні відносини і мережі, кристалізовані в більш широких масштабах у регіональні і глобальні взаємодії.

Глобалізація може належати до тих просторово-часових процесів змін, що складають основу трансформації людських проблем в організації, зв'язуючи воедино і розширюючи людську діяльність в регіонах і континентах. Без посилення на експансію в просторі зв'язків не може бути чіткого і цілісного формулювання терміна «глобалізація». Задовільне визначення глобалізації має стосуватися кожного з цих пунктів: розширення, інтенсивності та впливу [6].

¹ Inosemtsev V. L. Age of Globalization. 2008. Num. 1. The Present Day Globalization.

² Al-Rodhan, Nayef R. F. and Gérard Stoudmann. Definitions of Globalization: A Comprehensive Overview and a Proposed Definition. 2006, 19 June.

³ Robertson R. Globalization: social theory and global culture. London : Sage, 1992.

⁴ Albrow M. and Elizabeth King (eds.) Globalization, Knowledge and Society. London : Sage, 1990. 243 p.

⁵ Giddens A. The Consequences of Modernity Cambridge. Polity Press. 1991. P. 64.

⁶ Held D. et al. Global Transformations Cambridge. Polity Press. 1999.

Шведський журналіст Томас Ларссон у своїй книзі «Гонка на вершину: реальна історія глобалізації» визначає, що «глобалізація – це процес скорочення світу, скорочення відстаней, близькості речей. Це дозволяє збільшити взаємодію будь-якої людини в одній частині світу з кимось, хто знаходиться на іншому кінці світу, з метою отримання вигоди» [1].

Глобалізація була з нами з самого початку історії, але її сприйняття як спроби керувати взаємозв'язками, котрі вона створила, є більш пізнім явищем. Отже, управлінню глобалізацією властиве повільне відставання. Воно значно відстає від торгівлі, подорожей та взаємодії шляхом глобалізації. Хоча розрив між глобалізацією та управлінням спричинив незручності та призвів до конфлікту, це була менш серйозна проблема, ніж маємо зараз. Оскільки світ став тісно інтегрованим, нездатність основних гравців глобалізації, особливо США, розробити глобальні правила, ризикує повернути глобалізацію в шкідливий бік.

Історія глобалізації визначається технологіями, транспортом та міжнародним співробітництвом.

В історичній перспективі глобалізація зростає з тих пір, як *homo sapiens* оселилися в осілих культурах у долинах річок. Зв'язки, що починали формуватися як короткі вилазки для торгівлі, розвідки, євангелізації та імперської експансії, прискорилися протягом тисячоліть. Трейдери, проповідники, авантюристи та воїни постійно з'єднували розпорошені людські спільноти та цивілізації, поступово створюючи взаємопов'язане суспільство, яке ми зараз називаємо *глобалізованим*.

Правила та норми, що регулюють ці спільноти, розвивалися протягом тисячоліть взаємодії. Але правила завжди відставали від зростаючих зв'язків на різних континентах. Торговці з різних земель розв'язували правила угод як торгових просторів. Правителі та воїни вводили податки для отримання доходу від комерційних операцій і забороняли певні продукти, аби захищати власні. Щоб захистити ексклюзивність власних цінних торгових товарів, країни часто забороняли експорт певного насіння або яєць. Ці правила та норми поширювалися з розвитком імперій і охоплювали все більші території. Проповідники-авантюристи (включаючи іммігрантів) ходили по землі і піддавалися місцевим правилам і традиціям, таким самим різноманітним, як і на землях, із якими вони стикалися. В одних місцях проповідників вітали, а в інших – страчували. Мандрівники та іммігранти теж вдавалися до різних прийомів. Воїни встановлювали власні правила, коли

¹ Larsson Th. The Race to the Top: The Real Story of Globalization. Washington, D.C. : Cato Institute. 2001. P. 9.

захоплювали інші території, вбиваючи і підпорядковуючи собі мешканців. Хоча певні правила поведінки у війні між країнами й існували протягом тривалого часу, лише в XIX столітті з'явився перший корпус писаних правил. Однак це не допомогло применшити страшні наслідки двох світових воєн.

З давніх часів люди шукали віддалені місця для поселення, виробництва та обміну товарами завдяки вдосконаленню технологій і транспорту. Але лише в XIX столітті розпочалася глобальна інтеграція. Після століть європейської колонізації та торгівлі ця перша «хвиля» глобалізації була викликана пароплавами, залізницею, телеграфом та іншими досягненнями, а також посиленням економічної співпраці між країнами. Тенденція глобалізації зрештою зменшилась і зазнала краху в катастрофі Першої світової війни, за якою настали післявоєнний *протекціонізм*, Велика депресія та Друга світова війна.

За тисячі років, що люди виїжджали з дому, щоб спілкуватися з іншими людьми в далеких краях, основний поштовх не змінився, хоча угоди мають засоби, так само як і наслідки масштабних обмінів. Основним фактором, що мотивував торговців, проповідників, авантюристів і воїнів перетинати річки, гори, пустелі та океани, було прагнення до більш безпечного, повноцінного та збагачувального життя. Ті ж самі мотиви рухають сучасні аналоги цих акторів, яких зараз набагато більше за кількістю. До роздрібних торговців приєдналися 63 000 транснаціональних корпорацій, що намагаються виробляти товари та послуги в усьому світі та продати їх в усьому світі. До проповідників приєдналися місіонери різного роду, в тому числі правозахисники та екологічні активісти. Незважаючи на те, що імперії ярма зів'яли, десятки тисяч солдатів дислокуються далеко від власних домівок, борючись із терористами, розпалюючи громадянські війни та захищаючи ідеологію своїх народів. Лави авантюристів похитнулися під сотнями мільйонів туристів і сотнями тисяч біженців і емігрантів, які шукають нові будинки або нові пригоди. Новий потужний актор, споживач, приєднався до старих торговців у їхньому прагненні знайти більш якісний товар за нижчими цінами. Прискорена діяльність всіх цих суб'єктів розширила торгівлю і подорожі до безпрецедентного рівня, створивши проблеми з навколишнім середовищем і здоров'ям. Вони заохочували міграцію, розширювали можливості терористів, стимулювали кримінал та збільшували ризики розповсюдження ядерної зброї. Всі ці глобальні проблеми вимагають уваги світової спільноти.

Управління передбачає регулювання людей протягом обмеженого терміна. Воно почалася з того, що воїни брали на себе управління

територією, встановлювали контроль над людьми і ресурсами, збирали податки, набирали громадян в армію. Саргон, цар стародавньої Месопотамії, імперія якого простягалася від Шумеру до Перської затоки, проголосив себе правителем світу. Александр Македонський поширив свій імперський контроль на короткий період від Середземномор'я до річки Інд в Індії. Характер і масштаби їхнього управління були обмежені наявними ресурсами – робочою силою, а також транспортом і зв'язком. У 533 році римський імператор Юстиніан оприлюднив свій *Дайджест*, в якому перераховувалися предмети, що підлягали миту при ввезенні в Олександрію. З тих пір введення тарифів (від арабського: *інформація, інвентаризація*) різними правителями та протидія їм зацікавленими сторонами були регулярною особливістю політичного дискурсу. Перша спроба створити глобальну структуру була зроблена лише після масового розширення торгівлі в ХХ столітті. Вже тоді Генеральній угоді з тарифів і торгівлі (далі – ГАТТ) знадобилося майже п'ятдесят років, щоб завершити першу глобальну торговельну угоду і створити Світову організацію торгівлі (далі – СОТ) для регулювання зростаючої торгівлі.

Після Другої світової війни в середині 1940-х років Сполучені Штати очолили спроби відродити міжнародну торгівлю та інвестиції відповідно до узгоджених основних правил, розпочавши другу хвилю глобалізації, що продовжується досі, хоча й зазнає періодичних спадів і посилення політичного контролю.

Однак питання, що турбують трейдерів сьогодні, залишалися екзистенційно незмінними протягом сотень років. Щоб зберегти свою монополію на торгівлю шовком, китайські імператори заборонили експорт яєць шовкопряда і листя шовковиці. Султан Ємену аналогічно заборонив експорт насіння кави. Як ніколи, знову і знову в історії рішучі копікати і пірати перемагали спроби захисту таких продуктів і процесів. Британська заборона ХІХ століття на експорт текстильних технологій зазнала поразки від нової ідеї Семюеля Слейтера про крадіжку технології шляхом запам'ятовування її тонкощів. Страх перед такою крадіжкою призвів до поганої відвідуваності Міжнародної виставки винаходів у Відні в 1873 році і, зрештою, – до народження Паризької конвенції про протекцію промислової власності в 1883 році. У міру того, як технологічні та інформаційні продукти та послуги ставали все більш цінними, права інтелектуальної власності та патенти зайняли центральне місце в переговорах щодо міжнародної торгівлі. Зусилля тривають у СОТ над імплементацією угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPs), укладеної в Уругвайському раунді 1986–1994 років.

Імперії відігравали ключову роль у піднесенні управління, оскільки

вони поширювали правила та норми на територію, що розширюється, – курс, що зрештою охоплював би все більшу і більшу кількість країн. Римська імперія з її правовою системою, розвиненою мережею доріг та військовою інфраструктурою розширила управління так само, як імперія Маур'їв в Індії та імперія Хань у Китаї. Сфера управління піднялася на нову висоту при Монгольській імперії, що поширилася від Південно-Китайського моря до Чорного. Глибокий монгольський інтерес до торгівлі означав, що Шовковий шлях через Середню Азію виник як добре охоронюваний конвеєрний пояс товарів, людей та ідей. Дорога з її монгольськими сторожовими постами та заїжджими дворами, поштовою системою та рудиментарною системою паспортів і кредитних карток (paiza) забезпечувала неприховане управління для сухопутної торгівлі та транспорту. Незважаючи на всю брутальність, яку бог неба завдав монголам під час свого завоювання, їхній секуляризм уможлиблював мирне співіснування різних релігій у монгольському домені.

Однак розширена торгівля, котру вели монголи, також спричинила одну з найсерйозніших проблем для управління. У XIV столітті бубонна чума поширилася Європою за допомогою торгових караванів, забравши близько третини населення континенту. Відповіддю на цю глобальну загрозу стали паніка і локальна лють. У 1348 році Венеція взялася за профілактичний карантин, вимагаючи від кораблів чекати сорок днів перед стикуванням. Багато інших князівств дотримувалися такого підходу, і карантин став однією з перших міжнародних політик у сфері охорони здоров'я.

Пост-Вестфальське піднесення держав з демаркованими кордонами створило умови, гостинні для скоординованої політики щодо запобігання поширенню хвороб, що піддаються лікуванню. Перша Міжнаціональна санітарна конференція, що відбулася в Парижі в 1851 році, не уклала жодних угод, але зусилля продовжилися десятками міжнародних санітарних конференцій, що привело зрештою до створення Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ) у 1948 році. Як продемонструвала пандемія SARS 2003 року, ВООЗ стала однією з найуспішніших у сфері глобального управління.

Успіхи монголів у керуванні торгівлею на величезній території було важко наслідувати на початку епохи морської торгівлі. Протягом більшої частини історії, аж до XIV століття, торгові кораблі перебували у владі піратів. Хоча правителі у прагненні збирати податки з торговців пропонували захист біля своїх портів, торговці залишалися здатними постояти за себе у відкритому морі. У XIV столітті торговці в літоралі Балтики розвинули Ганзейський союз, члени якого у своїх плаваннях

відправляли озброєні судна на ескорт торгових суден.

Що стосується регулювання поведінки серед торговців, то релігія часто стримувала правила гри. Торгівля між одновірцями регулярно велася через страх перед тим самим Богом. Єврейська діаспора, поширена у всьому Середземномор'ї, Близькому Сході та Центральній Європі, часто забезпечувала регуляторну основу для мереж торгівлі. Навіть коли торгові партнери належали до різних конфесій, страх Божий, а також ризик розвитку негативної репутації виступали стримуючими факторами нечесності. Однак різноманітні релігійні вмовляння європейських і близькосхідних держав виявилися головними перешкодами для торгівлі на далекі відстані. Хоча італійські міста-держави уклали власні торговельні угоди з імперією Оттоман, піднесення ісламу змусило європейські держави шукати більш прямий спосіб торгівлі з Азією, що привело до появи подорожей-відкриттів.

Лише домінування європейських християнських держав та їх колоніальна експансія в Азії та Африці створили умови, сприятливі для напрацювання спільного підходу. Європейські торговельні країни розвинули військово-морські сили для захисту своїх кораблів і врешті-решт заявили про контроль над великими водоймами, життєво важливими для їх торгового панування. Це змусило правителя Макассара висловити протест проти голландців у 1615 році: «Бог створив землю і море, розділив землю між людством і дав море спільне. Це річ нечувана, що будь-кому має бути заборонено плавати морями». [1] Лише на початку XVII століття, коли голландський юрист Гуго Гротіус розвинув аргумент про те, що океани є міжнародним простором або, кажучи сучасною мовою, «глобальними спільними благами», концепцію еволюціонували для колективного запобігання конфлікту щодо доступу.

Зростання транспортно-комунікаційних технологій, що скорочували відстань, не тільки дозволило ширше використовувати Світовий океан і зовнішню торгівлю, а й зумовило необхідність розвитку міжнародної координації. Рудиментарна поштова служба, запроваджена монголами, подорослішала з введенням регулярного хіппінга. Але і тоді не існувало загальноприйнятого правила. На запрошення генерального поштмейстера Сполучених Штатів у 1863 р. в Парижі відбулася конференція, що намагалася узгодити деякі загальні принципи для поштового зв'язку. Ці зусилля принесли свої плоди через десять років,

¹ Quoted in G. J. Resink, *Indonesia's History Between the Myths: Essays in Legal History and Historical Theory* (The Hague: W. van Hoeve Publishers Ltd., 1968). P. 45; from F. W. Stapel, *Het Bongaais verdrag: De vestiging der Nederland- ers op Makassar* (The Bongaaya Treaty: The Establishment of the Dutch in Makassar), PhD diss., University of Leiden. 1922. P. 14 and note 2.

коли двадцять дві країни підписали Бернський договір, заснувавши Всесвітній поштовий союз. Однак ще до підписання поштової угоди близько двадцяти країн зібралися в Парижі (1865) для створення Міжнародного телеграфного союзу, що пізніше буде включений до структури ООН як стара глобальна установа.

Регулюючі акти завжди відставали від технологій. Використання залізниць і телеграфу створювало нові проблеми для управління часом і простором. Пасажири годинами чекали своїх поїздів, бо не були впевнені в часі. У 1882 році, в одній із перших спроб управління, що охопила всю планету, США започаткували ініціативу досягти міжнародної згоди стосовно, як писав державний секретар, «загального нуля довготи і стандарту часу розрахунку по всій земній кулі». На жаль Франції, що виступала за прийняття Парижу як точки меридіана світу, Грінвіч був прийнятий як 0 довготи, а середній час за Гринвічем (GMT) був прийнятий як центр двадцяти чотирьох часових поясів.

Ці приклади глобального управління, життєво важливі, хоча вони стосувалися ведення міжнародної торгівлі, транспорту та зв'язку, сприяли посиленню глобальної співпраці. Вони часто мали технічний характер, пропонуючи практичні кроки розв'язання проблем, що доводилося вирішувати на глобальному рівні. Їх прийняття не вимагало відмови від суверенітету або компрометації життєво важливих економічних або безпекових інтересів будь-якої країни. Навіть коли був зроблений чутливий політичний вибір (наприклад, коли вісім членів Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) прийняли Загальну декларацію прав людини в 1948 році), він, по суті, був безкоштовним, оскільки не було (і досі немає) жодного механізму правозастосування. Прихильники декларації зросли, тому що знову і знову випадки масового насильства над цивільним населенням демонструють, що війни залишаються переважно нерегульованими. Як свідчать геноциди в Руанді, Боснії, Дарфурі, а також в Україні, побоювання держав відмовитися від суверенітету компілюють зусилля з глобального управління.

У 2000 році Міжнародний валютний фонд (далі – МВФ) виділив чотири основні аспекти глобалізації: торгівля і транзакції, рух капіталу та інвестиції, міграція і переміщення людей, поширення знань [1].

Реакції на процеси, що сприяють глобалізаційним процесам, різноманітні, з історією доти, доки вона екстериторіальна з точки зору контакту, взаємодії та комерції.

Філософські розбіжності щодо витрат інєфітів таких процесів

¹ Globalization: Threats or Opportunity. *International Monetary Fund*. 12th April, 2000.

породили ідеологічні та соціальні рухи. Прихильники економічного зростання, розширення і розвитку в цілому вбачають процеси глобалізації бажаними і необхідними для блага людського суспільства.

Критики розглядають один або кілька процесів глобалізації як згубні для соціального добробуту в глобальному або локальному масштабі [1].

До них прилічені усі ті, хто ставить під сумнів соціальну та природну стійкість у довгостроковій перспективі, безперервну економічну експансію, соціальну структурну нерівність, викликану цими процесами, та колоніальний, імперіалістичний чи гегемонічний етноцентризм, культурну асиміляцію та культурну апропріацію, що виникають, впливаючи і пов'язуючи такі процеси.

Глобалізація – улюблена пастка-концепція журналістів і політиків. Термін також став ключовою ідеєю для практики та теорії бізнесу, але також з'явився в академічних дебатах. На жаль, те, що люди хочуть висловити або визначити за допомогою глобалізації, часто збиває з пантелику. Далі ми розглянемо деякі ключові питання теорії та досвіду глобалізації.

Глобалізація зазвичай використовується як зручна форма для опису поширення технологій комунікаційного виробництва та зв'язку в усьому світі. Найчастіше цей термін застосовують заплутано щодо зусиль МВФ, Світового банку та інституцій зі створення вільного глобального ринку товарів і послуг. Цей політичний проєкт, в іншому випадку важливий (і потенційно шкідливий для багатьох бідніших країн), насправді призначений для розвитку та експлуатації більш складних процесів.

Глобалізація з точки зору зв'язності економічного і культурного життя всього світу зростала протягом століть. І все ж багато хто вважає, що нинішня ситуація принципово відрізняється від того, що було раніше. Зв'язок і обмінний курс, складність і розмір задіяних мереж, обсяг торгівлі, взаємодія і ризик надають дивну силу ярлику «глобалізація». Зі зростанням економічного взаємозв'язку політичні зміни поглиблювалися – бідніші «периферійні» країни ставали більш залежними від «центральных» економік, таких як США, де капітал і технічна експертиза, як правило, блокуються. Відбулося також зміщення влади, далеко від національних держав і, як дехто стверджує, від транснаціональних корпорацій. Ми побачили зростання і глобалізацію «бренду».

Це не просто великі корпорації, що працюють у декількох різних країнах. Вони також розробили і вивели на ринок продукцію, що може продаватися упаковкою так само, як і у Вашингтоні. Такі бренди, як Соса-

¹ Sen A. K. *Collective choice and social welfare*. San Francisco, CA : Holden-Day, 1970.

Cola, Nike і багато інших стали частиною життя дуже великої кількості людей.

Глобалізація – це слово, що використовується для опису зростаючої взаємозалежності світових економік, культур і населення, спричиненої транскордонною торгівлею товарами та послугами, технологіями та потоками інвестицій, людей та інформації. Протягом багатьох століть країни створювали економічні партнерства, щоб сприяти таким переміщенням. Але цей термін набув популярності після холодної війни на початку 1990-х років, оскільки згадані домовленості про співпрацю сформували сучасне повсякденне життя.

Широкомасштабні наслідки глобалізації є складними та політично забарвленими. Як і у випадку з великими технологічними досягненнями, глобалізація приносить користь суспільству в цілому, але шкодить певним групам. Розуміння відносних витрат і переваг може прокласти шлях до пом'якшення проблем, зберігаючи більш широкі результати.

Сьогодні українці покладаються на світову економіку щодо багатьох речей, котрі вони купують і продають, а також стосовно розширення свого бізнесу та здійснення інвестицій. Багато продуктів і послуг стали доступними для середнього українця завдяки координації виробництва між країнами.

Глобальні ланцюги поставок – це виробничі мережі, що збирають продукцію з використанням частин зі всього світу (відомі як *проміжні товари*). Сьогодні 80% світової торгівлі керується ланцюгами поставок, керованими транснаціональними корпораціями. Торгівля проміжними товарами зараз майже вдвічі більша, ніж торгівля кінцевими товарами, і особливо важлива для передових виробництв, таких як автомобілі.

Окрім торгівлі товарами та послугами, глобальна фінансова інтеграція є предметом численних дискусій та залишається важливою темою.

Багато країн мають великі міжнародні фінансові потоки або інвестиції, що складаються з активів і зобов'язань. До них належать резерви, цінні папери (що купуються та продаються) і борги. Зазвичай їхніми власниками є фірми, банки та інші фінансові установи або уряди.

Після Другої світової війни Сполучені Штати допомогли розбудувати глобальний економічний порядок, що регулюється взаємно прийнятими правилами та контролюється багатосторонніми установами. Ідея полягала в тому, щоб створити кращий світ із країнами, що прагнуть співпрацювати одна з одною для сприяння процвітанню та миру. Вільна торгівля та верховенство права були опорою системи, допомагаючи запобігти переростанню більшості економічних суперечок

у більшші конфлікти. Створені установи включають: МВФ, ООН, Світовий банк, СОТ, Організацію Північноатлантичного договору (НАТО).

Таблиця 1

НАСЛІДКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Назва	Особливості
більше товарів за нижчими цінами	Глобалізація спонукає кожну країну спеціалізуватися на тому, що вона виробляє найкраще, використовуючи найменшу кількість ресурсів, що називається <i>порівняльною перевагою</i> . Ця концепція робить виробництво більш ефективним, сприяє економічному зростанню та знижує ціни на товари і послуги, що стають доступнішими, особливо для сімей із низькими доходами.
розвиток бізнесу	Більші ринки дозволяють компаніям охоплювати більше клієнтів і отримувати вищу віддачу від постійних витрат на ведення бізнесу, як-от будівництво фабрик або проведення досліджень. Таким чином, технологічні фірми скористалися особливими перевагами своїх інновацій.
краща якість та різноманітність	Конкуренція з-за кордону спонукає фірми США вдосконалювати свою продукцію. Як результат, споживачі мають кращі продукти та більший вибір.
інновації	Розширення торгівлі стимулює поширення технологій, інновацій та передачу ідей. Найкращі ідеї від лідерів ринку поширюються легше.
втрата роботи	Глобалізація створює нові можливості для роботи, але також сприяє витісненню робочих місць. Це суттєво не змінює загальну кількість робочих місць в економіці, оскільки вона здебільшого залежить від ділових циклів, резерву та фіскальної політики.

Назва	Особливості
<p>зменшення нерівності в світі</p>	<p>Глобалізація допомогла зменшити нерівність між найбіднішими та найбагатшими людьми у світі, причому кількість людей, які живуть у крайній бідності, скоротилася вдвічі з 1990 р. Але в багатьох країнах, включаючи США, нерівність зростає. Згідно з консенсусом науковців, глобалізація незначною мірою сприяла зростанню нерівності в оплаті праці в США, оцінюючи цей фактор у 10–20%. Провідне пояснення зростання нерівності в США полягає в тому, що технологія зменшує попит на деяких працівників із низькою та середньою заробітною платою та збільшує попит на висококваліфікованих високооплачуваних працівників. Заробітні плати також стагнували, хоча економісти все ще сперечаються щодо точних причини. Країни, що зазнали впливу глобалізації, різною мірою зменшили нерівність за допомогою систем оподаткування та соціального забезпечення. Сполучені Штати зробили найменше серед розвинених економік для мобілізації державної політики щодо зменшення нерівності.</p>
<p>глобалізація витіснила деяких робітників, підтримуючи високо-кваліфікаційні роботи</p>	<p>Глобалізація змінює типи доступних робочих місць, але мало впливає на загальну кількість робочих місць на ринку праці, що постійно змінюється. З огляду на це деякі працівники отримали прямі переваги від розширення глобальної торгівлі, а інші – ні. Окремі працівники виробничих і промислових підприємств у певних географічних регіонах програли. Малооплачувані робітники промисловості в галузях, що зіткнулися з імпортною конкуренцією, зазнали великих і тривалих втрат доходів, тоді як високооплачувані працівники в названих галузях цього не відчули. Нижчеоплачуваним працівникам, можливо, не вистачило навичок і мобільності для переходу на інші види роботи, тоді як високооплачувані працівники переїхали в компанії за межами виробництва. Дослідження свідчать, що глобалізація також зменшила вплив працівників на висунення вимог щодо підвищення заробітної плати.</p>

Економісти розглядають наслідки глобалізації для всієї економіки, щоб зважити плюси та мінуси. Оскільки загальна винагорода набагато більша, ніж витрати окремих працівників або груп, які втратили, майже

всі економісти підтримують наявність відкритого глобального ринку проти його закриття.

Інші поширені аргументи:

- *Глобалізація схожа на технічний прогрес.* І те, і інше руйнує деякі джерела існування, одночасно збільшуючи економічне зростання і відкриваючи нові та краще оплачувані можливості роботи. Інтернет, наприклад, зробив багато робочих місць застарілими, але також створив нові високооплачувані робочі місця та галузі, про які не чули лише кілька десятиліть тому.

- *Протекціонізм допомагає обраним групам, але з більшою ціною для всіх інших.* Введення мита на сталь, наприклад, допомагає певним вітчизняним виробникам сталі, але набагато більше кількість робочих місць залежить від підприємств, котрим потрібна імпортна сталь для виробництва доступних товарів. Споживачі у США зрештою платять більше за іноземні товари через тарифи та більше за вітчизняні товари, оскільки вітчизняні виробники часто підвищують ціни за відсутності іноземної конкуренції. Шкода посилюється, коли торгові партнери у відповідь встановлюють власні мита на експорт США. Сільське господарство США особливо вразливе.

Глобалізація передбачає поширення ідей, практик і технологій, і це трохи більше, ніж інтернаціоналізація та універсалізація. Це не просто модернізація чи вестернізація. І, звичайно, це більше, ніж лібералізація ринку.

Глобалізація має 5 векторів, що діють на людське суспільство і впливають на його розвиток. Векторами, за допомогою яких глобалізація взаємодіє з суспільством, як локально й регіонально, так і на міжнародному рівнях, є: економічний вектор, військовий вектор, політичний вектор, релігійний вектор і культурний вектор [1]. Дискусії та аналіз глобалізації мають виразні економічні, політичні, культурні та соціальні виміри. Далі звернемо увагу в цілому на 4 теми, що регулярно з'являються в літературі:

- 1) переселення і надмірна територіальність;
- 2) швидкість і потужність технологічних інновацій та збільшення відповідних ризиків;
- 3) зростання транснаціональних корпорацій;
- 4) як рухи світових вільних ринків, що формуються, призводять до нестабільності і розколу.

Особливим аспектом глобалізації є імпульс і сила змін. Уїлл Хаттон і Ентоні Гідденс кажуть, що глобалізація – це взаємодія надзвичайних

¹ Sandu C. Dimensiunea Culturala a Globalizarii. 2009. Congres A.R.A., Sibiu, Romania.

технологічних інновацій у поєднанні з глобальним впливом, що надає сьогоднішнім змінам складності.

Для країн, що знаходяться в авангарді економіки, баланс між наукою/знаннями і ресурсами змінився так, що наука/знання стали чи не найважливішим фактором, що визначає рівень життя, причому набагато більше, ніж земля, знаряддя праці. Сьогодні найбільш розвинені економіки дійсно засновані на науці/знаннях.

Збільшення так званої «економічної науки» означало, що економістам було поставлено завдання дивитися за межі праці та капіталу як ключових факторів виробництва.

Пол Ромер та інші говорили, що технологію (і науку, на якій вона базується) слід розглядати як третій фактор руху економіки. Технології, наука і глобальні фінанси формують разом силу, провідну економіку.

Як говорив Чарльз Лідбітер, наука про капіталізм, що полягає в тому, щоб «генерувати нові ідеї, а потім перетворювати їх у комерційні продукти і послуги, яких хочуть споживачі», тепер переконлива і потужна. Неминуче це призводить до питань про генерацію і експлуатації знань. Це вже є поділом між багатими і бідними націями, який, здається, прискорюється «наукою про капіталізм».

Коментатори та аналітики, такі як Чарльз Лідбітер, аргументували необхідність інновацій, а також визнання, що успішні економічні знання повинні розглядатися демократичним шляхом у терміни поширення «ми повинні створити відкрите суспільство, сумнівне, складне і амбітне».

Існують потужні сили, що суперечать цьому ідеалу. Зокрема, значне зростання вимог великих корпорацій визнавати права інтелектуальної власності на нові відкриття, на розвиток генетичних досліджень, з яких випливають величезні прибутки, шляхом ліцензування цих знань іншим. Існують також серйозні сумніви в тому, що сучасні економіки – це також і економіка, заснована на знаннях.

Ризик можна розглядати як шкідливу можливість, що виникає внаслідок технологічних та економічних змін. Іншими словами, ризики також стають глобалізованими. Ризики модернізації мають притаманну тенденцію до глобалізації. Універсалізація небезпек, що супроводжують промислове виробництво, відбувається незалежно від того, де відбувається виробництво. Ланцюги поставок практично з'єднують усіх на землі з усіма іншими. Ульріх Бек показав, що існує ефект бумеранга глобалізації. Ризики можуть захопити всіх тих, хто отримує прибуток або виробляє використання місцевої сировини для регіональних ринків.

Принцип і логіка цього аргументу Ульріха Бека досить прості: те, що загрожує життю на Землі, загрожує також властивостям і комерційним

інтересам тих, хто живе товарами і продуктами в результаті цього життя. Таким чином, виникає систематичне й інтенсивне протиріччя між прибутком і майновими інтересами, що здійснюють процес індустріалізації, з одного боку, та їхніми наслідками, що, можливо, загрожують володінню і прибуткам та знищують їх, з іншого, не кажучи вже про «володіння і прибутки» самого життя.

Таким чином, ми стикаємося з одним із центральних парадоксів, який Бек назвав «ризиком суспільства». Дійсно, можна сказати, що соціальні відносини, інститути та динаміка генерування знань підкреслювали ризик, що вони мають. Ризик був глобалізований.

Мануел Кастельс переконливо стверджував, що за останні 20 років у всьому світі виникла нова економіка. Він охарактеризував її як нову марку капіталізму з трьома характеристиками: управлінням, продуктивністю і конкурентоспроможністю. Ці три елементи є діями генерації знань/навичок та обробки інформації. Фірми та території організовані в мережі виробництва, управління і розподілу, і, отже, ядро економічної діяльності глобальне – це означає, що є можливість працювати в союзі, в режимі реального часу або в певний час, у планетарному масштабі. Ця остання ідея є предметом багатьох аналізів і дискусій стосовно глобалізації.

Багато заходів, що передбачали попередню взаємодію віч-на-віч або мали місцевий характер, тепер будуть проводитися на відстані.

Джон Н. Грей заявив, що відбулася значна соціально-економічна делокалізація обміну. Заходи та стосунки були витіснені з їхніх рідних місць та культур. Важливим елементом став поділ між домашньою роботою і класичним переїздом у передмістя. Але делокалізація виходить за межі цього, і тому збільшення населення має стикатися з віддаленими системами, щоб люди могли жити своїм життям.

Банківські та роздрібні продажі прийняли нові технології, що передбачають зменшену взаємодію віч-на-віч, наприклад, інтернет-магазини. Поняття відстані і площі переміщуються в нове царство.

«Простір», у якому ми живемо, коли використовуємо Інтернет для покупки товарів та спілкування, може дозволити нам розвинути відчуття іншого місця та способу спілкування, до якого ми належимо.

Відправною точкою в розумінні сьогоденного світу є не розмір ВВП або руйнівна сила систем озброєнь, а те, що союзу/перекриття більше, ніж раніше. Це може стосуватися окремих осіб, фірм, суверенних націй та окремих міст, але глибша реальність полягає в тому, що вони мають кілька зв'язків. Бізнес є класичним прикладом такої взаємопов'язаності.

Не тільки окремі особи та установи відчували на собі вплив делокалізації. Важливою причиною цього процесу стало зниження повноважень національних урядів спрямовувати і впливати на свої економіки (особливо на макроекономічне управління). Зміни в економічній діяльності, наприклад, у США та Японії, відчуються в усьому світі. Хоча вплив національних держав зменшився, він не зник зовсім. Поворотні інститути залишилися, особливо в плані створення необхідних умов для фактичної влади.

Колін Лейс зазначає, що вплив глобалізації, однак, є вагомим аргументом і що він найбільше відчувається тим, наскільки всюди політика зараз по суті керується ринком. Це означає не тільки те, що уряди не можуть «керувати» національними економіками, але й те, що для того, аби вижити на своїй посаді, урядовці повинні підтвердити здатність керувати національною політикою у такий спосіб, щоб бути адаптованим до тиску транснаціональних ринкових сил.

Іншими словами, вплив глобалізації не настільки гнітючий у сфері, де вибір політики робиться безпосередньо, як важкий, у сфері, де формуються та змінюються соціальні відносини в усіх країнах.

Хоча немає жодних сумнівів у масштабах діяльності транснаціональних корпорацій, ступінь їхнього контролю над динамікою глобалізації залишається, однак, обмеженим. Насправді це часто слабкі і аморфні організації, що зіткнулися зі втратою авторитету і ерозією спільних цінностей, що фактично зачіпає останнім часом усі сучасні інститути.

Ентоні Грей помітив, що світовий ринок не дозволяє корпораціям брати на себе попередні функції суверенних держав. Власне, і ті, і інші стають більш ослабленими та поваленими. Хоча транснаціональні корпорації відіграли значну роль у зростанні глобалізації, важливо не перебільшувати ступінь контролю, що вони мають над динамікою глобалізації.

Ще одним важливим аспектом глобалізації є характер і міць транснаціональних корпорацій. Показово, що чверть світової торгівлі була здійснена в 1999 році за допомогою транснаціональних корпорацій. Такі корпорації можуть впливати на громади в різних місцях і районах. По-перше, вони прагнуть налагодити або укласти контракт на виробничі, сервісні та збутові операції в країнах і регіонах, де вони можуть експлуатувати найдешевшу робочу силу і найдешевші ресурси.

Хоча це може означати багатство, принесене відповідній громаді, така форма глобалізації призводить до значної нерівності, оскільки вона також може означати й безробіття в громадах, де названі корпорації були

розташовані раніше. Винагорода, що виплачується на нових локаціях, може бути мінімальною, а права працівників обмеженими, так само як умови праці – поганими.

Наприклад, Наомі Кляйн довела, що в 1998 році огляд економічних зон, особливо в Китаї, засвідчив таке: працівникам компаній Ральфа Лорена, Adidas і Nike повторно платять 13 центів на годину, тоді як зарплата, що може забезпечити життя в цьому районі, становила 87 центів на годину, а в США аналогічний працівник отримує 10 доларів на годину. По-друге, транснаціональні корпорації шукають нові та невикористані ринки збуту, вони іноді прагнуть збільшити продажі, діяльність тютюнових компаній у країнах Південної півкулі. Інший приклад – розвиток ринків, населених переважно дітьми та молоддю. Фактично, ринок товарів і послуг для дітей та молоді перетворився на одну з найприбутковіших і найвпливовіших галузей.

Очевидно, що є глибокий вплив на підйом, як ми розглядаємо дитинство (особливо в скандинавських країнах і розвинених) підвищує продукт культури медіаспоживача. Ця культура підтримується завдяки безпосередньому внеску дітей, так званому «третьому світу». Використовуючи різні засоби масової інформації, товари стали центром молодіжного життя на Заході, будуючи свою ідентичність і відносини, свій емоційний і соціальний всесвіт.

Дорослі та школа негативно позиціонуються в цій розширеній матриці, де задоволення та сила молоді побудовані у такий спосіб, щоб відбуватися подалі від дорослих та школи, і переважно це може статися за допомогою товарів. Звичайно, такі товари, що використовуються в побуті, є практично новими. Такі письменники, як Еріх Фромм, коментували це явище ще на початку 1950 року.

Очевидно, відбулося прискорення та інтенсифікація (і глобалізація) паралельно з появою брендів, з акцентом на підготовку дітей та молоді до побудови ідентичності навколо цих брендів.

По-третє, і у зв'язку з вищесказаним, можна відчутти ерозію публічного простору від корпоративної діяльності. Значна сфера задоволення, наприклад, перейшла в асоціативні форми, такі як клуби і комерційна діяльність. Молодих людей все частіше виключають із громадських просторів і шкіл, якщо їм пропонують можливість витратити свій час на відносну безпеку, працювати з наставниками і розвивати свої таланти і почуття власної гідності. Як і саме поняття громадянства, рекреаційні простори зараз приватизовані в сміливій спробі отримати прибуток. Молодіжні центри, громадські парки, баскетбол або вулиці, де діти грали в м'яч, вийшли зі сфери інтересів. Ігрові зони тепер здаються

в оренду за найвищою ціною.

Ця ситуація була задокументована в США (особливо аналітиком Робертом Патнемом) і виявила глибокий вплив на якість життя громад та добробут, що відчувають ці люди.

По-четверте, транснаціональні корпорації можуть мати значний вплив на політику шопінгу в багатьох національних і транснаціональних державних органах, таких як ЄС і Світовий банк – обох ключових гравців процесу глобалізації. Вони скористалися приватизацією та відкриттям служб.

Джордж Монбіот, аналізуючи ситуацію у Великобританії, показав, що, наприклад, лікарні, дороги та в'язниці були навмисно пристосовані для задоволення корпоративних вимог, а не потреб людей.

Біотехнологічні компанії прагнули перетворити харчові ланцюги в контрольоване благо і тепер мають міцний і впливовий зв'язок із державними установами та міністрами уряду. Корпорації стали ключовими факторами в процесі прийняття рішень в ЄС, і за допомогою британського уряду, як показано в статтях Джорджа Монбіо, вони почали розвивати трансатлантичний єдиний ринок, контрольований і керований виконавчими керівниками корпорацій.

У той час як влада національних урядів над глобалізацією макроекономічних сил в останні роки була обмежена, послуги та підтримка, що надаються громадянам, розглядалися корпораціями як значна можливість.

Крім того, національні уряди мають значний вплив у міжнародних організаціях і тому стали мішенню транснаціональних компаній, що діють на цій арені.

Зростання транснаціональних корпорацій і глобалізація їхнього впливу визначили появу брендів. Астрономічне зростання багатства і культурного впливу транснаціональних компаній за останні 15 років можна віднести до ідеї, розробленої теоретиками менеджменту 1980-х рр.: успішні корпорації повинні спочатку продукувати бренди, на відміну від продуктів. Як припустила Наомі Кляйн, брендмейкери – це в першу чергу виробники так званої економіки знань/навичок.

Одним із ключових елементів, що роблять компанії транснаціональними, є експансія в те, що вони вважають зовнішніми джерелами матеріалів, компонентів і послуг. Логічний зв'язок полягає в тому, що всі корпорації не повинні витратити свої обмежені ресурси на заводах, котрі не можуть триматися на обладнанні, що зношується, і на співробітників, які старіють і вмирають, але замість цього слід зосередити свої ресурси на віртуальних цеглинах і розчині, щоб будувати бренди.

Nike, Levi's, Coca Cola та інші великі компанії витрачають величезні суми на те, щоб просувати і підтримувати власні бренди. Одна зі стратегій полягає в тому, щоб спробувати створити певний бренд як невід'ємну частину того, що люди розуміють або хочуть бачити. Як зазначалося вище щодо діяльності транснаціональних компаній, вони мають великий вплив на дітей та молодь, а також на освіту. Це спроба «володіти молодими».

Орієнтація на бренд, а не на внутрішні якості продукту, також надає перевагу транснаціональним компаніям, враховуючи умови розвитку ринку, на кшталт ахіллесової п'яти. Пошкодження бренду непропорційно впливає на продажі та його впізнаваність у різних сферах, де існує цей конкретний бренд.

Якщо бренд стає пов'язаним з невдачею та ганьбою (наприклад, коли відомий спортсмен, який використовувався для просування бренду, викривається як споживач наркотиків, або коли бренд стає пов'язаним із експлуатацією дітей), компанії стикаються з великими проблемами на ринку. Для бренду імідж – це все.

Маджид Тегеран визначає глобалізацію як процес, що розпочався понад 5000 років тому, але був значно прискорений після падіння Радянського Союзу, у 1991 році. До елементів глобалізації відносяться: капітал, праця, менеджмент, новини, образи, інформаційні технології. Основними драйверами глобалізації є транснаціональні корпорації, транснаціональні медіаорганізації, міжурядові організації, неурядові організації та альтернативні урядові організації. З гуманістичної точки зору, глобалізація передбачає як негативні, так і позитивні наслідки: скорочує і розширює розрив між націями, збільшує і зменшує політичне панування, згладжує і примножує культурні ідентичності.

Джордж Модельський має інтерактивну концепцію глобалізації і розглядає її як процес із чотирма вимірами: економічна глобалізація, формування світової думки, демократизація та політична глобалізація. Будь-яка зміна одного з цих чотирьох вимірів визначає зміни в інших вимірах.

Необхідно виділити щонайменше п'ять різних вимірів глобалізації: економічна глобалізація, політична глобалізація, спільні екологічні обмеження, культурні інститути та цінності, глобалізація комунікації.

Хоча ранній популярний дискурс про глобалізацію, здавалося, припускав – принаймні неявно, – що глобалізація та глобальне зростання знаходяться в тандемі, більш уважний погляд засвідчує, що деякі аспекти глобалізації стають більш вираженими в довгострокових фазах зростання (1973–1992 рр.) порівняно з початковим терміном (1950–1973 рр.). Такі

слова, як «нерівні» та «межі», стали все частіше з'являтися в назвах наукових праць про глобалізацію. Це відображає не тільки критичну позицію, але й очевидну необхідність чіткого теоретизування та емпіричного дослідження.

Джеффри Харт виділив п'ять концепцій, представлених глобалізацією:

1. Існування глобальної інфраструктури;
2. Глобальна гармонізація або збіжність важливої характеристики;
3. Відсутність кордонів;
4. Глобальна дифузія спочатку локалізованих явищ;
5. Географічна розпорошеність основних навичок у вищих і найбажаніших видах діяльності.

Ці поняття утворюють ціле, в якому розвивається людське суспільство.

Джеррі Бентлі каже, що для загального визначення, яке було б застосовне до всіх відповідних місць і моментів, необхідно проаналізувати періоди і виявити динаміку. Деякі помітні повороти в історії глобалізації охоплюють, із-поміж іншого: міграцію людей, десь між 500 000 і 1 000 000 років тому, одомашнення коней і винахід вітрильного спорту – приблизно 4000 рік до н. е., винахід колеса – 3500 рік до н. е., одомашнення верблюда – після 3000 року до н. е., створення морських коридорів в Індійському океані – після 500 року до н. е., відкриття шовкового шляху – приблизно 200 рік до н. е., встановлення постійного контакту між Східною і Західною півкулею і Океанією – після 1492 року, створення міжнародних торгових компаній – після 1600 року, розвиток сучасних транспортних і комунікаційних технологій – після індустріалізації, поява транснаціональних корпорацій і інтегрованої глобальної економіки – ХХ століття.

Здравко Млінар висуває на перший план ідею існування закономірності в історичних змінах, коли характеризує процес, що уникає відмінностей між перетворенням відкритого кінця і повторюваними та передбачуваними послідовностями. За цією закономірністю, все повертається знову в еволюції суспільства, але на іншому рівні на еволюційних сходах. Отже, глобалізація – це надзвичайно складне соціальне явище, що має п'ять векторів (компонентів), за допомогою яких вона здійснює свою дію на місцеву, регіональну або транснаціональну спільноту: економічний вектор, політичний вектор, релігійний вектор, культурний вектор, військовий вектор.

П'ять векторів поділяються на активні складові – економічний і військовий вектори, латентні складові – релігійний і культурний вектори,

і зі змішаним складом – політичний вектор. Представлена теорія ґрунтується на концепції, що глобалізаційна сила/суспільство та сила/глобалізоване суспільство безперервно взаємодіють, і результат цієї тривалої взаємодії має безпосередній вплив в обох напрямках: як на глобалізацію суспільства/спільноти, так і на глобалізоване суспільство/громаду.

Деякі дослідники кажуть, що немає серйозної проблеми щодо глобалізації в цілому, а є лише щодо певного типу глобалізації, нав'язаного світовою фінансовою елітою. Розрив між багатими і бідними значно збільшився. Однак розглядати глобалізацію швидше як західний імперіалізм ідей і переконань (як часто риторично пропонувалося) було б серйозною помилкою.

Звичайно, є питання глобалізації, що пов'язують її з імперіалізмом (історія завоювання, колоніалізму та ворожого/іноземного правління подекуди залишаються актуальними навіть сьогодні) та розумінням постколоніального світу. Глобалізація має свої переваги. Тому було б помилкою розглядати її як різновид імперіалізму. Глобалізація – це набагато більший і складніший процес.

Наприклад, хоча багатство і могутність транснаціональних корпорацій, здається, значно зросли, ані вони, ані національні уряди не мають стільки контролю над макроекономічними силами, скільки хотіли б. Екологічні та технологічні ризики примножилися. Глобалізація, в сенсі зв'язку зі світовим економічним і культурним життям, несе з собою інший порядок, ніж той, що був раніше.

Зв'язок і обмінний курс, складність і розмір задіяних мереж, а також обсяг торгівлі, взаємодії і ризику зробили глобалізацію дивною силою. Все це викликає багато питань у освітян і лідерів думок. Акцент тенденцій розширення бізнесу за межами національних кордонів є одним із основних проявів глобалізації. Кожна держава хоче досягти покращеного потенціалу зростання, як шляхом розвитку внутрішніх ринків, так і за рахунок освоєння нових ринків.

За рахунок підвищення ефективності використання багатонаціональної операційної системи досягається узгоджене управління існуючими національними ресурсами, але в той же час ми можемо безпосередньо вирішувати питання управління існуючими і наявними ресурсами в інших географічних районах. Соціально-економічні рухи початку тисячоліття значною мірою привертають увагу соціологів, політиків, груп прийняття рішень у плані необхідності формування нового ставлення до глобалізації. Явище стало сприйматися у всій своїй складності, всіма причетними до політичної, соціальної та

економіко-фінансової систем управління як неминуче явище, характерне для нашої сучасної епохи, а головне, ми стали уважніше аналізувати функцію регулювання розвитку сучасного людського суспільства, що здійснює глобалізація.

1.2. Види глобалізації

Економічна глобалізація

У статті «The Washington Post» йдеться, що «20 років тому глобалізація була представлена як стратегія, що підніме всі човни як у бідних, так і в багатих країнах. У США та Європі споживачі могли обирати недорогі речі, виготовлені людьми за тисячі миль звідси, чия зарплата була набагато нижчою, ніж у них. І з часом торговельні бар'єри впадуть, щоб підтримати ще більшу експансію транснаціональних корпорацій та економічні вигоди, а геополітичне співробітництво процвітатиме».

Немає сумніву, що глобалізація була корисною для багатьох країн, що розвиваються, котрі тепер мають доступ до ринків розвинених країн і можуть експортувати дешеві товари. Глобалізація також була корисною для транснаціональних корпорацій. Але вона не принесла користі працюючим людям (блакитним або білим комірцям) і призвела до триваючої деіндустріалізації Америки.

Глобалізація – це складне питання. Перш ніж робити якісь висновки, необхідно оцінити всі «за» і «проти».

Плюси

Прихильники глобалізації стверджують, що вона має потенціал зробити цей світ кращим місцем для життя та вирішити деякі глибинні проблеми, такі як безробіття та бідність.

1. Вільна торгівля має зменшити такі бар'єри між країнами, як тарифи, податки на додану вартість, субсидії та інші. Це неправда. Існує ще багато бар'єрів для вільної торгівлі. У статті «The Washington Post» сказано, що «проблема полягає в тому, що великі країни G20 додали понад 1200 обмежувальних заходів щодо експорту та імпорту з 2008 року».

2. Прихильники стверджують, що глобалізація являє собою вільну торгівлю, що сприяє глобальному економічному зростанню; створює робочі місця, робить компанії більш конкурентоспроможними та знижує ціни для споживачів.

3. Конкуренція між країнами повинна знизити ціни. У багатьох

випадках це не працює, оскільки країни маніпулюють власною валютою, щоб отримати цінову перевагу.

4. Глобалізація також надає бідним країнам можливість економічного розвитку, шляхом вливання іноземного капіталу та технологій, та створює умови, в яких можуть процвітати демократія та повага до прав людини. Це неземна мета, якої не вдалося досягти в більшості країн.

5. На думку прихильників, глобалізація та демократія повинні йти пліч-о-пліч. Це має бути чистий бізнес без колонізаторських планів.

6. Зараз існує всесвітній ринок для компаній і споживачів, що мають доступ до продуктів різних країн.

7. Поступово замість розрізнених секторів влади створюється світова держава. Політика зливається, і рішення, що приймаються, насправді є корисними для людей у всьому світі. Це просто романтичний погляд на те, що насправді відбувається.

8. Більший обмін інформацією між двома країнами, котрі не мають між собою нічого спільного.

9. Існує культурне змішування, і кожна країна дізнається більше про інші культури.

10. Оскільки у нас спільні фінансові інтереси, корпорації та уряди намагаються вирішувати екологічні проблеми одне для одного.

11. У соціальному плані ми стали більш відкритими та толерантними одне до одного, і люди, які живуть в іншій частині світу, не вважаються інопланетянами.

12. Більшість людей вважають перевагами глобалізації швидкі подорожі, засоби масової комунікації та швидке поширення інформації за допомогою мережі Інтернет.

13. Робоча сила може переїжджати з країни в країну, щоб продавати свої навички, але це може спричинити проблеми з наявною робочою силою та тиск на заробітну плату.

14. Обмін технологіями з країнами, що розвиваються, допоможе їм прогресувати. Це правда для малих країн, але крадіжка технологій та інтелектуальної власності стала великою проблемою для великих конкурентів, таких як Китай та США.

15. Транснаціональні компанії, що інвестують у встановлення заводів в інших країнах, забезпечують роботу для людей у цих країнах, часто рятуючи їх від бідності.

16. Глобалізація дала країнам можливість погодитися на угоди про вільну торгівлю, такі як NAFTA, але ці угоди коштували США багатьох робочих місць і постійно збільшували торговий дефіцит.

Мінуси

- Загальна скарга на глобалізацію полягає в тому, що вона зробила багатих багатшими, а небагатих – біднішими. «Це чудово для менеджерів, власників та інвесторів, але пекло для працівників і природи».

- Передбачається, що глобалізація – це вільна торгівля, у якій усуваються всі бар'єри, але залишається багато бар'єрів. Наприклад, 161 країна має податок на додану вартість (ПДВ) на імпорт, який у Європі сягає 21,6%. У США ПДВ немає.

- Найбільша проблема для розвинених країн полягає в тому, що робочі місця втрачаються та переміщуються до країн із меншими витратами. За скромними оцінками Роберта Скотта з Інституту економічної політики, надання Китаю статусу найбільшого сприяння призвело до втрати 3,2 млн робочих місць, у тому числі 2,4 млн робочих місць у промисловості. Він прив'язує чисті втрати через дефіцит торгівлі з Японією (78,3 млрд доларів у 2013 році) до 896 000 робочих місць, а також додаткових 682 900 робочих місць – через зростання торгового дефіциту з Мексики та США з 1994 до 2010 року.

- Працівники в розвинених країнах, таких як США, стикаються з вимогами скорочення зарплати від роботодавців, які погрожують експортом робочих місць. Це створило культуру страху для багатьох працівників середнього класу, які не мають великого впливу в цій глобальній грі.

- Великі багатонаціональні корпорації мають можливість використовувати «податкові гавані» в інших країнах, щоб уникнути сплати податків.

- Транснаціональні корпорації звинувачують у соціальній несправедливості, несправедливих умовах праці (включаючи заробітну плату за рабську працю), а також у відсутності турботи про навколишнє середовище, неправильному використанні природних ресурсів та екологічній шкоді.

- Транснаціональні корпорації, що раніше були обмежені комерційною діяльністю, все більше впливають на політичні рішення. Багато хто вважає, що існує загроза того, що корпорації будуть керувати світом, тому що вони набувають влади завдяки глобалізації.

- Виробництво продуктів за кордоном у таких країнах, як Китай, створює ризик копіювання чи викрадення технологій, що насправді відбувається швидко.

- Антиглобалісти також стверджують, що глобалізація не працює для більшості країн світу. «Протягом останнього періоду швидкого зростання світової торгівлі та інвестицій, з 1960 до 1998 року, нерівність

погіршилася як на міжнародному рівні, так і всередині країн. Програма розвитку ООН повідомляє, що найбагатші 20 відсотків населення світу споживають 86 відсотків світових ресурсів, тоді як 80 відсотків найбідніших споживають лише 14 відсотків».

- Деякі експерти вважають, що глобалізація також призводить до поширення інфекційних захворювань. Смертельні хвороби, такі як ВІЛ/СНІД, поширюються мандрівниками у найвіддаленіші куточки земної кулі.

- Глобалізація призвела до експлуатації праці. Ув'язнених і підлітків привчають працювати в нелюдських умовах. Для виробництва дешевих товарів ігноруються стандарти безпеки. Також спостерігається зростання торгівлі людьми.

- Схеми соціального забезпечення або «мережі безпеки» перебувають під великим тиском у розвинених країнах через дефіцит, втрату робочих місць та інші економічні наслідки глобалізації.

Глобалізація – це економічне цунамі, що охоплює планету. Ми не можемо це зупинити, але можемо багато чого зробити, щоб уповільнити його та зробити його більш справедливим.

Чого не вистачає

Лідерство. Потрібні політики, які готові протистояти шахраям. Одна з найбільших проблем США полягає в тому, що 7 їхніх торгових партнерів маніпулюють власними валютами, аби отримати несправедливу цінову перевагу, що збільшує їхній експорт і зменшує їхній імпорт. Згідно з правилами СОТ, це є незаконним, тому наявна вагома правова основа для встановлення певного податку на їхній експорт, доки вони не припинять шахрайство.

Збалансована торгівля – більшість торговельних партнерів можуть збалансувати власні торговельні бюджети і навіть мати профіцит. Торговельний дефіцит є найбільшим вбивцею робочих місць у економіці, особливо робочих місць у промисловості.

Дотримання правил – Китай безрозсудно ігнорує правила торгівлі та закони СОТ. Крім валютних маніпуляцій, вони субсидують свої державні компанії, щоб орієнтуватися на іноземні ринки, і надають фінансування цим компаніям, котрі демпінгують свою продукцію в Америці. Вони також крадуть технології в США, продають підроблені версії продуктів і встановлюють тарифи та інші бар'єри в будь-який час, оскільки США нічого не робить, щоб зупинити їх. Китай не заслуговує на те, щоб бути в списку найбільш сприятливих націй, і слід оподатковувати їхній експорт до США, доки вони не припинять цю незаконну діяльність.

Те, що добре для країн третього світу, таких як Кенія, чи країн із

величезним зростанням, таких як Китай, не було таким для американських робітників. Глобалізація деіндустріалізує Америку, оскільки продовжується аутсорсинг як синіх, так і білих комірців. Прихильники глобалізації стверджують, що це добре, адже спричинило появу імпортованих товарів за низькими цінами, але вони не компенсували зниження заробітної плати в середньому класі та втрату багатьох сімейних оплачуваних робочих місць.

Культурна глобалізація

Явище глобалізації, як неминучий процес, вплинуло на багато сфер людського життя. Це явище з його надздібностями впливу створило нову і іншу епоху, ніж минуле. Серед індивідуальних і різних соціальних сфер людського життя більшого впливу глобалізації зазнали культура і політика. Культурна сфера, як найголовніша, загальна, поширена і життєво важлива для індивідуальної і соціальної власності людства, зазнала більшого впливу глобалізації, ніж політика. Як позитивний вплив глобалізації на культуру слід назвати еволюцію в культурі та уявленні людини про себе, примноження знань, національно-культурне пробудження, формування нової політико-культурної ідентичності людини тощо. Звичайно, це явище мало й деякі негативні наслідки, такі як криза ідентичності, послаблення субкультур і розширення культури західного споживання у східних суспільствах і менш розвинених країнах.

У зв'язку з багатовимірністю глобалізації сформувалися різні погляди щодо її впливу на культуру. Те, як відбувається зв'язок між глобалізацією та культурами і субкультурами, а також міра та якість впливу глобалізації на культури привертала увагу багатьох дослідників. Чи йде глобалізація до виробництва і підтвердження загальної культури, а також чи тягне і фрагментує субкультури? Чи рухається вона до фіксації, посилення, рефлоресценції та трансляції спеціальних культур? Чи спричинить це кризу культури та ідентичності для націй, чи з'являться нові політико-культурні ідентичності? Чи призводить цей вплив до змішування та інтеграції ідентичностей, культур, етносів, релігій та ідеологій, чи глобалізація намагається транслювати особливу західну чи східну культуру та ідеологію? Дослідження цих питань відкриє для дослідників нове ставлення до глобалізації.

Теорії в культурній глобалізації

1. Культурна подібність.

Згідно з цією теорією, наслідки глобалізації мають узагальнюючий і універсалізаторський характер, протилежний будь-якого роду

відмінностям і спеціалізації. Отже, співіснування з різними культурами неможливе. Глобалізація є фігурою в ефірі і домінує в особливій культурі над іншими культурами світу. Тож орієнтація глобалізації полягає в інтеграції культури та подібності. У процесі глобалізації більшість культур і субкультур в умовах культури капіталізму будуть зазнавати поступової ерозії і трансмутації. Культури і традиційні субкультури в різних суспільствах, на відміну від культури капіталізму, змушені відступати, відмовлятися, змішуватися, а іноді й падати вниз.

Культурна подібність стосується поширення культурного імперіалізму, а також іноді вона називається американізацією. Культурний імперіалізм у формі культурної інтеграції та подібності, за допомогою інструментів засобів масової інформації та комунікаційних технологій, домінує над усім світом і є специфічним для культури нерозвинених країн. Суспільства і країни, що розвиваються, завдяки високому рівню економіки і технологій створюють і пропагують особливий культурний дискурс [1]. Культурний імперіалізм формується з деяких ідей і домінованих дискурсів, що стосуються панування цих культур на ослаблених культурах [2].

Теоретики культурної подібності вважають, що існують деякі домінуючі культури, які повинні поглинати інші субкультури, добровільно або мимовільно, або ті мають залишатися ізольованими. В епоху глобалізації різні культури покинуті телебаченням, глобальним туризмом, глобальною англійською мовою, глобальними правами людини, споживацтвом тощо. Це може спричинити ідентичність, етнічну, релігійну та національну кризу, або ослаблені культури будуть оточені спеціальною географією [3].

Глобалізація комунікаційними технологіями привела до інтеграції культур і створила глобальну культуру [4]. Звичайно, теоретики культурної подібності відносять її до символів західної культури і особливо Америки. Томлінсон каже, що всі персонажі, такі як тканина, їжа, музика, кіно, телебачення, архітектура, є для нас культурною сіміоляризацією. Безперечно, що сьогодні деякі режими, бренди, смаки та традиції стали глобальними нормами, що спостерігається в усьому світі. Деякими з цих норм і подібною культурою є такі, як: Coca-Cola, McDonald's, Calvin Clan, Microsoft, Levis, Dallas, IBM, Michel Jackson,

¹ Pahlavan Ch. Culturalogy. Tehran : Gatreh Press, 2003. P. 409.

² Tomlinson J. Globalization and Culture. Tehran : Cultural Research officePress, 2002. P. 115.

³ Tomlinson J. Ibid. P. 281.

⁴ Poster M. Second Age of media. Tehran : Institution of Iran Press, 1998. P. 93.

Nike, CNN, Marlboro, Shird Singer [1].

2. Культурна різноманітність.

Деякі вважають, що глобалізація викликала різноманітність у культурі. Незважаючи на зусилля деяких країн щодо трансляції та поширення західної культури, єдина культура та ідентичність не сформувалися. Ущільнення часу і місця, зменшення культурних і фізичних бар'єрів і кордонів, посилення взаємодій і зв'язків між націями і окремими особами викликали підкріплення, поширення й варіювання культур, мов, релігій та ідеологій. Збільшення та відтворення залежностей, символів, режимів, поведінки, гасел, ідеологій та рухів на регіональному, національному та глобальному рівнях є ознаками культурної розмаїтості та її суверенітету від культурного імперіалізму. У наш час націоналізм, регіоналізм, сектантство, соціалізм, фундаменталізм, традиціоналізм є настільки ж потужними і повноцінними ідеологіями в усьому світі.

Культурна глобалізація зумовлює посилення і будь-яких регіональних особливостей. Процес глобалізації виробляє діалектично парадоксальний процес проти себе. Глобалізація та універсалізація інформаційно-комунікаційних технологій вирости своєрідним етнічним, релігійним і культурним пейзажем і зміцнили рідні лояльності і субкультури [2]. Ідентичності нації переважно формуються за особливими характеристиками інших. Глобалізація з усуненням ідентифікаційних та інформаційних бар'єрів створила основи для зміцнення етнічної, внутрішньої та національної ідентичності. По суті, глобалізація викликала культурну розмаїтість, а остання викликала різноманітність життя. Глобалізація створила ринок культурної розмаїтості, на якому людина може вловлювати різні речі та виявляти спільні риси й розбіжності, що існують між нею та іншими, і кожен може створити для себе новий світ [3]. Природа глобалізації полягає в плануванні діалогу та дискусій між окремими особами, націями і навіть статями, при цьому діалог базується на принципі різноманітності. Філософія діалогу базується на такому принципі: інший також існує, і він може відрізнятись [4].

3. Культурна єдність – різноманітність.

Дехто стверджує, що глобалізація – це вік появи опозицій. Деякі з цих опозицій є такими, як цнітаризм та інтенситаризм, глобалізація та регіоналізація, узагальнення та спеціалізація, поява глобального

¹ Tomlinson J. Ibid. P. 118.

² Semati H. Islamic Revolution, Civilizational Design. *Iran*. 1997. No 13. P. 14.

³ Persdokoyar C. Our Creative Variety. Tehran : UNSCO Press, 1998, P. 61.

⁴ Mehdizadeh S. M. Introduction in Cultures Dialog. *Resaneh*. 1998. No 33. P. 77.

суспільства всередині нації, відокремлення модернізму від неомодернізму, поява та трансляція процесів секуляризму окремо від процесів несекуляризму, співіснування ідентичностей традиціоналізму з сучасними традиціями, індивідуалізм та плюралізм. Новий час припускає, що всі претензії є правильними, з прийняттям абсолютного релятивізму. Глобалізація визнає культурну розмаїтість і рідні та національні інтереси, але все ж зобов'язує до своєї глобальної єдності. Хибність життя в глобальному спільному суспільстві полягає у збереженні ступеня незалежності і відмінності індивіда і націй, а також підкріпленні деяких спільних культур та ідентичностей. Отже, глобалізація не тільки не вилучає рідну, регіональну та національну культури, а й не заперечує формування глобальної нової ідентичності та розширення загальнолюдських ідеалів у світі. Людина в епоху глобалізації намагається зрозуміти і виявити відмінності, що існують між націями, і тому намагається створити реляційні та комунікаційні принципи між окремими особами, націями і навіть державами, і робить спроби йти до спільного та співіснуючого життя [1]. Отже, згідно з цим світоглядом, глобалізація не створює культурного імперіалізму і не створює лише культурну різноманітність.

4. Поєднання культури.

Деякі теоретики вважають, що глобалізація була зумовлена змішуванням культури, культурної анархії, поєднанням незбалансованих і одночасних культур. Культури прямо взаємодіють одна з одною без будь-якого контролю. Отже, ідентичності постійно змінюються та еволюціонують. Серед культур культурний дискурс, що має більше сили та гегемонії, матиме більше простору для дій та панування над культурами, а інші культури будуть лише споживачами домінуючої культури. Однак глобалізація створює культурні змагання між усіма індивідами і націями, але слабкість ідентичності і несприйняття комунікаційних технологій в деяких країнах підвищили їх вразливість і культурно-географічне видалення. Ці слабкості згладили основи панування культурного імперіалізму над країнами, що не розвиваються, і посилили їхню високу ідентичність і культурну кризу [2].

Згідно з цим світоглядом глобалізація створила різні гібридні ідентичності та культури. Гібридна культура поєднала в собі традиції і сучасні, національні та глобальні елементи. Національність громадянина може бути сукупністю якихось різних націй або рас чи каст. Це питання посилює складну і багатоманітну залежність між окремими особами і

¹ Semati H. Ibid. P. 59–60.

² Golmohammadi A. Globalization; Culture, Identity. Tehran : Nei Press, 2002. P. 242.

народами. Індивід із гібридною ідентичністю, завдяки різноманітності ідентичностей, з одного боку, має позитивні характеристики, але з іншого, вони спричинять парадокс різних корінних, регіональних, національних, глобальних, етнічних, акторських та релігійних ідентичностей. Глобалізація під впливом основ постмодернізму створює змінні, дискретні, мультиплексні, складні й синкретичні культури [1]. У постмодерністській культурі немає фіксації ідентичності. Існують багато причин ідентичності та культурної кризи в деяких країнах, із-поміж них: трансляція комунікацій між різними культурами, мимовільна акультурація, легке переливання культури, діяльність світових ЗМІ, вхід іноземних культурних виробництв без контролю, формування мультикультурної політики, макроуправління у формуванні культурної політики, матеріалізація культурних виробництв, культурно-політична змова іноземців.

5. Зіткнення культури і цивілізації.

Професор Гарвардського університету Семюел Хантінгтон підготував одну з основоположних праць про те, що культура стане головним фактором, котрий розділить світ у майбутньому. У статті під назвою «Зіткнення цивілізацій», що пізніше була розширена в повну книгу, Хантінгтон зазначає: «...Фундаментальне джерело конфлікту в цьому новому світі не буде в першу чергу ідеологічним або в першу чергу економічним. Культура являтиме собою великі розбіжності між людством і буде домінуючим джерелом конфліктів. Національні держави залишаться наймогутнішими суб'єктами світових справ, але основні конфлікти глобальної політики відбуватимуться між націями та групами різних цивілізацій. Зіткнення цивілізацій буде домінувати в глобальній політиці» [2].

Хантінгтон визначає цивілізацію як «вищу культурну групу людей і найширший рівень культурної ідентичності, що мають люди... Вона визначається як загальними об'єктивними елементами, такими як мова, історія, релігія, звичаї, інститути, так і суб'єктивною самоідентифікацією людей». При цьому він поділяє світ на основні культурні групи, що охоплюють, зокрема, західну, конфуціанську, японську, ісламську, індуїстську, слов'яно-православну, латиноамериканську та африканську цивілізації.

В основі його тез лежить уявлення про те, що із закінченням глобальної конкуренції за економічну ідеологію лінії розлому світового конфлікту тепер майже всі лежать на розколах між цими великими

¹ Lotus S. *Westernization of World*. Tehran : Gasideh Press, 1998. P. 131.

² Huntington S. *The clash of civilizations*. *Foreign affairs*. 1993. No 3(72). P. 22.

культурами світу. Хантінгтон розглядає ці поняття культурної ідентичності як первинні, що зрештою візьмуть верх над світськими, об'єднуючими силами економічної глобалізації.

Автор Бенджамін Барбер написав ще одну з найбільш значущих останніх робіт про шлях культурного зіткнення під назвою «*Джихад проти Максвіту*». Однак, на відміну від Хантінгтона, який бачив, як світ розколюється за культурними лініями, Барбер визначає битву між традиційними цінностями, котрі є джерелом того, що він називає джихадом, з одного боку, і силами глобалізації, або Маквордом [1].

Глобалізація та ідентичність

Глобалізація зі створенням нових соціальних, політичних і культурних контекстів, а також із залученням інформаційно-комунікаційних передових інструментів спричинила зміну знань людства та створення нового політико-культурного ідентифікуючого утворення на національному та глобальному рівнях. В епоху глобалізації ідентичність людини та її ставлення до себе і світу домінували над людською поведінкою. Політика часто ґрунтувалася на ідентичності, а не на інтересі, класі та владі. Політика і культура, що створюють ідентичність в умовах глобалізації, не є єдиним розмахом, єдиним полярним і просто лівим або правим, але всі культури і політика, навіть регіональні і рідні, були виведені з кордону і знаходяться в центрі нових соціально-політичних формування. Глобалізація спричинила переосмислення основних елементів формування ідентичності та інтернавала нових суб'єктів у прийнятті політичних і культурних рішень.

Термін ідентичності означає прозріння та знання людини про природу й політичні, культурні та соціальні властивості її самої та світу і має такі характеристики, як відмінність, фіксованість та стабільність, локативність, колективність та час. Ідентичність має два парні очевидно адоксичні виміри. Перше – це схожість і симфоніка, а друге – відмінність від інших. У поясненні Емануеля Кастельса ідентичність є джерелом сенсу та досвіду для людей. Ідентичність – це процес створення ідеї відповідно до збору політичних і культурних характеристик [2]. Ідентичність створюється переважно в контакті з іншими [3].

Існує два види ідентичностей: суб'єктивні, або приватні, і множинні. Суб'єктивна ідентичність – це відношення до людської приватної системи знань, а множинна – до політичної, культурної

¹ Barber B. R. *Jehad vs. McWorld*. *Atlantic*. 1992. March.

² Barber B. R. *Jehad vs. McWorld*. *Atlantic*. 1992. March. С. 7.

³ Golmohammadi A. *National identity and globalization*. Tehran : Nei Press. 2002. P. 20.

приналежності індивіда до певної групи чи класу. Ще одним класом об'єднання ідентичності є регіональне, національне і глобальне. Рідна, локальна та регіональна ідентичність у традиційних суспільствах та національні й глобальні ідентичності в сучасних та індустріальних суспільствах мають більше влади, солідарності та вищі функції. Твердження про те, що дослідження полягає в тому, що будь-які ідентичності в усіх сферах будуть ловити зміни, еволюцію і перевизначення під впливом наслідків глобалізації. Розвиток і відсутність розвитку є дуже важливими факторами стабільності і нестабільності ідентичності суспільств.

Існує безліч афективних факторів та елементів в ідентичностях, що створені на різних рівнях. Деякі з них такі, як: екологічні та ментальні чинники, історичне, культурне, політичне, соціальне, економічне та глобалізаційне явище. Інтерація та адаптивність цих факторів разом є найважливішими в процесі створення ідентичності. Політичні та культурні елементи, а не інші, мають більший потенціал у збільшенні та просуванні людської ідентичності, особливо в епоху глобалізації, як у традиційному суспільстві через їх нехтування або оману цих факторів зіткнулися з кризою ідентичності. Запаси та фактори ідентичності представляють ідентичність чотирма елементами: традиційними перевагами, сенсаційними і сентиментальними, зв'язком з думками і зв'язком з владними відносинами [1].

Як було зазначено вище, глобалізація – це явище, що пов'язане з розширенням комунікацій, переосмисленням і деформацією в різних суб'єктах, особливо в політичних і культурних питаннях життя людини. Ідентичність базується на інших, тому вона була глобалізована шляхом розширення глобалізації феноменом. Таким чином, ідентичність глобалізує свій комунікаційний проміжок шляхом розширення глобалізаційної комунікації, і має взаємодію, пов'язану з дистанційним явищем. Ці взаємодії між ідентичністю та глобалізацією змінили знання людства про себе та світ і, звичайно, можуть стати в деякі часи наслідком відчуження [2].

Феномен глобалізації, з одного боку, асимілює та стандартизує ідентичності культур, а з іншого, він включає спілкування, приєднання та незалежну взаємодію між людьми та націями і суспільствами, а також створює контекст для більшого розширення культур та ідентичностей. Оскільки ідентичності мають будівельний характер, основи створення

¹ Goraishi F. Globalization and Evolution in our Notion. *National Studies*. Third Year. 2001. No 11. P. 52.

² Ibid. P. 47.

ідентичності матимуть спільні обличчя за впливом та сінглтонним світом, а також сформуєть спільні ідентичності в глобальному аспекті. В епоху глобалізації збирання думок у модернізмі та постмодернізмі, світських школах, ісламських та неісламських думок сформує нові знання про ідентичність у політичних та культурних сферах, оскільки в той час як людина здатна дотримуватися місцевих та національних ідентичностей, вона також здатна вловити нову глобальну ідентичність. Отже, людина в епоху глобалізації має різні та множинні ідентичності, котрі всі мають єдине знання.

Традиційне створення ідентичності базувалося на часі, місці та просторі. Глобалізація з потужними інструментами комунікації, всесвітньої інтеграції та ущільнення часу і простору змінила елементи формування ідентичності та спричинила їх переосмислення. У традиційних суспільствах час і простір були прийняті разом із нею, і вони мали доступне відношення, а всі функції та визначення були сформовані часом і простором. Місце, з символами різниці, створило своєрідну стійкість і кореляційний сенс, а також обмежило простір, що був нестійким і рухливим. Глобалізація з відокремленим від місця простором спричинила сьогодення, тому місце буде порожнім і співатиме, а простір матиме більше масштабів. Глобалізація також ущільнює час і простір, а час упустив свою функцію кореляції з місцем і волею створив стільки секунд, що Кастельс витіснив його як «час без часу [1]».

Два погляди, процес і проєкт, про феномен глобалізації створили дві теорії про його прихильність до різних питань і особливо до ідентичності. Перший світогляд є скептичним. Наприклад, Vuderio та його послідовники вважають, що глобалізація має абсолютно негативні наслідки у формуванні політико-культурної ідентичності. З-поміж іншого – культурна небезпека, відчуження, криза ідентичності, відтік мізків, видалення культурної розмаїтості і зростання культурного одиничного, формування нової форми політичного і культурного колоніалізму, вестернізація [2]. Скептично налаштовані постмодерністи стверджують, що ідентичність – це конструкція, що базується на індивідуальних інтерпретаціях, парадоксальних і в прагматизмі, тому неможливо сформувати абсолютну стратегію в основі реальності, істини і науковості [3]. Цей світогляд відсилає до теорії плюралізму постмодернізму, тобто неможливе формування стійкої та спільної ідентичності.

¹ Castells. Ibid.

² Golmohammadi. Ibid. P. 377.

³ Henrique J. & Others. Changing the Subject: Psychology, Regulation, and Subjectivity. New York : Methuen, 1984. P. 1–3.

Другий погляд стосується ствердної групи (Лутар, Фуко, Маффе, Лаклао). Вони вважають, що глобалізація має позитивні наслідки у формуванні політико-культурної ідентичності. Деякі з них: більше взаємодій між політико-культурними елітами в різних суспільствах, політико-культурний розвиток, зростання владної робочої сили з національною та глобальною ідентичністю, посилення локальної та регіональної політичної і культурної ідентичності, паралельно зростаюча глобальна ідентичність, створення контексту для впровадження багатьох і різних культур та ідентичностей у всьому світі.

Різні і множинні культури і політика, а також нова і спільна політико-культурна ідентичність людства були сформовані зламаними і скасованими бар'єрами часу і місця. Ці глобальні нові ідентичності виражають основні принципи прав людини, і вони поступово набудуть глобальних масштабів. Нова ідентичність має глобальну легітимність, а люди в усьому світі взаємодіють разом із новою ідентичністю. Насправді, у людей сформувалося своєрідне глобальне знання, тому всі локальні, національні та глобальні ідентичності із загальними знаннями будуть скорочуватися разом [1].

Глобалізація з передовими інструментами інформації та комунікації створила революцію в політиці – культурне прозріння націй – і лягла в основу їх нової ідентичності. Ці нові уявлення та ідентичності відкидають будь-який політичний/культурний деспотизм і політичний абсолютизм та систему тоталітаризму, а також встановлюють нову культурно-політичну ідентичність у школах, релігіях і думках, що є стандартами для людського блага. Глобалізація засад постмодернізму controvertує монополістику і монокультуру і відкидає претензію на «Абсолютну довіру» певної політичної системи, видає нові знання та ідентичність на глобальному рівні. Сьогодні дискурсом культурного плюралізму під впливом глобалізації стала нова і панівна думка й модель індивідуальної і множинної поведінки націй та держав. Згідно з цим новим дискурсом замість прийняття рішень подібності для різних політичних і культурних груп можна визнати рівні політичні, соціальні та культурні права для всіх груп без будь-якої загрози політико-культурній унікальності [2].

Глобалізація шляхом виведення культур із вузького зв'язку часу і місця, а також завдяки широкій діяльності культур згладила контекст видання мікро- і макрокультур на глобальному рівні і спричинила формування нових політико-культурних ідентичностей. Нові політико-

¹ Pahlavan Ch. Culturalogy; Speeches in Contexts of Culture and Civilization. Tehran : Payam Emrooz Press, 2001.

² Sinaei V. Cultural Pluralism in Globalization Age. *Olome Ejtemaei*. 2006. No 25.

культурні ідентичності на національному та світовому рівнях привели до того, що політична авторитарна система, для виходу з нових викликів ідентичності та вирішення кризи легітимності, вирішила реформувати свою політичну систему та створила умови для більшої участі інтелектуальної та культурної меншини в політичних групах. Глобалізація та формування нових політико-культурних ідентичностей, а також розширення дискурсу культурного плюралізму та поширення хвилі демократії на глобальному рівні змусили авторитарних керівників зберегти власну політичну легітимність, посилити відповідальність, зменшити їхні повноваження та збільшити участь людей.

Серед ефективних факторів формування нової ідентичності можна виділити такі:

- ***Стверджувальні основи теорій постмодернізму.***

Історична робота з малювання політико-культурної ідентичності в епоху постмодернізму полягає в тому, щоб розширити соціокультурні зміни в 1960 році в країнах Європи. У цей час класичні марксистські теорії у кинутому бойовому розмаху не могли конкретизувати характер складної сучасної боротьби за владу, політичного панування, формування нових політичних ідентичностей, суб'єктних і громадських рухів.

Після появи нових політичних течій, таких як націоналізм, фемінізм, мир, цивілізація та ін., для їх перевірки та аналізу сформувалася особлива теорія. Постмодерністи для формування нової політико-культурної ідентичності переробили предмет і соціальну культуру, переглянули моделі влади та боротьби [1]. Постмодерністи, на відміну від об'єктивізму культурної ідентичності та сучасних соціальних меж, обговорювали такі питання, як конструювання ідентичності, плюралізм культур, ідентичностей, сенсу та нових фундаментальних суспільств; створення нової території культуральної політики. Вони відкидають абсолютизм сучасності і створюють нову ідентичність в конкретному уявленні, акцентуючи увагу на кореляції груп і суспільств в основі їхніх інтересів [2]. Відповідно до теорії постмодернізму абсолютистська ідентичність і гегемонія та імперіалістична логіка сучасності були закінчені, а самопізнання та нова епоха ідентичності, а також розширення рухів націоналізму, демократії та ісламського пробудження та мобільності починаються.

Постмодерністи при аналізі та конкретизації нової політико-

¹ Best St. & Douglas K. Postmodern Theory: Critical Interrogations. New York : The Guilford Press, 1997. P. 286.

² Ashraf N. A. Post modernism and Political Identity. *Journal of National Studies*. Seven Year. 2006. No 3. P. 120.

культурної ідентичності мають кілька важливих тверджень:

1. *Ідентичності є дискурсивною конструкцією і мають комунікативний характер.* Це означає, що людські ідентичності продовжують конструюватися та переглядатися, і тому людина в розумінні широкої мережі спілкування в епоху глобалізації, під впливом різних факторів та в різних середовищах, вловить нове розуміння та ідентичність. На думку Фуко, глобалізація – це свого роду нова нормалізація. Глобалізація – це арена різних дискурсів, що створюють нові ідентичності.

2. *Ідентичності, як правило, мають культурне обличчя.* Постмодернізм здебільшого є культурною парадигмою. Отже, в ідентичності робиться акцент на культурному елементі, а не на політичному, економічному та діловому. Зі створенням і поширенням глобалізації сфери створення ідентичності також вловлюють більшу еволюцію. У традиційних та сучасних суспільствах факторами створення ідентичності були сім'я, церква, установи та служіння, але в індустріальних та постмодерних суспільствах за це завдання відповідають інструменти комунікації та інформації. Отже, канали створення ідентичності є культурними інструментами та інституціями.

3. *Ідентичності ґрунтуються на відмінностях.* Ідентичності формуються відносно інших. Постмодерністи уявляють собі, що ідентичність людини формується шляхом створення різниці між нею та іншими, а також шляхом створення дихотомії на кшталт: чорно-білий, чоловік/жінка, родич/за кордоном. Глобалізація, розширюючи комунікацію і ущільнення часу і місця, надала багато інших і тим самим змінила самопізнання людської ідентичності, створила нові політико-культурні ідентичності.

4. *Створення нової ідентичності базується на політиці ідентичності.* Політика ідентичності – це орієнтир, завдяки якому люди переосмислюють себе шляхом членства в групах, що перебували в межі прийняття рішень та прийняття ідентичності. У політиці ідентичності народ сам належить до груп, що покарані і перебувають під домінуючою владою імперіалістів. Поява політики ідентичності не тільки створювала контексти для формування нових політико-культурних ідентичностей у публічних дослідженнях, але й є новою формою політичної участі та уваги до інтересів інших сусідніх груп, що створила *громадянський націоналізм* [1]. Поява деяких рухів, таких як фемінізм, праця, гендер, екологія тощо, є супроводом формування нових політико-культурних ідентичностей.

¹ Pakolesky, 2001: 384.

• **Створення та поширення цінностей постматеріалізму.**

Ще одним чинником формування нових політико-культурних ідентичностей під впливом феномену глобалізації є ціннісна еволюція та поява сучасних цінностей у світі і особливо в західних постіндустріальних суспільствах. Рональд Енгельгард стверджує, що глобалізація, на додаток до інтелектуальної, культурної ідентичностей та ідентичності зміни суспільств, також створила нову форму соціальної основи політичного контрасту, причини обрання і підтримки політичних партій, а також шляхи досягнення політичних цілей [1]. Через еволюцію від світських цінностей до постматеріалізму та створення нових політико-культурних знань багато нових політико-культурних питань постали в центрі прийняття рішень і спричинили головне стимулювання багатьох політик і рухів. Форма виникнення нових цінностей створила нові партії, змінила характери еволюції народного блаженства. Нові знання і постматеріалізм змінили характер релігійних установок, правил сексуальності, культурних, фрескових і поведінкових норм західних і незахідних суспільств. Габермас вважає, що поява нових політичних, культурних і соціальних груп і рухів є наслідками комодітизації, зростання економіки розкуркулення, створення бюрократичної держави загального добробуту після Другої світової війни. Він стверджує, що метою філософії нових соціальних рухів є захист життєвого світу (сім'ї та соціальних цінностей) [2].

• **Еволюції в індустріальних капіталістичних суспільствах.**

Виразні й широко поширені еволюції та досвіди в індустріальних суспільствах, за допомогою інструментів розвитку та технологій, починаючи з 1970 року, призвели до деформації переважно в пізнанні ідентичності людей і сформувавши нові політико-соціальні сили, цілями яких були не влада чи інтерес, а переосмислення самосвідомості суспільства, світу та природи. Аллен Турейн стверджує, що структурні зміни та зміни в індустріальних суспільствах створили нові структури ідентичності та акторів, які будуть інтелектами та мислячими виробниками, а не фінансистами та навіть працею. Отже, знання та інформація є джерелом створення ідентичності в постіндустріальних суспільствах. Турейн за концепцією історичності, перевизначення природи та людини, також вводить нові рухи як основні активні дії в

¹ Engelhard R. Cultural Evolution in Industrial Advanced Countries / Translated by Maryam Vetr. Tehran : Kavir Press, 1994. P. 2.

² Karimi M. A. New Identities in Globalization Age. *Law and Political Science*. Second Year. 2007. No 4.

політиці ідентичності [1]. Відносний добробут соціал-демократії, підвищення рівня освіти, експрес-зростання секції обслуговування є факторами формування нових ідентичностей.

• ***Еволюція глобальної системи.***

Макро- і широкомасштабна еволюція глобальної системи під впливом процесу глобалізації є основними причинами формування нових ідентичностей. Емануель Кастельс визначав *мережеве суспільство* як пов'язане зі створенням нових ідентичностей, сучасними рухами та глобалізацією. На його думку, революція інформаційних технологій та переробка структури системи капіталізму започаткували нову форму суспільства, символами якого є формування глобальної нової ідентичності та універсалізація цих технологій. Нове суспільство змінює культуру і нові інститути [2]. З глобальною еволюцією та продовженням інформаційної епохи політичні системи індустріальної епохи зіткнулися з кризою легітимності. Проте робітничі рухи, політичні партії та нації – державні інститути не є соціально незалежними та афективними агентами, а замість екологів, феміністок, релігійних діячів, локалізмів, націоналістів, поборників прав людини, прихильників екології є активами нового суспільства і нового часу, тому що вони є агентами, що мають програму ідентичності, і їхніми цілями є зміна знаків, значень та культурних символів.

Сукупність цих факторів сформувала нові ідентичності, котрі потім стали креативними рухами у світі, що мають особливі характеристики:

1. Неінструментальність.
2. Спрямованість на громадянське суспільство.
3. Відкритість, гнучкість і динамічність.
4. Спрямованість на суспільні ЗМІ.
5. Належність до соціального середнього класу.
6. Заснованість на прямій демократії.
7. Акцент на публічній ідентичності.
8. Критика культурних і моралістичних цінностей суспільства.
9. Переосмислення цінностей, норм, самосвідомості та суспільства.
10. Конструювання нових ідентичностей.

¹ Jaleipor H. R. *Sociology of Social Movements*. Tehran : Nei Press, 2002. P. 57.

² Castells E. *Information Age; Social, Economy, Culture*. Tehran : Tarh NoPress, 2001. P.

• **Ефективні фактори глобалізації в культурі.**

У процесі глобалізації існує кілька факторів, що більш ефективно впливають на глобалізацію культури. Однак деякі з них самі можуть бути наслідком глобалізації, але щодо досконалості глобалізації та прихильності до різних сфер, особливо до культури, є найважливішими.

1. Технологія.

Одним із найбільш важливих і визначальних факторів у процесі глобалізації культури є розвиток і поширення технологій. Експрес-розвиток інформаційно-комунікаційних технологій більш ефективний щодо глобалізації культури. В останні кілька десятиліть була створена велика революція в інформації та комунікаціях, що змінила життя людини. Уотерс вважає, що ці еволюції мають п'ять характеристик:

1) компактність. Це означає зменшення розміру комунікаційних інструментів;

2) обмеженість і приватність. Це означає, що сфера використання комунікаційних засобів була обмежена і приватизована;

3) інтеграція та поєднання. Це означає застосування чіпа при передачі багатьох видів звуків, картинок, текстів тощо;

4) розширення. Це означає розширення доступу громадськості до комунікаційних технологій;

5) незалежність. Це означає більше розширення міри незалежності користувачів ЗМІ від медіа-губернаторів і збільшення добровільності для населення [1].

Поліпшення зв'язку і зниження транспортних витрат полегшили переміщення товарів, послуг, капіталу, людей. Сучасні комунікаційні технології полегшують для бізнесу контроль над далекими імперіями. Це також дозволяє людям з'єднуватися та взаємодіяти на великі відстані, а з транспортом це стає легшим та дешевшим: товари та люди можуть подорожувати на великі відстані швидко та за відносно низькою ціною.

Зростання попиту на телекомунікаційні послуги останнім часом обумовлено розвитком стільникових технологій, пов'язаних із мобільними телефонами. Ще один фактор, Інтернет, зробив революцію в телекомунікаціях. Він став дуже дешевим і надійним методом обміну текстами, даними та зображеннями, а також все частіше використовується для голосового зв'язку. Кількість людей у світі з доступом до мережі Інтернет зросла більш ніж у десять разів: з менш ніж 100 млн у середині 1990-х років до понад 1 млрд у 2006 році. Наприклад,

¹ Waters M. Globalization. London : Rutledge, 1995. P. 214–216.

у Китаї – близько 131 млн користувачів, в Індії – 68 млн [1].

Отже, такі технології, як телефон, телебачення, Інтернет, супутник та письмові засоби масової інформації, є основними інструментами культурної еволюції та зміни країн. У наш час виробництво, імпорту та експорту культурної продукції, такої як кіно-, книжкова та журнальна, а також сільськогосподарських та промислових підприємств мають значний вплив на створення культури. Оскільки багато країн світу користуються культурними виробництвами одна одної, а насправді це створює узагальнюючу культуру. Однак, можливо, деякі наддержавні країни, завдяки тому, що користуються комунікаційними передовими інструментами, мають більшу частку процесу глобалізації і намагаються публікувати і транслювати західну специфічну культуру, і це буде культурний імперіалізм.

2. Імміграція.

Ще одним дієвим фактором глобалізації культури є імміграція на національному та міжнародному рівнях. В епоху глобалізації імміграції та трансформації сприяли комунікаційні технології. Імміграція має більше значення в передачі культур і думок.

Люди переїжджають із різних економічних, соціальних і політичних причин. Вони можуть добровільно переїхати, щоб знайти роботу, отримувати вищу заробітну плату, вчитися, займатися спортом або возз'єднатися зі своїми сім'ями. Розширення нерівності в доходах і можливості працевлаштування впливає на рішення щодо переїзду. Рух також може стимулюватися роботодавцями розвинених країн, які активно набирають робочу силу з-за кордону.

Отже, імміграція в епоху глобалізації впливає на культурний обмін і взаємодію між індивідами, а також на інформування та пробудження націй на рідному, національному, регіональному та глобальному рівнях. Однак цей процес може стати причиною панування особливої культури або ідентичності над іншими групами. Ця проблема часто зустрічається в науковій та освітній імміграції. Але важливим моментом є те, що глобалізація створює можливості для зміни різних поглядів і думок у різних сферах.

3. Туризм.

Туризм, який сьогодні називають *індустрією туризму*, має більш ефективну в культурі еволюцію і поширення культури універсалу. Туризм, природно, є культурним явищем, тобто економічним. Це означає,

¹ Computer Industry Almanac. URL : www.c-i-a.com.

що культурні наслідки туризму – це більше економічні і навіть політичні наслідки. Глобалізація з об'єктом туристичного процесу підвищує знання та розуміння туристичних та публікаційних культур. Культура і культурний залишок є головним і центральним питанням туризму. Стародавні залишки, стародавні буї, національні джерела, копінги, культури, традиції, звичаї, географія, погода тощо є обізнаними та інвестиційними питаннями в кожній країні. Правильність і динамічність науки і техніки в умовах глобалізації з усуненням наукових, політичних, культурних і географічних бар'єрів була згладжена цим важливим питанням. Туризм є найважливішим способом культурного акту.

4. Споживацтво

Культура розширення споживацтва є однією з центральних характеристик глобалізації культури. Існувало багато ефективних факторів у створенні та трансляції культури споживацтва, таких як: збільшення додаткової виробничої потужності промисловості з різноманітністю і привабливістю виробництв, розширення засобів масової інформації і зростання пропагандистської промисловості, залежність від капіталізму і поширення його на більший обсяг продажу товарів і послуг населенню. Магазин є центральним ядром культури споживацтва, що в наш час є частиною повсякденного життя людей. Культура споживацтва спонукає людей до покупок більше, ніж потрібно, тому що вона розвиває капіталізм. Споживацтво не обмежується лише купівлею сільськогосподарської та промислової продукції, а охоплює споживання культурних виробництв. У наш час чудовий погляд на споживацтво включав усі сфери людського життя і був одним із найприємніших рутинних дій людей. Мистецтво, архітектура, кіно, музика тощо сформувалися як індустрія заробляння грошей, що сама собою є співдружністю культури споживацтва. Культура споживацтва базується на принципі, що люди діляться лише на покупців і споживачів.

Глобалізація більш близька щодо споживацтва. Це означає зростання і поширення комунікаційних технологій, пропагандистські індустрії перенесли культурні виробництва за далекі кордони, а прихід іноземних культурних виробництв (особливо із західних країн) надихає на культуру споживацтва. Споживацтво спричинило структурні зміни у вимогах людей і спрямовує їх до нагромадження капіталу, що є головним рушієм капіталізму. У наш час культура споживацтва як найбільш універсальний аспект світової культури перетворена на фактор для інтеграції рідної та регіональної культур. Насправді споживацтво – це панування і гегемонія західного (особливо американського) культурного

імперіалізму у світі. Глобальне поширення споживчих виробництв на кшталт Макдональдса, Кока-Коли, Голлівуду, Уолта Діснея, Жіллетта тощо є прикладом панування Америки і західної споживацької культури.

Існує також три основні способи впливу глобалізації на глобальну культуру:

- 1) розвиток нової культури глобально пов'язаних професіоналів і спеціальних бізнес-еліт;
- 2) поширення поп-культури;
- 3) поширення переконань та цінностей щодо більш широких питань, таких як права людини та інші соціальні звичаї.

Дебати з цих культурних питань теж не просто езотеричні. Питання культури насправді були помітними в результаті декількох торгових переговорів і в інших видах міжнародних суперечок. Кожен із цих трьох способів впливу на культуру глобалізації має наслідки, створені урядовими політиками та політичними лідерами.

Політична глобалізація

У політичному масштабі глобалізація мала багато негативних і позитивних наслідків, таких як збільшення влади і свободи націй, груп і неурядових партій, розширення нової політичної культури, послаблення і змивання ролі та гегемонії держав у нелегітимному контролі над націями, зміна і переосмислення політичних теорій у національному і міжнародному масштабах, поява нових політичних акторів у регіональних масштабах, прийняття рішень на національному та глобальному рівнях.

Глобалізація шляхом усунення географічних, політичних і культурних кордонів змінює установку, поведінку та дію індивідів, націй, держав і навіть соціально-політичний устрій суспільств. У політичному масштабі глобалізація створила кілька еволюцій, як-от:

1. Глобальна демократія.

Феномен глобалізації як нової парадигми, під впливом економічної еволюції, значною мірою змінив людські суспільства за період із середини минулого століття. В останні десятиліття такі питання, як політичні системи, держави та демократія, концептуально переосмислилися глобалізацією. Деякі основні питання про демократію та глобалізацію: яка форма демократії вплинула на глобалізацію? Ідеологія демократії чи політична культура демократії вплинули на глобалізацію? Або демократія – це модель управління?

Демократія є грецьким словом і походить від «кратія» та «демос», тобто означає «домашнє правління». Домінує визначення демократії двох

класів:

1 – світогляд, що визначав демократію як метод управління.

2 – світогляд, що стверджує, що демократія є цінностями.

З огляду на наявність різних цілей і визначень демократії існує безліч різних моделей демократії. Відповідно до масової прямої або непрямой участі вона не відповідає прямій і непрямій, або партисипативній демократії. А згідно з ізономією та економічною рівністю існують ліберальна і соціал-демократія, диспорція промислової і корпоративної демократії. І відповідно до різних географічних масштабів, а також багатьох релігій та рас непряма демократія диспорційна з нинішньою демократією та багаторасовою й асоціативною демократією.

З-поміж основних характеристик демократії можна виділити такі:

▪ Вільні вибори. Це означає, що кожна з груп може мати шанс досягти влади. Це основний показник оцінки демократії у політичних системах;

▪ Раціональність політичних акторів. По суті, цей показник є базовим для формування демократичного ладу і демократичних структур. Однак міра раціональності дійових осіб є різною в різних країнах;

▪ Сепарація і моніторинг повноважень;

▪ Ліберальне прийняття рішення владою представництв. Представництва повинні приймати рішення ліберально і без внутрішніх та зовнішніх загроз та впливів;

▪ Свобода партій, політичних груп, соціальних сил у політичних діях. Йозеф Шумпетер вважає, що цей індекс має важливе значення для демократичного прийняття рішень [1];

▪ Громадянські свободи та їх захист. Охоплює свободу вираження поглядів, преси, совісті, інформації, асоціацій, дій тощо. Цей індекс отримує контекст політичної участі;

▪ Кодифікувати конституцію і поважати її. По суті, конституція має вигляд загальної волі й гарантує демократію;

▪ Політичні та соціальні рівні можливості для всіх громадян.

Існує багато різних поглядів на ефективність глобалізації структур політичної системи та процесу демократизації. Через глобалізацію і демократію складаються складні, плинні і універсальні поняття. Дехто вдумливо стверджував, що глобалізація вибухає і посилює міру демократії на національному та наднаціональному рівнях. А інші говорили, що це серйозний виклик для процесу демократизації. Деякі мислителі вважають, що в різних країнах її негативна і позитивна

¹ Mostafa R. Tragedy power in shahnameh. Tehran : Nilofar press, 1990. P. 256.

ефективність різна, і це залежність від конкретних умов.

Ефективність глобалізації демократії не обмежується особливим розмахом. Дехто переконаний, що глобалізація впливає на всі основи демократії, такі як: свобода вираження поглядів, свобода переконань і релігії, громадянське суспільство, права громадянства, обмеження державної діяльності, легітимність правителів, свобода преси тощо. В принципі існують деякі способи і методи ефективної глобалізації демократії, серед яких:

1) *Еволюція концепції демократії.* Демократія, під впливом глобалізації, більше змінилася відносно своєї традиційної концепції. Демократія в її новій концепції – це не просто процес участі, вибори, представництво, правління низького рівня, а також політична і міська свобода. Але вона має бути спрямована на міру формування громадянських інститутів у суспільствах та їх поєднання у світовій культурі. До демократії в епоху глобалізації відносять суспільства, що закрилися в кордонах. Однак вони використовують подібний зв'язок і світове право;

2) *Поширення громадянського суспільства.* Громадянське суспільство є важливим і структурним запитом на реалізацію демократії. За трьома колонами демократії, а саме: держава-відповідач, вибори за свободу, міські та політичні права, громадянське суспільство є четвертою і важливою колоною демократії. Отже, демократія не реалізується, якщо незалежні інститути громадянського суспільства не будуть інституціоналізовані в суспільствах. Глобалізація не тільки створила громадянське суспільство на національному рівні та всередині національних держав, а й спричинила створення громадянського суспільства на наднаціональному рівні, а саме глобальне громадянське суспільство. Глобальне громадянське суспільство охоплює всі організації, рухи та асоціації, які є ультраіндивідуальними.

3) *Зростання середнього класу* – глобалізація і розвиток середнього класу, збільшення міських інститутів, партій, національних і наднаціональних груп і рухів. Зростання середнього класу, що висуває різні і величезні вимоги, є соціальним контекстом демократії. В іншому випадку це свідчить про незростання демократії.

2. Глобалізація і національна держава.

Важливим політичним розмахом глобалізації є її вплив на національну державу як історичне явище. Дехто вважає, що політична глобалізація – це порятунок від державного панування. Це означає, що глобалізація знижує авторитет і автономію держав. Інші групи стверджують, що явище глобалізації спричиняє падіння національної

держави [1]. На противагу цьому деякі науковці вважають, що глобалізація не тільки не розбудить національну державу, але в епоху глобалізації центральною роллю держав буде збереження нації, а держава як головний чинник організатора буде стабільною [2]. Деякі теоретики, з реалістичним світоглядом і без наголосу на продовженні або падінні держави, вважають, що в процесі глобалізації концентричний нагляд буде переданий з національної держави до субурядових, неурядових та ультраурядових організацій. Іншими словами, в епоху глобалізації метод управління буде повністю відрізнитися від колишнього.

3. Глобалізація і нові політичні актори.

Іншим впливом глобалізації на політику є поява нових політичних акторів у національному, регіональному та глобальному масштабах, а також зміна розташування деяких старих і традиційних акторів. Ці нові актори всередині держави виявляють себе у вигляді груп, етнічних та регіональних організацій, а в транснаціональному вимірі вони є діями у формі міжурядових міжнародних організацій та неурядових міжнародних організацій. Важливим моментом є неісторичне зростання різних нових організацій, особливо транснаціональних, наприкінці ХХ та на початку ХХІ століть. Кількість міжурядових організацій зросла з 37 на початку ХХ ст. до 300 – наприкінці.

Нові актори мають масовий капітал та вплив на політику і поведінку інших суб'єктів і навіть держав.

4. Глобалізація та права людини.

Одним із позитивних наслідків глобалізації є більша увага до прав людини як до найважливішої поширеної проблеми суспільства в сучасному світі. Глобальна культура прав людини підкреслює з цього питання, що кожна людина в різних вимірах і рівнях має право, котре повинно бути імунітетом від невинного порушення з боку держав і глобальної влади. Підвищення рівня прозоріння і знань націй і держав під впливом глобалізаційного процесу привертає все більшу увагу до глобальних прав людини як до загальнолюдських прав людства у світі. У наш час такі питання, як незаконне вбивство, заборона мук, заборона насильницької праці дітей, боротьба з тероризмом, не мають мирного вирішення, користується справедливою судовою системою, користується меншістю гігієнічних та освітніх засобів і добробуту, свободи вираження поглядів і переконань і дій, є загальними цінностями прав людини і є прийняттям для всіх культур.

¹ Schiolte J. A. Beyond the Buzzword: Towards a Critical Theory of Globalization / in E. Kofman and G. Young (ed). *Globalization : Theory and Practice*. London, 1996. P. 21.

² Hirst & Thompson. *Globalization in Question*. Oxford : Polity Press, 1999. P. 256.

5. Глобалізація і нова політична культура.

Іншим головним і важливим наслідком глобалізації є її вплив на політичну культуру на національному та міжнародному рівнях. Габріель Алмонд визначає політичну культуру як сукупність норм, цінностей, емоцій, інформаційної та політичної техніки. Мигдаль стверджує, що політична культура має три основні виміри;

- 1) вимір знань (міра інформації та знань громадян про політичні ролі та систему);
- 2) сентиментальний вимір (емоція лояльності, залежності і відношення до політичної системи);
- 3) ціннісний вимір (судження про функції політичної системи) [1].

До епохи глобалізації культура і самобутність націй визначалися втручанням держави, але в епоху глобалізації, внаслідок зменшення впливу держав, політична культура народу змінювалася самостійно. Глобалізація створила своєрідну спільну політичну культуру серед людей у світі і викликала схожість у політичній культурі. Отже, спільні цінності, такі як ПАРЄ, справедливість, рівність, свобода, демократія, конкуренція та вільні вибори як загальнолюдські цінності, відображаються глобалізацією.

6. Глобалізація і зростання взаємозалежності.

Поширення глобалізації спричинило приєднання між народами, а також посилення взаємозалежності різних суспільств. Якщо раніше проблеми глобальної політики вирішувалися взаємодією держав, то зараз існують складні проблеми, що виходять за межі можливостей держав, такі як: забруднення повітря, фінансова криза, наркотики, тероризм, СНІД, зневіра та насильство в якійсь політичній системі, повінь, землетрус тощо. Отже, зрозуміло, що вирішення цих проблем виходить за межі окремих держав і є можливим щонайперше за умови співпраці формальних суб'єктів і транснаціональних організацій. Глобалізація створила і транслювала неурядові міжнародні організації та міжнародних акторів та підвищила їх незалежність.

7. Глобалізація і свобода.

Є питання, як свобода і глобалізація поєднуються між собою. Згідно з деякими дослідженнями, вони добре працюють разом. Існує міцний позитивний зв'язок між глобалізацією і політичною свободою. Глобалізація також може бути одним із найкращих способів зберегти чесність політиків, оскільки більш глобалізовані країни мають набагато нижчий рівень сприйняття корупції, що вимірюється Transparency

¹ Almond G. Theoretical Framework in Comparative Politics. Tehran : Governmental Education center Press, 1997. P. 71.

International. Деякі країни можуть сприяти розширенню політичних прав і громадянських свобод для своїх громадян. Крім того, посилення інтеграції може привести до прийняття вищих міжнародних стандартів прозорості, що, у свою чергу, перешкоджатиме корупції та підвищенню ефективності уряду.

Звичайно, завжди є винятки з правил. Сінгапур, найбільш глобалізована країна світу, є домом для сучасної відкритої економіки, що існує поряд із жорстким державним контролем над ЗМІ та обмеженими індивідуальними свободами. На іншому кінці спектра Південна Африка має відносно високий рівень політичної свободи, але посередній рейтинг глобалізації. Вихід на глобальний рівень не дає жодних гарантій, але він явно може дати країнам поштовх для розвитку.

Отже, глобалізація з її високою впливовою силою повністю вплинула на сферу культури і політики життя індивіда і держави. Глобалізація з формуванням нового визначення культури і політики та створенням нових політичних і культурних акторів у національному, регіональному та глобальному масштабах зробила світ таким, що повністю відрізняється від минулого. Новий політичний культурний дискурс, що домінував на людське суспільство, має найважливіший вплив і не повинен уявляти його простим.

Традиційно політика здійснювалася в межах національних політичних систем. Національні уряди несуть остаточну відповідальність за підтримку безпеки та економічного добробуту своїх громадян, а також захист прав людини та навколишнього середовища в межах своїх кордонів. Із глобальними екологічними змінами, все більш інтегрованою глобальною економікою та іншими глобальними тенденціями політична діяльність все частіше відбувається на глобальному рівні.

В умовах глобалізації політика може відбуватися над державою через схеми політичної інтеграції, такі як Європейський Союз, і через міжурядові організації, такі як МВФ, Світовий банк і СОТ. Політична діяльність також може виходити за національні кордони через глобальні рухи та неурядові організації. Організації громадянського суспільства діють глобально, створюючи альянси з організаціями в інших країнах, використовуючи глобальні комунікаційні системи та безпосередньо лобіюючи міжнародні організації та інших гравців, замість того щоб працювати за допомогою національних урядів.

У 2004 році Всесвітня комісія Міжнародної організації праці (далі – МОП) із соціального виміру глобалізації дійшла висновку, що «певний мінімальний рівень соціального захисту має бути визнаний і стати беззаперечним як частина соціально-економічного рівня глобальної

економіки». Комісія закликала до глобального зобов'язання боротися з соціальною та економічною незахищеністю як необхідною умовою для забезпечення легітимності процесу глобалізації.

Обґрунтування цього заклику посилити соціальний вимір глобалізації залишається доречним. Воно полягає в тому факті, що поточні моделі зростання та асиметричний процес глобалізації спричинили нерівномірний вплив і можливості, збільшуючи розриви в доходах усередині країн і розриви в розвитку між країнами та підвищуючи вразливість і без того вразливих груп до більшої економічної нестабільності та незахищеності, пов'язаної з глобалізацією. Незважаючи на величезні багатства, створені за останні десятиліття завдяки глобалізації, і вражаючі економічні показники багатьох країн з ринковою економікою, що розвивається, світові рівні бідності залишаються дуже високими, нерівність зростає, а неформальна зайнятість, неповна зайнятість і відсутність соціального захисту зберігаються.

Нерівність зростає і продовжує зростати на неприйнятних і нестійких рівнях. Висока нерівність у поєднанні з відсутністю відповідних механізмів соціального захисту загрожує соціальній єдності та політичній стабільності в усьому світі. Все більше визнається, що там, де є нерівність у доходах і незахищеність, зростає соціальний і політичний антагонізм. Нерівність і незахищеність ідуть пліч-о-пліч із соціальною нестабільністю. Модель економічного зростання, що базується на концентрації доходів і активів та соціальній ізоляції, не є ні економічно життєздатною, ні соціально бажаною.

Недавня економічна криза й політичні потрясіння в арабських державах та інших країнах підкреслили необхідність структурного покращення розподілу доходів та умов життя за допомогою гідної праці та комплексної політики соціального захисту, а також свободи та демократії. Вплив потрясінь, таких як економічна криза, опосередковується за допомогою механізмів подолання домогосподарств і може призвести до тривалого впливу на людський розвиток, навіть якщо самі нестатки є відносно короткими. Потрібні рішучі міжнародні та національні дії, щоб перерозподілити доходи та поділитися перевагами зростання. Заклик Всесвітньої комісії щодо «соціально-економічного мінімуму», котрий перетворився на термін «мінімальний рівень соціального захисту», залишається таким самим актуальним і невідкладним, як і раніше.

Соціальний захист і розподіл доходів є не лише опорами соціальної справедливості та миру, але й тим, що Джозеф Стігліц назвав основними автоматичними стабілізаторами, пом'якшуючи вплив криз на людей,

зберігаючи при цьому сукупний попит і дозволяючи працівникам та їхнім сім'ям подолати бідність і соціальну відчуженість, а також знайти гідну роботу. У довгостроковій перспективі, як показало нещодавнє дослідження МВФ, зменшення нерівності та стійке зростання виявилися двома сторонами однієї медалі. Країни з більш справедливим розподілом доходів мають більше шансів підвищити стійкість до зростання та тривалість періодів зростання.

Хоча глобалізація була джерелом можливостей для тих, хто вмів ними скористатися, вона залишила багатьох інших незахищеними від економічної нестабільності та нових глобальних викликів і трансформацій, що мають глибокі наслідки на національному та місцевому рівнях. Соціальний захист відіграє ключову роль у звільненні людей від страху бідності та незахищеності та допомагає їм адаптувати власні навички для подолання обмежень, що блокують їхню повну участь у мінливому економічному та соціальному середовищі. Послідовне зростання їхньої продуктивної діяльності вивільняє раніше невикористаний потенціал і тим самим сприяє підвищенню продуктивності праці. Це свідчить про загальні макроекономічні показники. Соціальний захист – це безпрограшна інвестиція.

Соціальний захист слід розглядати як частину соціальної політики і можна розглядати як ключовий інструмент, що працює разом із економічною політикою для забезпечення справедливого та соціально сталого розвитку. Останнє десятиліття стало свідком безпрецедентного прогресу в охопленні соціальним захистом у деяких країнах. Велику кількість людей було включено до базових систем соціального захисту, що забезпечує гарантований дохід і медичне обслуговування протягом дуже короткого періоду часу, особливо в деяких країнах з економікою, що розвивається.

Історично так склалося, що європейські та інші країни, такі як Австралія, Канада чи Японія, створювали власні комплексні системи соціального захисту протягом десятиліть, поступово розширюючи охоплення відповідно до зростання доходу на душу населення. Зараз, у новому та історично унікальному явищі, такі країни, як Китай, Руанда та В'єтнам, зокрема, побудували свої системи охорони здоров'я фактично «з нуля», досягнувши широкомасштабного та майже універсального базового охоплення за дуже короткий період часу. Хоча ці нові схеми не такі всеосяжні, як у більшості країн із високим рівнем доходу, вони свідчать про значні зусилля, щоб забезпечити принаймні мінімальний захист великим групам людей, які історично були виключені з переваг економічного зростання.

Завдяки цим розробкам у багатьох країнах, що розвиваються, протягом приблизно десятиліття соціальний захист став одним із головних елементів національних стратегій розвитку поряд із економічним зростанням і людським розвитком. Його концептуальну основу було уточнено та розширено: від єдиного фокусу на ризиках до ширшого фокусу на механізмі допомоги людям задовольняти основні потреби та розвивати індивідуальні здібності. Це також відображається на практиці у швидкому розширенні програм і політики, що поєднують трансферт доходу з основними послугами, гарантіями працевлаштування або створенням активів. Швидке збільшення охоплення обіцяє зробити значний внесок у зниження глобальної бідності та вразливості.

Цей досвід було взято до уваги МОП для розробки мінімального рівня соціального захисту як нового та інноваційного підходу до соціальної політики щодо розширення охоплення соціальним захистом у межах глобальної кампанії «Соціальне забезпечення для всіх» та як однієї зі стратегічних цілей Програми гідної праці. У 2009 році керівники агенцій ООН узгодили пропозицію МОП щодо запровадження Ініціативи мінімального рівня соціального захисту (SPF-I) як однієї з дев'яти спільних ініціатив ООН для подолання наслідків економічної кризи. У 2010 році в межах SPF-I було створено Консультативну групу щодо мінімального рівня соціального захисту для посилення глобальної адвокаційної діяльності та подальшої розробки концептуальних політичних аспектів підходу.

Багато в чому сила мінімального рівня соціального захисту полягає в його простоті. Цей рівень базується на ідеї, що кожна людина повинна мати базовий дохід, достатній для життя, гарантований грошовими або натуральними перерахуваннями, такими як пенсії для людей похилого віку та осіб з інвалідністю, допомога на дітей, допомога на підтримку доходу та/або гарантії працевлаштування та послуги для безробітних і працюючих бідних. Грошові та натуральні перекази повинні забезпечити кожному доступ до основних товарів і послуг, включаючи основні медичні послуги, достатнє харчування, початкову освіту, житло, воду та санітарію. Крім того, наголос на узгодженості та координації політики означає, що він може захистити та розширити можливості людей протягом усього життєвого циклу. Стаття також повинна мати міцні зв'язки з політикою зайнятості.

Концепція мінімального рівня соціального захисту зосереджується, зокрема, на використанні трансфертів доходу як засобу забезпечення доступу до основних послуг. У багатьох країнах це дозволить людям, які інакше були б виключені, отримати переваги від початкової освіти,

кращого медичного обслуговування та інших послуг, що покращують життя та засоби до існування. Однак у багатьох країнах заходи щодо покращення доступу повинні бути доповнені такими, що зменшували б фінансові бар'єри (наприклад, шляхом скасування плати за відвідування школи або зниження вартості медичної допомоги на місці доставки). Більше того, у найгірших обставинах лише розширення доступу буде недостатнім, якщо послуги просто недоступні.

Важливо підкреслити, що мінімальний рівень соціального захисту не є ані рецептом, ані універсальним стандартом, а скоріше адаптивним політичним підходом, що повинен керуватися країною та відповідати національним потребам, пріоритетам і ресурсам. Це новий і комплексний підхід до соціального захисту, що зосереджується на основних виплатах, розроблений на основі нещодавнього інноваційного досвіду. Такі пільги можна запроваджувати поступово та плюралістичним шляхом відповідно до національних прагнень, конкретних обставин і поточних інституційних та фінансових можливостей.

Безумовно, мінімальний рівень соціального захисту має бути фінансово досяжним і стійким із огляду на обставини, що переважають у конкретній країні. Це може бути лише конкретна країна, що відображає ці обставини, хоча кожна країна може спиратися на міжнародний досвід. Боргові проблеми в деяких розвинених економіках, що зараз створюють так багато політичних дилем, показують, наскільки ретельно потрібно підтримувати фіскальний простір. Цей звіт повністю усвідомлює необхідність фіскальної відповідальності. Таким чином, мінімальний рівень соціального захисту має забезпечуватися за рахунок постійних ресурсів, у тому числі пільгової допомоги у деяких країнах з низьким рівнем доходу, а також у відповідній макроекономічній та фіскальній системі.

Важливо також підкреслити, що рівень соціального захисту аж ніяк не можна вважати магічним рішенням світових соціальних проблем. Проте широкий спектр досвіду в усьому світі свідчить про те, що країни можуть рухатися швидше у скороченні бідності, нерівності та соціальної ізоляції, якщо ці проблеми вирішуватимуться узгоджено та послідовно, починаючи з горизонтального розширення доступу до основних соціальних послуг і безпеки.

Екологічна глобалізація

Глобалізація – це явище, що зачіпає всі грані земної системи. У контексті екологічних систем стає все більш очевидним, що глобальний зв'язок між земними системами, атмосферою та океанами стимулює

багато екологічної динаміки в більш тонких масштабах і спричиняє зміни. Наприклад, збільшення атмосферного CO₂ та інших парникових газів підвищує температуру і змінює режими опадів з коротко- і довгостроковим впливом на екологічні системи. Зміни клімату також мають вторинні наслідки, впливаючи на режими порушень, такі як зміна інтенсивності північноамериканських ураганів, що пов'язані з моделями опадів у Африці. Клімат також взаємодіє з наземними системами, щоб змінити режими лісових пожеж і з'єднати великі території в межах континенту, а також з'єднати місця в усьому світі за допомогою частинок в атмосфері. Масивні пилові бурі, викликані спекотною і сухою погодою, у взаємодії з діяльністю людини можуть з'єднувати континенти, такі як пилові бурі в Азії, що відкладають частинки пилу в Північній Америці. Танення льодовиків у полярних регіонах підвищує рівень моря в усьому світі з наслідками для прибережних та внутрішніх екосистем. Переміщення людини завдяки поліпшеному транспортуванню призводить до поширення шкідників і патогенів з екологічними наслідками для сільськогосподарських культур. Переміщення інвазійних рослин і тварин на великі відстані часто полегшується діяльністю людини.

Крім того, дрібномасштабна екологічна динаміка може поширюватися просторово, щоб впливати на широкі просторові масштаби за допомогою зворотного зв'язку з глобальними драйверами. Пилові бурі в Азії ініціюються як оброблювані окраїнні землі в посушливі роки, що стають пов'язаними з вітром і водою. Ерозія та осадження ґрунту, поживних речовин та частинок пилу відбуваються локально, але також поширюються на регіони та континенти. Оскільки посушливі умови тривають, великі пилові бурі можуть розвиватися з транспортуванням матеріалів зрештою до Північної Америки. Подібна внутрішньо- та міжконтинентальна динаміка спостерігалася історично з Пиловою чашею в центральній частині США, на південному заході США та в Антарктиді, і відбувається в пустелях Африка та Азії, щоб сприяти більшій частині глобального мінерального аерозольного навантаження.

Оскільки глобальні рушійні сили змін, включаючи клімат, землекористування та рух біотики, а також динаміка екосистем трансформуються нелінійно з плином часу для багатьох місць, дуже важливо, аби зв'язки між різними аспектами Системи Землі були вивчені, щоб покращити як розуміння, так і прогнозування майбутньої екологічної динаміки. Необхідно краще зрозуміти ці різні драйвери, як вони змінюються у відповідь на глобалізацію та які наслідки мають для екологічної динаміки та екосистемних послуг в усьому світі.

Нещодавно була розроблена концептуальна основа для розуміння та прогнозування широкомасштабної динаміки екосистеми. Ця структура базується на зв'язку в матеріальному та інформаційному потоці, що пов'язує різні шкали спостережень, від локальних місць у ландшафтах до регіонів та континентів. Основна передумова структури полягає в тому, що як кліматична система, так і діяльність людини діють у різних просторових і часових масштабах, щоб впливати і зазнавати впливу екологічних систем. Наприклад, рушійні сили, що впливають на кількість опадів і температуру, відбуваються переважно в трьох масштабах: (1) глобальні моделі циркуляції, що впливають на довгострокові кліматичні середні показники, (2) субконтинентальні явища континентального масштабу, обумовлені такими закономірностями, як південне коливання, і (3) мезомасштабні закономірності як погода, що взаємодіє з місцевою та регіональною топографією. Інші драйвери також демонструють багатомасштабні закономірності, такі як зв'язок всередині та між основними річковими системами, що призводить до змінних моделей у землекористуванні, розселенні людей, інвазійних видах та розподілі поживних речовин. Хоча діяльність людини відбувається в різних масштабах, вплив місцевого масштабу все більше стимулює динаміку екосистеми та зміну земель у більш широких, регіональних масштабах. Взаємодія між кліматом, людськими популяціями та агентами порушень має як екологічні, так і соціально-економічні наслідки.

Транспортні вектори (наприклад, вітер, вода, тварини, люди) переміщують матеріали та ресурси (зокрема, пил, ґрунт, воду, енергію, поживні речовини, хвороби, хімічні складові) всередині та між наземними й водними системами в діапазоні просторових і часових масштабів. Зміни в драйверах і зв'язках між шаблонами і процесами в часі і просторі можуть змінювати динаміку екосистеми в певних місцях, а також динаміку в різних місцях і великих регіонах.

Прикладами широкомасштабних імпульсів, що поширюються просторово, але втрачають інтенсивність, є цунамі та вулкани. В обох випадках подія високої інтенсивності відбувається протягом короткого періоду часу, від днів до тижнів, на досить великій території, що потім поширюється просторово, часто впливаючи на глобальні системи. Цунамі в грудні 2004 року стало наслідком землетрусу магнітудою 9,0, що вплинув на велику територію під Індійським океаном. Надзвичайно висока хвиля інтенсивності і наступні послідовні хвилі були поширені глобально протягом 44 годин. Швидкість поширення зменшувалася в часі і просторі так, що тяжкість впливу була негативно пов'язана з віддаленістю від джерела події. Ближчі місця до землетрусу були

спустошені впливом хвилі незалежно від структури сухопутного або морського пейзажу. Оскільки відстань від джерела збільшувалася, вплив зменшувався, і структури у вигляді рослинності, будівель, боліт, лісів та геологічних формацій були більш ефективними для мінімізації впливу як на екологічні системи, так і на системи, в яких домінує людина. Так само ісландський вулкан 2010 року протягом декількох тижнів вивергнув хмару попелу над більшою частиною Північної півкулі. Ця щільна хмара закрила європейський повітряний простір і вплинула на авіаперевезення в усьому світі. Екологічні наслідки вивержень вулканів можуть бути непрямими в результаті взаємодій між масштабами. Наприклад, діоксид сірки в попелищі від виверження гори Пінатубо на Філіппінах в 1991 році в поєднанні з водяною парою у верхніх шарах атмосфери для відбиття сонячного світла назад в атмосферу, і зниження температури поверхні повітря в глобальному масштабі від 0,4 до 0,5°C протягом декількох років. Вплив багаторічного зниження температури та атмосферних надходжень в екологічні системи невідомий і не є добре визнаним щодо їх потенційного значення, оскільки це рідкісні події. Однак поширення цих впливів та їхню високу інтенсивність імпульсами матеріальних входів необхідно розглядати в ширшому контексті глобальних рушіїв змін, що мають місце у різних масштабах.

Як свідчать докази того, що екологічні системи стають все більш пов'язаними одна з одною з огляду на транспортування матеріалів, ресурсів та інформації різними транспортними векторами (тварини, вітер, вода, порушення), проблеми щодо розуміння та прогнозування цієї складної динаміки також зростають.

Урагани є одним із прикладів події посилення, що починається з малого і поширюється нелінійно з часом і у просторі, аби вплинути на дуже великі території, що можуть з'єднати континенти неінтуїтивними способами. (а) Урагани в Північній Америці починаються як грози на заході Африки, що рухаються за берег, створюючи тропічні депресії. У міру того, як депресія нарощується за розмірами та інтенсивністю, виникає тропічний шторм, що продовжує нарощуватися, поки не розвинеться ураган. Кожна стадія обумовлена різним набором пов'язаних між собою атмосферно-океанічних процесів з порогами, що відбуваються між стадіями [1]. (б) Хоча більшість ураганів йдуть тим самим треком, що і ураган Х'юго, в деяких випадках вони починаються в Мексиканській затоці і завдають ударів по суші у крайньому південному Техасі і рухаються на північний захід, перш ніж відправитися на схід. Ці урагани можуть призвести до дуже великої кількості опадів протягом коротких

¹ URL : <http://maps.csc.noaa.gov>; [http://ww2010.atmos/uiuc.edu](http://ww2010.atmos.uiuc.edu)).

періодів часу в місцях, що зазвичай дуже сухі. (в) Наприклад, ураган Доллі виробив 86% загальної річної кількості опадів за один місяць у пустелі Чихуахуан. Цей великий пульс опадів призвів до широкомасштабного заходу з набору багаторічної трави, що зберігся до теперішнього часу. Нечастий зв'язок між місцями на різних континентах може стати більш поширеним у майбутньому, оскільки інтенсивність ураганів зростає зі зміною клімату і може приголомшити динаміку, викликану історичними місцями надходження опадів.

В епоху глобалізації вкрай важливо, аби екологи розглядали можливість того, що локальні входи не регулюють спостережувану динаміку, а швидше перерозподіл матеріалів із суміжних або несуміжних місць є переважним для цих локальних ефектів. Така реалізація вимагатиме «зміщення розуму» від традиційних підходів відношення екологічної динаміки до місцевих драйверів, таких як опади, з високою незрозумілою варіацією. Концептуалізація екологічних систем як взаємопов'язаних у багатьох масштабах у Системі Землі є одним зі способів пояснити цю високу варіацію. Окреслені виклики великі, але розробка програмного забезпечення, апаратного забезпечення та інструментів доступності кіберінфраструктури знаходиться на близькому горизонті, що дозволить глобально передавати та використовувати інформацію, необхідну для синтезу. Екологи повинні бути готові (концептуально і кількісно) повною мірою скористатися цими інструментами.

1.3. Глобальні проблеми сучасності

Питання суверенітету та національної безпеки стали найбільшими викликами для глобалізованого світу, що гостро потребує глобальних правил. Той факт, що світ все більше об'єднувався без особливого управління до недавнього часу, здавалося, не мав великого значення, коли світ був меншим, а транзакції – повільними та обмеженими. Більше – ні. Оскільки світ став практично безмежним в результаті високошвидкісних передач товарів, капіталу та патогенів, а також через екологічні наслідки, відсутність глобального управління стала єдиним найскладнішим викликом глобалізації.

Мабуть, ніщо не вимагає більш термінової уваги, ніж поширення ядерної зброї і ризик того, що вона може потрапити в руки терористів. Хоча метою Договору про нерозповсюдження ядерної зброї було скасування такого виду зброї, тенденція намітилася у зворотному

напрямку. Лави первісних п'яти ядерних держав були розширені приєднанням чотирьох інших: Ізраїлю, Пакистану, Індії та Північної Кореї. Ще декілька країн чекають свого часу, щоб придбати ядерну зброю, якщо цього вимагатиме ситуація. Незважаючи на те, що високопоставлені американські стратеги, у тому числі Генрі Кіссінджер і Джордж Шульц, висловили стурбованість небезпечним дрейфом у бік проліферації і закликали до кроків щодо скасування, Вашингтон рухався у зворотному напрямку, відійшовши від Договору про боротьбу з балістичними ракетами та розмови про розробку нової зброї і можливі випробування.

Третій серйозний виклик, що стоїть перед міжнародним співтовариством, став прямим наслідком зростаючої взаємопов'язаності у світі. В останні роки масове зростання населення призвело до інтенсивного землеробства, масштабної індустріалізації та галопуючого зростання торгівлі, що спричинило погіршення навколишнього середовища та поставило світ перед загрозою зміни клімату. За іронією долі, в міру того, як світ скорочувався, а основні загрози все більше кидали виклики глобальній безпеці і добробуту, міжнародна спроможність і воля протистояти їм колективно деклінізувалися. Хоча Кіотський протокол був укладений як перший крок до стримування глобального потепління, його місія залишилася невиконаною. Після підписання протоколу США відмовилися ратифікувати його, назвавши непотрібним і коштовним. Навіть у 2007 році, визнавши, що зміна клімату є ймовірним явищем, Вашингтон відмовився прийняти кількісне обмеження викидів парникових газів.

Як у питаннях нерозповсюдження, так і в питаннях зміни клімату, відмова Сполучених Штатів приєднатися до решти світу фактично перешкоджає будь-якій глобальній угоді. Адже США сидять на найбільшому запасі ядерної зброї і виділяють найбільше парникових газів. Як країна, що народилася глобалізацією і була, починаючи з ХХ століття, найпотужнішою силою в інтеграції світу, включаючи просування глобальних правил та створення ООН, Сполучені Штати зараз, здається, мають намір відвернутися від міжнародної нормотворчості.

Їх відмова від участі в глобальному управлінні, мабуть, зрозуміла. Як наймогутніша нація, Сполучені Штати втрачають більше, ніж інші, у будь-якому об'єднанні суверенітету. За іронією долі, в кінці Другої світової війни США перебували в беззаперечному становищі, в якому вони могли б нав'язати світу свою волю, але під мудрим керівництвом президентів Рузвельта і Трумена вирішили замість цього спробувати

створити кооперативний світ. Сполучені Штати все ще хочуть скористатися перевагами глобально інтегрованого світу, але все менше прагнуть взяти на себе будь-яку відповідальність за глобальне управління. Стривожені терористичними нападами і стурбовані деякими несприятливими наслідками глобалізації, Сполучені Штати знову усвідомлюють власне виняткове кредо і, схоже, готові відмовитися від свого багатостороннього минулого, так само як і від свого керівництва і співробітництва у вирішенні зростаючих унаслідок глобалізації проблем світу, що має значні ризики.

Сьогодні люди починають ставати активними учасниками боротьби з глобальними проблемами, і, як наслідок, спостерігається прогрес. Проте все ще є люди, які не знають про нагальні проблеми навколо себе.

10 глобальних проблемних тем:

1. **Забруднення та нестача води:** 2,1 млрд людей у країнах, що переживають процес урбанізації, не мають доступу до чистої питної води внаслідок забруднення, бідності та поганого управління ресурсами. Водні ресурси виснажуються через виробництво енергії сільським господарством і промисловістю. Якщо говорити про перспективу, то на сільське господарство припадає 70% скорочення води в усьому світі, при цьому 75% води в певній країні використовується для цих цілей і виснажується через забруднення. На щастя, нещодавно було збільшено зусилля щодо розробки технології боротьби із забрудненням і зменшення швидкості виснаження води.

2. **Зв'язок між освітою та дитячою працею:** незважаючи на різке збільшення фінансування в деяких країнах і збільшення уваги за допомогою соціальних мереж, освіта продовжує залишатися розкішшю в усьому світі. Серед причин – гендерні переваги та бідність, а також дитяча праця – використання дітей у промисловості. За даними ЮНІСЕФ, 150 млн дітей займаються важкою діяльністю, небезпечною для їхнього здоров'я. Як можна собі уявити, ця робота заважає дитині повністю інвестувати в освіту. Тому найскладніше запровадити освіту в Африці на південь від Сахари, де кількість дітей, які охоплюють початкову освіту, продовжує різко зростати. Крім того, тут менше учнів успішно здобувають середню освіту.

3. **Насильство:** насильство є глобальною проблемою, що існує в усіх формах і розмірах. Воно може бути вчинене щодо певної групи, як-от: жінки чи члени ЛГБТ, або це дія, котра може бути результатом психічного розладу. Існує також насильство у відповідь на економічний стрес. Усі ці різноманітні форми насильства викликають увагу до питань безпеки та попередження таких дій, а не до того, як при цьому може

допомогти звичайна людина. У дискусіях про насильство найбільш поширеними запитаннями, на які потрібно відповісти, є: як використовується це насильство? Як досягається/отримується доступ? Чи відіграють роль ЗМІ? Наскільки особистісною є основа того чи іншого акту насильства? Яка загальна мета?

4. **Бідність:** у 2015 році міжнародна межа бідності була встановлена на рівні 1,90 долара. Це число означає, що людина перебуває у стані крайньої бідності, якщо живе за цією межею. Зараз в усьому світі понад 1,3 млрд людей живуть у такому екстремальному стані. Цей факт свідчить про те, що 1,3 млрд людей мають труднощі з отриманням їжі та притулку, незалежно від наявності притулків для безхатченків.

5. **Нерівність:** у глобальному масштабі нерівність зосереджена на розподілі багатства. Згідно зі звітом «Global Wealth Report», 44 відсотки світового капіталу належать лише 0,7% дорослих. Це свідчить про те, що в усьому світі існує значний поділ між економічними класами. Нещодавні дослідження показали вплив цього економічного розриву на громади, зокрема, на здоров'я, соціальні стосунки, розвиток і стабільність. Наприклад, у суспільстві, де існує великий розрив між багатими та бідними, очікувана тривалість життя, як правило, нижча, а рівень психічних захворювань і ожиріння у 2–4 рази вищий. Із точки зору соціальних відносин, нерівність на більш широкому рівні створює більше насильства та злочинності.

6. **Тероризм:** тероризм, як і вибухи останніх кількох років, продовжує забирати життя невинних людей. Це загроза миру, безпеці та стабільності у світі, тому методи запобігання тероризму були застосовані, аби проілюструвати, що не так і що потрібно/може бути зроблено для підтримки справедливості. Однак основу загроз, мислення та успіхи/невдачі заходів реагування все ще потрібно оцінити.

7. **Дитячі шлюби:** дитячі шлюби визначаються як союз, у якому одна або обидві особи мають вік до 18 років. Кожна п'ята дівчина виходить заміж до 18 років, а дитячі шлюби заважають дітям здобувати освіту, можуть призвести до серйозних наслідків для здоров'я та збільшити ризик насильства. Законодавство та програми були створені з метою навчання та працевлаштування дітей у таких ситуаціях, оскільки дитячі шлюби не мають достатньої обізнаності щодо індивідуальної участі або загальних причин цих шлюбів.

8. **Їжа:** бідність, економічна нерівність і забруднення води означають нездатність виробляти достатню кількість їжі для підтримки населення. Це, у свою чергу, може призвести до погіршення здоров'я та зменшення енергії для виконання фізичних і розумових функцій, що є

причиною ще більшої бідності. До 2050 року світові потрібно буде знайти їжу приблизно для дев'яти мільярдів людей, оскільки вартість виробництва їжі зросте у відповідь на збільшення кількості людей. Так, ООН створила програми забезпечення продовольчої безпеки, а технологічні компанії докладають зусиль для зниження витрат на виробництво продуктів харчування.

Спостерігається все більший прогрес у вирішенні глобальних проблем; однак для деяких цей прогрес є надто повільним через відсутність розуміння профілактичних методів, розподіл відповідальності та наявність запитань без відповідей.

Топ-20 поточних глобальних проблем, які ми повинні вирішити

Які проблеми сьогодні є найгострішими у світі? Що вимагатиме найбільшої уваги в наступні 5, 10 і 20+ років? Висвітимо 20 поточних глобальних проблем, котрі ми маємо вирішити, зокрема проблем, пов'язаних зі зміною клімату, COVID-19, соціальними правами тощо. Хоча це навряд чи всебічне обговорення, проте є надійним вступом до проблем, із якими стикається наш світ сьогодні.

#1. Бідність

Восени 2022 року Світовий банк оновить міжнародну межу бідності з \$1,90 до \$2,15. Це означає, що кожен, хто живе менше ніж на 2,15 долара, перебуває у «крайній бідності». Чому відбуваються зміни? Зростання вартості їжі, одягу та житла в період 2011–2017 років робить «реальну вартість 2,15 доларів США в цінах 2017 року рівною 1,90 доларів США в цінах 2011 року». Що стосується мети Світового банку скоротити крайню бідність до 3% або менше до 2030 року, то пандемія ускладнила її. Надзвичайна бідність – не єдина бідність, з якою нам доводиться боротися. 62% населення світу живе менш ніж на 10 доларів на день. Хоча за ці роки був досягнутий прогрес, до кінця бідності ще далеко.

#2. Зміна клімату

ІРСС опублікував свій шостий звіт у 2022 році. У своєму резюме для політиків автори звіту окреслили низку короткострокових, середньострокових і довгострокових ризиків. Якщо глобальне потепління досягне 1,5°C найближчим часом (2021–2040 роки), це призведе до «неминучого зростання численних кліматичних небезпек», а також до «численних ризиків для екосистем і людей». У довгостроковій перспективі зміна клімату створить серйозні проблеми зі здоров'ям, спричинить випадки передчасної смерті, ризики для міст і поселень та

інші небезпеки. Пом'якшення є вкрай необхідним і терміновим. Оскільки зміна клімату пов'язана з іншими проблемами в цьому списку, це одна з найсерйозніших проблем, із якими стикається людство.

#3. Відсутність продовольчої безпеки

Відповідно до Глобального звіту про продовольчі кризи за 2022 рік, який підготувала Глобальна мережа проти продовольчих криз, кількість людей, які опинилися в кризі чи навіть гірше, є найвищою за останні шість років за період із моменту, відколи існує звіт. У 2021 році майже 193 млн людей відчували гостру нестачу продовольчої безпеки, що майже на 40 млн більше порівняно з 2020 роком. Це приголомшливе збільшення на 80% з 2016 року. Причини охоплюють «економічні потрясіння», зокрема зростання світових цін на продукти харчування. Крім того, значно зросла внутрішня інфляція цін на продовольство в країнах із низьким рівнем доходу. «Катастрофи, пов'язані з погодою» також є великим рушієм. Для 15,7 млн людей у 15 країнах це було основною причиною гострої продовольчої безпеки.

#4. Права біженців

За даними УВКБ ООН, війна в Україні спричинила найшвидше зростаючу кризу біженців з часів Другої світової війни. Майже 6 млн людей (станом на 10 травня 2022 року) втекли. У звіті UNCHR Refugee Brief, який зібрав найбільшу кількість історій біженців за тиждень, описані ситуації в таких місцях, як Сомалі, де тисячі людей були переміщені через сильну посуху. У період із січня до середини квітня до Нігеру прибуло понад 36 тис. біженців із Нігерії, Малі та Буркіна-Фасо. Це лише кілька прикладів криз біженців, що ставлять під загрозу вже маргіналізовані групи, такі як жінки та діти, і піддають їх підвищеному ризику торгівлі людьми, насильства та смерті.

#5. COVID-19

У березні 2022 року ВООЗ оголосила COVID-19 пандемією. Це й надалі залишатиметься головною проблемою для світу. У Звіті Всесвітнього економічного форуму (далі – ВЕФ) про глобальні ризики за 2022 рік детально обговорюється вплив COVID-19, включаючи серйозні диспропорції у відновленні економіки та соціальну ерозію. Відповідно до статті «National Public Radio» за січень 2022 року існують і проблеми з вакцинацією, оскільки багато країн продовжують мати проблеми з отриманням доз. Сумніви щодо вакцинації, проблеми у системах охорони здоров'я тощо також впливають на низький рівень вакцинації. Хоча ми можемо ніколи дізнатися щодо точного впливу, за оцінками ВООЗ, у період з 1 січня 2020 року до 31 грудня 2021 року було зафіксовано майже

14,9 млн смертей, пов'язаних із COVID-19.

#6. Майбутня підготовка до пандемії та відповідь

COVID-19 навчив світ важливості бути наготові. У гарвардському блозі доктор Тедрос Адханом Гебрейесус, генеральний директор ВООЗ, окреслив уроки, котрі світ повинен взяти близько до серця. Перше: наука має керувати політикою. Політизація пандемії призвела до великої непотрібної шкоди. Ще один урок полягає в тому, що наука повинна поєднуватися зі справедливістю, інакше вона може погіршити нерівність. Це очевидно, якщо поглянути на те, як країни з низьким рівнем доходу намагалися отримати вакцини, тоді як заможні країни накопичували їх. Обов'язковими є і більш стійкі системи охорони здоров'я. Більш узгодженими мають бути глобальні плани щодо того, як реагувати. Світ також повинен інвестувати в дослідження інфекційних захворювань, зоонозних хвороб, ефективності реагування на спалахи тощо.

#7. Охорона здоров'я

Галузь охорони здоров'я зазнала серйозних змін через пандемію COVID-19. За даними ВЕФ, з'явилися нові інвестиції та інновації, особливо в секторах технологій і телемедицини. У 2021 році на інновації в галузі охорони здоров'я було витрачено 44 мільярди доларів. Світ спостерігатиме наслідки цих інновацій протягом багатьох років, хоча справедливість, без сумніву, буде головною проблемою. У таких місцях, як Сполучені Штати, пандемія також підтвердила, наскільки вразливими можуть бути системи охорони здоров'я. У блозі «MIT News» професор політології Андреа Кемпбелл каже, що пандемія виявила «гостру потребу» в інвестиціях в інфраструктуру охорони здоров'я, а також необхідність розширення доступу до медичної допомоги та страхового покриття.

#8. Психічне здоров'я

У всьому світі майже 1 млрд осіб мають ті чи інші психічні розлади. Пандемія погіршила психічне здоров'я людей. Відповідно до наукового звіту ВООЗ тривожність і депресія в усьому світі зросла на 25%. Причини охоплюють соціальну ізоляцію, страх хвороби, горе та фінансові проблеми. Серйозно постраждали і медичні працівники, молоді жінки та дівчата. У довідці також висвітлюється, як пандемія порушила роботу багатьох служб психічного здоров'я, включно зі службами зловживання психоактивними речовинами. Країни повинні забезпечити доступ до послуг психічного здоров'я у межах своїх планів одужання від COVID-19 і не тільки. Це також економічне рішення. «The Lancet» стверджує, що лише тривога та депресія коштують світовій

економіці приблизно 1 трлн доларів на рік.

#9. Права інвалідів

За даними ВООЗ, понад 1 млрд людей мають певну форму інвалідності. Половина не може дозволити собі медичне обслуговування. Вони також частіше живуть у бідності, ніж ті, хто не має інвалідності, мають гірший стан здоров'я, менший доступ до роботи та менше можливостей для навчання. «Human Rights Watch» перераховує інші види дискримінації, з якими стикаються люди з обмеженими можливостями, наприклад, підвищений ризик насильства. Було досягнуто прогресу щодо прав людей із інвалідністю, але багатьом країнам бракує надійного захисту. Світ ще має пройти довгий шлях, щоб забезпечити рівність для людей з обмеженими можливостями.

#10. Права ЛГБТК+

Члени ЛГБТК+ спільноти стикаються з дискримінацією в багатьох формах. За даними «Amnesty International», дискримінація може бути спрямована на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність, гендерне вираження та статеві характеристики. Навіть у таких прогресивних країнах, як Сполучені Штати, люди стикаються з насильством і дискримінацією. За даними «Human Rights Campaign», у 2022 році було запропоновано понад 300 законопроектів, спрямованих проти ЛГБТК+. Принаймні десяток штатів розглядають законодавчі акти, котрі забороняють школам обговорювати або використовувати навчальну програму, що охоплює сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність. Враховуючи вплив Сполучених Штатів у світі, ця атака на права ЛГБТК+, швидше за все, матиме наслідки, що потребуватимуть вирішення.

#11. Репродуктивна справедливість

Репродуктивне правосуддя, котре охоплює більше, ніж просто право на аборт, знаходиться під загрозою через законодавство, відсутність фінансування, відсутність освіти та обмежений доступ до медичної допомоги. У більшості країн багатство є важливим чинником того, чи може людина отримати доступ до репродуктивних послуг. У деяких місцях це краще, ніж в інших, але, як ми бачили з іншими проблемами в цьому списку, навіть «прогресивні» країни, такі як Сполучені Штати, переживають великі зміни. Очікується, що в червні 2022 року Верховний суд скасує рішення у справі «Роу проти Вейда» – визначній судовій справі, що захистила право вагітної жінки на аборт. Вплив буде негайним і, ймовірно, матиме дію на інші країни.

#12. Права дітей

Діти – дуже вразлива група. У 2019 році вмерло майже 5,2 млн дітей віком до п'яти років, здебільшого з причин, яким можна було запобігти або вилікувати. Із них 2,4 млн були новонародженими у віці до 28 днів. Основними причинами є ускладнення передчасних пологів, пневмонія та малярія. За даними ЮНІСЕФ, кліматична криза також становить серйозну загрозу для дітей. Близько 1 млрд дітей живуть у «країнах надзвичайно високого ризику», що найбільше постраждали від кліматичних змін. 920 дітей мають проблеми з доступом до чистої води, а 600 мільйонів заражені такими хворобами, як малярія. Дитяча праця також залишається проблемою. На початку 2020 року близько 160 мільйонів були примушені до пологів, тоді як COVID-19 поставив під загрозу ще 9 млн дітей. Це майже 1 із 10 дітей у всьому світі. Майже половина перебувають у небезпечних умовах. Як це часто буває, інші проблеми в цьому списку – зміна клімату, бідність, COVID, гендерна рівність тощо – також впливають на права дітей.

#13. Гендерна рівність

Глобальна гендерна рівність поступово покращувалася протягом багатьох років, але дані Глобального гендерного звіту за 2021-й свідчать, що до кінця глобального гендерного розриву залишилося ще 135 років. Пандемія зіграла величезну роль у зміні позитивних тенденцій, оскільки жінки постраждали сильніше у фінансовому плані. За даними «Oxfam», серед жінок втрата роботи склала 5%, а чоловіків – 3,9%. Це означає, що жінки втратили майже 800 млн доларів у 2020 році. Це низька оцінка, оскільки вона не враховує неформальну економіку, що охоплює мільйони жінок. Жінки також частіше живуть у бідності, більше страждають від насильства за статтю та від зміни клімату.

#14. Кібербезпека

У звіті ВЕФ про глобальні ризики за 2022 рік вразливі місця кібербезпеки перераховані як тривожні. Причина – стрімка цифровізація, яку частково спровокував COVID-19. Зараз багато «розвинених економік» зазнають більшого ризику з боку кібератак. Респонденти GRPS визначили збій кібербезпеки як критичний короткостроковий ризик. У 2020 році кількість шкідливих програм і програм-вимагачів зросла на 358% і 435% відповідно. Для цього є кілька причин, зокрема кращі (і простіші) методи атаки та погане управління. Кібератаки мають низку серйозних наслідків і підривають довіру суспільства. Оскільки країни стають все більш залежними від цифровізації, їхня кібербезпека повинна

не відставати.

#15. Дезінформація

Швидка цифровізація пов'язана з багатьма проблемами, включно з блискавичним поширенням дезінформації. У звіті ВЕФ описані дипфейки, доступна технологія штучного інтелекту і її потенціал для впливу на вибори та інші політичні результати. Однак дезінформація не повинна бути витонченою, аби стати успішною. Завдяки дописам і відео в соціальних мережах дванадцять активістів проти вакцинації були відповідальними за майже $\frac{2}{3}$ всього антивакцинального контенту на таких платформах, як фейсбук і твіттер. Їхній контент заповнив Інтернет шкідливою дезінформацією, котра навіює страх, що відіграло значну роль у нерішучості щодо вакцини та політичній радикалізації. Оскільки дезінформація поширюється в Інтернеті швидше, ніж правда, це є глобальною проблемою, котру слід вирішити.

#16. Свобода преси

За даними Інституту різновидів демократії (як повідомляє «The Economist»), майже 85% людей живуть у країнах, де свобода преси знизилася за останні 5 років. Після піку в 0,65 на початку 2000-х і в 2011 році середній глобальний показник впав до 0,49 у 2021 році. У великих країнах, таких як Китай, Індія, Росія, Бразилія та Туреччина, спостерігалось значне зниження. Журналісти та інформаційні організації стикаються з такими загрозами, як насильство, тюремне ув'язнення, відсутність фінансування, скоординовані онлайн-атаки та переслідування. Вільна преса необхідна для функціонування демократії. Без свободи преси всі права людини будуть під загрозою.

#17. Боргові кризи

У звіті ВЕФ Global Risks Report [1] респонденти назвали боргову кризу однією з найактуальніших проблем наступного десятиліття, хоча і вважають, що вона стане найсерйознішою лише через 3–5 років. COVID-19 є важливою причиною цього. Урядове стимулювання було необхідним, але зараз багато країн залишилися з борговим тягарем. Для корпоративних і державних фінансів у великих економіках боргове навантаження може призвести до дефолтів, банкрутства, неплатоспроможності тощо. Це далекосяжна проблема, оскільки вона впливає на бюджети таких сфер, як охорона здоров'я та зелена енергетика.

¹ Global Risks Report. URL : <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2022/>.

#18. Корупція

Корупція охоплює низку дій, таких як підкуп, маніпуляції на виборах, шахрайство та захоплення держави. Група Світового банку називає корупцію перешкодою для подолання крайньої бідності та «збільшення спільного процвітання» для найбідніших верств населення. Коли справа доходить до боротьби з бідністю, зміни клімату, охорони здоров'я, гендерної рівності тощо, корупція стає на заваді. Оскільки це є глобальною проблемою, необхідні глобальні рішення. У поміч – реформи, кращі системи підзвітності та відкриті процеси.

#19. Авторитаризм

На думку «Freedom House», глобальна демократія розмивається. Це стосується і країн із давно сформованою демократією. У своєму звіті за 2022 рік організація демонструє, що глобальна свобода занепадає протягом останніх 16 років. Минулого року 60 країн зіткнулися зі спадом. Лише 25 побачили покращення. Тільки 20% населення світу живе у вільних країнах. Китай, Росія та інші авторитарні країни отримали більше влади в міжнародній системі, тоді як країни зі сформованою демократією, такі як Сполучені Штати, втрачають свої свободи. Що можна зробити? «Freedom House» каже, що успіх «вимагає сміливої, стійкої відповіді, що забезпечить підтримку демократії та протидію авторитаризму». Уряди та громадяни залучаються до демократії та відстоюють її.

#20. Глобальна співпраця

Розв'язати ці проблеми – непросте завдання. Справжній прогрес можливий лише через глобальну співпрацю – факт, який витканий у звіті ВЕФ. Усе, починаючи від подолання загроз кібербезпеці та гуманітарних надзвичайних ситуацій, закінчуючи захистом демократії, залежить від міцної співпраці між країнами. Як йдеться у передмові доповіді: «Відновлення довіри та сприяння співпраці всередині та між країнами матиме вирішальне значення для вирішення цих проблем і запобігання подальшому розходженню світом». Проте виклики, що загрожують глобальній співпраці, так само очевидні, як і потреба, що робить її однією з найсерйозніших проблем сучасності.

Війна в Україні ризикує привести до 1,7 млрд людей – понад одну п'яту людства – у злидні, нужденність та голод.

Про це заявив генсек ООН Антоніу Гутерріш, представляючи доповідь про наслідки війни в Україні для найбільш уразливих верств населення світу.

Гутерріш зазначив, що хоча основна увага зосереджена на наслідках війни для самих українців, але криза матиме і глобальний вплив у світі. «Зараз ми зіткнулися з ідеальним штормом, який загрожує зруйнувати економіку країн, що розвиваються», – заявив генсек ООН.

Вторгнення РФ в Україну може посилити продовольчу кризу на Близькому Сході та Північній Африці. Війна вже призвела до зростання цін на хліб та інші основні харчі.

Так, через війну до 1,7 млрд осіб, або більше 20% населення світу, можуть зіткнутися з голодом та злиднями.

Україна та Росія забезпечують 30% світового виробництва пшениці та ячменю, п'яту частину виробництва кукурудзи та більше половини виробництва соняшникової олії. У сукупності їхнє зерно є важливим джерелом продовольства для деяких із найбідніших і найуразливіших верств населення, забезпечуючи більш ніж одну третину пшениці, що імпортується 45 африканськими та найменш розвиненими країнами.

З початку року ціни на пшеницю та кукурудзу зросли на 30%, ціни на нафту – більш ніж на 60%, а на природний газ та добрива – більш ніж удвічі.

Водночас гуманітарні операції ООН стикаються з нестачею фінансування: Всесвітня продовольча програма попередила, що в неї недостатньо ресурсів, щоб нагодувати голодуючих.

За словами Гутерріша, звіт показав, що існує прямий зв'язок між зростанням цін на продовольство та соціальною і політичною нестабільністю: «Наш світ не може собі цього дозволити».

Нагадаємо, за прогнозами організації, дев'ять із десяти українців можуть зіткнутися з бідністю, якщо війна з Росією затягнеться протягом наступного року.

Контрольні питання:

1. Поняття та сутність глобалізації.
2. Форми прояву процесу глобалізації.
3. Глобалізм як форма суспільної свідомості.
4. Цілісність сучасного світу та школи глобалістики.
5. Основи теорії та категорії глобалістики.
6. Глобальні процеси та проблеми сучасності.

Розділ 2 ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

2.1. Глобальне управління

Глобальне управління об'єднує різноманітних учасників для координації колективних дій на рівні планети. Приблизно визначена мета глобального управління полягає в тому, щоб забезпечити глобальні суспільні блага, зокрема мир і безпеку, системи правосуддя та посередництва у конфліктах, функціонуючі ринки та єдині стандарти для торгівлі та промисловості. Одним із найважливіших глобальних суспільних благ є управління ризиками катастроф – запровадження відповідних механізмів для максимального зменшення ймовірності та впливу будь-якої події, що може спричинити смерть 10% людства на всій планеті або завдати шкоди еквівалентної величини.

Провідною інституцією, що сьогодні відповідає за глобальне управління, є ООН. Вона була заснована у 1945 році після Другої світової війни, щоб запобігти майбутнім конфліктам такого масштабу. Ця організація об'єднує не безпосередньо людей світу, а суверенні національні держави і наразі нараховує 193 члени, які виносять рекомендації на Генеральну Асамблею ООН. Основним мандатом ООН є збереження глобальної безпеки, що вона робить, зокрема, за допомогою Рад Безпеки. Крім того, ООН може вирішувати міжнародно-правові питання у Міжнародному суді ООН і виконувати свої ключові рішення через Секретаріат, очолюваний Генеральним секретарем.

Починаючи з 1945 року, ООН додала низку сфер до свого основного мандату. Вона працює за допомогою різних агенцій та пов'язаних установ, зокрема для забезпечення більшого спільного процвітання як бажаної мети як такої та як непрямого способу підвищення глобальної стабільності. Як ключову ініціативу в цьому сенсі в 2015 році ООН сформулювала Цілі сталого розвитку, створивши спільні цілі для спільного майбутнього планети.

Окрім ООН, важливу роль у глобальному управлінні відіграють і інші установи з глобальним мандатом. Першочергове значення мають так звані Бреттон-Вудські установи: Світовий банк і МВФ, функція яких

полягає в регулюванні світової економіки та кредитних ринків. Саме з цієї причини названі інститути не позбавлені критики, їх часто звинувачують у збереженні економічної нерівності.

Глобальне управління більш загально чиниться за допомогою низки організацій, що діють як посередники. Це органи, відповідальні за регіональну координацію, такі як ЄС та АСЕАН, що координують політику своїх членів у певній географічній зоні. Також до них належать стратегічні чи економічні ініціативи під керівництвом однієї країни – наприклад, НАТО для США чи китайської ініціативи «Один пояс, один шлях» – або загалом координація оборонної чи економічної інтеграції, як от АТЕС чи АНЗУС. Нарешті, глобальне управління спирається на більш вільні форуми для встановлення норм, такі як G20, G7, ВЕФ: вони не укладають договорів, але пропонують місця для збору, обговорення ідей, узгодження політики та встановлення норм. Цю останню категорію можна поширити на установи з багатьма зацікавленими сторонами, що прагнуть узгодити глобальні стандарти.

Таким чином, глобальне управління є важливим, але фрагментованим, складним і мало зрозумілим. У цьому контексті ключовими питаннями, що порушує Фонд глобальних викликів, є такі: як реформувати інститути, як розвивати альтернативні інститути та як використовувати нові можливості технологій для покращення управління.

Міжнародні організаційні форми на глобальному рівні

Світові процеси економічної інтеграції держав обумовлюють необхідність формування інструментів для подальшого розвитку зближення механізмів державного управління у відповідних сферах. Об'єднання і кооперація держав в економічній сфері неможливі без створення єдиного або одноманітного правового регулювання. Встановлення схожого правового регулювання є дієвим стимулом для поглиблення і розширення процесу економічної інтеграції. Інтеграційні процеси і координація у сфері правової політики – це дві сторони однієї медалі: інтеграція неможлива без створення єдиних або схожих правових норм, а останні, у свою чергу, є стимулом для інтенсифікації інтеграційного процесу.

Діяльність зі зближення національних механізмів державного управління невід'ємно супроводжує інтеграційні процеси. Важливою її складовою є правова інтеграція, котра виникла на фоні тенденцій

глобалізації і є кардинальним напрямом міжнародно-правової співпраці держав, що виражається в цілеспрямованій діяльності із забезпечення збалансованого, безконфліктного існування правових систем. Зближення національних правових систем права (далі – зближення прав) виступає як частина правової інтеграції.

Ці правові явища викликані інтеграційними процесами, що розвиваються, посиленням взаємодії і взаємозалежності держав і в сучасних умовах мають тенденцію до поглиблення і розширення. Зближення правових систем – процес глобального характеру, що надалі буде постійно прогресувати.

Існуючі відмінності національних правових систем в правовому регулюванні тих або інших суспільних відносин істотно ускладнюють міжнародну взаємодію держав, особливо у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Крім того, глобальний світовий порядок потребує своєї підтримки на основі загальних для всіх держав принципів і норм. Все це обумовлює необхідність у проведенні цілеспрямованих робіт зі зближення права в різних сферах міжнародної взаємодії (співпраці), тобто з вироблення норм, що одноманітно регулювали б певний вид суспільних відносин і встановлення на їхній основі одноманітного правового регулювання.

Зближення права може мати як стихійний характер і здійснюватися в процесі інтернаціоналізації права, так і бути цілеспрямованою, побудованою на договірній взаємодії держав діяльністю в межах правової інтеграції.

Для проведення послідовних, цілеспрямованих робіт зі зближенню правових систем необхідний спеціальний інституційний механізм. Існує безліч міжнародних організаційно-правових форм зближення права: в процесі роботи міжнародних конференцій, у результаті міжнародних переговорів, у межах діяльності міжнародних організацій.

Найпоширенішою і ефективно функціонуючою інституційною формою зближення правових систем є міжнародні організації. Вони являють собою основу взаємодії, співпраці держав на міжнародній арені. Значення міжнародних організацій у системі міжнародно-правового регулювання визначається здебільшого тим, що вони впливають на держави, організовують взаємодію держав у створенні і впровадженні норм міжнародного права, зокрема спрямованих на зближення правового регулювання. У світі постійно зростає кількість міжнародних організацій, для яких зближення права в тій чи іншій сфері міжнародної взаємодії є основним напрямом діяльності.

Діяльність міжнародних міжурядових організацій (International

Intergovernmental Organization (IGOs)), об'єднань трьох або більше урядів незалежних держав, інших міжурядових організацій спрямована на вирішення певних спільних питань чи реалізацію проєктів. Уряди діють від імені своєї держави і представляють її інтереси, дотримуючись поваги її суверенітету.

Міжнародні міжурядові організації часто називають міжнародними організаціями, хоча останніми можуть називатися також і міжнародні неурядові організації (INGOs), такі як міжнародні неприбуткові організації чи мультинаціональні корпорації. Міжнародні міжурядові організації є важливим суб'єктом у публічному міжнародному праві і починають діяти після підписання певного взаємного договору, ратифікованого державами-учасниками.

Основними ознаками міжнародних організацій більшість дослідників вважає: членство трьох і більше країн; наявність установчого міжнародного договору; наявність постійних органів і штаб-квартири; повагу суверенітету держав-членів; невтручання у внутрішні справи; встановлення порядку прийняття рішень і набрання ними юридичної сили.

Серед міжнародних митних організацій, що сприяють координації співробітництва в митній сфері, прийнято розрізняти універсальні та регіональні.

До універсальних міжнародних митних організацій відносять, перш за все, СОТ та Всесвітню митну організацію (далі – ВМО). До регіональних – різні типи міжнародних економічних об'єднань, у тому числі митні союзи.

Зближення правових систем у сфері митної справи є найважливішим напрямом зближення національних правових систем у цілому. Питання щодо важливості міжнародних митних відносин для окремих держав і всієї світової спільноти в цілому не вимагає особливих доказів. Про це свідчать і діяльність СОТ, ВМО та інших організацій, і узгодження на міжнародному рівні державних заходів із регулювання митних тарифів і нетарифних заходів в міжнародній торгівлі. Держави-члени цих організацій зобов'язалися будувати свої зовнішньоекономічні відносини за принципами найбільшого сприяння в митному обкладенні, відміни протекціонізму в тарифній політиці, заборони надання нових митних пільг і преференцій, вирішення спірних митних питань на основі взаємних консультацій, що вимагає координації ними правових питань, зближення правових систем у цій сфері.

СОТ (WTO) – міжнародна організація, що об'єднує 157 членів. Основною метою її діяльності є лібералізація зовнішньої торгівлі та

врегулювання відносин держав-членів, пов'язаних із торговельною політикою. Протягом доволі тривалого часу свого існування (фактично понад 60 років, хоча формально – 24) ця організація пройшла доволі складний шлях розвитку. Разом із нею розвивалися й норми міжнародного регулювання зовнішньої торгівлі, при цьому з 1947 року саме такі уніфіковані механізми регулювали більшість торговельних потоків у світі.

Через майже 50 років після невдалих спроб створення міжнародної організації й існування тимчасової конструкції ГАТТ, що регулює питання зовнішньої торгівлі, з 1 січня 1995 року СОТ розпочала роботу.

Згідно зі статтею VIII Марракеської угоди [¹] про створення Світової організації торгівлі СОТ є міжнародною міждержавною організацією, створеною відповідно до норм міжнародного права. Вона може діяти незалежно від волі кожної країни-члена цієї організації. Проте така діяльність СОТ здійснюється винятково за допомогою створених нею органів (Міністерської конференції, Генеральної ради і Секретаріату). Діяльність СОТ може здійснюватися винятково в межах компетенції цієї організації, визначеної Марракеською угодою і прийнятими на її основі іншими документами.

Організаційна структура СОТ представлена на рис. 1. Офіційним вищим органом організації є Міністерська конференція СОТ, що збирається не рідше, ніж один раз на два роки. За час існування СОТ було проведено вісім таких конференцій, і практично кожна з них супроводжувалася активними протестами з боку супротивників глобалізації.

У підпорядкуванні Міністерської конференції знаходиться Генеральна рада, що відповідає за виконання поточної роботи і збирається в Женеві декілька разів на рік у складі послів і голів делегацій країн-учасниць. Раді підконтрольні два спеціальні органи (комісії) з аналізу торговельної політики та урахування суперечок, а також комітети торгівлі та розвитку, щодо обмежень, пов'язаних із торговельним балансом, з бюджету, фінансів та адміністративних питань. Генеральна рада делегує функції трьом радам, що існують на наступному рівні структури СОТ: Рада з питань торгівлі товарами, Рада з питань торгівлі послугами, Рада з питань торговельних аспектів інтелектуальної власності.

¹ World Customs Organization. URL : <https://www.wcoomd.org>.

Рис. 1. Структура СОТ

Численні спеціалізовані комітети та робочі групи займаються окремими питаннями в системі СОТ (захист навколишнього середовища, проблеми країн, що розвиваються, процедура приєднання до СОТ тощо).

Комісія з урегулювання суперечок (DSB) є одним із найважливіших інструментів урегулювання суперечок, що виникають між державами-учасниками у межах СОТ. DSB – квазісудовий орган, покликаний неупереджено й швидко регулювати розбіжності між сторонами. За час свого існування Комісія була змушена багато разів вирішувати складні, нерідко досить політизовані торговельні проблеми між впливовими державами-учасниками СОТ.

Генеральний директор керує Секретаріатом, в обов'язки якого входить забезпечення технічної підтримки різних рад і комітетів, Міністерської конференції, моніторинг і аналіз світової торгівлі, роз'яснення положень та діяльності СОТ суспільству і засобам масової інформації. Секретаріат СОТ не приймає рішень, тому що це функція належить країнам-членам. У СОТ рішення приймаються на основі консенсусу, хоча де-юре передбачено голосування.

Діяльність СОТ може здійснюватися винятково в межах компетенції цієї організації, визначеної Марракеською угодою і прийнятими на її основі іншими документами.

Згідно з Марракеською угодою, СОТ забезпечує загальну інституційну основу для здійснення торговельних відносин між її членами, тобто утворює міжнародний форум з робочими органами. В його межах можуть здійснюватися міжнародні переговори як між усіма

членами СОТ, так і між окремими учасниками. Сфера регулювання СОТ може бути розширена за рахунок майбутніх угод, що будуть приєднані до загальної системи СОТ.

Система СОТ передбачає чотири групи країн-членів: розвинені; країни, що розвиваються; найменш розвинені; країни з економікою перехідного типу. Хоча в документах СОТ використовуються також терміни «країна з малою економікою», «країна з ураженою економікою», «найменш розвинена серед країн, що розвиваються». Країни, визнані ООН як найменш розвинені, розглядаються такими і СОТ. Однак і досі відсутні узгоджені і точні критерії, що допомагали б визначити, до якої групи належать інші країни. Віднесення країни до тих, що розвиваються, робиться за принципом «самовибору». Країни, що в минулому мали централізовану планову економіку (головним чином країни Східної та Центральної Європи, а також країни колишнього Радянського Союзу), а сьогодні здійснюють кроки до впровадження ринкової та демократичної системи, належать до групи країн із перехідною економікою. Решта країн вважаються розвиненими [1].

Правила СОТ передбачають низку пільг для країн, що розвиваються. Як правило, країни, що розвиваються, – члени СОТ мають більш високий відносний рівень митно-тарифного захисту власних ринків порівняно з розвиненими. Проте в абсолютному вираженні загальний розмір митно-тарифних санкцій у розвинених країнах є набагато вищим, внаслідок чого доступ на ринки продукції із країн, що розвиваються, серйозно обмежений.

Правила СОТ регулюють тільки торгово-економічні питання. Спроби США й низки європейських країн почати дискусію про умови праці (що дозволило би вважати недостатній законодавчий захист працівників конкурентною перевагою) були відкинуті через протести країн, що розвиваються, котрі стверджували, що такі міри тільки погіршать добробут працівників у зв'язку зі скороченням кількості робочих місць, зниженням доходів і рівня конкурентоспроможності.

Далі вважаємо за потрібне викласти ті механізми, а також цілі та принципи, котрі покладено в основу діяльності СОТ, а також визначити окремі особливості функціонування організації. Крім того, звернемо увагу на різні сторони (позитивну та негативну) в оцінках діяльності організації.

Завданням СОТ проголошено не досягнення яких-небудь цілей або результатів, а встановлення загальних принципів міжнародної торгівлі.

¹ Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти : монографія. Дніпропетровськ : АМСУ, 2009. 543 с.

Відповідно до декларації робота СОТ, так само як і раніше ГАТТ, спирається на основні принципи, серед яких:

1. Рівні права. Всі члени СОТ зобов'язані надавати всім іншим членам режим найбільшого сприяння в торгівлі. Режим означає, що преференції, надані одному зі членів СОТ, автоматично поширюються й на всіх інших членів організації.

2. Взаємність. Усі поступки в ослабленні двосторонніх торговельних обмежень повинні бути взаємними.

3. Прозорість. Члени СОТ повинні повністю публікувати свої торговельні правила й мати органи, відповідальні за надання інформації іншим членам СОТ.

Хоча формулювання правил та принципів у Марракеській декларації та інших установчих документах СОТ є доволі розмитими та загальними, більшість аналітиків вказують на шість основних механізмів діяльності СОТ:

1. Захист національної промисловості за допомогою тарифів. Застосування кількісних обмежень, окрім невеликої кількості винятків, забороняється.

2. Зв'язування тарифів. Від країн вимагається скорочення і, там, де це можливо, відмова від захисту національного виробництва шляхом зниження тарифів та усунення інших бар'єрів для торгівлі в процесі багатосторонніх торговельних переговорів. Знижені у такий спосіб тарифи зв'язуються і не підлягають підвищенню, про що вказується в національному митному тарифі країни.

3. Режим найбільшого сприяння (РНС). Це важливе правило СОТ закладає принцип недискримінації. Правило вимагає, щоб тарифи та інші регулятивні заходи застосовувалися щодо експортованих або імпортованих товарів однаково, незалежно від країни їх походження. Відтак країна не може стягувати мито з імпортованих товарів, що надходять з однієї країни, за ставкою вищою за ту, що застосовується щодо товарів із інших країн. Однак існують деякі винятки з цього правила. Одним із таких винятків є торгівля між учасниками регіональних торговельних угод, відповідно до яких застосовується преференційний або безмитний режим. За цією системою розвинені країни застосовують преференційні ставки або безмитний режим щодо імпорту з країн, що розвиваються, обкладаючи імпорт із інших країн ставками РНС.

4. Національний режим. У той час як відповідно до РНС неприпустимою є дискримінація товарів, що походять із різних країн, в межах національного режиму забороняється дискримінація імпортованої продукції порівняно з подібною продукцією, виробленою національними

виробниками. Це стосується як внутрішнього оподаткування, так і застосування внутрішнього регулювання.

5. Захисні заходи. Угода про захисні заходи дозволяє країнам-імпортерам тимчасово (за загрозливих обставин та після розслідування) обмежувати імпорт продукції шляхом підвищення тарифів або застосування кількісних обмежень. Угода вимагає, щоб такі заходи застосовувалися щодо конкретної продукції тільки на обмежений період – не більше 8 років.

6. Антидемпінгове та компенсаційне мито. Уряди також можуть накладати компенсаційне мито на імпортовану продукцію, якщо відомо, що іноземні виробники вдаються до недобросовісної торговельної практики: демпінгу, нечесної конкуренції внаслідок отримання урядових субсидій.

Цілі СОТ визначено у преамбулі Марракеської Угоди про утворення СОТ. Основними з них є такі: підвищення життєвого рівня; забезпечення повної зайнятості; постійне зростання доходів і ефективного попиту; розширення виробництва товарів і послуг та торгівлі ними; оптимальне використання світових ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку; захист і збереження навколишнього середовища; забезпечення для країн, що розвиваються, і найменш розвинених країн такої участі в міжнародній торгівлі, котра відповідає би потребам їхнього економічного розвитку.

Напередодні вступу України до СОТ (Україна – член СОТ із 16.05.2008 р.) прибічники цього кроку наводили достатньо велику кількість аргументів на його користь. Їх можна звести до кількох положень, що, як правило, подаються як переваги членства в організації. Спробуємо їх систематизувати [1].

Передусім зазначимо, що практично всі великі держави зараз є членами СОТ або найближчим часом ними стануть. Окрім суто економічних переваг, що досягаються шляхом зниження бар'єрів у торгівлі, система СОТ позитивно впливає на політичну і соціальну ситуацію в країнах, а також на індивідуальний добробут громадян.

Що стосується переваг для споживачів, то система СОТ заохочує конкуренцію і знижує торговельні бар'єри, внаслідок чого виграють споживачі. Найочевидніша вигода вільної торгівлі для споживача – це зниження вартості життя. У результаті зниження протекціоністських торговельних бар'єрів дешевшають готові імпортовані товари і послуги, а також вітчизняна продукція, у виробництві якої використовуються

¹ Андрійчук В. Глобалізація, інтеграція та економічна безпека України. *Політика і час*. 2003. № 9. С. 61–70.

імпортні комплектуючі. Адже митні тарифи, державні виробничі субсидії і кількісні обмеження імпорту приводять не до захисту вітчизняного ринку, а до підвищення вартості життя. Показовим є те, що лібералізація сектора телекомунікацій у Європейському Союзі мала наслідком зниження цін за послуги в середньому на 7–10%.

Більш широкий вибір товарів і послуг – також безсумнівна перевага вільної торгівлі. Зовнішня конкуренція стимулює ефективно вітчизняне виробництво, опосередковано знижує ціни і підвищує якість вітчизняної продукції.

У результаті більш активного товарообміну розвиваються та впроваджуються нові технології, як це відбулося, наприклад, із мобільним зв'язком. Збільшення експорту вітчизняної продукції також збільшує доходи виробників, податкові надходження до бюджету, а отже, і доходи та добробут населення в цілому.

Крім того, членство у СОТ має переваги і для економіки країни в цілому, хоча й неможливо провести чітку межу між впливом вільної торгівлі на споживачів, виробників і державу. Зниження торговельних бар'єрів сприяє росту торгівлі, що має наслідком підвищення як державних, так і особистих доходів.

У довгостроковій перспективі розвиток торгівлі приводить до підвищення зайнятості в експортних галузях економіки, хоча короткострокове скорочення робочих місць у результаті конкуренції вітчизняних виробників із закордонними практично неминуче. Однак протекціонізм не вирішує довгострокової проблеми зайнятості. Навпаки, підвищення торговельних бар'єрів викликає зниження ефективності виробництва і якості вітчизняної продукції, що за умови обмеження імпорту призводить до зростання цін, негативно позначається на обсягах продажу та, зрештою, на кількості робочих місць.

Застосування принципів СОТ дозволяє підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності держави за рахунок зменшення тарифних і нетарифних торговельних бар'єрів. Недискримінаційний підхід, передбачуваність і прозорість економіки приваблюють партнерів і підвищують товарообіг, сприяють оптимізації діяльності і зниженню витрат компаній, створенню придатного клімату для торгівлі та інвестицій, надходженню капіталу у країну.

Певні переваги від членства у СОТ отримує й політична система суспільства. Уряд має більше можливостей захищатися від дій лобістських груп, здійснювати державну політику в інтересах розвитку всіх галузей економіки, а не окремих її частин, що допомагає уникнути викривлень конкурентного середовища. Крім того, створюються

передумови для боротьби з корупцією і позитивних змін у законодавчій системі, що сприяє надходженню інвестицій у країну. Застосування деяких форм нетарифних обмежень (наприклад, імпорتنих квот) пов'язано з можливістю корупції серед чиновників, що розподіляють ці квоти. Зараз у межах СОТ ведеться робота щодо скорочення й усунення багатьох діючих квот. Прозорість та відкритість інформації, чіткі критерії безпеки, регламентовані стандарти, застосування принципу недискримінації впливають на політичну ситуацію, знижуючи можливість лобіювання рішень і маніпуляцій.

У політичній площині членство у СОТ пропонує також певні вигоди для взаємовідносин між країнами. СОТ надає рівне право голосу всім учасникам, обмежуючи у такий спосіб можливість економічного диктату великих держав. Учасникам не потрібно вести переговори щодо торговельних угод з кожним із численних партнерів, тому що відповідно до принципу недискримінації досягнуті в ході переговорів рівні зобов'язань автоматично поширюються на всіх членів СОТ. Система СОТ також створює ефективний механізм для вирішення торговельних суперечок, що передбачає зобов'язання не застосовувати односторонні дії. Кожна суперечка розглядається окремо з огляду на діючі норми і правила. Після ухвалення рішення країни концентрують свої зусилля на його виконанні і, можливо, наступному перегляді норм і правил шляхом переговорів. Угоди СОТ створюють правову основу для прийняття чітких рішень.

Водночас напередодні вступу України до СОТ широко обговорювалися питання, пов'язані з негативними сторонами членства в організації. Зокрема, наголошувалося на тому, що формально метою СОТ є підтримка вільної торгівлі та економічного зростання. Велика кількість політиків, дослідників та аналітиків висловлюють думку, що вільна торгівля не допомагає зробити життя звичайних людей процвітаючим, а лише робить багатих (країн та людей) ще багатшими. Вони звинувачують угоди в межах СОТ в орієнтації, що спрямована у бік міжнародних корпорацій та розвинених націй. Критики організації стверджують, що малі країни у СОТ користуються незначним впливом, і всупереч цілі СОТ у допомозі країнам, що розвиваються, впливові нації у СОТ фокусуються на своїх власних комерційних інтересах. Вони також акцентують, що принципи здоров'я, безпеки та охорони довкілля стабільно ігноруються [1].

Важливого значення для розвитку національних митних систем набуває діяльність ВМО. Дослідження цілей створення та діяльності цієї

¹ Сідлецька Н. Модернізація митної системи країн, що вступили до Європейського Союзу. *Митниця : інформаційно-аналітичний журнал*. 2008. № 12. С. 20–22.

організації, переваг від участі у ній є необхідною умовою формування рекомендацій та пропозицій щодо пристосування митної системи України до її вимог.

Історія ВМО починається з 1947 року, коли 13 європейських урядів, представлені в Комітеті Європейського економічного співробітництва, домовилися про створення Групи з вивчення. Ця група розглядала можливість створення одного або більше міжєвропейських митних об'єднань, заснованих на принципах ГАТТ. Сучасне керівництво ВМО вважає, що процес створення і розвиток організації можна поділити на декілька етапів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Етапи розвитку управлінського впливу Всесвітньої митної організації

Рік	Подія
1947	13 Урядів, що представлені у Комітеті з європейського економічного співробітництва, створюють Групу з вивчення, аби дослідити можливість встановлення тієї чи іншої кількості митних об'єднань між різними європейськими країнами, відповідно до принципів ГАТТ.
1948	Група з вивчення вирішила встановити два комітети: економічний, що пізніше розвинувся в Організацію економічного співробітництва і розвитку (ОЕСД), і митний, що пізніше став Радою митного співробітництва (далі – РМС).
1952	Угода, що заснувала РМС, набуває чинності 4 листопада.
1953	Вступна сесія Ради РМС була проведена в Брюсселі 26 січня у присутності представників 17 європейських країн. Ця дата тепер святкується щорічно як Міжнародний день митника.
1974	Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Угода Кіото) набуває чинності 21 травня.
1980	Угода про взаємну адміністративну допомогу у попередженні, припиненні і розслідуванні митних злочинів (Угода Найробі) набуває чинності 1 січня.
1988	Міжнародна конвенція з погодженої товарної системи опису і кодування (Угода HS) набуває чинності.
1993	Рада ВМО приймає Декларацію Аруши щодо митної цілісності.
1994	Рада ВМО бере офіційну назву «Всесвітня Митна Організація», щоб краще відобразити міжнародну природу організації.
1999	Рада ВМО приймає переглянуту Міжнародну конвенцію про спрощення і гармонізацію митних процедур (переглянута Угода Кіото).
2002	ВМО святкує свою 50-у річницю і удостоєна відвідуванням короля Бельгії Альберта II.

Рік	Подія
2003	Рада ВМО приймає Угоду про взаємну адміністративну допомогу в митних справах (Йоганнезбурську Угоду).
2005	Рада ВМО приймає Рамкові стандарти безпеки та полегшення міжнародної торгівлі.
2006	ВМО розпочинає Програму Колумбуса, спрямовану на укріплення потенціалу і підтримку виконання Рамкових стандартів безпеки та полегшення міжнародної торгівлі.
2007	Переглянута Угода Кіото про спрощення і гармонізацію митних процедур набуває чинності 1 січня.
2008	Прийняття Стратегії «Митниця ХХІ століття», що містить 10 стандартних блоків зміцнення потенціалу митних адміністрацій.
2012	60-річчя ВМО. З 1 січня 2013 року набули чинності норми оновленої Конвенції (MS).

Таким чином, Всесвітня митна організація (ВМО), що була створена у 1952 р. як Рада митного співробітництва, є незалежним міжурядовим органом, чия монополія полягає в підвищенні ефективності діяльності митних адміністрацій.

Сьогодні ВМО об'єднує 179 митних організацій всього світу, котрі разом обробляють майже 98% світової торгівлі. Як глобальний центр митної експертизи, ВМО є єдиною міжнародною організацією, що володіє компетенцією в питаннях митної справи та може, безсумнівно, називати себе голосом міжнародного митного співтовариства [1].

В ювілейному звіті ВМО за 2012 рік місію організації визначено так:

«Як міжнародна організація, відповідальна за митні питання, ВМО допомагає митним адміністраціям у всьому світі досягти своїх цілей щодо збору податків, захисту співтовариства, забезпечення безпеки, розвитку світової торгівлі та системи постачань за допомогою удосконалення міжнародних стандартів, механізмів та інструментів інформаційного обміну і співробітництва, профільних досліджень та укріплення митного потенціалу».

Документ визначає цінності організації:

«Ми – організація, що заснована на знаннях і орієнтується на дію;
 Ми віримо в прозорість, чесність стилю управління;
 Ми чуйні до наших партнерів, що зацікавлені в торгівлі;
 Ми витягуємо вигоду із сучасних технологій».

¹ Бережнюк І. Г., Кредісов А. І. Всесвітня митна організація як інститут управління митною справою на міжнародному рівні. *Журнал європейської економіки*. 2009. № 7. С. 168–190.

Стратегічними цілями ВМО є:

1. Міжнародне співробітництво та інформаційна підтримка.
2. Розвиток міжнародних стандартів для митних процедур.
3. Зміцнення митного потенціалу.
4. Безпека та захист співтовариства.
5. Допомога міжнародній торгівлі та безпека системи постачань.
6. Збір податків.
7. Укріплення престижу ВМО.
8. Розвиток досліджень та аналіз діяльності в галузі митної справи.
9. Ефективне управління та використання митних ресурсів.

Таким чином, головними завданнями ВМО з моменту її створення є гармонізація та уніфікація митних систем шляхом створення стандартів, удосконалення митного законодавства, розвитку міжнародного співробітництва, спрощення митних процедур, забезпечення торговельної безпеки в ланцюгах постачання, спрощення процедур міжнародної торгівлі, підвищення ефективності діяльності митних органів щодо боротьби з контрафакцією, розвитку державно-приватного партнерства, забезпечення цілісності реалізації митних програм щодо збільшення потенціалу. ВМО також підтримує міжнародну Гармонізовану систему номенклатури товарів і керує технічними аспектами Угоди ВМО про митну оцінку і правила походження товарів. ВМО підтримує тісні контакти з Інтерполом, Службою ООН з контролю над наркотиками, Контртерористичним комітетом Ради безпеки ООН, іншими міжнародними організаціями для виконання вищезазначених завдань.

Ґрунтуючись на цілому спектрі чинників, таких як робоча мова, географічна наближеність, вже існуючий порядок регіональних структур інших міжнародних організацій, було прийнято рішення про заснування шести робочих регіонів Ради. Радянський Союз, який вступив до РМС у 1991 р., був віднесений до європейського регіону. Незалежні держави – суб'єкти колишнього СРСР, у тому числі Україна, які в той період набули членства в РМС в порядку правонаступництва, автоматично були включені в регіон «Європа». Тому за середньої чисельності країн у регіонах у межах майже 20 Європейський регіон виявився найбільшим (40 держав).

Завдання кожної групи – проведення лінії ВМО на гармонізацію митних систем конкретного регіону (просування актів ВМО, їх роз'яснення, залучення нових членів). Регіональні групи займаються навчанням працівників митних служб, організовуючи різні курси та семінари, створенням інформаційних центрів щодо боротьби з митними правопорушеннями, обміном делегаціями між національними митними

службами та адміністративними органами ВМО. Новим напрямом роботи стало створення регіональних координаційних центрів: RILOS, ROCBs, RTCs. У таких центрах здійснюються збір і обробка даних про контрабанду наркотичних засобів і психотропних речовин, зброї та культурних цінностей; про ухилення від сплати митних зборів і податків; про інші митні правопорушення; реалізується програма зміцнення потенціалу митних адміністрацій, впроваджуються професійні програми навчання та досліджень з митних питань.

Крім Всесвітньої митної організації, суб'єктами міжнародного митного співробітництва є й інші міжнародні організації.

У 1964 р. у межах ООН була створена Конференція з торгівлі й розвитку ООН (далі – ЮНКТАД), метою якої було впровадження прогресивних принципів у міжнародних торговельних і економічних відносинах. ЮНКТАД – це постійний орган, що діє у межах Генеральної асамблеї ООН. Він розглядає питання лібералізації міжнародної торгівлі, митної співпраці, зокрема скорочення та ліквідації митних та інших нетарифних бар'єрів у міжнародних економічних відносинах. До компетенції ЮНКТАД входять розробка принципів та політики стосовно міжнародної торгівлі, а також координація національної митної політики держав. У межах цієї організації було розроблено та введено Загальну систему преференцій у галузі міжнародної торгівлі на користь країн, що розвиваються. З метою більш ефективного міжнародного співробітництва держав у сфері економічних відносин та узгодження норм і принципів міжнародного митного права ООН створила економічні комісії практично для всіх регіонів світу.

Значну роль у розвитку економічного співробітництва в Європі відіграє Європейська економічна комісія ООН (ЄЕК), що створена в 1947 р. До неї входять усі європейські держави, а також США і Канада.

Таким чином, економічні відносини на універсальному рівні регулюються декількома міжнародними організаціями, до компетенції яких входять ті чи інші аспекти зовнішньоекономічних, зовнішньоторговельних відносин. Єдиною міжнародною організацією, що займається комплексним вирішенням проблем митного регулювання, стала Всесвітня митна організація. Аналіз трансформації функцій, завдань, організаційної структури ВМО дозволяє дійти висновку про глобалізацію управлінського впливу організації на процеси, пов'язані не тільки з міжнародною торгівлею, але і з різними аспектами міжнародної безпеки. Вдало використовуючи інтеграційні та регіональні форми регулювання митних відносин, ВМО допомагає вирішувати проблеми на наддержавному і національному рівнях у галузі митної справи.

2.2. Міжнародні організаційні форми на рівні світових регіонів

Велике значення зближення правового регулювання на регіональному рівні має для міжнародних економічних інтеграційних об'єднань. Як правило, чим вищим є рівень взаємодії у межах таких об'єднань, тим більше виникає необхідність у забезпеченні єдиного правового простору. Рух від вільних економічних зон (за допомогою інтеграційних зон, митного союзу, спільного ринку) до повного економічного союзу припускає необхідність «зближення правового регулювання широкого спектру відносин». Визначаючи завдання тісної інтеграції, ці угруповання вимушені здійснювати зближення в таких сферах, як податкове, грошово-кредитне законодавство, про інтелектуальну власність, а також законодавство, що регулює рух робочої сили, товарів і транспортних засобів, і найголовніше – митне законодавство.

Інтеграція являє собою процес або дії, що мають результатом цілісність, об'єднання, з'єднання, відновлення єдності.

Політична інтеграція розвивається на базі інтернаціоналізації всього громадського життя, що прискорюється науково-технічним прогресом, зростанням взаємозв'язку народів і держав. Держави, включені до інтеграційного процесу, передають частину своїх владних повноважень іншим суб'єктам.

Так, приміром, під впливом глобалізації відбувається еволюція державних форм. Уже зараз можна говорити про наявність різних типів держав: 1) класична форма держави, за якої суверенітет поширюється строго в межах національних територіальних кордонів; 2) держава в межах рухливих економічних кордонів («країни-системи»); 3) несуміжні держави; 4) держава у державі.

Міжнародну інтеграцію не можна розуміти тільки як стихійний ринковий або тільки як свідомо регульований процес, по суті, це діалектична єдність, що становить дві сторони одного явища. Елементи політико-економічної інтеграції представлені такими формами (рис. 2):

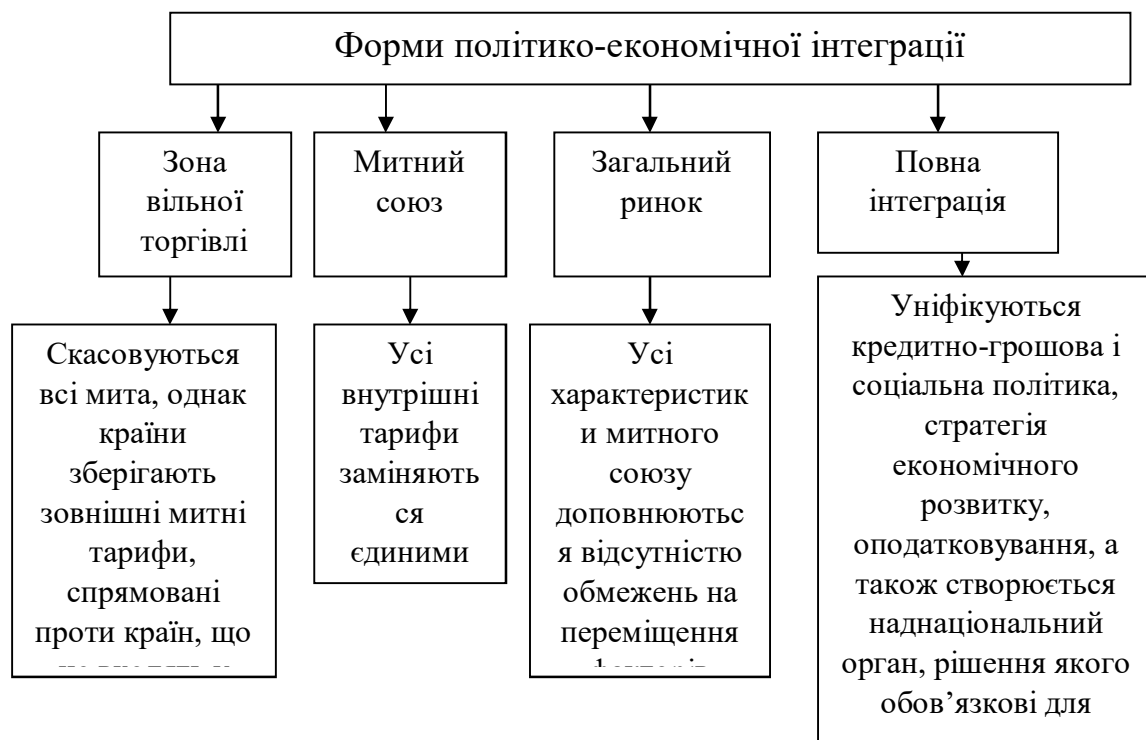

Рис. 2. Форми політико-економічної інтеграції

Отже, у процесі інтеграції зростають обсяг, частота, інтенсивність взаємодії між елементами системи, досягаються великий ступінь її цілісності, стійкості, автономії та ефективності дії. Інтеграційні процеси мають об'єктивну основу, обумовлені розвитком виробничих сил, досягненнями науково-технічної революції сучасного суспільства і відбивають тенденцію до посилення міжнародного поділу праці, до інтернаціоналізації господарського життя.

Якісною особливістю виникнення інтеграційного комплексу в системі міждержавних відносин є виділення особливих регіональних інтересів, що відокремлюють окреслену групу країн із усієї сукупності міжнародних відносин, здійснення в межах комплексу управління внутрішніми зв'язками і зовнішніми зносинами його учасників, виникнення цілісного комплексу на рівні політичних систем учасників інтеграції.

Узагальнюючи характеристику поняття «інтеграція», слід зазначити таке:

1. Інтеграція – це процес підвищення інтенсивності взаємодії визначених соціальних суб'єктів за визначеним напрямом (напрямами), аж до утворення на цій основі єдиної, цілісної системи;
2. Міжнародна інтеграція може здійснюватися в економічній сфері

(економічна інтеграція), політичній (політична інтеграція), військовій (військова інтеграція) та ін.;

3. На сучасному етапі міжнародна інтеграція згладжує межу між внутрішнім і зовнішнім середовищем діяльності, між внутрішньою і зовнішньою політикою. Міжнародні потоки і процеси в економічній сфері громадського життя впливають на розвиток будь-якого національного державного утворення. Ігнорування цього призводить до зниження зусиль із формування національної стратегії розвитку.

4. Стрімко набирає силу процес економізації політики і політизації економіки. Економічна влада диктує світові власні правила гри, геополітика їх виправдовує або спростовує, а військовий компонент захищає (застосовує насильство). Економічний простір здобуває домінуюче положення стосовно політичного простору. Якісною особливістю виникнення інтеграційного комплексу в системі міждержавних відносин є виділення особливих регіональних інтересів, що відокремлюють окреслену групу країн із усієї сукупності міжнародних відносин, здійснення в межах комплексу управління внутрішніми зв'язками і зовнішніми зносинами його учасників, виникнення цілісного комплексу на рівні політичних систем учасників інтеграції [1].

За зовнішніми ознаками ця тенденція вбачається сильною і стійкою, домінує серед інших тенденцій світового розвитку на початку ХХІ століття.

В умовах інтеграції світова економіка і ринок починають панувати над політикою й ідеологією національних держав, зростає розрив у рівнях розвитку країн, оскільки ринки товарів і капіталу здобувають всесвітній вимір, а ринки праці залишаються національно сегментованими.

Як свідчать статистичні дані, в умовах інтеграції цей розрив дійсно збільшується. Індустріально розвинені держави, багатонаціональні корпорації, що базуються в них, і міжнародні фінансові центри, тобто «золотий мільярд», контролюють понад 80% світових ресурсів, у тому числі США з населенням лише 5% мають від світового сукупного продукту 25%. У результаті зростаючого розриву, за оцінками ООН, частка однієї п'ятої населення планети в обсязі загального споживання складає 86%, чотирьом п'ятим залишаються лише 14%. Саме ця одна п'ята, яка живе в західному світі, успішно користується плодами інтеграції. Доходи ж іншої частини населення, що називають «голодним

¹ Шифф М., Уинтерс Л. Региональная интеграция и развитие : монография. 2005. URL : https://catalog.library.vanderbilt.edu/discovery/fulldisplay/alma991043782745503276/01VAN_INST:v anui.

мільярдом», різко падають. У світі майже 150 млн безробітних і майже 700 млн частково безробітних.

Третина населення планети відчуває нестачу електрики, майже 1,5 млрд не мають доступу до чистої питної води. У середині 90-х років у світі було 26 млн біженців та вимушених переселенців. Наразі, в результаті війни РФ проти України, їхня кількість значно збільшиться.

Аналіз свідчить, що подібна поляризація держав за сукупними соціально-економічними показниками не є випадковою.

Вище підкреслювалося, що в умовах глобалізації відбувається зміна соціально-економічної і політичної структури суспільства країн. На сучасному етапі, залежно від таких умов, як: стартовий рівень; використання переваг міжнародної політико-економічної інтеграції, а також сучасних наукових досягнень; здатності локалізувати негативні наслідки міжнародної політико-економічної інтеграції органами влади, утворюється три групи держав.

Перша – це країни, що зуміли скористатися плодами інтеграційної революції, з більшою фінансовою, торговельною відкритістю. Це Північна Америка, Західна Європа, Японія, Корея і т.ін.

Друга – це нові індустріальні країни, приміром, Індонезія, Малайзія, Бразилія та ін., країни Центральної і Східної Європи. Зазначені держави теж розвивалися останніми роками, проте вони стали швидко відставати в останнє десятиліття від першої групи.

Третя група об'єднує країни, що не можуть забезпечити економічне зростання на власній території. Це значна частина Африки, деякі держави Латинської Америки, такі держави, як Ірак, Афганістан. Сюди ж можна віднести окремі держави на пострадянському просторі.

Характеристика розподілу світових потоків імпорту й експорту за останній період свідчить, що найбільша частка припадає на розвинені країни. Інтенсивність міжнародних товарних потоків значно різниться залежно від країн та регіонів. Майже 40% світового експорту та імпорту припадає на Західну Європу, десь 20% – на Північну Америку, приблизно стільки ж – на Азію, решта – на інші країни світу. Зрозуміло, що переважна частина світової торгівлі припадає на промислово розвинені країни. Так, за 90-ті роки експорт останніх зріс майже у 2 рази, а країн, що розвиваються, – менш ніж у 1,5 рази.

Дуже важливою частиною світової торгівлі є регіональна торгівля. Лідирує в цьому напрямі Європейський Союз, частка якого у світовій торгівлі досягає майже 2/5. При цьому внутрішньорегіональні потоки Європейського Союзу становлять приблизно 1/4 обсягу міжнародної торгівлі.

Слід зазначити, що частка торгівлі зазначених країн стосовно ВВП буде, звичайно ж, іншою, і відбиватиме, якою мірою економіка тієї або іншої країни залежить від світової торгівлі. Наведена статистика свідчить не про відкритість економіки. Так, частка США є малою (у 2008–2009 роках експорт складав 13,2%, а імпорт – 15,97%) не тому, що країна закрита для торгівлі з іншими, а тому, що США є великою державою, якій не потрібно покладатися на міжнародну торгівлю і в якій більшість операцій відбувається всередині. З іншого боку, російська федерація має дуже значну частку (експорт 45%, імпорт – 25,94%) не тому, що це країна з відкритою економікою, а тому, що в її ВВП значну частку складає експортна сировина, а також тому, що за багатьма споживчими товарами їй доводиться покладатися на імпорт. Тому санкції, накладені на цю країну з боку США та провідних держав світу унаслідок геноциду українського народу, будуть дедалі все відчутнішими.

Аналізуючи активний прояв інтеграційних процесів, варто визначити місце і позицію держави. Сучасна міжнародна політико-економічна інтеграція одночасно породжує дезінтеграцію на локальному рівні, стає однією з вирішальних причин внутрішньої нерівноваги співтовариств, що відкриваються світові.

Важливою особливістю є те, що інтеграційні процеси на міжнародному рівні тільки підсилюють дезінтеграцію на національному. У суспільстві збільшуються соціальні дистанції між політичною, управлінською, інтелектуальною елітами й іншою частиною соціуму, що якісно змінює характер соціальної диференціації.

Під впливом інтеграції формується нова структурна неоднорідність, що характеризується загальним послабленням колишньої колективної, етнічної, територіальної і класової ідентичності. Історичний досвід вступу окремих країн до СОТ засвідчив, що в найгіршому положенні опиняються держави з малоконкурентним виробництвом обробної промисловості, з сировинною спрямованістю економіки, оскільки на паливно-сировинні товари застосовуються низькі мита або вони звільняються від сплати мита, а також країни, що не змогли завоювати своє місце у світовій спеціалізації виробництва продукції обробної промисловості, насамперед високотехнологічної і наукомісткої продукції.

Якщо розглядати роль і місце держави в регулюванні суспільних відносин із позиції міжнародного досвіду, то слід зазначити, що останні десятиліття збагатили світовий досвід невдач і успіхів країн низкою нових фактів. Такі факти є суперечливими. Це і колапс держав, побудованих на адміністративно-командній економіці і владній

монополії єдиної партії в країнах соціалістичної системи; і та визначальна роль, що відіграли держави в країнах Східної Азії в процесі їхнього могутнього ривка вперед, що увійшов в історію як «азіатське економічне диво»; і фінансова криза «держави загального добробуту» у багатьох розвинутих країнах; і наростання хвилі сепаратизму в цілій низці держав світу; і криза парадигми «національної держави».

Процеси, викликані міжнародною політико-економічною інтеграцією, обумовлюють значущість феномена держави і механізмів її функціонування. Можна вважати доведеною тезу про те, що ні в соціальній, ні в економічній сфері довгостроковий і керований поступальний розвиток країни неможливий без держави. Мова йде про спеціальну систему владних інститутів, що виступає не як безпосередній двигун розвитку, а як джерело рамкових правил гри партикулярних інтересів і гарант дотримання цих правил і одночасно як помічник і захисник тих учасників позначеної гри, діяльність яких у даний момент найбільш повно відповідає пріоритетним завданням суспільного цілого.

Таким чином, головним суб'єктом забезпечення економічної безпеки особистості і суспільства в цілому була і залишається держава, що концентрує у своїх інститутах усевладні, у тому числі й економічні, важелі. Саме держава зобов'язана здійснювати цілеспрямовану діяльність із забезпечення економічної безпеки господарчих суб'єктів усіх рівнів – від міжнародного до особистісного, чітко формулювати і провадити в життя економічну політику, стратегію і тактику економічних реформ, зміцнювати правові й соціальні основи захисту громадян від внутрішніх і зовнішніх загроз їхній економічній діяльності, у тому числі в митній сфері.

Виникає питання: чи можна об'єднати два завдання – лібералізацію торгівлі і вступ до СОТ із підвищенням ефективності ролі держави на цьому тлі? Вихід з цього порочного кола – у раціоналізації діяльності держави: правильній постановці пріоритетних завдань, комплексі заходів для підвищення довіри до держави, сприянні прискореному формуванню потенційних партнерів держави для вирішення загальнозначущих завдань – відповідального ділового світу і дієздатного громадянського суспільства, оптимізації державних інститутів, зміцненні мотивації державних службовців, подоланні корупції.

При проведенні внутрішньої і зовнішньої політики в нових умовах варто спиратися на такі методологічно важливі положення:

– держава протягом усієї сучасної доби до останнього часу залишалася найефективнішою формою організації суспільства. На її рівні завжди приймалися основні політичні рішення стосовно виробництва,

розподілу і використання різних ресурсів; забезпечувалися різні напрями національної безпеки і дотримувався баланс між економічно ефективним і соціально справедливим розвитком суспільства.

Загальновідомо, що у класичній моделі держава в межах національної економіки за допомогою податків та інших заходів здійснює оперативний перерозподіл доходу між різними групами населення, між суб'єктами, що господарюють;

– у сучасному інтегрованому глобальному світі складається світова конструкція, що чимось нагадує державний механізм, однак відрізняється від нього. Масштаб її діяльності є незмірно ширшим: перерозподіляється весь сукупний світовий дохід між геоекономічними суб'єктами, тісно пов'язаними з різними видами господарської діяльності: наприклад, виробництвом природних ресурсів, або високими технологіями, або виробництвом товарів масового попиту та ін.;

– міжнародна політико-економічна інтеграція порушує баланс сил між традиційною державою і новоутвореними центрами, оскільки виникає невідповідність реальних повноважень між традиційними інститутами прийняття рішень і новими центрами, що контролюють необхідні для їх реалізації основні ресурси й економічні процеси. Рівновага порушується ще більше з делегуванням наростаючого обсягу повноважень від держави наднаціональним політичним і економічним органам. Формування нової структури світового спілкування перестане бути результатом тільки міждержавних домовленостей, а самі міждержавні відносини й інститути поступаються місцем новим суб'єктам глобальної системи міжнародних відносин;

– утрата контролю над соціальним простором, перехід пов'язаних із цим функцій від державного апарату до наддержавної структури і нових еліт, що стоять за нею, принципово змінює всю внутрішню систему організації громадянського суспільства, соціальної взаємодії та її правового забезпечення. Державний апарат утрачає частково контроль за розробкою правил, норм та інструментів громадського життя;

– у зазначених умовах під впливом наднаціональних і транснаціональних організацій можливий перегляд перспектив і масштабів політичного суверенітету, як на рівні держави, так і місцевих самоврядних національно-територіальних утворень.

Таким чином, аналіз процесів міжнародної інтеграції свідчить про їхній істотний вплив не тільки на суспільство, але і на трансформацію держави в цілому. Методологія пізнання онтологічних, гносеологічних і аксіологічних основ суспільства, котре деформується процесами глобалізації, обумовлює актуальність дослідження процесів, що

відбуваються в соціальній, економічній, політичній, духовній і екологічній площинах із таких причин:

– інтеграція, як якісно нова ступінь процесу інтернаціоналізації господарського життя, приводить не просто до встановлення відносин між соціальними, економічними й іншими суб'єктами різних країн, але і до різкого підвищення значущості цих відносин порівняно з національними (державними) законами і нормами. Відбувається еволюція об'єктів і суб'єктів світогосподарського спілкування, а також підвищується мобільність факторів виробництва. Починає складатися загальносвітовий економічний, фінансовий, інформаційний, транспортний, телекомунікаційний тощо простір, поза яким розвиток окремих країн просто неможливий. У результаті зіткнення загальносвітових тенденцій і національних інтересів виникає система глобальних і регіональних структур та організацій, що регулюють міжнародні економічні відносини і правила гри, а також здатні істотно впливати на кожну з країн;

– національні господарства окремих країн перетворюються на складові єдиної світогосподарської системи. У зв'язку з цим характерна для постіндустріальної цивілізації інтеграція господарських процесів вимагає перебудови всієї системи соціально-економічних знань під кутом зору цієї фундаментальної обставини;

– нові реалії міжнародної інтеграції – це наявний феномен, що одночасно продовжує формуватися. Він активно впливає на особистість, суспільство, державу. Не можна не бачити тенденцій, що підсилюються, до загального всесвітнього господарства і господарювання. Це – процес глобалізації або інтеграції. Водночас історичний процес настільки складний і суперечливий, що тенденція до єдиної економіки може і не завершитися повною мегаекономікою, хоча б тому, що не всі господарські суб'єкти у світі зацікавлені в досягненні мегаекономічної і мегаполітичної повноти.

Слід зазначити, що аналіз інтеграційних процесів у митній сфері свідчить про те, що Україна, яка вже багато років фактично бере участь у діяльності СОТ, у той же час була позбавлена можливості впливати на вироблення нових правил міжнародної торгівлі. Отже, зараз, після стрімкого зростання авторитету України, вона зуміє конкретно, на правових основах відстоювати власні національні інтереси.

Унаслідок глобалізації спостерігається зниження ролі національної держави через пасивність останньої. Розвивається процес, наслідки якого для соціального розвитку в усіх вимірах важко передбачати, тим більше цілком запобігти. Поступова втрата контролю за тим, що відбувається,

створює почуття нестабільності, що підсилюється, і непевності в сформованій численній міждержавній бюрократії і національних еліт. Одне очевидно – йдуть у минуле сформований порядок, устрій світу, а разом із ними і звичні уявлення про керованість, що затвердилися за останні сторіччя.

У ситуації, коли капітал не прив'язаний до певного місця, а фінансові потоки значною мірою знаходяться поза контролем національних урядів, багато важелів економічної політики втрачають свою життєздатність. Як тільки національні держави перетворюються на об'єкт для організації фінансової звітності і джерело ефективних політичних дій, «транснаціональний» характер руйнівних сил ставить їх поза простором планомірних, цілеспрямованих і потенційно раціональних дій.

Нове відділення економіки від політики, звільнення першої від регулюючої ролі другої позбавляє політику її владних функцій. Це не простий перерозподіл реальної влади. Проблематичною стає здатність політики і відповідних інститутів погоджувати і формувати національні інтереси навколо загального вибору і загального добробуту, тим більше втілювати їх у життя. Дії держави зводяться до деякої сукупності операцій, таких як: «відпускання гальм», дерегуляція, лібералізація, гнучкість, зростаюча простота і легкість проведення фінансових операцій, зниження податкового тягаря та ін.

Таким чином, аналіз інтеграційних процесів у суспільстві з позицій теорії державного управління дає підстави стверджувати, що прагнення до економічної інтеграції вимагає не скорочення ролі держави, а розвитку вмілого й ефективного державного управління, підвищеної уваги до збереження і зміцнення людського потенціалу. Неможливо уникнути соціальної напруженості або соціальних конфліктів, не торкаючись питань досягнення процвітаючого суспільства, якщо немає погодженого вирішення соціальних і економічних завдань, а регулювання економічних процесів іде врозріз із інтересами стабільності, динамічності розвитку і внутрішньої інтегрованості суспільства.

У зазначених умовах держава, щоб не втратити своєї сутності, зобов'язана виконувати такі групи завдань: утвердження однакових основ законності на всій території країни; підтримка громадянського суспільства; забезпечення інтелектуального самовідтворення нації через відповідну систему освіти й виховання; захист навколишнього середовища; забезпечення зовнішньої безпеки і суверенітету. Від здатності держави виконувати зазначені завдання буде залежати стабільність у суспільстві, його рефлексія на проведені реформи, що

торкнуться не тільки економічної, але й соціальної, політичної, духовної та інших сфер життя суспільства.

Митно-правові відносини за своєю природою завжди відображають хід таких різнопланових процесів, як захист національного товаровиробника за допомогою заходів тарифного і нетарифного державного регулювання. З іншого боку, в них виявляється об'єктивна необхідність вільного руху шляхом приєднання економіки кожної країни до системи міжнародного розподілу праці, залучення її в тій або іншій формі до світових інтеграційних процесів, міжнародних обмінів взагалі.

Разом узяті ці різновекторні тенденції повинні бути урівноважені, збалансовані за допомогою взаємодії норм національного і міжнародного права, в даному випадку митного. У пошуку шляхів досягнення «серединного», компромісного результату держави вдаються до різноманітних форм, зокрема, використовують і такі поширені в міжнародній практиці види економічних митних режимів, як вільна зона і вільний склад. Вони покликані сприяти розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, підприємницькій діяльності взагалі – в даному випадку завдяки введенню безмитного порядку ввезення і загальному полегшенню митних формальностей у вільній зоні і вільному складі.

Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) підготувала в 1975 р. доповідь на цю тему, в якій так визначається вільна зона: «Анклав в національній митній території, зазвичай поблизу від міжнародного морського порту або аеропорту, в який без митних формальностей поступають устаткування, оснащення і інші товари іноземного походження. Ця імпортована продукція переробляється в зоні, а потім експортується поза нею без втручання митної влади країни зони».

За останні два десятиліття років у світовій практиці і, відповідно, літературі спостерігається справжній бум навколо того, що найчастіше зветься вільною економічною зоною, хоча в основі цього поняття лежить наведене вище визначення вільної зони. Ключовим словом тут є «вільна», тобто вільна, перш за все, від нарахування і стягування митних зборів при ввезенні, вивезенні і транзиті, звільнена від митних формальностей взагалі. Загалом у літературі зустрічається, окрім вказаних, ще близько 20 найменувань таких відособлених частин території відповідної держави: митна зона; вільна митна зона; вільна митна експортно-орієнтована зона; експортна вільна зона; експортно-орієнтована вільна зона; експортно-орієнтована зона; зовнішньоторговельна зона; вільна експортна зона; вільна виробнича зона; вільна торгова зона; інвестиційна зона; зона сумісного підприємництва; безмитна торгова зона та ін.

Проте витoki цієї різноманітності понять – у явищі, як говорили в

давнину, «вольних» територій, точніше, певних частин державної території – «вольних міст», найчастіше портових. Звідси найбільш поширений у минулому термін – вільний порт, або порто-франко (італ.): порт і прилеглий до нього район, що користується правом безмитного ввезення і вивезення товарів.

Під порто-франко, або вільним портом, розуміється зазвичай морський (у наш час і повітряний) порт, іноді з досить розгалуженою прилеглою до нього територією. Суть цього поняття в тому, що територія порту і прилеглого району не входить в митну територію даної держави, виділяється з неї, і робиться це з огляду на державний або міжнародно-правовий акт. У межах такого виділеного району ввезення і вивезення різного роду товарів та інших предметів проводяться без сплати митних зборів, зборів і митних процедур, якщо такі вантажі призначені для виробництва і споживання усередині зони порто-франко.

При цьому допускається зберігання ввезених вантажів на складах таких портів без обмеження в межах термінів їх переупакування, промислової переробки, вивезення до третіх країн або вглиб даної країни, за межі порто-франко. Проте в останньому випадку мито стягується на загальних підставах. Територія порто-франко відрізняється від решти території держави тільки вказаними вище особливостями митного режиму, у всіх інших відносинах вона підпорядкована загальному для даної держави режиму управління, оскільки скорочення, звуження митної території жодним чином не означає втрати суверенітету над територією порто-франко.

До вільних зон першого покоління, покликаних сприяти розвитку зовнішньої торгівлі, належали, окрім порто-франко, ще і вільні, або, як їх ще називали, вольні гавані. Вони в принципі мало чим відрізняються від порто-франко, хіба що займаною ними площею, тобто переважно просторовим чинником. Якщо режим порто-франко встановлювався для всього конкретного морського порту і навіть міста в цілому з прилеглою територією, що входить у межі порто-франко, то вільні гавані складали лише частину порту, одну з його гаваней, тобто були обмеженими портовою територією.

На сьогодні держави у своїх зовнішньоторговельних справах керуються як національним законодавством (що так чи інакше поєднує розумний протекціонізм і розумну свободу торгівлі), так і відповідними принципами і нормами міжнародного права, зокрема митниці.

У Додатку VIII до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур 1973 р. (Конвенція Кіото) наведено таке визначення: «Під вільною зоною слід розуміти частину території однієї

держави, на якій ввезені товари зазвичай розглядаються як товари, що знаходяться за межами митної території по відношенню до права імпорту і відповідних податків і не підлягають звичайному митному контролю».

Що стосується законодавства про вільні зони, то одним із недавніх значних актів такого роду є Митний кодекс Європейських Співтовариств (нині – Європейського Союзу), прийнятий 12 жовтня 1992 р., що набув чинності з 1 січня 1994 р. (їм присвячено 16 статей в одному з розділів).

Взаємозв'язок держав у межах рамках міжнародного співтовариства, їхня економічна взаємозалежність так чи інакше залучають держави до процесів економічної інтеграції – від дрібномасштабної, або секторальної, до регіональної – із подальшим «стикуванням» всіх цих ланок у системі світового господарства. При всьому тому безповоротність економічної інтеграції жодним чином не означає заперечення політичної константи: основною, центральною ланкою всієї міжнародної системи, зокрема економічної, була, є і буде суверенна держава. Зберігається в повному обсязі і має зростати також роль міжнародного права як основного засобу в «руках» держав у регулюванні найважливіших процесів міжнародного життя, зокрема й економічного.

У даному випадку розглянемо дві найбільш поширені форми економічної інтеграції держав – створювані ними зони вільної торгівлі і митні союзи. Але раніше – про саму класифікацію форм, або типів, економічної інтеграції.

У літературі називають такі типи інтеграції держав:

1) секторальна інтеграція – вона супроводжується усуненням торгових бар'єрів у тому, що стосується виробництва у будь-якому одному або декількох секторах народного господарства;

2) зони вільної торгівлі – у них держави-учасники усувають усі перешкоди в торговельних відносинах між собою, але залишають за собою право визначати власну політику щодо держав за межами даної угоди;

3) митний союз – об'єднання, що нагадує зону вільної торгівлі, але відрізняється від неї тим, що члени союзу зобов'язані проводити загальну політику у сфері зовнішньоекономічних відносин, прийняти загальний зовнішній митний тариф та уніфікувати своє митне законодавство;

4) спільний ринок – це не тільки митний союз, але і об'єднання, що припускає вільне пересування територіями країн-учасників капіталів, робочої сили тощо;

5) повний економічний союз – це спільний ринок, доповнений уніфікацією платіжної системи і сумісною податковою та валютно-фінансовою політикою учасників союзу. Це стосується також планів

економічного розвитку політики у сфері цін і зайнятості населення;

б) політичний союз – об'єднання учасників, формування їх в одну націю-державу, з центральною владою, що не тільки контролює єдність грошової і податкової політики, а й пов'язана з центральним парламентом і урядом, що діє від імені всіх суверенних, об'єднаних у союз держав, з можливістю взаємодії в тій сфері, заради якої, як випливає з назви, він створюється. Суть у тому, що зацікавлені держави створюють єдину митну територію, що складається з митних територій країн-учасниць, і на цій єдиній митній території можуть бути або повністю, або частково (за умовами угоди) відмінені обмеження у взаємній торгівлі між ними – як тарифні, так і нетарифні.

Загальноприйнятим терміном для визначення міжнародних регіональних об'єднань є блоки. Відповідно до статистичних даних Центрального розвідувального управління США дослідники запропонували порівняльну таблицю регіональних політичних та економічних блоків (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Порівняння економічних та політичних блоків світу

Торгівельний союз	Чисельність населення (млн осіб)	ВВП (млрд USD)				на душу населення
		2009	2010	зростання		
Економічні та валютні союзи						
ЄМАС	146.08	271.15	283.93	4.71 %	1,944	
Єврозона	296.88	11,126.61	10,870.14	-2.3 %	36,614	
ОЕСС/ОВКД	0.633	8.298	8.271	-0.33 %	10,960	
Зона Французького тихоокеанського франка	504,476	12,264,278,329	14,165,953,200	15.51 %	28,081	
WAEMU	294.65	530.20	561.42	5.89 %	1,905	
Загальні ринки						
САСМ/ЦСР	37.83	211.70	217.00	2.5 %	5,736	
Андське співтовариство	97.33	825.92	869.88	5.32 %	8,937	
CARICOM/КАР	16.53	97.17	96.77	-0.41 %	5,855	

СО					
ЕЭЗ	497.43	14,929.61	15,193.29	1.77 %	30,544
Митні союзи					
САС/ЕАС	140.02	175.77	185.13	5.32 %	1322.19
ЄврАзЭС	205.59	2,568.98	2,654.73	3.34 %	12,913
Європейський митний союз	576.328	15,828.07	16,126.95	2.08 %	28,034
РСАДПЗ	38.61	1,039.00	1,195.00	15.01 %	30,951
Митний союз Білорусі, Казахстану і росії	169.10	2,418.81	2,542.81	5.13 %	15,037
МЕРКОСУР	282.60	3,023.00	3,213.00	6.29 %	11,369
ПАМС/SACU	56.512	561.155	578.065	3.01 %	10,229
Зони вільної торгівлі					
Зона вільної торгівлі «ASEAN+5»	2,146.14	16,156.34	17,780.87	7.66 %	8,285
ЛАІ	507.62	5,581.91	5,902.22	5.74 %	11,627
АС	1,004.51	2,202.93	2,315.08	5.09 %	2,304
СЕМАС	28.29	253.17	255.12	0.77 %	9,018
СНД	271.27	3000.40	3124.69	4.14 %	11,520
ECOWAS	294.65	530.20	561.42	5.89 %	1,905
ЄАСТ-ПАМС	69.19	1,168.00	1,197.85	2.4 %	17,312
НАФТА	456,46	17,112.00	17,615.00	2.94 %	38,590
АТЕС	2,758.84	39,118.14	41,205.81	5.34 %	14,179
ПАРС/SAARS	1,616.70	4,584.41	4,931.62	7.57 %	3,050
Інші регіональні об'єднання					
БРІКС	2,932.00	17,386.00	18,869.00	8.52 %	6,483
G8	879.08	30,435.00	31,512.00	3.54 %	35,847
ШОС	1,541.89	12,079.16	12,389.33	0.03 %	7,136

На наш погляд, розподіл блоків має умовний характер, тому що світові тенденції не дозволяють встановлювати однозначні критерії міжнародних регіональних об'єднань. Зони вільної торгівлі перетворюються в митні союзи. Останні стають основою для спільних

ринків та створення економічних союзів. У ході трансформації типи інтеграційних систем втрачають деякі властиві тільки їм функції. З огляду на загальноприйняті критерії спробуємо проаналізувати механізми функціонування регіональних міжнародних економічних об'єднань.

Зона вільної торгівлі (далі – ЗВТ) – тип міжнародної інтеграції, за якого в країнах-учасниках скасовуються митні збори, податки і збори, а також кількісні обмеження у взаємній торгівлі згідно з міжнародним договором. Це більш глибокий тип інтеграції, ніж преференційні угоди. За кожною країною-учасницею зберігається право на самостійне і незалежне визначення режиму торгівлі відносно третіх країн. У більшості випадків умови зони вільної торгівлі поширюються на всі товари, крім продуктів сільського господарства. Зона вільної торгівлі може координуватися невеликим міждержавним секретаріатом, розташованим в одній із країн-членів, але зазвичай обходяться без нього, а основні параметри свого розвитку країни погоджують на періодичних нарадах керівників відповідних відомств. Між країнами-учасницями зберігаються митні кордони і пости, котрі контролюють походження товарів, що перетинають їхні державні кордони.

Окрім загального поняття ЗВТ, наведемо і визначення, що існують із цього приводу в офіційних джерелах.

Так, у глосарії Ради митного співробітництва ЗВТ описується так: сутність, створена митними територіями будь-якої асоціації держав, що має у своїй основній фазі такі характеристики:

- скасування митного збору на товари, що походять з будь-якої країни зони («внутрішня складова»);
- кожна держава зберігає свій митний тариф і своє митне законодавство;
- кожна держава зберігає свою автономію в митній справі і у сфері економічної політики;
- обміни базуються на застосуванні початкових правил з тим, щоб враховувати різні митні тарифи і уникати штучної переорієнтації вантажопотоків («зовнішня складова»);
- відміна обмежувальних регламентуючих заходів щодо торгових обмінів у межах зони («внутрішня складова»).

Прикладами ЗВТ можуть стати:

- Північноамериканська зона вільної торгівлі НАФТА (North American Free Trade Agreement, NAFTA) – угода між США, Канадою і Мексикою, що набула чинності в 1994 році. Вона передбачає поетапну ліквідацію митних тарифів та нетарифних бар'єрів як для промислових, так і для сільськогосподарських товарів, захист прав інтелектуальної

власності, вироблення загальних правил для інвестицій, лібералізацію торгівлі послугами та створення ефективного механізму для вирішення торговельних суперечок між країнами-учасницями;

– Європейська асоціація вільної торгівлі – угода між Ісландією, Ліхтенштейном, Норвегією, Швейцарією, підписана в 1960 році;

– Балтійська зона вільної торгівлі – угода між Латвією, Литвою та Естонією, підписана в 1993 році (втратила чинність у 2004 році, з дня обрання країн-учасниць у Європейський союз);

– Центральноевропейська угода про вільну торгівлю – підписана між Угорщиною, Польщею, Румунією, Словаччиною, Словенією і Чехією в 1992 році (втратила чинність у 2004 році, з дня обрання країн-учасниць у Європейський союз);

– Австралійсько-Новозеландська торговельна угода про поглиблення економічних зв'язків – підписана цими двома країнами в 1983 році;

– Зона вільної торгівлі між Колумбією, Еквадором і Венесуелою – угода була підписана перерахованими країнами в 1992 році;

– Бангкокська угода – підписана між Бангладеш, Індією, Республікою Корея, Лаосом, Шрі-Ланка в 1993 році.

ГАТТ ще у 1948 році в одній зі своїх статей – XXIV – дає визначення одночасно двох найбільш перспективних форм поліпшення відносин між державами у сфері торгівлі – митного союзу і ЗВТ. Остання визначається ГАТТ як група із двох або більше митних територій, в яких мита й інші обмеження усуваються стосовно зовнішньої торгівлі між відповідними територіями щодо товарів, котрі походять із цих територій. Виходячи з наведеної широко визнаної норми міжнародного права, що міститься в багатосторонньому договорі, будуються і двосторонні відносини між державами у сфері лібералізації їхньої зовнішньої торгівлі.

Процеси створення ЗВТ інтенсивні не тільки в Європі, але і на інших континентах. Найбільш активно вони розвиваються в країнах Південно-Східної Азії, Південної та Латинської Америки.

Асоціація країн Південно-Східної Азії (Association of Southeast Asian Nations – ASEAN) створена в 1967 році і налічує 10 членів. Її засновниками стали Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд і Філіппіни, до яких у 1984 році приєднався Бруней, у 1995 році – В'єтнам, а в 1997 році – Лаос, М'янма і Камбоджа. Відмінною особливістю ASEAN є велика різниця в рівнях багатства країн-учасниць.

Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС) – форум 21 країни азійсько-тихоокеанського регіону для співпраці в галузі регіональної торгівлі та полегшення і лібералізації капіталовкладень.

Метою АТЕС є підвищення економічного зростання і процвітання в регіоні та зміцнення азіатсько-тихоокеанського співтовариства.

АТЕС утворено як вільний консультативний форум без будь-якої жорсткої організаційної структури або великого бюрократичного апарату. Секретаріат АТЕС, розташований в Сінгапурі, включає тільки 23 дипломата, що представляють країни-учасниці АТЕС, а також 20 місцевих найманих працівників.

Південно-Азіатська асоціація регіональної співпраці (South Asian Association for Regional Cooperation) (далі – SAARC) – економіко-політична організація восьми країн у Південній Азії. За чисельністю населення є найбільшою регіональною організацією, нараховуючи майже 1,5 млрд жителів. Була утворена в грудні 1985 року для забезпечення співпраці в соціально-економічній сфері державами Бангладеш, Бутан, Мальдіви, Непал, Пакистан, Індія і Шрі Ланка. У квітні 2007 року на 14-му саміті SAARC як восьмий учасник до організації приєднався Афганістан. Наразі штаб-квартира організації знаходиться в Катманду (Непал).

До сьогодні її діяльність принесла відносно мало реальних результатів, однак варто врахувати, що це перша регіональна організація Південної Азії, що знаходиться на самому початку шляху. Представники низки країн намагалися перетворити її на форум для обговорення спірних регіональних проблем, із тим щоб надалі надати їй політичного і навіть військового характеру. Однак Індія категорично відкинула ідею перетворення SAARC у військово-політичну організацію, хоча б і у віддаленому майбутньому, і змогла домогтися згоди сусідніх країн на те, щоб SAARC займалася виключно питаннями економічного, технічного і культурного співробітництва. Була досягнута також домовленість, що всі офіційні обговорення двосторонніх, у тому числі і спірних, питань на спільних форумах забороняються, рішення будуть вважатися прийнятими лише за умови згоди всіх сторін.

Діяльність SAARC в економічній сфері не дозволила досягти істотних результатів і подолати тенденцію до відносного скорочення економічної співпраці між країнами Південної Азії (у 90-ті роки внутрішньорегіональний торговельний обіг становив майже 1% загальної торгівлі країн – членів SAARC). Тут існує багато бар'єрів, котрі важко подолати. Серед іншого – різні рівні соціально-економічного розвитку країн регіону і їхня політика в цій сфері. Проте з часом стало все сильніше виявлятися прагнення країн Південної Азії розвивати внутрішньорегіональні економічні зв'язки. Почалося обговорення можливості створення зони вільної торгівлі в Південній Азії, що

дозволить різко збільшити торговий оборот і взаємні інвестиції.

Північноамериканська угода про вільну торгівлю (North American Free Trade Agreement) (далі – НАФТА) – угода про вільну торгівлю між Канадою, США і Мексикою, що ґрунтується на моделі Європейського Співтовариства (Європейського союзу), була підписана 17 грудня 1992 року і набула чинності 1 січня 1994 року.

Основною метою НАФТА є усунення бар'єрів у сфері торгівлі та інвестицій між США, Канадою і Мексикою. У той час як Європейський союз базується на концепції федеральної політики з розподілом влади між її органами – Радою, Комісією, Парламентом і Судом Правосуддя, – з одного боку, і державами-членами – з іншого, НАФТА будує інтеграцію на основі конфедеративних зв'язків між незалежними суверенними державами. Взаємодія у сфері торговельного обороту в кожній із цих держав підтримується автономними директивними органами в межах, встановлених НАФТА.

Як і інші регіональні інтеграційні блоки, НАФТА організовано з метою розширення економічних зв'язків (перш за все, взаємної торгівлі) між країнами-учасницями. Забороняючи державам-членам дискримінацію відносно взаємних поставок товарів та інвестицій, НАФТА встановлює протекціоністські правила проти зовнішніх виробників (зокрема, у текстильній промисловості й автомобілебудуванні).

Економічна інтеграція в Північній Америці відрізняється від інтеграції в Західній Європі й Азії, що заснована на узгодженій регулюючій діяльності багатьох високорозвинених держав. Усередині НАФТА, на відміну від ЄС і АТЕС, є тільки один центр економічної сили – США, чия економіка у декілька разів перевершує економіки Канади і Мексики разом узяті.

З виникненням і розвитком НАФТА посилилася конкурентна боротьба між трьома світовими лідерами – Північною Америкою, Західною Європою і Японією, але вже в новій конфігурації цих центрів, із новим співвідношенням сил.

Інтеграція країн у спільний ринок зазвичай відбувається болісно. Теоретично ціна такого перевлаштування повинна рівно розподілятися між усіма учасниками. На практиці, однак, Мексика несе більш важкий тягар, ніж США і Канада, оскільки вона стартувала з більш слабких економічних позицій. Якщо в ЄС існує компенсаційний фінансовий механізм, то в НАФТА він відсутній.

Латиноамериканська асоціація інтеграції (далі – ЛАІ) – об'єднання економічного співробітництва 11 держав Латинської Америки. Метою

організації є розвиток регіонального економічного співробітництва та торгівлі; створення спільного ринку. Юридична основа ЛАІ – Договір Монтевідео, підписаний 12 серпня 1980 року. Штаб-квартира асоціації знаходиться в Монтевідео (Уругвай).

Країни-члени поділені на три групи: більш розвинені (Аргентина, Бразилія, Мексика), середнього рівня (Венесуела, Колумбія, Перу, Уругвай, Чилі) і менш розвинені (Болівія, Парагвай, Еквадор). Договір про створення підписаний у 1980 році, набув чинності в 1981 році. ЛАІ замінила існуючу з 1960 року Латиноамериканську асоціацію вільної торгівлі (ЛАВТ).

Сьогодні ЛАІ все більше розглядається в регіоні як виключно консультативний механізм, функції якого зводяться до відстеження виконання двосторонніх і багатосторонніх торговельно-економічних угод, вироблення рекомендацій щодо врегулювання пов'язаних із ними проблем, обліку та узагальнення статистичних даних.

Економічне співтовариство держав Західної Африки (Economic Community of West African States) (далі – ECOWAS) було створено в 1975 році. Його членами є 16 держав: Гамбія, Гана, Ліберія, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Бенін, Буркіна-Фасо, Гвінея, Малі, Нігер, Кот-д'Івуар, Сенегал, Того, Гвінея-Бісау, Кабо-Верде, Мавританія. Спільнота склалася на базі колишніх колоній Франції у Західній Африці. Ще в ХІХ столітті там за рішенням французької влади були об'єднані адміністративні служби, створені митний і валютний союзи.

Офіційною метою ECOWAS є створення митного союзу, а потім і справжнього спільного ринку на кшталт Європейського Союзу. Учасники поставили перед собою такі завдання:

- гармонізація економічної політики і ліквідація всіх обмежень при здійсненні економічних угод;
- гармонізація політики в галузі сільського господарства, досягнення самозабезпеченості продовольством;
- узгодження промислової політики;
- розвиток співробітництва в галузі транспорту та комунікацій, будівництво мережі автодоріг;
- співпраця у сфері виробництва електроенергії та видобутку корисних копалин;
- забезпечення вільного пересування робочої сили (діє з 1979 року);
- вдосконалення грошової системи.

Митні союзи – одна з двох (разом із тільки що розглянутими ЗВТ) найбільш поширених форм економічної інтеграції держав, що має на меті

усунення перешкод на шляху до вільного товарообміну між учасниками і розвиток їхніх економічних взаємин. Ця форма є угодою двох і більше суміжних держав про заміну їхніх митних територій однією спільною митною територією. Митні союзи допускають скасування митних зборів та інших обмежувальних заходів у торгових обмінах усередині такого союзу, а у відносинах із зовнішнім світом – ухвалення загального митного тарифу в торгівлі з третіми країнами, проведення щодо них єдиної митної політики, розробку єдиного або узгодженого митного законодавства і створення єдиної митної адміністрації для його застосування.

В сучасних дослідженнях СОТ визначають понад десять потужних митних союзів у світі, з такими основними показниками діяльності та впливу на міжнародну економіку, як: кількість учасників, масштабність території та населення країн-членів, частка у світових експортно-імпортних операціях.

За даними СОТ, існує приблизно 15 міждержавних об'єднань, що діють на основі угод про митний союз і пройшли нотифікацію (табл. 3).

Формування наступного інтеграційного типу економічних об'єднань – економічних союзів стає важливим чинником міжнародних відносин у другій половині ХХ століття. Успіх Європейського Співтовариства стимулює створення об'єднань держав, розташованих у безпосередній близькості одна від одної в інших частинах світу. Як правило, цілями подібних угруповань є: інтенсифікація взаємних торговельних і фінансових потоків, створення зони миру в регіоні, спільне вирішення специфічних регіональних проблем, колективний захист від більш сильних сусідів і представництво інтересів угруповання в міжнародних організаціях.

Таблиця 2.3

Митні союзи

Назва	Дата утворення	Кількість членів
Європейський Союз	24 червня 1957 р.	27 держав
Центральноамериканський загальний ринок	24 лютого 1961 р.	5 держав
Карибське співтовариство і загальний ринок	14 жовтня 1974 р.	15 держав
Антське співтовариство націй	1 жовтня 1990 р.	4 держави
Південноафриканський митний союз	25 червня 2007 р.	5 держав
Південноамериканський загальний ринок	17 лютого 1991 р.	4 держави
ЄС-Туреччина	22 грудня 1995 р.	28 держав
ЄС-Андорра	23 лютого 1998 р.	28 держав

Назва	Дата утворення	Кількість членів
Європейське економічне співтовариство	21 квітня 1999 р.	5 держав
Економічне і валютне співтовариство Центральної Африки	21 червня 1999 р.	6 держав
Західноафриканський економічний і валютний союз	27 жовтня 1999 р.	9 держав
Східноафриканське співтовариство	9 жовтня 2000 р.	3 держави
Економічне співтовариство західноафриканських держав	6 липня 2005 р.	15 держав
Рада співробітництва країн Перської затоки	19 листопада 2007 р.	6 держав
Євразійський союз – Сан-Маріно	24 лютого 2010 р.	28 держав

Кінцевою метою економічних союзів є злиття економічних структур країн-учасниць у єдиний господарський комплекс із регіональним поділом праці, за відносно високого рівня розвитку продуктивних сил і достатньою мірою інтенсивності взаємних зв'язків.

У розвинених країнах економічна інтеграція починалася з лібералізації взаємної торгівлі і лише потім зачіпала сферу виробництва. Навпаки, в країнах, що розвиваються, інтеграційні процеси спочатку поширювалися на сферу виробництва і вже потім – на сферу взаємної торгівлі. Поясненням можуть бути такі причини: (1) створенню оптимальної структури економіки країн, що інтегруються, перешкоджають не стільки штучні обмеження у вигляді митно-тарифних і нетарифних обмежень, скільки природні бар'єри – низький рівень розвитку економіки країн-учасниць, слабкий ступінь економічної взаємодоповнюваності, усунути які можна лише шляхом активізації виробничої співпраці; (2) виробниче співробітництво вимагає великої координації і зусиль низки країн, що легше зробити у межах угруповання, тобто на спільній, а не індивідуальній основі.

До економічних союзів частіше за все відносять: Єдиний ринок Європейського союзу; Економічний і валютний союз Європейського союзу і Монако (de facto); Єдиний ринок Карибського співтовариства; Союзу Державу Росії та Білорусії; Організацію Східно-Карибських країн; Економічне співтовариство країн Центральної Африки; Економічне співробітництво країн Західної Африки.

Дослідження типів економічних регіональних об'єднань не може бути повним без розгляду нових тенденцій економічних інтеграційних процесів, пов'язаних із обережними кроками держав на шляху до певних

зобов'язань митно-тарифного, організаційного, соціального, політичного характеру. Такі об'єднання важко класифікувати, підганяти під той чи інший тип. Однак останнім часом вони все більше впливають на розвиток світової торгівлі. До них можна віднести, наприклад, БРІКС, Шанхайську організацію співробітництва.

Крім того, важливо проаналізувати причини невдалих спроб інтеграційних економічних об'єднань на прикладі Союзу Арабського Магрибу та Ліги арабських держав.

Як відомо, аббревіатура БРІК уперше була запущена в міжнародний словник десять років тому. У 2001 р. експерти американського інвестиційного банку «Голдман Сакс» (Goldman Sachs) використали її стосовно Бразилії, росії, Індії та Китаю. Через два роки банк підготував спеціальну доповідь «Мрії БРІК Шлях у 2050 рік», в якій ці чотири країни були названі найбільш перспективними в плані економічного розвитку.

Дійсно, за підрахунками експертів, в останні роки країни БРІК забезпечували до 65% зростання світового ВВП. На них припадає понад чверть обсягу світового ВВП за паритетом купівельної спроможності; за офіційним обмінним курсом 17,8%. Місце у світовій економіці і політиці тепер уже «п'ятірки» країн добре ілюструється і деякими додатковими фактами. Навіть без урахування ПАР у країнах БРІК зосереджено 45% світової робочої сили, що більше відповідного потенціалу інших 30 найбільш розвинених країн. А за обсягами золотовалютних резервів Китай, рф, Індія і Бразилія займають 1-е, 3-е, 6-е і 7-е місця відповідно. Цікавим є і такий показовий факт: у березні 2011 року, за оцінкою Forbs, кількість мільярдів у країнах БРІК вперше перевищила їхню кількість у Європі. Загалом частка п'яти країн БРІК у світовій економіці за минуле десятиліття 2001–2010 років збільшилася майже вдвічі: з 9,1 до 17,8%.

Таким чином, наприкінці ХХ століття спроби універсалізації глобального співтовариства в неоднорідному соціальному часі стали супроводжуватися посиленням тенденцій регіоналізації. Це викликало підвищений інтерес до геополітичних (геоекономічних) концепцій «великих просторів». Для багатьох стало очевидним, що успішний поетапний перехід країни до ринкових відносин і відкритої економіки можливий на основі державного контролю за реформами, створення регіональних митних та інших союзів. Все більше приходиться усвідомлення того, що тільки створення наддержавних «великих просторів» є оптимальною моделлю, здатною ефективно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики.

Регіональна економічна інтеграція вже протягом багатьох десятиліть є-невід'ємним феноменом світового економічного життя. Розширюється

її масштаб і ускладнюються форми, зростає кількість країн, що беруть активну участь у цьому процесі.

Сьогодні майже всі країни світу залучені в інтеграційні процеси, деякі беруть участь у десятках угод, спрямованих на зближення із зарубіжними партнерами в торговельно-економічній сфері. У межах інтеграційних угруповань і угод наразі реалізується майже 60% міжнародної торгівлі.

Протягом останніх двадцяти років у світовій економіці виявилася і зміцнюється тенденція постійного і швидкого збільшення кількості регіональних торговельних угод (далі – РТУ), відповідно до яких їхні учасники знімають всі або переважну частину бар'єрів у взаємній торгівлі. До середини поточного року в СОТ було нотифіковано 489 подібних угод, з яких 297 набули чинності. Три чверті нотифікованих угод (358) підписані на підставі Статті XXIV ГАТТ, що регламентує створення країнами-учасницями СОТ об'єднань, котрі теорія відносить до класичних форм економічної інтеграції: митні союзи та зони вільної торгівлі. Серед охоплених статистикою СОТ угод, що базуються на положеннях статті XXIV ГАТТ, 90% стосуються створення зон вільної торгівлі і 10% – створення митних союзів.

За весь період існування ГАТТ (1948-1994 роки) ця організація отримала від країн-членів заяви про 123 РТУ (що стосуються торгівлі товарами), тоді як ще близько 350 нотифікацій про укладення РТУ (у багатьох випадках виходять далеко за межі регулювання торгівлі товарами) надійшло вже після старту роботи СОТ в 1995 році. У кризові 2008-2009 роки активність у цій області особливо зросла, в тому числі тільки за два зазначені роки в СОТ було заявлено про 75 нових РТУ (35 у 2008 році і 40 – у 2009).

Загальна кількість нотифікованих до СОТ РТУ до червня 2010 року перевищила 470, із яких 278 становили діючі РТУ (на 31 грудня 2008 року кількість діючих РТС дорівнювала 230). Ще близько 90 РТУ в межах процедури раннього повідомлення СОТ перебувають у стадії переговорів або підписані, але не набули чинності (рис. 3.4) [83].

ГАТТ та СОТ розробили певну класифікацію міжнародних економічних об'єднань, підкресливши їхні характерні позитивні та негативні риси. До переваг належать:

1. Збільшення розмірів ринку – ефект від масштабів виробництва (для країн із малою ємністю національного ринку), на цій основі – необхідність визначення оптимального розміру підприємства;
2. Зростання конкуренції між країнами;
3. Забезпечення кращих умов торгівлі;

4. Розширення торгівлі паралельно з поліпшенням інфраструктури;
5. Поширення передової технології.

Негативними наслідками функціонування міжнародних економічних об'єднань вважають такі:

1. Для більш відсталих країн це призводить до відтоку ресурсів (факторів виробництва), відбувається перерозподіл на користь більш сильних партнерів;

2. Олігопольна змова між ТНК країн-учасниць, що призводить до підвищення цін;

3. Ефект втрат від збільшення масштабів виробництва за дуже сильної концентрації (таблиця 2.4).

При всій універсальності наведеної класифікації вона має деякі обмеження. Жодна з наданих форм інтеграції ніколи не існувала в чистому вигляді. Варіювалася і послідовність формування інтеграційних об'єднань. Так, початок розвитку Європейського співтовариства поклав митний союз, а не ЗВТ.

Таблиця 2.4.

Типи інтеграції та їхні ознаки

Тип інтеграції	Ознаки
Зона вільної торгівлі	Форма угоди, за якої учасники домовляються про зняття митних тарифів і квот щодо один одного. При цьому стосовно третіх країн у кожного своя політика. Приклади: НАФТА, ЄЕС.
Митний союз	Єдина митна політика стосовно третіх країн. Проте виникають і більш серйозні внутрішні протиріччя. Прикладом може бути ЄЕС.
Загальний ринок	Повне усунення перешкод для переміщень усіх чинників виробництва між країнами-учасницями. Цей процес охоплює вирішення таких питань, як: повне узгодження економічної політики тощо, вирівнювання економічних показників.
Економічний союз	Виникає на етапі високого економічного розвитку. Проводиться узгоджена (або навіть єдина) економічна політика, і на цій основі проходить зняття всіх перешкод. Створюються міждержавні (наддержавні) органи. Відбуваються великі економічні перетворення в усіх країнах-учасницях.
Валютний союз	Форма економічної спілки й одночасно значна складова

Тип інтеграції	Ознаки
	економічної спілки. Характерними рисами валютного союзу є: 1) узгоджене (спільне) плавання національних валют; 2) установлення за згодою фіксованих валютних курсів, що цілеспрямовано підтримуються центробанками країн-учасниць; 3) створення єдиної регіональної валюти; 4) формування єдиного регіонального банку, що є емісійним центром цієї міжнародної валютної одиниці. У країнах, що розвиваються, під валютною спілкою розуміють клірингові угоди.
Повна економічна інтеграція	Єдина економічна політика і, як наслідок, уніфікація законодавчої бази. Умови: 1) загальна податкова система; 2) наявність єдиних стандартів; 3) єдине трудове законодавство тощо.

У ХХІ столітті отримали розвиток нетрадиційні інтеграційні моделі з огляду на використання різних інституційних механізмів інтеграції. Одним із варіантів є модель економічного простору. Першу угоду про Європейський економічний простір (далі – ЄЕП) було підписано у 1992 році Євросоюзом із трьома країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (далі – ЄАВТ), що відмовилися з різних причин вступити в ЄС на правах повноправних членів. У межах цієї угоди здійснюється вільний рух товарів, послуг, капіталів і робочої сили.

Швейцарія спочатку відмовилася увійти до ЄЕП, оскільки при цьому вимагалось автоматично прийняти всі напрацьовані за довгі роки існування ЄС правові норми і стандарти (*acquis communautaire*), проте з часом бере участь у ньому на основі двосторонніх угод із ЄС щодо конкретних аспектів діяльності ЄЕП. Фактично ЄЕП – це збільшений на три країни єдиний внутрішній ринок ЄС, що діє на основі норм і правил Євросоюзу.

Перехід інтеграційних процесів від однієї стадії до іншої зазвичай пов'язаний із багатьма факторами, включаючи економічне та політичне положення в конкретному регіональному об'єднанні або у світі в цілому. Можна виділити головні тенденції, загальні для останніх трьох десятиріч розвитку регіональної економічної інтеграції. Серед них:

- швидке збільшення кількості РТУ (під такими узгодженнями СОТ розуміє весь спектр угод лібералізаційного та інтеграційного характеру, включаючи преференційні торговельні угоди, угоди про створення ЗВТ та митних союзів, про економічну інтеграцію та ін.);

- розширення кількості міжрегіональних та міжблокових РТУ; постійне ускладнення РТУ і послідовний рух до більш високих рівнів

фактичної інтеграції;

– укрупнення інтеграційних об'єднань за рахунок нових членів (хоча цей процес не має універсального характеру і здебільшого апелює до практики ЄС);

– виділення інтеграційних ядер і формування навколо них широких зон преференціального економічного співробітництва (тут також мова йде насамперед про ЄС).

Останнім часом мають місце також прояви якісних змін у форматах та змісті регіональної економічної інтеграції. Половина з них – це міжрегіональні, а точніше, трансконтинентальні РТУ. Найбільшу активність виявляють ЄС, ЄАВТ, країни Східної та Південно-Східної Азії, Північної та Південної Америки.

У країнах, що розвиваються, спостерігається тенденція до створення нових інтеграційних об'єднань і підписання нових угод у межах раніше створених угруповань. На цьому позначилися такі причини, як (1) інтеграційний бум 90-х років, характерний для різних регіонів світу; (2) зростання частки взаємної торгівлі; (3) прагнення створити загальнорегіональні інтеграційні угруповання (хоча подібні спроби робилися і раніше).

За даними СОТ, із 243 інтеграційних угруповань, що пройшли нотифікацію в ГАТТ/СОТ (тобто з 1948 р.), 30–40% створені між країнами, що розвиваються, або в абсолютному вираженні – 73–97 угруповань. Експерти СОТ виділяють як найбільш ефективні 24 угруповання країн, що розвиваються. Серед них: в Африці – 11 об'єднань, у тому числі Економічне співтовариство країн Західної Африки, Східноафриканське економічне співтовариство, Митний союз країн Південної Африки; в Латинській Америці – 6, у тому числі Спільний ринок країн Південного конуса, Карибське співтовариство, Андське співтовариство, Центральноамериканський спільний ринок, Група «трех»; в Азії – 6, у тому числі Асоціація країн Південно-Східної Азії, Асоціація з регіональної співпраці країн Південної Азії, Форум Тихоокеанських островів; на Близькому Сході – 1, Рада співробітництва арабських держав Перської затоки.

Досліджуючи організаційно-правові форми та механізми регулювання митних відносин на глобальному та регіональному рівнях, доходимо висновку, що процеси регіональної інтеграції не відмінюють і не можуть замінити собою глобальну інтеграцію. Яким би успішним не було регіональне зближення, воно не полегшить торговельно-економічних, технічних, фінансових, науково-культурних зв'язків у всесвітньому масштабі.

2.3. Інструменти міжнародного регулювання відносин

Разом із терміном «зближення права» використовуються такі поняття, як уніфікація, гармонізація права, стандартизація, синхронізація правових норм. Крім того, численні міжнародні договори, спрямовані на зближення правових систем, у своїх назвах по-різному відображають таке правове явище.

Найчастіше у правовій літературі і текстах нормативних актів уживається слово «уніфікація». Цей термін виник на початку ХХ століття і первинно позначав роботи зі впровадження ідентичних правових розпоряджень у національні законодавства держав на основі укладеного між ними міжнародного договору. Надалі, з розвитком і практичною реалізацією ідей уніфікації, стало очевидним, що, по-перше, уніфікація може здійснюватися не тільки шляхом укладення міжнародних договорів, а по-друге, ступінь ідентичності норм, що впроваджуються в національне право, може бути різною – від повної тотожності до схожості у загальних рисах. Це зумовило появу нової термінології, покликаної позначати різні грані процесів уніфікації. Таким чином, термін «уніфікація», спочатку покликаний позначати лише впровадження єдиних норм у правові системи різних держав, згодом став застосовуватися до будь-яких випадків взаємовпливу і зближення систем національного права.

Багато фахівців як засоби цілеспрямованого зближення права називають уніфікацію і гармонізацію.

У межах уніфікації і гармонізації можна виділити відповідні механізми зближення права, що є способами створення єдиних і одноманітних норм, наприклад: на основі укладення міжнародних договорів, шляхом розробки норм рекомендаційного характеру, виконання яких державами здійснюється на власний розсуд.

Розглянемо уніфікацію і гармонізацію як форми зближення права, в основі яких лежать ті або інші механізми зближення.

Термін «уніфікація» походить від латинських слів «unio» і «facere» і означає приведення чого-небудь до єдиної норми або форми, до одноманітності. Під гармонізацією розуміється «струнке поєднання, взаємна відповідність предметів, явищ, частин цілого, якостей тощо». Більшість фахівців застосовують наведені терміни або як взаємозамінні, або визначають одне з цих понять як складову частину іншого. Гармонізація є більш широким поняттям, оскільки зближення права може здійснюватися і за межами уніфікації.

Відмінність між уніфікацією і гармонізацією визначається

системною належністю норм, що створюються в межах названих процесів. При уніфікації створюються єдині норми міжнародного права, а при гармонізації – одноманітні норми внутрішньодержавного права.

Уніфікація припускає створення за допомогою міжнародного договору єдиних міжнародних норм, що діють у всіх державах, які визнали цю норму обов'язковою. У такому випадку до тексту договору включають норми, спеціально призначені для регулювання внутрішньодержавних відносин, що не вимагають перетворення у норми національного права (норми прямої дії). У всіх державах, що приєдналися до подібного договору, діятимуть єдині норми. Порядок їх застосування і тлумачення регламентується міжнародним правом. Частіше за все уніфікація здійснюється на основі договірної механізми, тобто шляхом укладення міжнародного договору. Проте створення уніфікованих положень можливе також у вигляді норм міжнародного звичаю, а в деяких випадках – за допомогою резолюцій міжнародних організацій, що мають юридично обов'язковий характер. Таким чином, до механізмів уніфікації належать: договірний механізм, як основний міжнародно-правовий засіб зближення правових систем, уніфікація правових систем на основі міжнародно-правових звичаїв, уніфікація на основі дії резолюцій міжнародних організацій.

Така форма зближення національних правових систем, як гармонізація, має місце в тих випадках, коли держави за взаємним погодженням включають у своє законодавство ідентичні або схожі правові норми. Механізмами гармонізації можуть бути: договірний механізм, що припускає створення одноманітних норм відповідно до загальних настанов, що містяться в міжнародному договорі, або завдяки якому як додаток у міжнародний договір включають одноманітний закон, котрий кожен із учасників договору повинен прийняти у вигляді свого національного акта; механізм, заснований на трансформації у той чи інший спосіб національного законодавства на основі рішення міжнародної організації, що має юридично обов'язковий характер, а також модельний механізм, що полягає в ухваленні одноманітних внутрішньодержавних норм на базі модельного закону. Такі модельні закони найчастіше розробляють і пропонують до використання міжнародні організації. Проте використання модельного закону, на відміну від інших механізмів гармонізації, не є обов'язком держави, оскільки такий закон є лише свого роду прикладом, зразком, що використовується на розсуд.

Основна відмінність гармонізації від уніфікації полягає у тому, що зближення правових механізмів відбувається не шляхом впровадження

єдиної міжнародної норми, а за допомогою включення в правові механізми різних держав одноманітних внутрішньодержавних норм, що базуються, наприклад, на міжнародних нормах, що визначають загальні умови і межі одноманітного правового регулювання. Держави повинні самостійно сформулювати власні правові настанови на основі тих рамкових умов, що узгоджені на міжнародному рівні.

Таким чином, цілеспрямоване зближення правових механізмів може відбуватися у двох формах: уніфікації і гармонізації. При цьому уніфікація є такою формою зближення правових механізмів, що припускає вироблення єдиних міжнародних норм, а гармонізація – вироблення одноманітних національно-правових норм.

Вибір тієї або іншої форми зближення права залежить від безлічі чинників: предмета регульованих відносин, наявних відмінностей у їх регламентації, потреби в забезпеченні того чи іншого ступеня єдності правового регулювання, запропонованих варіантів регламентації, готовності держав до трансформації свого законодавства та ін. Убачається недоцільним протиставляти ці дві форми зближення права і вести мову про переваги однієї з них. У кожному конкретному випадку вибір тієї або іншої форми повинен визначатися відповідними супутніми обставинами. Крім того, трапляються ситуації, коли в одному міжнародному акті можуть поєднуватися уніфікація і гармонізація права.

Механізми уніфікації і гармонізації можна поділити на міжнародно-правові і неправові механізми. До міжнародно-правових механізмів відповідно належать: розробка і ухвалення міжнародних договорів, що містять міжнародно-правові єдині норми і норми, що визначають загальні умови і межі одноманітного правового регулювання (договірний механізм), формування міжнародно-правових звичаїв. Неправові механізми зближення права складають: розробка і ухвалення норм рекомендаційного характеру, що містяться в модельних законах, резолюціях і рекомендаціях міжнародних організацій. Слід зазначити, що уніфікація неможлива на основі модельного механізму, оскільки він за своєю природою є виключно механізмом гармонізації.

Головна відмінність міжнародно-правових механізмів зближення права від неправових механізмів полягає у тому, що в неправових механізмах відсутні міжнародно-правові зобов'язання держав як стосовно відповідності національних нормативних актів, що приймаються, нормам рекомендаційного характеру, наприклад, модельному зразка, так і стосовно їх застосування, тлумачення і збереження в силі.

Оскільки діяльність зі зближення права має цілеспрямований, а не

стихійний характер, основним механізмом уніфікації і гармонізації як форм зближення правових систем є договірний механізм. Цей механізм охоплює вироблення міжнародно-правових єдиних норм і норм, що визначають загальні умови і межі одноманітного правового регулювання шляхом узгодження волі держав і закріплюють їх у такому джерелі міжнародного права, як міжнародний договір. Зближення національного законодавства на основі міжнародних договорів набуло такого поширення, що конвенційний механізм правової інтеграції часом розглядається якщо не як єдиний, то, принаймні, визначаючий.

У сфері зближення механізмів державного управління митною справою в межах діяльності ВМО основний механізм уніфікації і гармонізації права також представлений договірним механізмом.

У статті III засновницького акта ВМО – Конвенції про створення РМС – прямо закріплено, що однією з функцій організації є підготовка проєктів конвенцій і поправок до конвенцій у сфері митної справи.

Міжнародні договори, що розробляються ВМО у сфері митної справи, називаються міжнародними митними конвенціями. Міжнародна митна конвенція є основним джерелом міжнародного митного права, формою виразу і закріплення міжнародно-правових єдиних норм і норм, що визначають загальні умови і межі одноманітного правового регулювання у сфері митної справи та розробляються в межах договірної механізму зближення права, що використовується ВМО.

За своєю правовою природою міжнародна митна конвенція – це міжнародний договір, створений у результаті процесу узгодження правових позицій, волі держав. Відповідно до ст. 2 Віденської конвенції 1969 року міжнародний договір «означає міжнародну угоду, укладену між державами у письмовій формі і регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься така угода в одному документі, у двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від його конкретного найменування» (договір, конвенція, угода, пакт, акт, протокол, обмін нотами, листами тощо).

Процес укладення міжнародного договору є найефективнішим механізмом зближення права, у межах якого виробляються і приймаються міжнародно-правові норми, спрямовані на встановлення єдиного або одноманітного правового регулювання в державах.

На відміну від звичаю, міжнародний договір є більш ясною і точною формою угоди, котру важче довільно тлумачити, і тому він вбачається більш переважним як форма угоди між державами, як форма виразу і закріплення міжнародно-правових єдиних норм і норм, що визначають загальні умови і межі одноманітного правового регулювання.

Більшість норм, що розробляються в межах діяльності ВМО щодо зближення правових систем у сфері митної справи, – це норми, закріплені в міжнародних договорах – міжнародних митних конвенціях. Міжнародно-правові митні норми закріплюються в міжнародних митних конвенціях, що є юридично обов'язковими для сторін на підставі внутрішньодержавних розпоряджень, що мають силу, або настанов, обов'язкових для договірних сторін.

Можна дати таке визначення міжнародній митній конвенції як джерелу міжнародного митного права: міжнародна митна конвенція – це двосторонній або багатобічний міжнародний договір (угода), що регулює питання міжнародної співпраці у сфері митної справи.

У межах діяльності ВМО розробляються і приймаються такі міжнародні митні конвенції, що спрямовані на уніфікацію і гармонізацію правових систем у сфері митної справи. Розроблені в межах ВМО міжнародні митні конвенції, що відносяться до джерел міжнародного митного права, з одного боку, покликані враховувати потреби митної практики, а з іншого – визначати (особливо це стосується універсальних договорів) шляхи подальшого розвитку митної справи, встановлюючи прийнятні для держав міжнародно-правові норми в цій сфері.

У міжнародному митному праві існує два види митних конвенцій: загальні, або універсальні, і спеціальні. Загальні, або універсальні, міжнародні митні конвенції піднімають основні, найзагальніші питання митної справи і спрямовані на регулювання відносин, що представляють інтерес для всіх держав. Крім того, універсальні міжнародні митні конвенції за складом держав-учасників мають найбільше представництво, і їм властивий багатобічний характер. Як правило, міжнародні митні конвенції цього виду містять норми, спрямовані на встановлення єдиного і одноманітного правового регулювання у сфері митної справи в державах-учасниках.

Спеціальні міжнародні митні конвенції можуть бути як багатобічними, так і двосторонніми міжнародними договорами. Проте об'єкт і мета цих конвенцій представляє інтерес для невеликого кола держав. Такі конвенції також можуть включати норми, спрямовані на встановлення єдиного і одноманітного правового регулювання у сфері митної справи.

До численних спеціальних міжнародних митних конвенцій належать договори про створення зон вільної торгівлі, митних союзів, про визначення загальних напрямів співпраці держав у митній сфері (наприклад, угоди про принципи митної політики, про взаємодопомогу в митних справах), різного роду договори про погодження правил митного

оформлення товарів, взаємне визнання митних документів і митних забезпечень тощо.

Загальні, або універсальні, міжнародні митні конвенції містять найзагальніші міжнародно-правові митні норми, що регулюють найважливіші питання митної справи. Ці конвенції є основними джерелами міжнародно-правових митних норм, спрямованих на зближення національних правових систем у сфері митної справи.

Якщо спеціальні міжнародні митні конвенції, як правило, розробляються і приймаються самими державами або в результаті функціонування регіональних інтеграційних об'єднань, то загальні, або універсальні, міжнародні митні конвенції приймаються в межах діяльності міжнародних організацій, що мають світове представництво своїх держав-членів, тобто загальних, потенційно розрахованих на участь усіх держав, організацій.

У межах діяльності міжнародних митних організацій зі зближення національних правових систем у сфері митної справи були розроблені і прийняті такі загальні, універсальні міжнародні митні конвенції, як: Конвенція про номенклатуру для класифікації товарів у митних тарифах від 15 грудня 1950 року, Конвенція про оцінку товарів у митних цілях від 15 грудня 1950 року, Митна конвенція про карнет А.Т.А. для тимчасового ввезення товарів від 6 грудня 1961 року, Конвенція про тимчасове ввезення від 26 червня 1990 року, Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 року в редакції Протоколу 1999 року (оновлена Кіотська конвенція), Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу для запобігання, розслідування і покарання за митні правопорушення (Конвенція Найробі від 9 червня 1977 року), Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису і кодування товарів від 14 червня 1983 року та ін.

За час існування ВМО було розроблено понад 20 міжнародних митних конвенцій, якими керуються у своїй діяльності митні служби різних держав світу. На сьогодні ВМО є депозитарієм 16 міжнародних митних конвенцій.

ВМО пропонує таку класифікацію своїх правових інструментів (табл. 2.5):

Конвенції та угоди ВМО

Назва конвенції	Статус
Конвенція про створення Ради митного співробітництва	Підписано у Брюсселі 15 грудня 1950 року, набула чинності 4 листопада 1952 року
Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему Опису та кодування товарів	Набула чинності 1 січня 1988 року
Конвенція про номенклатуру для класифікації товарів і Протокол про поправки до неї	
Митна конвенція про ECS книжок для комерційних товарів	Набула чинності 3 жовтня 1957 року
Митна конвенція про тимчасове ввезення упаковок	Набула чинності 15 березня 1962 року
Митна конвенція про тимчасове ввезення професійного устаткування	Набула чинності 1 липня 1962 року
Митна конвенція про можливості для ввезення товарів для показу або використання на виставках, ярмарках, конференціях або інших подібних заходах	Набула чинності 13 липня 1962 року
Митна конвенція про карнет А.Т.А. для тимчасового ввезення товарів (Конвенція А.Т.А.)	Набула чинності 30 липня 1963 року
Митна конвенція про матеріальні блага для моряків	Набула чинності 11 грудня 1965 року
Митна конвенція про тимчасове ввезення наукового устаткування	Набула чинності 5 вересня 1969 року
Митна конвенція про тимчасове ввезення педагогічного матеріалу	Набула чинності 14 вересня 1971 року
* Митна конвенція про міжнародний транзит товарів (Конвенція ІТІ)	Підписано 7 червня 1971 року
Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (Киотська конвенція)	Набула чинності 25 вересня 1974 року
Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (Киотська конвенція) з поправками	Набула чинності 3 лютого 2006 року
Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у запобіганні, розслідуванні та припиненні митних правопорушень (Конвенція Найробі)	Набула чинності 21 травня 1980 року
* Міжнародна конвенція про адміністративну	Підписано 27 червня 2003 року

Назва конвенції	Статус
взаємодопомогу у сфері митних відносин (Йоганесбурзька конвенція)	
Конвенція про тимчасове ввезення (Стамбульська конвенція)	Набула чинності 27 листопада 1993 року
Митна конвенція, що стосується контейнерів 1972	Набула чинності 6 грудня 1975 року
Конвенція з оцінки товарів для митних цілей BDV	Набула чинності 28 липня 1953 року
УГОДИ	
Угода про оцінку	Набула чинності 5 вересня 1969 року
Угода про правила походження	

* ця конвенція не набула чинності

Договірний механізм зближення права у сфері митної справи сприяє також дії механізму зближення права на основі міжнародно-правового звичаю. Часто дія міжнародних договорів розповсюджується також і на держави, що до них не приєдналися, проте в добровільному порядку виконують положення, встановлені цими міжнародними договорами. Норми цих договорів застосовуються такими державами як звичаєво-правові. Наприклад, норми тієї або іншої міжнародної конвенції ВМО можуть діяти в якій-небудь державі, що не приєдналась до неї, як норми міжнародно-правового звичаю. Значення конвенційних норм у сфері митних відносин настільки велике, що навіть положення міжнародних договорів, котрі регулюють міжнародну торгівлю і митну практику, проте учасницею яких Україна не є, безпосередньо впливають на способи правового регулювання і в Україні. Наприклад, положення оновленої Кіотської конвенції Україна врахувала при розробці нового Митного кодексу.

Дія механізму зближення правових систем у сфері митної справи на основі міжнародних звичаїв має побічний характер і є слідством добровільного виконання державами норм, зафіксованих у міжнародних митних конвенціях, спрямованих на зближення правових систем у сфері митної справи.

Крім договірної механізму зближення права, в межах діяльності міжнародних адміністрацій застосовуються також і неправові механізми зближення. До них належить вироблення численних норм рекомендаційного характеру шляхом ухвалення різного роду резолюцій, декларацій і рекомендацій, а також модельних законів.

За роки свого існування міжнародні митні організації, в першу чергу ВМО, розробили величезну кількість рекомендаційних норм із митних питань.

Рекомендації визначені ВМО як інструмент забезпечення гармонізації. Рекомендації, що запропоновані Постійним технічним комітетом, мають бути схвалені Радою ВМО. Метою рекомендацій є сприяння співробітництву митних адміністрацій, стандартизація митних процедур, полегшення міжнародних перевезень вантажів, сприяння туризму, а також узгодженому використанню інформаційних технологій, прискорення виконання окремих міжнародних конвенцій, спрощення ведення митного документообігу, правовий захист суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Процедура прийняття рекомендацій складається з повідомлення дипломатичними каналами від митних адміністрацій Генерального секретаря ВМО про прийняття документа з визначенням дати та умов приєднання. Також ВМО інформується, наскільки рекомендація відповідає чинному національному законодавству, та про порядок застосування рекомендацій країною. ВМО пропонує таку класифікацію рекомендацій: 1) рекомендації, стосуються співробітництва митних адміністрацій; 2) рекомендації, що стосуються податкової сфери; 3) рекомендації, що регулюють питання транспорту, туризму; 4) рекомендації, що стосуються інформаційних технологій; 5) інші.

До декларацій ВМО відносять рішення, прийняті Радою або відповідним форумом (конгресом), та ін.

ВМО розробляє принципи найефективнішої роботи митних органів та інші рекомендації, метою яких є погодження національних митних систем, діяльність митних органів держав-членів організації у сфері митної справи шляхом зближення правових систем у сфері митної справи.

Факт ухвалення в межах ВМО рекомендаційних актів у сфері митної справи, спрямованих на зближення правових систем, має істотне значення. Навіть у формі рішень, що не покладають на держави міжнародно-правову відповідальність за невиконання встановлених положень, рекомендаційні норми є серйозним засобом політичного впливу на поведінку держав. Дію рекомендаційних резолюцій міжнародних організацій, що не створюють норми міжнародного права, проте мають морально-політичну обов'язкову силу, на міждержавні відносини і міжнародне право не можна недооцінювати. Будь-якій державі важко протистояти рішенню міжнародної організації.

Норми рекомендаційного характеру приймаються ВМО також у формі резолюцій, постанов. Однією з найбільш значущих резолюцій ВМО

є резолюція «Про затвердження Рамкових стандартів безпеки і полегшення світової торгівлі», прийнята на сесії Ради ВМО в червні 2005 р.

Рамкові стандарти безпеки і полегшення світової торгівлі (далі – Рамкові стандарти) відображають основні напрями розвитку міжнародних митних і торгових відносин і спрямовані на зближення правових систем у сфері митної справи у формі гармонізації. Рамкові стандарти є набором вимог і обмежень, сформульованих у вигляді стандартних положень (правил, зразків), котрі держави-члени ВМО, що схвалили їх, повинні будуть на добровільній основі впровадити у власні митні законодавства.

Рамкові стандарти мають рекомендаційний характер, тобто за їх невиконання не передбачається міжнародно-правої відповідальності держав, але вони обумовлюють величезну політичну відповідальність, і відмова від їх виконання може негативно позначитися на міжнародному авторитеті тієї або іншої держави і в цілому на її положенні на міжнародній арені, оскільки Рамкові стандарти були прийняті Радою ВМО – головним представницьким органом організації, крім того, вони враховують інтереси світової торгівлі в цілому.

Модельний механізм застосовується в межах діяльності ВМО доволі нечасто. Він має істотні недоліки порівняно з договірним механізмом, оскільки належить до неправових механізмів зближення права. Крім того, держави, як правило, нічим не пов'язані при використанні моделі, вони можуть вносити до неї зміни і доповнення на власний розсуд, якщо тільки межі і механізми внесення таких виправлень не обумовлені спеціально і не є обов'язковими для конкретних держав.

При зближенні правових механізмів держав на основі модельних актів здійснюється не уніфікація, а гармонізація права. У результаті використання моделей створюється не єдине право, а схожі норми національних правових систем. Найчастіше модельні проекти готуються в межах регіональних інтеграційних об'єднань, де зробити це набагато простіше, так само як і простіше виявити схожі інтереси і підготувати відповідний цим інтересам модельний закон. Проте зацікавленість міжнародного співтовариства у правовому забезпеченні інтеграції змушує шукати шляхи зближення на універсальному рівні. Наприклад, ВМО був підготовлений модельний закон «Про захист торговельних аспектів прав інтелектуальної власності», на основі якого мають бути розроблені національні закони, що регулюють діяльність митних служб із охорони інтелектуальної власності.

Залежно від напрямку зближення правових систем у межах ВМО застосовується та чи інша форма зближення права: уніфікація чи

гармонізація, або ж має місце їх поєднання. Специфіка міжнародних митних відносин у тих або інших напрямках зближення правових систем у сфері митної справи і визначає зрештою форму зближення – буде це уніфікація чи гармонізація або їх поєднання.

Таким чином, у діяльності міжнародних організацій щодо зближення національних правових систем у сфері митної справи використовуються практично всі форми і механізми зближення права. Вибір тієї або іншої форми і механізму зближення залежить від специфіки міжнародних митних відносин у межах відповідного напрямку зближення. Проте основним механізмом у межах діяльності міжнародних митних організацій, в першу чергу ВМО, щодо зближення національних правових систем у сфері митної справи є договірний механізм, що полягає в розробці міжнародно-правових норм і укладенні державами міжнародних митних конвенцій.

Процес укладення міжнародного договору є найефективнішим механізмом зближення правових систем, в межах якого виробляються і приймаються міжнародно-правові норми, спрямовані на встановлення єдиного і одноманітного правового регулювання в державах.

Важливим механізмом міжнародного регулювання митної справи є стандартизація. Діяльність ВМО зі зближення правових систем у сфері митної справи на основі розробки єдиних і стандартних норм має певні переваги перед способами створення таких норм іншими організаціями або ж шляхом скликання міжнародних конференцій. Це пояснюється тим, що ВМО краще орієнтована з питань необхідності вироблення відповідних правових норм, спрямованих на зближення прав у сфері митної справи. Постійне вивчення ситуації у сфері, що належить до компетенції організації, консультації між державами-членами організації (що практично складають світове представництво і контролюють до 99% світової торгівлі) дозволяють глибоко вивчити найбільш проблемні питання, виявити потреби і збіг інтересів різних держав, погодити їхні позиції, у зв'язку з цим здійснити у відповідний час правильний вибір предмета і меж зближення права у сфері митної справи.

Серед інструментів ВМО в цій сфері важливо назвати: видання збірників митного управління ризиками та митної оперативної практики правозастосування та вилучень; створення системи збору даних та інформації для розвідувальних цілей (CEN) задля боротьби з транснаціональною організованою злочинністю; регіональні центри для збору, аналізу і доповнення даних, а також поширення інформації про тенденції, методи роботи, маршрути та значні випадки шахрайства (RILO); інструмент для обміну інформацією і співпраці в галузі охорони

навколишнього середовища між митними адміністраціями, компетентними національними установами, міжнародними організаціями та їхніми регіональними мережами, а також іншими органами виконавчої влади – ENVIRONET.

У контексті пріоритетів, викладених у Стратегічному плані, ВМО наразі віддає пріоритет новим ініціативам, однією з яких є забезпечення безпеки і сприяння міжнародному ланцюгу постачань товарів.

Зважаючи на те, що міжнародна торгівля є найважливішою рушійною силою економічного процвітання, але торгова система вразлива для терористичних проявів, що могли б серйозно зашкодити всій світовій економіці, ВМО за допомогою інструментів (конвенцій, стандартів) розробила стратегію, що повинна забезпечити рух світової торгівлі в напрямі полегшення, одночасно захищаючи безпеку людства.

Міжнародні фактори формування внутрішньої політики

У цьому розділі ми сконцентруємося на впливі міжнародних факторів на формування внутрішньої політики. Думка про те, що країни не є незалежними спостерігачами, була відома довгий час у порівняльній політиці і обговорювалася як «проблема Гальтона». Це визнання змусило дослідників ретельніше вивчити зв'язок між внутрішніми процесами та міжнародною ареною. Концепції дифузії та передачі політики, а також аналіз міжнаціональної політичної конвергенції забезпечують ідеальну основу для прояснення ролі міжнародних факторів.

Теорії поширення політики, передачі політики та зближення міжнаціональної політики

Дифузія, як правило, визначається як соціально опосередковане поширення політики в політичних системах і всередині них, включаючи процеси комунікації та впливу, що діють як на популяціях усиновлювачів, так і всередині них. Дифузійні дослідження починаються з опису моделей прийняття для певних політичних нововведень із плином часу. Згодом вони аналізують фактори, що пояснюють емпірично спостережуваний процес поширення.

Що стосується внутрішньої політики, дифузія переважно впливає на етапи постановки порядку денного, і меншою мірою – на формування політики. Імовірність прийняття політики дифузії збільшується, якщо пропозиція походить із країни, що культурно схожа на приймаючу. Однак це не зменшує актуальність внутрішніх факторів, таких як міркування про цінності, партійну приналежність, інтереси округів, громадську думку та

правила прийняття рішень. Уздовж цих ліній ступінь, у якій політична інновація вміщується певною країною, може бути пояснена трьома видами факторів: інституційними, культурними та соціально-економічними.

Передачу найкраще можна охарактеризувати як «процеси, за допомогою яких знання про політику, адміністративні механізми, інститути та ідеї в одній політичній системі (минулій або теперішній) використовуються при розробці політики, адміністративних механізмів, інститутів та ідей в іншій політичній системі». Вона не обмежується лише імітацією політики інших країн, але також може містити глибокі зміни у змісті політики обміну, що приводить до чотирьох форм:

- Копіювання (пряма і повна передача);
- Емуляція (передача ідей, що лежать в основі програми);
- Комбінація (суміш різних політик);
- Натхнення (остаточна політика не спирається на оригінал).

Основна увага в трансферних дослідженнях зосереджена на аналізі конкретних процесів і факторів, що впливають на те, як і наскільки одна країна вчиться у інших країн щодо вироблення політики в певній сфері. Тут знову вступають у гру внутрішні чинники – важливо, які актори беруть участь у передачі, якою переговорною силою вони володіють і чи зможуть вони створити коаліцію, що підтримає це. Іншим аспектом успіху імпорту політики може бути її нормативна легітимність. Дійсно, розумно припустити, що деякі країни мають більше проблем щодо пропозицій зовнішньої політики як законних, ніж інші.

Дифузія та передача поділяють низку припущень, наприклад, що уряди дізнаються про політичну практику не випадково, а скоріше завдяки загальній приналежності, переговорам та інституційному членству. Отже, обидва перенесення дифузійних процесів вимагають, аби суб'єкти були поінформовані про вибір політики інших.

Як передача, так і дифузія являють собою процеси, котрі можуть привести до зближення політики, що можна визначити як «будь-яке збільшення подібності між однією або кількома характеристиками певної політики (наприклад, цілями політики, інструментами політики, відтінками набору політики) в даному наборі політичних юрисдикцій (наднаціональних інститутів, держав, регіонів, місцевих органів влади) протягом певного періоду часу». Вона має близькість до концепції ізоморфізму, котра була розроблена в організаційній соціології і визначається як процес гомогенізації, що «змушує одну одиницю в популяції нагадувати інші одиниці, які стикаються з тим самим набором умов навколишнього середовища».

Як регулярність, процеси передачі та дифузії не обов'язково приводять до зближення результатів політики. Це означало б, що політичні ідеї рівною мірою транспонувалися в пропозиції внутрішньої політики, а потім приймалися за допомогою тих самих або, принаймні, подібних політичних процесів. Проте не можна погодитися з тим, що це нереалістичний сценарій. Як ми можемо пояснити подібну політику в різних країнах інакше? Вочевидь, існують різні джерела міжнародного впливу з різним ступенем обмежень на формування внутрішньої політики.

Інтернування джерел, що впливають на формування внутрішньої політики

Інтернаціоналізація впливає не тільки на внутрішні сектори політики, що, як правило, пов'язані із зовнішніми, наприклад, екологічною політикою, а й на сфери політики без негайного міжнародного зв'язку, наприклад, на соціальну політику. Проте інтернаціоналізація є дуже складним явищем із різним впливом на різні сектори політики. Щоб розплутати механізми інтернаціоналізації, ми спираємося на концепції, запроваджені Хольцінгером і Нілом (2005), які розрізняють (1) нав'язування, (2) міжнародну гармонізацію, (3) регуляторну конкуренцію та (4) транснаціональну комунікацію.

Нав'язування, котре іноді також називають «примусовим ізоморфізмом», або «проникненням», відбувається щоразу, коли зовнішній політичний актор змушує уряд прийняти певну політику. Це передбачає асиметрію військовополонених, і часто прийняття політики супроводжується обміном економічними ресурсами. Політика може бути або в односторонньому порядку нав'язана країні іншою, або нав'язування може відбуватися як умова членства в міжнародній установі. Одностороннє введення трапляється нечасто і тільки в екстремальних ситуаціях, таких як війни. Умовність, з іншого боку, може спостерігатися частіше, оскільки там, де країни-претенденти на членство в Європейському Союзі повинні прийняти весь *acquis communautaire*, тобто загальний орган Європейське право накопичилося до цих пір. Нав'язування має на увазі, що країна, котра змушена прийняти певну модель, не має великого вибору у зміні політики. У таких випадках внутрішня політика переважно обходить стороною.

Міжнародна гармонізація належить до ситуації, в якій держави-члени добровільно беруть участь у міжнародному співробітництві, а отже, відповідає «переговорній передачі». Цей механізм передбачає, що країни дотримуються єдиних юридичних зобов'язань, визначених у міжнародному або наднаціональному праві. Міжнародна шкода

передбачає існування взаємозалежностей або зовнішніх чинників, що підштовхують уряди до вирішення спільних проблем шляхом співпраці в межах міжнародних інститутів, тим самим жертвуючи деякою незалежністю на благо суспільства. Після встановлення інституційні механізми будуть обмежувати і формувати внутрішній вибір політики.

2.4. Міжнародна гармонізація та внутрішня політика

Важливість внутрішньої політики значною мірою обмежується на шляху до стадії створення/ратифікації правил та до рішення про те, дотримуватися їх чи ні за певних обставин. У дворівневій грі міжнародних переговорів уряди балансують, а іноді і розігрують інтереси своїх партнерів у переговорах і внутрішніх виборчих округах. Структури внутрішньої політики також важливі, коли держави вимагають внутрішньої ратифікації міжнародних угод або імплементаційного законодавства.

Однак, як тільки правила діють, припускаючи, що держави вважають їх законними, вони створюють «тягу до дотримання», незалежно від внутрішньополітичних факторів. Порушення правила може призвести до серйозних суперечок у міжнаціональних судових органах чи національних судах або різного роду санкцій. Це також може підірвати легітимність інших пов'язаних правил, щодо яких держава може захотіти, щоб інші їм підкорялися, або, в утилітарному плані, підірвати загальну взаємність, що створює широкий стимул до міжнародних правил у довгостроковій перспективі. Правило також стає ресурсом, на якому транснаціональні та/або коаліції вітчизняних суб'єктів можуть залучати, коли уряди не дотримуються. Наприклад, вони можуть рекламувати недотримання вимог, чинити тиск на уряди, щоб вони виконували свої зобов'язання, або тиснули на уряди, щоб вони почали суперечки проти інших країн, що не виконують своїх зобов'язань.

Механізм регуляторної конкуренції тісно пов'язаний із поняттям інтернаціоналізації як економічної глобалізації. Очікується, що вона гомогенізує політику країн, коли вони взаємно стикаються з конкурентним тиском. Конкурентний тиск виникає через (потенційні) загрози економічних суб'єктів, щоб змінити свої активні зв'язки в іншому місці, спонукаючи уряди знизити свої регуляторні стандарти. Таким чином, регуляторна конкуренція між урядами може призвести до гонки на дно в політиці.

Теоретична робота, однак, передбачає, що існує низка умов, котрі

можуть керувати політикою в обох напрямках. У цьому контексті часто проводиться відмінність між продуктом і виробничим процесом стандартизації. У випадку з виробничими стандартами ми знаходимо широко поширене очікування, що держави будуть тяжіти до політики найбільш *успішних* країн. Якщо регулювання виробничих потужностей передбачає збільшення витрат на виробництво, що потенційно ставить під загрозу міжнародну конкурентоспроможність галузі, регуляторна конкуренція, як правило, чинить тиск на економічні норми. Очікування ще менш однорідні для стандартів продукту. У той час як галузі в обох галузях низькорегулюючі і високорегулюючі країни мають спільний інтерес до гармонізації стандартів продукції, щоб уникнути сегментації ринку, рівень гармонізації навряд чи можна передбачити без вивчення додаткових факторів. Найбільш важливим у цьому контексті є ступінь, у якому країни з високим регулюванням можуть фактично застосовувати більш суворі стандарти, наприклад, шляхом встановлення виняткових торговельних бар'єрів.

Поки що більшість емпіричних висновків для різних секторів політики, таких як екологічна або соціальна, не підтримують гонку до нижнього сценарію, а скоріше дають натяки на настання гонки до вершини, тобто висхідного посилення регуляторних стандартів.

Транснаціональна комунікація складається з низки механізмів, що базуються виключно на комунікації між країнами, як-от: залучення уроків, транснаціональне вирішення проблем, емуляція, транснаціональне просування політичних моделей. Запозичення належить до сузір'їв передачі політики, в яких уряди раціонально використовують наявний досвід в інших місцях для вирішення внутрішніх проблем. Трансміжнародне вирішення проблем також базується на раціональному навчанні. Воно обумовлене спільним розвитком загальних проблемних рівнів сприйняття і рішень подібних побутових проблем, а також їх подальшим прийняттям на внутрішньому рівні. При цьому транснаціональні елітні мережі або епістемічні спільноти, міжнародні інститути, а також спільні освітні та нормативні передумови відіграють важливу роль у створенні та оприлюдненні транснаціональних проблем.

Емуляція, з іншого боку, мотивована прагненням до відповідності з іншими країнами, а не пошуком ефективних рішень тих чи інших проблем. Держави іноді можуть копіювати політику інших держав просто для вже наявних законодавчих висновків. Нарешті, прийняття політики може бути обумовлене активною роллю міжнародних інститутів, наприклад, Європейського Союзу, що просувають поширення відмінних

політичних підходів, котрі вони вважають особливо перспективними.

Як і всі інші механізми, наслідки транснаціональної комунікації вкрай залежать від посередництва внутрішньої політики. Таким чином, що стосується національного ефекту цих механізмів інтернаціоналізації, маємо зробити висновок, що має значення політичний контекст. Як вже стверджувалося стосовно поширення політики, можна очікувати, що якщо культурна, інституційна або соціально-економічна схожість між країнами, що спілкуються, і міжнародними інститутами є високою, то відповідні політичні пропозиції повинні стати більш імовірними. Інша стратегія підвищення ймовірності прийняття політики реалізується шляхом проникнення в процес формування внутрішньої політики, наприклад, шляхом проникнення в мережі внутрішньої політики.

Інтернаціоналізація є важливим фактором для пояснення формування внутрішньої політики. Прийняття сертифікатів якості ISO 9000 можна пояснити теорією дифузії та ізоморфізмом. Держави, а також іноземні транснаціональні корпорації беруть участь у примусовому ізоморфізмі. Крім того, автори підкреслюють важливість міметичного ізоморфізму та імітації політики.

Що стосується дифузії пенсійної пільги, Брукс (2005) припускає, що рішення національної політики є вкрай залежними від політичних дій, що здійснюються країнами-однолітками, тобто країнами, що структурно порівнянні і беруть участь в одних і тих самих економічних і політичних організаціях. Цей висновок збігається з дослідженням Сіммонса і Елкінса (2004) про поширення моделей зовнішньоекономічної політики. Автори показують, що економічна конкуренція і політика соціально-культурних однолітків країни визначають прийняття ліберальних економічних моделей. Дослідження Гіларді (2008) незалежних регуляторних агентів ще більше доповнює емпіричну картину, підкреслюючи, яке значення для транснаціональних процесів дифузії має внутрішній інституційний контекст.

Країни-кандидати Центральної та Східної Європи перейняли політику щодо біженців із Європейського Союзу. У той час як внутрішні фактори пояснюють відмінності щодо термінів виконання країнами законів про надання притулку та загальної практики надання притулку, основний механізм представлений умовністю.

Холгінгер (2008) проаналізував розвиток 40 екологічних заходів у 24 країнах у період з 1970 до 2000 року, зосередившись на міжособних економічних та інституційних зв'язках між державами. Результати свідчать, що в цілому схожість політики значно зростає з 1970 до 2000 року, що можна пояснити, зокрема, наслідками міжнародної гармонізації

та транснаціональної комунікації. У подібному ключі Старк (2008) ретельно вивчає, чи сходилися держави соціального забезпечення ОЕСР з 1980 року. Автори вважають, що є докази зближення держави загального добробуту обмеженого масштабу.

2.5. Організація Північноатлантичного договору (НАТО)

Організація Північноатлантичного договору була створена в 1949 році Сполученими Штатами, Канадою та кількома західноєвропейськими державами для забезпечення колективної безпеки проти Радянського Союзу.

НАТО була першим військовим альянсом мирного часу, до якого США увійшли за межами Західної півкулі. Після руйнування Другої світової війни європейські країни намагалися відновити свою економіку та забезпечити власну безпеку. Перше потребувало великої підтримки, щоб допомогти зруйнованим війною ландшафтам відновити промисловість і виробляти продукти харчування, а друге вимагало гарантій проти відродження Німеччини чи вторгнення з боку Радянського Союзу. Сполучені Штати вважали економічно сильну, переозброєну та інтегровану Європу життєво необхідною для запобігання комуністичній експансії на континенті. Як результат, Держсекретар Джордж Маршалл запропонував програму широкомасштабної економічної допомоги Європі. Програма відновлення Європи, або План Маршалла, не тільки сприяла європейській економічній інтеграції, але й просувала ідею спільних інтересів і співпраці між Сполученими Штатами та Європою. Відмова Радянського Союзу взяти участь у Плані Маршалла або дозволити своїм державам-сателітам у Східній Європі прийняти економічну допомогу допомогла посилити розкол між Сходом і Заходом Європи.

У 1947–1948 роках низка подій змусила країни Західної Європи занепокоїтися своєю фізичною та політичною безпекою, а Сполучені Штати стали тісніше залучатися до європейських справ. Триваюча громадянська війна в Греції разом із напруженістю в Туреччині змусили президента Гаррі С. Трумена стверджувати, що Сполучені Штати нададуть економічну та військову допомогу обом країнам, а також будь-якій іншій нації, що бореться проти спроби підкорення. Спонсорований СРСР державний переворот у Чехословаччині призвів до приходу до влади комуністичного уряду на кордоні з Німеччиною. Увага також була зосереджена на виборах в Італії, оскільки комуністична партія досягла значних успіхів серед італійських виборців. Крім того, занепокоєння викликали події в Німеччині. Окупація та управління Німеччиною після

війни довго були предметом суперечок, і в середині 1948 року прем'єр-міністр СРСР Йосип Сталін вирішив перевірити рішучість Заходу, здійснивши блокаду Західного Берліна, який тоді перебував під спільним контролем США, Великобританії та Франції, але в оточенні Східної Німеччини, що контролювалася Радянським Союзом. Ця Берлінська криза поставила Сполучені Штати та Радянський Союз на межу конфлікту, хоча масштабне авіаперевезення для поповнення міста на час блокади допомогла запобігти відвертій конфронтації. Ці події змусили офіційних осіб США дедалі більше побоюватися можливості того, що країни Західної Європи можуть вирішити свої проблеми безпеки шляхом переговорів із Радянським Союзом. Щоб протистояти такому ймовірному повороту подій, адміністрація Трумена розглядала можливість створення європейсько-американського альянсу, котрий зобов'язав би Сполучені Штати зміцнювати безпеку Західної Європи.

Країни Західної Європи були готові розглянути рішення щодо колективної безпеки. У відповідь на зростаючу напруженість і проблеми безпеки представники кількох країн Західної Європи зібралися разом, щоб створити військовий альянс. Велика Британія, Франція, Бельгія, Нідерланди та Люксембург у березні 1948 р. підписали Брюссельський договір. Він передбачав колективну оборону: якщо будь-яка з цих націй зазнає нападу, інші повинні будуть допомогти захистити її. Водночас адміністрація Трумена запровадила призов у мирний час, збільшила військові витрати та закликала історично ізоляціоністський республіканський Конгрес розглянути можливість військового союзу з Європою. Артур Х. Ванденбург запропонував резолюцію, в якій пропонується президенту домагатися укладення договору про безпеку із Західною Європою, котрий дотримувався би статуту Організації Об'єднаних Націй, але діяв поза Радою Безпеки, де Радянський Союз мав право вето. Ванденбурзька резолюція була прийнята, і почалися переговори щодо Північноатлантичного договору.

Незважаючи на загальну згоду щодо концепції договору, на розробку чітких умов знадобилося кілька місяців. Конгрес США підтримав прагнення до створення міжнародного альянсу, але він залишався стурбованим формулюванням договору. Країни Західної Європи хотіли отримати гарантії того, що Сполучені Штати автоматично втрутяться у разі нападу, але згідно з Конституцією США повноваження оголошувати війну належало Конгресу. У ході переговорів було знайдено мову, яка б заспокоїла європейські держави, але не зобов'язувала Сполучені Штати діяти у спосіб, що порушував би їхні власні закони. Крім того, внесок Європи у колективну безпеку вимагав би великомасштабної військової

підтримки Сполучених Штатів, щоб допомогти відновити обороноздатність Західної Європи. У той час як європейські країни виступали за індивідуальні гранти та допомогу, Сполучені Штати хотіли зробити допомогу залежною від регіональної координації. Третім питанням було питання обсягу. Підписанти Брюссельського договору віддали перевагу тому, щоб членство в альянсі було обмежене членами цього договору плюс Сполученими Штатами. Учасники переговорів від США вважали, що можна отримати більше від розширення нового договору, якщо включити країни Північної Атлантики, включаючи Канаду, Ісландію, Данію, Норвегію, Ірландію і Португалію. Разом ці країни мали територію, що утворювала міст між протилежними берегами Атлантичного океану, що у разі необхідності сприяло військовим діям.

Результатом цих широких переговорів стало підписання Північноатлантичного договору в 1949 році. У цій угоді Сполучені Штати, Канада, Бельгія, Данія, Франція, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія та Сполучене Королівство домовилися розглядати напад на одного як напад на всіх разом із консультаціями щодо загроз і питань захисту. Ця домовленість про колективну оборону лише формально застосовувалася до нападів на підписантів, які мали місце в Європі чи Північній Америці; він не охоплював конфлікти на колоніальних територіях. Після підписання договору деякі підписанти звернулися до Сполучених Штатів із проханням про військову допомогу.

Незабаром після створення Організації Північноатлантичного договору почалася Корейська війна, що спонукало членів швидко рухатися до інтеграції та координації своїх сил оборони через централізований штаб. Напад Північної Кореї на Південну Корею в той час багато хто вважав прикладом комуністичної агресії, скерованої Москвою, тому Сполучені Штати посилили свої зобов'язання відправити війська в Європу, щоб забезпечити гарантії проти радянської агресії на європейському континенті. У 1952 році країни-члени погодилися прийняти Грецію та Туреччину до НАТО, а в 1955 році додали Федеративну Республіку Німеччину. Вступ Західної Німеччини змусив Радянський Союз надати відповідь, створивши власний регіональний альянс, що прийняв форму Організації Варшавського Договору і включав радянські держави-сателіти Східної Європи як членів [1].

Механізми колективної оборони в НАТО сприяли розміщенню всієї

¹ North Atlantic Treaty Organization (NATO), 1949. URL : <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/nato#:~:text=The%20North%20Atlantic%20Treaty%20Organization,security%20against%20the%20Soviet%20Union.&text=NATO%20was%20the%20first%20peacetime,outside%20of%20the%20Western%20Hemisphere.>

Західної Європи під американською «ядерною парасолькою». У 1950-х роках з'явилася одна з перших військових доктрин НАТО у формі «масованої відплати» або ідеї, згідно з якою якщо б будь-який член зазнав нападу, Сполучені Штати відповіли би широкомасштабною ядерною атакою. Загроза такої форми відповіді мала стати стримуючим фактором проти радянської агресії на континенті. Незважаючи на те, що НАТО була створена у відповідь на потреби холодної війни, що розвивалася, організація існує і після закінчення цього конфлікту, а членство навіть розширилося, щоб включити деякі колишні радянські держави.

Контрольні питання:

1. Цивілізаційна парадигма в сучасній глобалістиці.
2. Стратегії міжцивілізаційних взаємодій.
3. Порівняльний аналіз світових цивілізацій.
4. Соціокультурні та політичні аспекти міжцивілізаційного партнерства.
5. Трансформація дефініції «державний суверенітет» в умовах глобалізації.
6. Глобалізація та публічна політика.
7. Концепція глобального врядування.
8. Необхідність глобального управління.
9. Особливості глобального управління.
10. Суб'єкти та об'єкти глобального управління.
11. Парадигми глобального управління.
12. Міжнародні організації та сучасна система міжнародної безпеки.
13. Місце і роль України в геополітичному просторі.
14. Проблема участі України в міжнародному ринку праці та шляхи її вирішення.
15. Вступ України до СОТ – важливий етап на шляху європейської інтеграції.
16. Функції Світової організації торгівлі.
17. Місце транскордонного співробітництва в реалізації нової політики сусідства.
18. Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію.
19. План розвитку нових здібностей та збільшення кількості нових робочих місць.

Розділ 3

ГЛОБАЛЬНІ РИЗИКИ СУЧАСНОСТІ

Місія Фонду глобальних викликів (Global Challenges Foundation) полягає в тому, щоб запобігти або принаймні зменшити ймовірність катастрофи, котра призведе до загибелі понад 10% людства або глобальних ризиків завдати шкоди такого самого масштабу. Це відомо як глобальний катастрофічний ризик.

Традиційний аналіз ризику розглядає таке рівняння. Загальна величина ризику є фактором потенційної майбутньої шкоди, помноженої на ймовірність того, що ця шкода відбудеться. Це рівняння чітко показує, що коли потенційна шкода від ризику має величезний масштаб, ми не можемо просто ігнорувати його на основі невизначеності або, здавалося б, низької ймовірності.

Глобальні ризики не є безпрецедентними.

У минулому чума вбила понад 10% населення світу. Зовсім недавно, у ХХ столітті, світ кілька разів наближався до ядерної війни. Найдраматичнішою зміною може стати те, що людство вперше в історії буде спроможним завдати серйозної шкоди тій самій екосистемі, від якої всі ми повністю залежимо.

Ризики, пов'язані зі зброєю масового знищення, а також зміна клімату та інші масштабні деградації навколишнього середовища є головною проблемою Фонду. Це занепокоєння поширюється за межі самих ризиків на три основні сили, що збільшують і вплив цих ризиків: зростання населення, крайня бідність і політично мотивоване насильство.

Краще розуміння цих ризиків і розробка моделей управління, що можуть допомогти їх пом'якшити, зменшити або навіть повністю усунути – завдання Фонду.

3.1. Визначення глобальних ризиків

1. Зміна клімату

Катастрофічну зміну клімату пов'язують із підвищенням глобальної середньої температури на >3 °C. Такий рівень глобального потепління, ймовірно, означатиме серйозні зміни у глобальних кліматичних моделях, безпрецедентну втрату суші, що спричинить великі потоки кліматичних біженців, значні ризики для регіональної та глобальної продовольчої безпеки, поєднання високої температури та вологості, що загрожує нормальній діяльності людини і масовим вимиранням видів, і матиме несприятливий каскадний вплив на функціонування екосистеми та послуги, критично важливі для підтримки людства.

Катастрофічна зміна клімату буде спровокована перетином однієї або кількох переломних точок кліматичної системи Землі. Особи, які приймають рішення, схильні припускати, що переломні моменти малоімовірні та погано зрозумілі, незважаючи на наявність все більшої кількості доказів того, що вони можуть бути більш імовірними, ніж вважалося раніше, мати сильний вплив і взаємодіяти складним і небезпечним чином, загрожуючи довгостроковими незворотними змінами. Політичні дискусії про зміну клімату нечасто визнають катастрофічний кліматичний ризик.

На клімат Землі впливає концентрація певних газів в атмосфері, відомих як парникові гази, найважливішими з яких є вуглекислий газ і метан. У результаті людської діяльності з часів промислової революції концентрація парникових газів в атмосфері, що зазвичай виражається як кількість молекул парникових газів на мільйон або частин на мільйон, постійно зростала з 280 частин на мільйон на початку промислової революції до майже 410 частин на мільйон у 2019 році. Поточний рівень вуглекислого газу є найвищим принаймні за останні 800 000 років.

Зміна клімату прискорюється, а її вплив зростає. За оцінками, дії людини спричиняють зміну клімату планети у 170 разів швидше, ніж природні сили. Незважаючи на похолодання Ла-Нінья, 2020 рік був одним із трьох найтепліших років за всю історію спостережень; 2011-2020 роки є найтеплішим десятиліттям серед зафіксованих. Створення естремальних погодних умов, втрата льоду, підвищення рівня моря, спека та підкислення океану прискорюються. Діяльність людини спричинила глобальне потепління приблизно на 1,2 °C порівняно з доіндустріальним рівнем; згідно з поточною політикою очікується, що глобальна температура досягне майже 2,9°C до 2100 року. Поточні обіцянки та цілі

в межах Паризької кліматичної угоди ставлять світ на шлях потепління приблизно на 2,4 °С до кінця століття.

Зміна клімату є нелінійним явищем, де переломні точки відіграють визначальну роль. Коли потепління піднімається вище певного рівня, вмикаються петлі зворотного зв'язку, що самопідсилюються, і концентрація парникових газів швидко зростає. Хоча точні порогові значення та точні сценарії залишаються дуже невизначеними, ми знаємо, що рівень ризику зростає з підвищенням температури. Останні наукові дослідження свідчать про те, що критичні точки можуть бути перевищені навіть за рівня між 1,5 °С і 2 °С. Наприклад, при потеплінні на 2 °С існує 10-35% ймовірність того, що влітку Арктика повністю звільниться від льоду.

Нещодавно вчені виявили, що 45% усіх потенційних екологічних колапсів взаємопов'язані та можуть підсилювати один одного; іншими словами, «перевищення критичних точок в одній системі може збільшити ризик їх перетину в інших».

Таким чином, обмеження підвищення температури на Землі до 1,5 °С має вирішальне значення не тільки для збереження більшості видів рослин і тварин у світі, а також для захисту низинних острівних держав від підвищення рівня моря та найбідніших країн від екстремальних кліматичних умов, а й для запобігання виникненню кліматичних переломних точок.

Згідно зі спеціальною доповіддю Міжурядової групи експертів зі зміни клімату ООН за 2018 рік, залишковий запас вуглецю, що має розумні шанси (66%) обмежити потепління до 1,5 °С, буде вичерпано приблизно до 2030 року. Висновки групи були такі: , однак, критикували за надто консервативність. Враховуючи, наприклад, верхню оцінку широкого діапазону потенційних зворотних зв'язків земної системи, людство могло вже перевищити запас, що залишився, щоб обмежити потепління до 1,5 °С (імовірність 66%). Крім того, шляхи пом'якшення, сумісні з 1,5 °С, передбачають розгортання технологій негативних викидів (наприклад, виробництво біоенергії з уловлюванням і зберіганням вуглецю), і досягнення науки та політики наразі далекі від ідеальних.

Переломні точки клімату

Кліматична система Землі утворена великомасштабними компонентами, що характеризуються пороговою поведінкою, відомою як перекидні елементи. Іншими словами, кліматичні переломні елементи – це надрегіональні складові кліматичної системи Землі, що можуть пройти переломний момент. Крижаний щит Гренландії та тропічні ліси

Амазонки є прикладами перекидних елементів. Переломний момент – це «поріг, на якому невеликі кількісні зміни в системі викликають нелінійний процес змін, що керується внутрішніми системними механізмами зворотного зв'язку та неминуче призводить до якісно іншого стану системи, котрий часто є незворотним».

Які ключові фактори впливають на рівень ризику?

Зміна клімату є надзвичайно складним явищем, на яке впливає багато факторів. Ми можемо поділити їх на чотири категорії, щоб краще розрізнити сфери, де можливі дії.

По-перше, ризик безпосередньо пов'язаний із викидом парникових газів в атмосферу через діяльність людини. Вуглекислий газ переважно утворюється в результаті спалювання викопного палива для енергетики та транспорту. У свою чергу це є фактором зростання чисельності населення та розповсюдження нестійких моделей виробництва і споживання. Що стосується викидів метану, то вони здебільшого пов'язані з великомасштабним тваринництвом, що обумовлено попитом на м'ясо, молочні продукти та вовну.

По-друге, деякі екосистеми зберігають велику кількість вуглецю, зокрема ліси та прибережні морські екосистеми, і їх знищення може призвести до великомасштабного викиду парникових газів в атмосферу.

Третій фактор – наша здатність до глобальної координації для зменшення викидів. На це може позитивно вплинути краще розуміння кінцевих кліматичних ризиків і кліматичних переломних моментів, посилюючи відчуття терміновості та спонукаючи до швидших дій.

Нарешті, ризик катастрофічної зміни клімату збільшується через недостатні знання та розуміння наслідків і вразливості, що, у свою чергу, впливає на нашу здатність будувати стійкість. Складний і взаємопов'язаний характер глобального катастрофічного ризику пропонує інтегровану програму досліджень для вирішення пов'язаних викликів і дилем, таких як використання методів керування сонячною радіацією (а саме, введення аерозолу в стратосферу) для зменшення ризику катастрофічної зміни клімату, що може завдати шкоди, і забезпечення людського розвитку і захисту нелюдських живих істот задля процвітання життя на планеті.

Вплив пандемії COVID-19 на викиди CO₂

Згідно зі звітом Міжнародного енергетичного агентства за 2021 рік, у 2020 році попит на первинну енергію впав приблизно на 4%, а глобальні викиди CO₂, пов'язані з енергетикою, впали на 5,8%. Безпрецедентне скорочення попиту на нафту протягом 2020 року (8,6%) – здебільшого пов'язане зі зниженням активності автомобільного транспорту та авіації

– спричинило скорочення глобальних викидів більш ніж наполовину. У свою чергу, низьковуглецеві види палива та технології прискорили їх поширення; збільшившись із 27% у 2019 році до 29% у 2020 році, частка відновлюваних джерел енергії у світовому енергетичному балансі досягла найвищого річного зростання за всю історію. Пандемія COVID-19 призвела до скорочення викидів CO₂ майже на 2000 млн тонн– в абсолютному вираженні це найбільше падіння глобальних викидів за всю історію.

Однак коли пандемію було взято під контроль і світова економіка почала поживавлюватися, викиди знову стали зростати. Наприкінці 2020 року глобальні викиди були на 2% вищими, ніж у грудні 2019 року. У Китаї викиди зросли на 7% у грудні 2020 року порівняно з роком раніше; в Індії у вересні 2020 року викиди зросли вище рівня 2019 року; те ж саме сталося в Бразилії в останні місяці 2020 року; у США наприкінці 2020 року викиди наближалися до того самого рівня, що спостерігався у грудні 2019 року. Якщо протягом 2021 року не будуть здійснені структурні зміни в рамках зусиль урядів щодо стимулювання економіки, викиди, швидше за все, значно збільшаться протягом року. Потрібен глобальний енергетичний перехід.

Зміна клімату, втрата біорізноманіття та здоров'я людини

Глобальна криза охорони здоров'я COVID-19 спонукає нас переосмислити ставлення до природи та нелюдських видів, з якими ми ділимо планету. Коронавірус пояснюється антропогенним впливом на природний світ, таким як вирубка лісів, що є головним фактором зміни клімату; посягання на місця проживання тварин; і втрата біорізноманіття, що спричинено, серед інших факторів, зміною клімату. Криза є нагадуванням про нашу заплутаність у більш ніж людському світі. Це також повертає увагу до критичних зв'язків між зміною клімату та втратою біорізноманіття і їхнього впливу на здоров'я людини.

Розмиваючи дикі простори, здебільшого для сільського господарства та розведення великої рогатої худоби чи вирощування зернових культур для її годування, а також змінюючи клімат, таким чином змушуючи тварин шукати їжу та притулок поблизу людей або мігрувати на полюси, щоб уникнути спеки, людина створює нові можливості для патогенів: торгуючи та споживаючи диких тварин, ми збільшуємо ймовірність того, що зоонозні віруси перескочать на людей. Крім того, хоча немає прямих доказів, що зміна клімату впливає на поширення коронавірусу, ми знаємо, що глобальне потепління робить умови більш сприятливими для поширення деяких інфекційних захворювань, а забруднення повітря робить людей більш вразливими до

інфекції. Ми також знаємо, що коли біорізноманіття зменшується, процвітають ті види, які найкраще передають хвороби (наприклад, кажани та щури); оскільки поточні темпи вимирання видів не мають аналогів в історії людства, є серйозні причини для занепокоєння. Нарешті, також необхідно звернути увагу на танення вічної мерзлоти Арктики в результаті глобального потепління та можливість вивільнення вірусів і бактерій, колись похованих у цьому регіоні.

Таким чином, майбутня політика повинна враховувати питання клімату, біорізноманіття та здоров'я, а також потреби та права живих істот, які не є людьми і з якими ми ділимо Землю.

Проблему зміни клімату було визначено як «надзлісну» проблему. Вона тісно пов'язана з усім іншим – енергетикою, землекористуванням, продовольством, водою, транспортом, торгівлею, розвитком, житлом, інвестиціями, безпекою тощо. Розв'язання потребує колосальних, безпрецедентних колективних дій країн із дуже неоднорідними інтересами, пріоритетами та обставинами, де досі переважали могутні сили, що підштовхували до екологічно руйнівного розвитку. Таким чином, розподіл відповідальності за пом'якшення наслідків зміни клімату став центральним викликом міжнародних переговорів.

Паризька кліматична угода, що була підписана в 2015 році і набула чинності з листопада 2016 року, уникає критичних питань щодо розподілу відповідальності за охорону клімату та справедливості зусиль кожної країни щодо пом'якшення наслідків. Крім того, вона не включає дати, до яких країни повинні досягти глобального піку викидів; правові зобов'язання, що визначали б конкретні заходи пом'якшення; засоби координації внесків країн; надійні механізми для моніторингу виконання національних зобов'язань і підтримки зусиль країн, що розвиваються, щодо пом'якшення наслідків; інструменти покарання сторін, які не дотримуються її положень; і не містить будь-яких посилянь на припинення субсидій на викопне паливо. До того ж, правила, що вже встановлені для введення в дію угоди, передбачають дуже мало зобов'язань для країн щодо впровадження амбітних кліматичних заходів на внутрішньому рівні. Залишаються невизначеними інші важливі керівні принципи, оскільки сторони ще не досягли консенсусу. Вони охоплюють правила розвитку глобальної системи торгівлі вуглецевими газами та способи спрямування нових фінансових ресурсів для допомоги країнам, що вже стикаються з несприятливими наслідками зміни клімату.

Незважаючи на руйнівні пожежі, шторми, соціальні протести та

кліматичні страйки, що охопили світ у 2019 році, остання Конференція сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату завершилася провалом. Такі країни, як Бразилія, Австралія та Саудівська Аравія, «підбадьорені виходом США з Паризької угоди та зростанням націоналізму вдома...», захищали лазівки та виступали проти зобов'язань щодо посилення кліматичних заходів». Той факт, що США знову приєдналися до Паризької кліматичної угоди у 2021 році, а також нові кліматичні цілі та зобов'язання, оголошені під час Саміту лідерів щодо клімату, скликаного президентом Джо Байденом у квітні того ж року, дали нову надію на те, що можна уникнути катастрофічної зміни клімату та допомогти створити імпульс для вирішальної COP26, що відбудеться в листопаді цього року. Проте світ ще далекий від того рівня амбіцій, що необхідні для забезпечення безпечного клімату. Крім того, «дотримання намірів, цілей і обіцянок уже недостатньо... Потрібно зосередитися на конкретних результатах... Потрібен саміт кліматичної підзвітності», де демонстрація результатів виконання Паризької угоди була б центральною. Проте підзвітність є делікатним питанням.

Видається малоімовірним, що міжнародне співтовариство зможе запобігти глобальному потеплінню вище 1,5 °C. У цьому контексті ми повинні підготуватися до боротьби з наслідками дедалі більш нестабільного екологічного середовища та пом'якшення ризику кліматичної катастрофи. Однак існує низка обмежень і перешкод, що заважають нам це зробити. Окреслимо деякі з них.

По-перше, наш мозок налаштований на обробку лінійних кореляцій, а не раптових, швидких і експоненціальних змін; наші когнітивні очікування не справджуються через невизначеність і нелінійність соціально-екологічних систем. Крім того, наша політико-правова система була розроблена для вирішення структурованих, короткострокових, прямих причинно-наслідкових питань (повна протилежність проблемі клімату); наші заклади пропонують прості рішення з негайним ефектом. Крім того, управління катастрофічними ризиками вимагає проактивності, щоб передбачити нові загрози, мобілізувати підтримку для дій проти можливої майбутньої шкоди та забезпечити достатньо правильні відповіді з першого разу, оскільки ці ризики дають мало можливості або зовсім не надають її для вивчення досвіду та перегляду політики.

По-друге, йдеться про можливість створення нового ризику через спроби запобігти іншому (наприклад, широкомасштабне використання біоенергетики з уловлюванням і зберіганням вуглецю для запобігання катастрофічним змінам клімату, що призведе до ерозії природних

середовищ існування та спричинить втрату біорізноманіття, таким чином збільшуючи ризик екологічного колапсу).

По-третє, пом'якшення ризику кліматичної катастрофи вимагає, щоб нинішні покоління протистояли короткостроковим індивідуальним вигодам із метою покращення далекого майбутнього людської цивілізації. Багатьом людям бракує мотивації допомагати далекому майбутньому.

По-четверте, існує тенденція до загальної недовіри до людської волі перед обличчям ситуацій великого масштабу, що демобілізує людей. Крім того, люди, як правило, відчувають сильні мобілізуючі почуття щодо нещодавніх видимих подій і розвивають почуття співчуття, особливо коли суб'єкту надають обличчя. Оскільки суспільства ніколи не переживали глобальної кліматичної катастрофи, а природа – це величезний і розмитий предмет, громадське і політичне занепокоєння такою можливістю є низьким. Залишається побачити, чи зробить пандемія COVID-19 людей більш відкритими для розгляду несподіваних ситуацій із сильним впливом.

Необхідні додаткові дослідження, щоб покращити наше розуміння катастрофічного кліматичного ризику, краще охопити громадськість і змусити політичних діячів діяти.

2. Зброя масового ураження

Ядерна війна

6 серпня 1945 року в Хіросімі вибухнула ядерна бомба, убивши майже 70 000 людей протягом дня. Загалом від наслідків бомби загинула майже половина міста: половина – від спеки, радіації, пожеж і обвалів будівель після вибуху, а до кінця року – від травм і радіації – ще половина, тож загальна кількість смертей – приблизно до 150 тис. Відтоді світ жив у тіні війни, якої ще не знало людство. Незважаючи на те, що напруга між ядерними державами зменшилася після закінчення холодної війни, а зусилля з роззброєння скоротили арсенали, перспектива ядерної війни залишається наявною і може бути ближчою сьогодні, ніж це було десять років тому. Її негайним ефектом буде катастрофічне знищення життів і міст, а також виснаження, хвороби та смерть від радіації.

Залежно від потужності, технічних характеристик і режиму вибуху сучасна більш потужна ядерна зброя спричинить від 80 до 95% смертельних випадків у радіусі від 1 до 4 км від точки детонації та дуже серйозні пошкодження у шість разів більше. Найбільшими арсеналами зараз володіють США та росія, котрі контролюють приблизно 6500 боеголовки кожна. Відомо, або вважається, що ще 7 держав володіють ядерною зброєю: Великобританія, Франція, Китай, Індія, Пакистан,

Північна Корея та Ізраїль. Наразі можна уявити різні сценарії навмисного використання, але ядерна зброя також може бути випущена випадково та спровокувати ненавмисну ядерну війну, як мало не траплялося кілька разів з 1945 року.

Окрім руйнівного ефекту в місці зіткнення, ядерні вибухи можуть спричинити так звану «ядерну зиму», коли хмари пилу та сульфатів, що виділяються під час горіння, закривають сонце та охолоджують планету протягом місяців або років. Відповідно до однієї моделі, повний обмін 4000 одиниць ядерної зброї, окрім величезних втрат людей і міст, призведе до вивільнення 150 тераграмів диму, що спричинить зниження глобальної температури на 8 градусів протягом 4–5 років і, як наслідок, зробить надзвичайно складним вирощування їжі у цей час. Це, ймовірно, відкриє період хаосу та насильства, під час якого більшість уцілілого населення планети помре від голоду.

Які ключові фактори впливають на рівень ризику?

- Постійні зусилля щодо скорочення арсеналу зменшать загальний рівень ядерного ризику, тоді як увага до геополітичної напруженості та подальші зусилля щодо врегулювання глобальних конфліктів, особливо між ядерними державами, зменшать основний ризик навмисної ядерної війни. Крім того, контроль і обмеження горизонтального розповсюдження обмежить кількість потенційних сценаріїв ядерного конфлікту та, швидше за все, знизить загальний рівень ризику.

- Ризик випадкового використання значною мірою залежить від наявних систем запуску ракет. Сотні одиниць ядерної зброї зараз перебувають у стані високої готовності та можуть бути випущені протягом кількох хвилин після наказу. Додатковий час для прийняття рішень і більш широкі консультації зменшать ризик несанкціонованих запусків або випадкових запусків на основі неправильного сприйняття чи помилкової тривоги.

- Підвищення обізнаності та розуміння серйозних наслідків ядерної зброї для людського життя, економічної інфраструктури, управління, соціального порядку та глобального клімату спонукало б до зусиль, щоб уникнути такої катастрофічної шкоди нашим суспільствам.

Біологічна та хімічна війна

Токсичні хімічні речовини або інфекційні мікроорганізми використовувалися як зброя, щоб завдати шкоди або вбити людей, протягом тисячоліть, від давньої практики отруєння ворожих колодязів і перекидання заражених чумою тіл через стіни міст в облозі до жахливого використання мікробної війни під час Другої світової війни в Азії або використання нервово-паралітичних газів в ірано-іракській

війні. Біологічні та хімічні атаки не тільки спричиняють хвороби та смерть, але й викликають паніку. Дотепер їхню руйнівну дію вдалося локалізувати. Однак викликають занепокоєння нові технологічні розробки. Зокрема, розробки синтетичної біології та генної інженерії дозволяють змінювати характеристики мікроорганізмів. Нові генно-інженерні патогени – вивільнені навмисно чи ненавмисно – можуть спричинити пандемію безпрецедентних масштабів.

На відміну від ядерної зброї, що потребує рідкісних матеріалів і складної техніки, біологічну та хімічну зброю можна розробити за порівняно низьку вартість, що робить її доступною для всіх або більшості держав, а також недержавних суб'єктів. Хімічна та біологічна зброя несе різний рівень ризику. Токсичні хімічні речовини можуть бути аерозолізованими або поміщеними у систему водопостачання, зрештою забруднивши цілий регіон. Біологічна зброя має більший катастрофічний потенціал, оскільки вивільнені біоінженерні патогени можуть поширитися всім світом, спричинивши пандемію.

Останні розробки в галузі синтетичної біології та генної інженерії викликають особливе занепокоєння. Нормальна еволюція більшості смертоносних патогенів гарантує, що вони не зможуть поширитися далеко, перш ніж убити свого хазяїна. Проте технологія має потенціал порушити цю кореляцію та створити як надзвичайно смертоносні, так і надзвичайно інфекційні агенти. Такі патогени можуть бути випадково випущені з лабораторії або навмисно випущені у великих населених пунктах. Сучасні тенденції до більш відкритого обміну знаннями можуть як сприяти таким ризикам, так і зменшувати їх. Розповсюдження COVID-19, хоча й не є прикладом спровокованого вивільнення збудника, показало нам екзистенційні та економічні наслідки, котрі може спричинити така пандемія.

Які ключові фактори впливають на рівень ризику?

- Глобальні рамки, що контролюють дослідження хімічної чи біологічної зброї, включаючи переглянуті стратегічні заходи контролю за торгівлею потенційно чутливих товарів, технологій і матеріалів подвійного призначення; заходи біологічної та хімічної безпеки; постійне зобов'язання та здатність забезпечити дотримання конвенцій про роззброєння та контроль над озброєннями.

- Невідома кількість лабораторій, що досліджують потенційні збудники пандемії для військових чи цивільних цілей, а також публічна доступність небезпечної інформації, що поширюється для наукових цілей.

- Подальший розвиток синтетичної біології та генної інженерії

знижує рівень кваліфікації та витрати на модифікацію існуючих патогенів або розробку нових патогенів.

• COVID-19 продемонстрував, що державам не вистачає суттєвої готовності систем охорони здоров'я до боротьби з біологічними загрозами. Лише швидкі медичні контрзаходи зможуть ефективно подолати будь-який потенційний спалах вивільнення патогенів або навіть пандемію, щоб уникнути масової шкоди населенню.

Хімічна зброя: остаточний консенсус?

Смертоносні речовини, такі як сірчаний іприт, використовувалися під час двох світових війн та між ними, але жахливі результати таких атак зрештою призвели до глобального консенсусу щодо заборони токсичної хімічної зброї, котра є найбільш широко використовуваною та легко розповсюджуваною зброєю масового знищення.

Однак цей консенсус, представлений майже універсальною Конвенцією про заборону хімічної зброї 1993 року, знаходиться під загрозою. Громадянська війна в Сирії призвела до добре задокументованого та невибіркового використання різноманітних смертоносних токсичних хімікатів проти цивільного населення, включаючи дітей, які гинули від смертоносної нервово-паралітичної речовини зарину (або «зариноподібної» сполуки). Хоча ризик завжди може мати місце через наявність легкодоступних хімічних речовин подвійного призначення та терористів, таких як Аум Сінрікьо (тепер відомий як Алеф), які вчинили атаку в Токіо в 1995 році, існує й глобальний ризик того, що важко досягнутий консенсус щодо заборони державам використовувати токсичні хімікати буде ще більше послаблено.

Міжнародне співтовариство створило низку слідчих органів для виявлення фактів і притягнення до відповідальності, але приписи оскаржуються, і досі жодну особу чи організацію не було притягнуто до відповідальності. Небезпека полягає в тому, що ослаблення консенсусу може призвести до нищівного використання більш досконалої токсичної хімічної зброї масового знищення в будь-якому потенційному великомасштабному конфлікті в майбутньому. Це також може спричинити довгострокові зміни в тому, як держави розуміють розробку, оцінку та використання «нестандартних хімічних речовин» (крім смертоносних речовин, таких як зарин) для внутрішнього контролю заворушень, антитерористичних операцій, міжнародних миротворчих операцій та як механізм для підтримки резервного наступального потенціалу хімічної зброї.

3. Екологічний колапс

Екосистеми є основою життя людини. Вони виконують низку функцій, що зазвичай називають екологічними послугами, без яких людські суспільства та економіки не функціонували б на нинішньому рівні. Ми залежимо від послуг, котрі вони надають, щодо повітря, води, їжі та клітковини, житла та енергії. Екосистеми можуть зазнавати певної міри впливу від використання людиною та відновлюватися через певний період часу з мінімальними негативними наслідками – завдяки властивості, загальновідомої як стійкість, – але за певним порогом, або «переломною точкою», відбувається раптова та радикальна деструкція, що може призвести до «розпаду екосистеми». При цьому значно погіршуються якість ґрунту, запаси прісної води та біорізноманіття, так само як і умови життя людей, різко падають потужності сільського господарства.

Незважаючи на те, що дослідження мало вивчені, з'являються нові докази «розпаду екосистеми», серед інших факторів, викликаного тиском людини та впливом клімату. Місцевий екологічний колапс міг стати причиною кінця цивілізації на острові Пасхи. Зовсім недавно екологічний колапс в Аральському морі та навколо нього мав драматичні соціальні та економічні наслідки для регіону, хоча своєчасне втручання привело до деякого помітного відновлення. Екологічні зміни в озері Чад не тільки знищили засоби до існування, що серйозно вплинуло на людей та екосистему регіону. Зменшення водних ресурсів і занепад екосистеми озера призвели до серйозних наслідків для економіки та здоров'я населення навколо озера Чад, а також вплинули на рибальські спільноти і скотарів, породили конфлікти, пов'язані з ресурсами. У сучасному світі з високим рівнем взаємозв'язку локальні збої іноді також можуть призвести до ненавмисних екологічних наслідків для інших віддалених територій, а це, у свою чергу, перерости у швидкий крах більшості екосистем на Землі. Посилена впливом зміни клімату, без часу на ефективне відновлення така ситуація різко підірве здатність планети стабільно підтримувати велике та зростаюче населення.

Екосистеми – це складні утворення, що об'єднують спільноти живих організмів у неживому середовищі, пов'язані потоками енергії та поживних речовин. Поведінка екосистеми є відносно стабільною протягом тривалого часу, але коли баланс між деякими її елементами змінюється і виходить за певний поріг, вона може зазнати нелінійної, можливо, катастрофічної трансформації.

Спричинені людиною фактори, що впливають на життєздатність екосистеми, можна класифікувати так:

- зміни в балансі місцевого біорізноманіття, викликані втручанням людини, зокрема, в результаті інтродукції нових видів або надмірного вилову рослин і тварин;
- зміна хімічного балансу в навколишньому середовищі – ґрунті, воді та повітрі – через забруднення;
- зміни місцевих температур і кругообігу води через зміну клімату;
- втрата середовища проживання через знищення або фрагментацію екосистем у наземних і водно-морських системах.

Вчені описують поточний історичний момент як початок нової геологічної ери, котра називається антропоценом, де люди як головний агент змін на планетарному рівні змінюють природу самої природи. Із середини 1950-х років багато елементів, що забезпечують придатність планети для життя, чи то концентрація парникових газів, лісисті території, чи то стан морських екосистем, деградували прискореними темпами. У 2009 році міжнародна група експертів визначила дев'ять взаємопов'язаних планетних меж, котрі підтримують стабільність глобальної екосистеми, що дозволяє людській цивілізації процвітати. Стверджується, що людство перевищило чотири безпечні планетні межі і зараз працює в зоні високого ризику для цілісності біосфери та біогеохімічних потоків, і дуже ймовірно, що воно перевищить усі дев'ять меж.

Нові дані свідчать про те, що необхідна трансформаційна зміна курсу, аби зупинити повсюдний занепад життя на Землі, спричинений людиною.

Які ключові фактори впливають на рівень ризику?

- Розробка та впровадження нових технологій або моделей виробництва, що є менш ресурсомісткими та/або менш забруднювальними, може зменшити ризик втрати біорізноманіття та екологічного колапсу, як і перехід до більш сталого способу життя, а точніше, зміна моделей споживання, можливо, разом зі зміною поведінки.
- За підрахунками, якщо зважити на їхній внесок у добробут людей, екологічні послуги коштували б більш ніж удвічі дорожче за весь світовий ВВП. Інтеграція оцінки екосистем у процес прийняття економічних рішень, перегляд показників економічного успіху та використання надійних систем обліку навколишнього середовища в бізнесі та національній економіці сприятиме зменшенню ризику.
- Механізми глобального управління для збереження екосистем і зменшення забруднення, зокрема більш інтегровані підходи між

глобальним управлінням екосистемами та економікою і торгівлею, мають особливе значення, оскільки багато екосистем не перетинаються з національними кордонами, а торгівля є важливою рушійною силою колапсу екосистеми.

- Колапс екосистем в Австралії та Антарктиді. Недавнє дослідження оцінило докази колапсу в 19 екосистемах (як наземних, так і морських), що охоплюють приблизно 1,5% поверхні Землі від північної Австралії до прибережної Антарктиди, зважаючи на зміни навколишнього середовища за останні 30 років. У дослідженні було застосовано чотири критерії для оцінки колапсу (раптовий, плавний, ступінчастий і коливальний) і виявлено докази локального колапсу для всіх 19 досліджуваних екосистем, хоча жодна з них не зазнала колапсу в усьому розподілі. Колапс стався в результаті того, що екосистеми одночасно зазнали кількох навантажень, у тому числі від глобальної зміни клімату (таких як підвищення температури, зміна кількості опадів і підкислення океану), а також спричинених регіональним впливом людини (таких як втрата середовища проживання, забруднення та вилучення води).

4. Штучний інтелект

Людський розум привів до найбільших тріумфів людства, але він також стоїть за деякими з найбільших катастроф в історії. Отже, що станеться, якщо ми створимо штучний інтелект (далі – ШІ), що значно розумніший за будь-яку людину? Чи допоможе це нам досягти ще більших висот, чи спровокує, як хвилюються деякі експерти, найбільшу з усіх катастрофу: вимирання людства?

Сучасні системи ШІ вже перевершують людей у завданнях, котрим їх навчали, особливо коли йдеться про швидкість, із якою вони діють. Усього за лічені секунди система ШІ може підібрати виграшний хід у шахах, перекласти статтю або прокласти маршрут до заданого пункту призначення, з огляду на поточну схему руху.

Хоча людині потрібно більше часу, щоб виконати будь-яке з цих завдань, ключовим аспектом людського інтелекту є те, що ми можемо виконувати всі ці завдання. У нас є так званий загальний інтелект. У той час як системи ШІ можуть виконувати лише ті завдання, яким вони були навчені, людина може навчатися з контексту та досвіду і розвивати нові навички або вирішувати нові проблеми.

Багато експертів хвилюються, що якщо система ШІ досягне рівня людського загального інтелекту, вона швидко перевершить нас, так само як вона вчинила зі своїми вузькими завданнями.

Чому це ризик?

Важливо зазначити, що експерти не хвилюються, що ШІ раптом стане психопатом і почне випадково завдавати шкоди або вбивати людей. Натомість експерти побоюються, що програмою ШІ або навмисно зловживатимуть для заподіяння шкоди, або вона буде занадто компетентною для виконання завдання, що виявилось погано визначеним.

Просто поглянувши на деякі проблеми, спричинені вузькими програмами ШІ сьогодні, можна сформувати принаймні деяке уявлення про проблеми, котрі може спричинити ще більш розумна система. Ми вже бачили, що алгоритми рекомендацій у соціальних мережах можна використовувати для поширення фейкових новин і підриву демократії. Проте, хоча дослідники ШІ намагаються знайти способи запобігти поширенню фейкових новин, вони хвилюються, що проблема незабаром загостриться з появою DeepFakes, коли програми ШІ змінюватимуть у відео те, що бачить або чує глядач, при цьому останній не помітить, що це було підроблено.

Водночас системи ШІ, що були розгорнуті з найкращими намірами для ідентифікації зображень, аналізу заявок на роботу або мінімізації безглузвих завдань, натомість ненавмисно посилили інституційний расизм, поставили під загрозу робочі місця та збільшили нерівність.

Неважко уявити, наскільки гіршими можуть стати ці проблеми, коли передові системи ШІ функціонуватимуть на багатьох платформах або потраплять до рук терористів чи деспотів.

Хоча наукова фантастика часто зображує системи ШІ як гуманоїдних роботів, ті, з якими ми взаємодіємо в повсякденному житті, зазвичай є алгоритмами, що працюють на фоні певної програми, котру ми використовуємо. Вони діють настільки злагоджено, що люди за межами світу ШІ часто навіть не усвідомлюють, що вони щойно взаємодіяли зі ШІ.

Наразі ці програми можуть виконувати лише вузькі завдання. Але широко визнано, що в якийсь момент ми зможемо створити системи ШІ, здатні виконувати більшість завдань так само добре, як і людина. Згідно з дослідженнями існує приблизно 50% імовірності появи такого ШІ до 2050 року: принаймні 5% імовірності появи надрозумного ШІ протягом двох років після ШІ рівня людини та 50% імовірності – протягом тридцяти років. Довгостроковий соціальний вплив ШІ на рівні людини та за його межами, однак, незрозумілий, оскільки оцінки експертів є надзвичайно невизначеними.

Спокусливо сказати, що якщо система AGI почне погано

поводитися, ми просто вимкнемо її. Але знову ж таки, нам достатньо поглянути на деякі проблеми сьогодення, аби побачити, що це нереально.

Розглянемо зусилля, щоб зупинити фейкові новини. Такі новини часто поширюються в соціальних мережах за допомогою алгоритмів рекомендацій, що працюють на основі ШІ. Проте платформи використовують ті самі алгоритми, щоб ділитися точними новинами та особистими історіями, котрі, ймовірно, оцінять користувачі.

«Вимкнути» фейкові новини без негативного впливу на поширення справжньої інформації (або навіть законної реклами, як би це не драгувало багатьох із нас) є складним завданням. Малоімовірно, що платформи соціальних мереж вирішать повністю вимкнутися, щоб розв'язати проблему, і при цьому ймовірно, що фейкові новини все одно просто з'являться на іншій платформі.

Оскільки ШІ стає більш досконалим і повсюдним, подібні проблеми виникатимуть і далі. Вимкнення AGI у майбутньому може стати схожим на вимикання мережі Інтернет сьогодні.

ШІ у боротьбі з COVID-19: отримані уроки

Якщо ШІ становить таку загрозу для людства, навіщо його розвивати? Більшість дослідників ШІ вирушають у цю сферу саме тому, що така технологія обіцяє принести багато користі. Коли навесні 2020 року COVID-19 охопила світ, дослідники ШІ негайно почали розробляти алгоритми, моделі та програми, щоб різними способами допомогти медичним працівникам.

Було опубліковано тисячі статей про застосування ШІ щодо COVID-19, що охоплюють прогнозування та відстеження контактів, моніторинг спалахів та окремих випадків, ранню діагностику, допомогу медичним працівникам тощо. Деякі додатки ШІ були настільки корисними, що Управління з контролю за якістю харчових продуктів і медикаментів США видало декілька дозволів на екстрене використання, щоб якомога швидше запровадити програми. Тим часом у Великобританії дослідження ISARIC4C використовує великі дані, щоб передбачити, які саме пацієнти мають більший ризик серйозно захворіти.

Однак більшість робіт ШІ не відповідали медичним стандартам. Наприклад, в одному огляді було виявлено, що «майже всі опубліковані моделі прогнозування представлені погано та мають високий ризик упередженості, тому їхні прогнозні показники, ймовірно, є оптимістичними». Нещодавно дослідження Nature Machine Learning виявило, що понад 300 робіт, у яких намагалися застосувати ШІ для ідентифікації COVID-19 за допомогою рентгенівських знімків грудної клітки, зрештою були визнані недостатніми для клінічного

використання.

Всесвітня організація охорони здоров'я співпрацює з медичним виданням BMJ, щоб визначити найкращі практики та уроки, отримані під час використання ШІ для дослідження, діагностики та лікування COVID-19. Вони виявили проблеми з дискримінацією, упередженням та етикою, причому в двох із п'яти оглядових документів конкретно розглядалися занепокоєння стосовно того, що додатки ШІ посилюють нерівність.

У вересні 2020 року The BMJ, Nature Medicine та The Lancet спільно опублікували оновлення своїх рекомендацій щодо звітів про клінічні випробування та протоколів втручання, що стосуються ШІ. Нові інструменти, подібні до цього, допоможуть дослідникам ШІ покращити свою звітність, розробити кращі, більш відтворювані дослідження та гарантувати, що ШІ продовжує розвивати медицину.

Що таке ШІ?

Поточні пошуки загального ШІ (AGI) базуються на здатності системи автоматизувати прогнозний аналіз – процес, що зазвичай називають машинним навчанням. Одним із важливих елементів машинного навчання є використання нейронних мереж: систем, що охоплюють велику кількість процесорів, котрі працюють паралельно та розташовані за рівнями. Перший рівень отримує вихідні дані, а кожен наступний – вихідні дані попереднього рівня. Нейронні мережі адаптуються та модифікуються автономно, відповідно до початкового навчання та введення даних, у спосіб, що зазвичай не є прозорим для інженерів, які їх розробляють.

Якщо дослідникам одного разу вдасться побудувати AGI на рівні людини, він, імовірно, охоплюватиме експертні системи, обробку природної мови та машинний зір, а також імітацію когнітивних функцій, котрі ми сьогодні асоціюємо з людським розумом, наприклад, навчання, міркування, вирішення проблем, і самовиправлення. Однак механізми, що лежать в основі, можуть значно відрізнитися від тих, що відбуваються в людському мозку, так само як робота сучасних літаків відрізняється від рухів птахів.

Які ключові фактори впливають на рівень ризику?

Ризик ШІ є наявним на сьогодні, але може швидко зрости, якщо раптові технологічні прориви не залишать соціальним і політичним інститутам достатньо часу для коригування механізмів управління ризиками. Зокрема, якщо розробку ШІ буде автоматизовано, нові можливості почнуть розвиватися надзвичайно швидко.

Ризики можуть посилюватися через геополітичну напруженість, що призводить до гонки озброєнь ШІ, гонок розвитку ШІ, що

перешкоджають безпеці, або неефективного управління потужним ШІ.

Рівень ризику ШІ частково залежатиме від можливості узгодити цілі вдосконаленого ШІ з людськими цінностями, що вимагатиме більш точної специфікації людських цінностей та/або нових методів, за допомогою яких ШІ зможе ефективно вивчати та зберігати ці цінності.

Останніми роками ризики, пов'язані зі ШІ, стали набагато відчутнішими, і загрози реальному світу регулярно знаходять відображення в новинних статтях. Найвідоміші проблеми пов'язані з фейсбуком, зокрема скандал із Cambridge Analytica, та використанням ШІ і фейкових новин для втручання у вибори. Проте незліченна кількість проблем, пов'язаних зі ШІ, прикрашає обкладинки відомих новинних сайтів, що спонукає громадськість та урядовців розглядати розробку ШІ з більшою пильністю.

Восени 2019 року дослідники опублікували Global Landscape of AI Ethics, у якому «визначили 84 документи, що містять етичні принципи або рекомендації для AI», 88% із яких були опубліковані після 2016 року. Ці документи були написані деякими з найвидатніших світових лідерів компаній та організацій, зокрема, таких груп, як Google, SAP, Група експертів високого рівня Європейської комісії зі штучного інтелекту, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), IEEE Ethically Aligned Design, Палата лордів Великобританії, Департамент США Захист (останній прийняв принципи ШІ після публікації альбому Landscape) та ін.

Дослідники виявили, що «виникло одинадцять всеохоплюючих етичних цінностей і принципів»: «прозорість, справедливість, нешкідливість, відповідальність, конфіденційність, благодійність, свобода і автономія, довіра, гідність, сталість, солідарність».

Щоб вирішити ці проблеми, деякі неурядові групи, як-от AI Now, відслідковують питання, що вже виникають з огляду на ШІ, зокрема: упередженість, расизм, дискримінація, порушення прав людини, втрата роботи тощо. Тим часом інші групи зосередилися на підкресленні та підтримці ШІ, що розвивається на користь, включаючи Глобальний саміт Організації Об'єднаних Націй щодо ШІ та нову нагороду AAAI Squirrel AI Award за використання ШІ на благо людства вартістю 1 000 000 доларів США.

Однак у всіх випадках ці зусилля мали не більше ніж рекомендаційний характер, пропонуючи керівні принципи та пропозиції, а не конкретні закони та правила. Ця ситуація виявилася вкрай недостатньою за останні місяці, оскільки такі компанії, як Google, привернули негативну увагу громадськості через боротьбу з проблемами

етики та дискримінації, навіть у своїй власній організації. Проте наразі очікується, що компанії та країни продовжуватимуть розвивати ШІ назавжди без реального контролю чи керівництва.

5. Удар астероїда

Найбільші навколоземні астероїди (більше 1 км у діаметрі) можуть спричинити геологічні та кліматичні наслідки у глобальному масштабі, зруйнувати людську цивілізацію та, можливо, навіть призвести до вимирання видів. Менші об'єкти, що зближуються з Землею (далі – ОЗЗ), розміром від 140 м до 1 км можуть спричинити регіональні та континентальні спустошення, потенційно вбивши сотні мільйонів людей. Імпактери діаметром від 50 до 140 метрів становлять локальну загрозу, якщо вони потрапляють у населений регіон і можуть знищити території розміром із місто. ОЗЗ діаметром від 20 до 50 м, як правило, розпадаються в атмосфері Землі, але можуть спричинити локальні вибухові та ударні ефекти.

Дослідження популяції навколоземних об'єктів (NEO), що тривають із 1990-х років, виявили понад 26 000 NEO усіх розмірів станом на червень 2021 року. Новий рекорд – 2 959 NEO усіх розмірів було виявлено у 2020 році. Поточні дослідження виявили понад 96% популяції ОЗЗ діаметром понад 1 км – 889 окремих астероїдів. У Сполучених Штатах Програма планетарного захисту НАСА має за мету виявити принаймні 90% потенційно небезпечних астероїдів розміром 140 метрів і більше. Станом на 1 червня 2021 року було виявлено 9 663 ОЗЗ розміром понад 140 м. За оцінками, це приблизно 39% від загальної популяції ОЗЗ такого чи більшого розміру.

Менші астероїди також постійно виявляють, причому резервуар ОЗЗ діаметром від 50 до 140 метрів, як очікується, становитиме приблизно 300 000, що робить їх більш імовірною загрозою зіткнення в найближчій перспективі. Очікується, що імпактори таких розмірів матимуть середню частоту один раз на ~1000 років. Вважається, що Тунгуська подія (1908) була ударним фактором у нижній частині цього діапазону розмірів. Загальна кількість ОЗЗ розміром понад 10 м може досягати 50-100 млн.

Які ключові фактори впливають на рівень ризику?

Оцінка ризику, що становить NEO, пов'язана з імовірністю зіткнення з Землею, розміром і складом астероїда, а також місцем зіткнення на Землі. Крім виявлення ОЗЗ, оцінка ризику для ОЗЗ, що потенційно може вплинути на Землю, вимагає програми оцінки спостережень для уточнення знань про орбіту і визначення розміру та

складу астероїда. Це може передбачати спеціалізовані наземні та космічні спостереження або розвідувальну місію космічного корабля до астероїда. Точні орбітальні знання необхідні для встановлення «коридору ударів» – локацій на Землі, де, враховуючи невизначеність орбітальних знань, найбільш імовірним буде удар. Місце удару та потенційна тяжкість шкоди визначатимуть рівень ризику та необхідну реакцію уряду.

Недавні місії з повернення зразків від астероїдів Руйгу (Hayabusa2) і Бенну (OSIRES-REx) зробили значний внесок у наші знання про ці NEO. Основні цілі цих місій були науковими, але характеристика природних параметрів цих об'єктів також важлива для планування потенційних майбутніх місій планетарного захисту.

У разі достовірного прогнозування загрози удару IAWN видасть попередження, якщо розмір об'єкта буде оцінено як більший за 10 метрів. Якщо розмір об'єкта перевищує приблизно 50 м і ймовірність удару перевищує 1% протягом наступних 50 років, SMPAG почне оцінювати варіанти пом'якшення наслідків у космосі та плани впровадження для розгляду державами-членами. За наявності пильності та достатнього попередження падіння астероїда є руйнівним природним лихом, якому можна запобігти.

Наприкінці 2021 року NASA запустить імпактор DART. На початку осені 2022 року DART зіткнеться з Dimorphos, меншим 160-метровим супутником 780-метрового Didymos. Він перевірить здатність відхиляти астероїд високошвидкісним ударом космічного корабля. Через кілька років ESA запустить космічний корабель HERA, щоб детально вивчити наслідки удару. У разі успіху ці місії продемонструють, що удару можна уникнути за допомогою активних заходів, якщо об'єкт буде виявлено досить швидко.

SMPAG планує провести навчання, щоб перевірити роботу апаратів та їхню координацію у разі появи реальних загроз удару. Ці вправи мають також уточнити процедуру роботи, форму рекомендацій та потік інформації. Вони повинні визначити і відсутні технології та інші потенційні недоліки у сфері пом'якшення ОЗЗ космічного базування.

Питання навколоземних об'єктів давно вже стоїть на порядку денному Комітету з використання космічного простору в мирних цілях (COPUOS) – основного органу ООН із координації та сприяння міжнародній співпраці в космічній діяльності, заснованого в 1959 році. Генеральної Асамблеї ООН за підтримки Управління з питань космічного простору (UNOOSA). За останній рік кілька важливих подій сприяли формуванню нашого розуміння NEO та кращій готовності у разі реальної загрози зіткнення.

Міжнародна мережа попередження про астероїди (IAWN) і Консультативна група з планування космічних місій (SMPAG) надають механізми на глобальному рівні для вирішення глобальної проблеми, створеної NEO, включаючи виявлення, відстеження та оцінку ризику удару, а згодом плануються і заходи щодо захисту планети, як-от цивільний захист або відхилення астероїда.

UNOOSA через IAWN та SMPAG сприяє поширенню інформації, пов'язаної з ОЗЗ, серед держав-членів ООН. Встановлюються важливі зв'язки зі спільнотами цивільного захисту, зокрема за допомогою програми UN-SPIDER UNOOSA та її глобальної мережі регіональних офісів підтримки (RSO).

The International Asteroid Warning Network (IAWN) і A Space Mission Planning Advisory Group (SMPAG) – глобальні механізми координації дій у сфері планетарного захисту

IAWN об'єднує інституції, що вже виконують багато із запропонованих функцій, зокрема: виявлення, моніторинг і фізичну характеристику потенційно небезпечної популяції ОЗЗ. Однією з цілей мережі є підтримка міжнародно-визнаної клірингової палати для отримання, підтвердження та обробки всіх спостережень NEO. IAWN рекомендує політику щодо критеріїв і порогових значень для сповіщення про загрозу, що виникає. IAWN також допомагає урядам в аналізі наслідків впливу та плануванні реагування на пом'якшення наслідків, використовуючи чітко визначені плани та протоколи зв'язку (див. iawn.net). Станом на червень 2021 року Заяву про наміри IAWN підписали тридцять дві офіційні особи.

SMPAG (вимовляється як «одна сторінка») складається з держав-членів, які мають космічні агентства або міжурядові організації, що координують і фінансують космічну діяльність і здатні сприяти або проводити космічні кампанії пом'якшення ОЗЗ. У разі отримання достовірного попередження про наслідки від IAWN SMPAG оцінить і запропонує через уряди своїх країн-членів варіанти пом'якшення наслідків і плани впровадження космічного базування для розгляду державами-членами.

SMPAG на даний момент має 19 членів і 6 постійних спостерігачів, а UNOOSA виконує функції секретаріату. У 2016 році SMPAG створив Спеціальну робочу групу з правових питань для вирішення можливих правових питань, пов'язаних з роботою SMPAG. Ця група опублікувала звіт під назвою «Правовий огляд та оцінка планетарної оборони» (див. smpag.net у розділі «Документи та презентації»).

Міжнародний день астероїдів

У межах зусиль щодо підвищення обізнаності з цієї теми Генеральна Асамблея ООН у резолюції A/71/492 проголосила, що 30 червня щорічно відзначатиметься Міжнародний день астероїда, аби підвищити обізнаність громадськості про небезпеку зіткнення з астероїдом. 30 червня відзначається річниця падіння Тунгуського астероїда над Сибіром на території сучасної РФ, котре сталося 30 червня 1908 року. Ця подія стала найбільш підтвердженим падінням астероїда на Землю в історії, знищивши понад 2000 квадратних кілометрів лісу.

Міжнародна конференція планетарного захисту (PDC) 2021 року

Будучи ключовою всесвітньою конференцією, що проводиться раз на півроку і збирає ключових експертів у цій галузі, 7-ма Міжнародна академія астронавтики PDC була організована UNOOSA з 26 до 30 квітня 2021 року як віртуальна конференція, що залучила широку аудиторію з понад 700 учасників із усього світу. Основні презентації стосувалися результатів пробних місій для повернення в космос Hayabusa2 (під керівництвом JAXA) і OSIRIS-REx (під керівництвом NASA), а також останньої інформації про стан майбутніх місій DART і HERA, що продемонструють здатність відхилити астероїд за допомогою техніки кінетичного удару. PDC-2021 також включав низку спеціалізованих панелей із різних аспектів планетарного захисту. У групі за участю керівників і представників космічних агентств взяли участь 11 високопосадовців (від АЕВ, АЕМ, Австрійського космічного агентства FFG, CNSA, ESA, KASI).

Як і в попередніх PDC, частиною конференції став гіпотетичний сценарій зіткнення з астероїдом. Цього разу він включав гіпотетичний імпактор розміром приблизно 100 м, виявлений лише за півроку до удару. Через короткий час, залишений для попередження, космічна місія щодо відхилення була неможлива. Основним акцентом цих навчань була оцінка наслідків впливу та ролі, взаємодії і заходів пом'якшення з боку органів цивільного захисту. Декілька представників служб боротьби зі стихійними лихами на національному, регіональному та міжурядовому рівнях (Copernicus EMS, ERCC, FEMA, UN-SPIDER, UNOSAT) були залучені до обговорення практичних рішень цього гіпотетичного сценарію астероїда, що спочатку передбачався як загроза для більшої частини Землі і зрештою вплинув на прикордонні території Австрії, Чехії та Німеччини.

6. Пандемії

Covid-19 (SARS-COV-2)

Після півтора року різноманітних заходів на національному рівні та видатних досягнень у дослідженнях і розробках світ вчиться жити з COVID-19, у той час як стає все більш очевидним, що SARS-CoV-2 перебуває в процесі ендемічного розвитку, як і інші чотири людські коронавіруси. Ці чотири віруси, як і SARS-CoV-2, спочатку походять із тваринного світу, а потім у якийсь момент переходять межі видів і досягають людських популяцій. Ці групи населення навчилися жити з ними в міру еволюції їх епідеміології.

SARS-CoV-2 вірулентніший за інші чотири людські коронавіруси, але, на щастя, існує велика кількість вакцин, діагностичних тестів і ліків, що допоможуть нам жити з вірусом. Їх розробляють, тестують та ліцензують швидше, ніж будь-коли. Одне з найбільших питань зараз полягає в тому, чи продовжуватимуть працювати інструменти, до яких ми маємо доступ, оскільки SARS-CoV-2, як і інші РНК-віруси, нестабільний і мутує під час реплікації в організмі людини. Було показано, що деякі мутації вірусу мають підвищену здатність поширюватися від людини до людини, якщо виникає ймовірність зараження. Залишається відкритим питання, чи зможуть мutowані варіанти SARS-CoV-2 обійти захисні ефекти сучасних вакцин, чи численні діагностичні тести все одно виявлять інфекцію.

Світ багато чого дізнався про пандемію від COVID-19. Країни, які відреагували найшвидше, коли ВООЗ вперше повідомила про вірус 5 січня 2020 року, змогли зберегти низький тиск на системи охорону здоров'я та мали низький рівень смертності. У багатьох із цих країн раніше вже спостерігалися спалахи коронавірусів Sars і Mers, котрі з'явилися в 2003 і 2012 роках відповідно. Ці країни також мали потужні системи охорони здоров'я, котрі могли б контролювати спалахи та справлятися зі збільшенням потоку пацієнтів, а також продовжувати надавати допомогу людям із захворюваннями, не пов'язаними з COVID.

Інший світ також дізнався, що потрібна надійна та стійка система охорони здоров'я, аби впоратися з напливом пацієнтів під час пандемії, і всі країни побачили, що здорове населення найкращою мірою в змозі уникнути серйозної хвороби при зараженні новими вірусами.

Ми також побачили, скільки коштує пандемія економіці країни та як зростають витрати, коли уряд бере на себе завдання оцінки ризиків і вживає заходів, що вимагають від жителів захищати себе та інших, залишаючись у власних домівках. Завдання для багатьох керівників уряду

зараз полягає в тому, щоб передати завдання населенню, аби жителі самі могли оцінювати ризики та керувати ними і захищати себе та інших так само, як це роблять із іншими інфекційними захворюваннями.

У IV і XIV століттях сталися міжнародні епідемії чуми, що вбили приблизно 15% населення світу протягом кількох десятиліть. Завдяки систематичному проведенню кампаній із вакцинації ми змогли викоринити дві хвороби, що мучили людство протягом століть: натуральну віспу у людей і чуму великої рогатої худоби у тварин. Дві інші хвороби – гвінейський хробак і поліомієліт – близькі до ліквідації. Прогрес у розробці вакцини дозволив нам контролювати інші інфекційні захворювання, такі як дифтерія, правець, коклюш і поліомієліт. Інші хвороби, такі як висипний тиф і холера, стали менш поширеними та вражають менше людей завдяки прогресу в галузі охорони здоров'я та гігієни. А антимікробні речовини допомогли нам вилікувати та контролювати такі інфекції, як туберкульоз, СНІД і малярія. Проте існує серйозний ризик того, що поява ще однієї нової інфекційної хвороби у людей може спричинити великий спалах або пандемію з високою смертністю та швидким поширенням у нашому густонаселеному, урбанізованому та надзвичайно взаємопов'язаному світі. Існує також великий ризик того, що антибіотики та інші протимікробні речовини, від яких ми залежимо, стануть менш ефективними через неправильне використання, що може спричинити спалахи резистентних інфекцій, котрі спочатку поширюються на місцевому рівні, потім у межах країни та зрештою виходять за національні кордони.

Розвиток синтетичної біології також продовжує хвилювати деяких дослідників, а саме, що одного дня буде розроблено синтетичний мікроорганізм, котрий, якщо його випустити в популяцію, – навмисно чи ненавмисно – може спричинити епідемію або пандемію. Найкращий спосіб зменшити зазначені ризики – створити системи охорони здоров'я, здатні впоратися з такими подіями, як поточна пандемія COVID-19.

Катастрофічні пандемії – хвороби з високою смертністю, що поширюються в усьому світі, такі як COVID-19, – викликають надзвичайні суспільні дестабілізації. Раніше вони були рідкістю. Спалахи смертельних захворювань на місцевому рівні або пандемії з менш серйозними наслідками для здоров'я людей є більш поширеними, але вони також можуть спричинити широкі суспільні розлади.

Спалахи виникають, коли мікроорганізми – віруси, бактерії, паразити тощо – мають можливість поширюватися серед населення. За певних умов, наприклад, коли системи водопостачання та каналізації не

працюють належним чином, спалахи можуть бути викликані мікроорганізмом, що, як відомо, зазвичай зустрічається в невеликих кількостях серед людей. Спалах також може бути спричинений мікроорганізмом, що зазвичай зустрічається у тварин, та починає заражати людей і поширюватися на нові, більш густонаселені території. Мікроорганізми, що розмножуються в дихальних шляхах, особливо в носі, найлегше передаються безпосередньо між людьми і можуть викликати вибухові спалахи. Якщо мутація виникає в мікроорганізмі під час його розмноження або при поєднанні з генетичним матеріалом інших мікроорганізмів, вірулентність може підвищуватися або зменшуватися.

Які вирішальні фактори впливають на рівень ризику?

Нові мікроорганізми, що впливають на людину, з більшою ймовірністю з'являються, коли виникають порушення в біорізноманітних середовищах, а також коли люди або домашні тварини вступають у контакт із іншими видами тварин, які є резервуарами для мікроорганізмів, котрих немає в людських популяціях. Зараз експерти вважають, що, ймовірно, так почалася епідемія ВІЛ/СНІДу. Зараз ВІЛ/СНІД є ендемічним серед людських популяцій, і вважається, що він виник в одній події, коли людина десь на африканському континенті була інфікована ретровірусом приматів. Від цієї людини почалася передача ВІЛ, і коли виникли сприятливі умови, розповсюдження посилилося й перетворилося на пандемію ВІЛ/СНІДу.

Інфекції легше контролювати, коли вони виникають у невеликих популяціях із обмеженими зовнішніми контактами. Справедливо й протилежне: щільна урбанізація та глобальні зв'язки означають, що ризик поширення інфекційних захворювань у міжнародному масштабі значно зростає.

Поліпшення процедур гігієни та посилення профілактики інфекцій у сфері охорони здоров'я може багато зробити для зменшення поширення інфекційних захворювань на місцевому рівні та за кордоном. Це особливо важливо для закладів охорони здоров'я, де процедури інфекційного контролю у формі миття рук та інші заходи інфекційного контролю можуть запобігти переростанню передачі у спалах. Здатність тримати хворобу під наглядом і вживати швидких заходів для обмеження інфекції на ранній стадії також може мати серйозний вплив на остаточну кількість смертей.

Сценарії ризику

У лютому 2003 року літня жінка заразилася вірусом SARS під час подорожі з Гонконгу до Торонто. SARS – це дуже заразна та часто

смертельна хвороба легенів, що виникла в дельті річки Чжуцзян у Китаї. Потім інфікована жінка померла в Торонто, ненавмисно заразивши понад сорок людей, спричинивши місцевий спалах. Один із людей, інфікованих у Канаді, подорожував літаком на Філіппіни, де стався ще один спалах. У той же час вірус також поширився з Гонконгу до Сінгапуру, де також мав місце спалах.

ВООЗ координувала спільні зусилля у сфері охорони здоров'я, і в результаті спалахи в усьому світі вдалося зупинити. До того часу було заражено понад 8 тис. людей, 774 з них померли. Хвороба спричинила серйозні збої в суспільстві та економіці, і подібний сценарій із лише дещо зміненими умовами – кілька додаткових міжнародних контактів, вірус із трохи довшим інкубаційним періодом або лише кількаденна затримка впровадження суворих заходів інфекційного контролю – може мати подібні або навіть більш серйозні результати.

Наприкінці 2013 року дитина в Західноафриканській Гвінеї заразилася вірусом Ебола. Ймовірно, дитина, яка жила в тропічних лісах Гвінеї, заразилася вірусом у дикій природі, безпосередньо від кажана. Вважається, що від інфікованої особи виникли невеликі ланцюжки передачі, що потім посилювалися в умовах догляду з неякісним захистом від інфекції. Медичні працівники також були інфіковані, отже вірус потрапив у їхні родини та місцеві громади, а потім поширився на сусідні країни. Повідомлялося, що під час цього спалаху в Гвінеї, Ліберії та Сьєрра-Леоне було інфіковано понад 28 000 людей, а понад 11 000 померли.

Інфіковані люди із Західної Африки подорожували до країн Європи та Північної Америки, щоб отримати допомогу, і завдяки суворим процедурам інфекційного контролю в системі охорони здоров'я в цих країнах вдалося запобігти поширенню інфекції в лікувальних установах і місцевих громадах.

Окрім трагічної загибелі людей через лихоманку Ебола в Західній Африці, було повідомлено про приблизне збільшення смертності від поширених інфекцій, таких як малярія та кір, що, як вважають, пов'язане з неспроможністю медичної допомоги лікувати пацієнтів з ендемічними захворюваннями.

Фактори ризику

Три основні фактори, що визначають потенційну тяжкість спалаху:

1. Вірулентність: здатність мікроорганізму пошкоджувати тканини людини та спричиняти захворювання і смерть.

2. Ризик зараження: ймовірність поширення мікроорганізму в популяції. Вирішальним фактором є шлях зараження – через кров, рідини

організму, безпосередній контакт з ранами або повітряно-крапельним шляхом; також важливим фактором є рівень імунітету населення; і нарешті – ризик зараження може створювати поведінка населення.

3. Інкубаційний період: час від моменту зараження до появи перших симптомів. Більш тривалий інкубаційний період може призвести до несвідомого поширення мікроорганізму, як у випадку з ВІЛ. Коротший інкубаційний період зменшує ймовірність того, що інфекція, особливо якщо вона має високий рівень смертності, пошириться несвідомо, але може спричинити серйозні збої в громадах, економіці та системах охорони здоров'я за дуже короткий час.

Ебола – це інфекція з високою смертністю, але відносно низьким рівнем зараження. Це пояснює, чому більшість спалахів Еболи досі були географічно обмежені. Проте розвиток синтетичної біології викликав занепокоєння деяких вчених стосовно того, що синтетичний мікроорганізм із високими вірулентністю та інфекційністю може потрапити в популяцію – навмисно чи ненавмисно – і спричинити спалах безпрецедентного масштабу, що, можливо, призведе до інфекційного захворювання з високою смертністю і поширенням на міжнародному рівні.

Антибіотики і бактерії

Антибіотики врятували мільйони життів і різко збільшили тривалість життя з моменту їх появи в 1940-х роках, що дозволило людству обмежити більшість бактеріальних інфекцій і захворювань. Але останнім часом випадкові мутації, а також неправильне використання антибіотиків у людей і тварин призвели до того, що деякі штами бактерій стали стійкими до традиційних антибіотиків. Ці «супербактерії» потребують альтернативних ліків із гіршими побічними ефектами. В іншому випадку їх взагалі неможливо вилікувати. Наразі майже 700 000 людей щорічно помирають від бактерій, стійких до антибіотиків. Очікується, що до 2050 року ця кількість сягне 10 млн, якщо не буде зроблено жодних зусиль для зниження резистентності або розробки нових антибіотиків.

Пандемії: управління ризиками

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), заснована в 1948 році, є однією зі спеціалізованих установ ООН. Сьогодні ВООЗ – це глобальний орган, який відповідає за управління ризиками пандемій. Діє переважно за допомогою механізму управління, відомого як Міжнародні медико-санітарні правила (далі – ММСП). Мета ММСП полягає в тому, щоб із найменшим можливим втручанням у подорожі та торгівлю зупинити події у сфері охорони здоров'я, що можуть поширитися на

міжнародному рівні. ММСП набула чинності в 1969 році. Спочатку основна увага була зосереджена на чотирьох інфекційних захворюваннях, а саме холері, чумі, жовтій лихоманці та віспі.

ММСП було переглянуто в 2005 році, і тепер враховується, що набагато більше хвороб, ніж перші чотири, можуть поширюватися на міжнародному рівні і що багато з них неможливо зупинити на державних кордонах. Це стало очевидним у поширенні ВІЛ у 1980-х роках та SARS у 2003 році. Тому зараз акцент робиться на необхідності країн швидко виявляти проблему та вживати заходів щодо спалахів та інших подій у сфері охорони здоров'я, що можуть поширитися в усьому світі. Переглянута версія ММСП також охоплює глобальний механізм безпеки, що вимагає спільних заходів, якщо вважається, що подія для охорони здоров'я має ризик поширення на міжнародному рівні.

Управління пандеміями зазвичай відбувається у формі співпраці між ВООЗ та національними міністерствами і установами охорони здоров'я. Деякі країни мають національні інститути громадського здоров'я, завданням яких є моніторинг подій у сфері громадського здоров'я. Деякі з них, як-от CDC США, Public Health England або IANPHI (федерація національних інститутів громадського здоров'я), допомагають країнам із низьким і середнім рівнем доходу підвищити готовність до подій у сфері охорони здоров'я. Коли виникає спалах, інші національні установи, особливо лікарні, відіграють важливу роль у ранньому виявленні та стримуванні інфекції.

Положення МГП є обов'язковою угодою згідно з міжнародним правом і, таким чином, забезпечують основу для національного законодавства та відповідальних дій на національному та міжнародному рівнях. Але, як зазвичай трапляється у міжнародному праві та міжнародних угодах, немає механізму забезпечення дотримання положень. ММСП зобов'язує країни зміцнювати вісім основних сфер потенціалу громадської охорони здоров'я, що вважаються необхідними для швидкого виявлення спалаху захворювання та реагування на нього. Щороку країни повинні проводити самооцінку свого центрального потенціалу охорони здоров'я та повідомляти про результати оцінки ВООЗ.

Але штрафів за ненадання звітів у ВООЗ немає, як і в багатьох країнах світу. У межах системи моніторингу та оцінки ММСП з 2005 року було розроблено механізм під назвою Спільна зовнішня оцінка (JEE), за допомогою якої група міжнародних експертів оцінює основний потенціал країни у сфері охорони здоров'я. Усі країни можуть добровільно подати запит на оцінку JEE через ВООЗ. Інструмент доступний із 2016 року, і

наразі ним скористалися 79 країн.

Переглянуті положення ММСП пропонують схему прийняття рішень, котру країни можуть використовувати для визначення того, чи має подія у сфері охорони здоров'я потенціал для міжнародного поширення та, отже, чи слід про неї повідомляти як про потенційну міжнародну загрозу для здоров'я людини (надзвичайна ситуація у сфері охорони здоров'я міжнародного значення, або РНЕІС). Потім Генеральний директор Всесвітньої організації охорони здоров'я проводить оцінку ризику. З цією метою він може вимагати рекомендації від надзвичайного комітету, створеного відповідно до МГП, та/або від інших експертів у всьому світі. Якщо Генеральний директор визначає, що подія є РНЕІС, ВООЗ повинна видати надзвичайні рекомендації щодо того, як зупинити міжнародне поширення, і переглядати рекомендації кожні три місяці, доки надзвичайна ситуація не буде скасована.

Після спалаху лихоманки Ебола в Західній Африці було проведено зовнішню перевірку переглянутого ІНР, а другий перегляд було проведено під час пандемії COVID-19. Рекомендації цього огляду зараз обговорюються Всесвітньою асамблеєю охорони здоров'я ВООЗ.

7. Маніпуляція кліматом

За допомогою двох різних наборів нових технологій, які англійською разом називаються геоінженерією, кліматичною маніпуляцією, тепер є можливість потенційно маніпулювати атмосферою, щоб зменшити кліматичний ризик.

Перший набір технологій активно видаляє вуглекислий газ з атмосфери і може забезпечити постійне вирішення проблеми зміни клімату, якщо викиди врешті-решт будуть зведені до нуля.

Другий, що називається SRM (управління сонячним випромінюванням), означає, що світло та тепло від сонця відбиваються назад у космос, переважно шляхом відправлення сульфатів та інших частинок у стратосферу. SRM готовий до випробувань, але ця технологія не тільки багатообіцяюча – є також побоювання, що вона може мати драматичний вплив на стабільність клімату.

SRM є єдиним відомим методом швидкого припинення або навіть повернення у зворотному напрямку підвищення глобальної температури. Хоча він не робить нічого для усунення першопричини зміни клімату, цей метод можна використовувати, щоб підтримувати температуру під контролем протягом перехідного періоду або забезпечити захист від «надзвичайної кліматичної ситуації». Однак ми дуже мало знаємо про те, які наслідки може мати ця

технологія. Маніпулювання кліматом містить у собі потенційно великі ризики, у першу чергу те, що воно може дестабілізувати локальні та глобальні моделі опадів або мати інші несподівані наслідки для клімату та різних частин глобальної екосистеми. Ми також знаємо, що якщо раптово припинити використання SRM, наслідком може стати швидке та серйозне глобальне потепління, котре не дає природі чи суспільству часу на адаптацію.

Повне втручання з технологією кліматичної інженерії вимагатиме значних інвестицій і передбачатиме різке скорочення викидів парникових газів. Однак, за деякими оцінками, тільки SRM можна використовувати як тимчасове рішення з відносно низькими витратами в 10 млрд доларів на рік. Вартість настільки низька, що цілком розумно, що окремі держави або навіть багаті особи чи компанії можуть використовувати технологію на свій розсуд, не враховуючи інтересів інших. Це може призвести до серйозної геополітичної напруги. Якщо побічні ефекти виявляться негативними, це також може відносно швидко призвести до кліматичного хаосу через необдумане втручання людини.

Які основні фактори впливають на рівень ризику?

- Ймовірно, вже занадто пізно досягти температурних показників Паризької угоди, і тому, можливо, потрібно буде певною мірою використовувати видалення вуглекислого газу та контроль сонячної радіації, що вже містить ризики.

- Якщо не буде вжито рішучих заходів щодо скорочення викидів парникових газів, імовірність застосування технологій зміни клімату зросте. І навпаки, маніпулювання кліматом може становити серйозну моральну небезпеку, оскільки призведе до того, що країни не зможуть скоротити власні викиди.

- Отримавши кращі знання про кліматичну систему, ми також отримуємо кращі знання про ризики маніпулювання кліматом, що може привести до набагато безпечніших методів втручання.

- Важливим фактором ризику є можливість довільного використання окремими сторонами. Цей ризик можна було б зменшити за допомогою кращих структур для глобальної координації.

Виділення вуглекислого газу

Щоб знизити концентрацію парникових газів в атмосфері до прийняттого рівня, недостатньо різко скоротити викиди. Частина вуглекислого газу, накопиченого в атмосфері, також повинна бути видалена та збережена в іншій формі. Деякі з таких рішень уже є технічно можливими та були запроваджені. Наприклад, лісовідновлення, що може зв'язувати деяку кількість вуглекислого газу у формі деревини, котру, у

свою чергу, можна використовувати як будівельний матеріал, завдяки чому частина забудованого середовища виконує роль поглинача вуглецю. Але кількість вуглекислого газу, котру необхідно видалити, настільки велика, що слід розглядати й інші технології, але жодна з них не була розроблена в достатньому масштабі. Серед основних кандидатів – пряме уловлювання з повітря (DAC), за якого вуглекислий газ секвеструється хімічним шляхом, і зберігання вуглекислого газу з біомаси (BECCS), за якого вуглекислий газ уловлюється відразу, коли біомаса спалюється на електростанціях. Також розглядаються інші методи, такі як прискорене мінеральне вивітрювання, підвищення лужності океанів, удобрення океану та різні способи управління землею, щоб збільшити вміст вуглецю в ґрунті. Усі ці методи містять значні ризики для навколишнього середовища, суспільства та економіки, якими необхідно керувати з огляду на ризики інших втручань або ризики бездіяльності взагалі.

На відміну від ситуації з контролем сонячної радіації, існують інституційні межі для роботи з видаленням вуглецю, вироблені на кількох різних форумах, таких як Конвенція ООН про клімат, Конвенція про біологічне різноманіття та Лондонський протокол, хоча ще багато роботи стосовно управління. Необхідно встановити чіткі угоди між країнами щодо відповідальності за видалення вуглекислого газу з атмосфери, розробити прозорі межі для вимірювання, звітності та перевірки видалення вуглекислого газу, а також зміцнити міжнародне співробітництво для інновацій, досліджень, розробки та впровадження методів, скласти угоду про те, як вони будуть фінансуватися.

Важливі повідомлення для держав і громадянського суспільства:

- Настав час лідерства. Необхідно розробити чітке управління кліматичними технологіями перед початком широкомасштабних досліджень і експлуатації. Той, хто раніше почне це обговорювати, матиме вирішальну роль у критичній сфері глобального управління.

- Нам потрібно більше вчитися. Світ надто мало знає про ризики, небажані наслідки та можливі переваги контролю сонячної радіації (сонячна геоінженерія). Дослідження з належним урядуванням можуть допомогти відповісти на ці питання та визначити порядок денний щодо проблем суспільного значення.

- Кожен має брати участь. Жодна глобальна установа не може впоратися з усіма аспектами управління кліматичною інженерією. Управління повинне надходити як зверху, так і знизу. Громадянське суспільство, релігійні спільноти, бізнес, молодь тощо мають зробити так, щоб їхні голоси були почуті.

8. Виверження супервулкана.

Коли близько 74 000 років тому сталося виверження супервулкана Тоба в Індонезії, в атмосферу було викинуто мільярди тонн пилу та сульфатів. За оцінками експертів, це призвело до глобального похолодання на 3-5 градусів протягом кількох років і спричинило руйнівну втрату рослинного і тваринного світу. Деякі стверджують, що Тоба спричинив найбільше масове вимирання в історії людства і що люди теж були на межі вимирання. Супервулканічні виверження – це події, за яких викидається щонайменше 500 кубічних кілометрів частинок. Виверження такого розміру можуть відбутися в будь-який час у майбутньому з катастрофічними наслідками.

Щоб оцінити ймовірність вивержень супервулканів, ми повинні спиратися на відносно невелику кількість історичних спостережень, що робить оцінки дуже невизначеними. Наявні дані свідчать про те, що виверження супервулкана відбуватиметься в середньому кожні 30 000–50 000 років. Остання відома подія сталася 25 000 років тому в Новій Зеландії. Наразі ми не можемо передбачити виверження вулканів більш ніж за кілька тижнів або місяців, але вчені спостерігають за низкою територій, включаючи Єллоустоун у Сполучених Штатах, що визначені як потенційні місця для майбутнього виверження супервулкана.

Наслідки виверження супервулкана безпосередньо залежать від кількості матеріалу, котрий він викидає. Пил і попел вбивають населення в безпосередній близькості і є руйнівними для сільського господарства. Викид сульфату та пилу в атмосферу також впливає на кількість сонячної енергії, котра досягає земної поверхні, що може призвести до тимчасового глобального похолодання та серйозних екологічних наслідків.

Які основні фактори впливають на рівень ризику?

- На даний момент немає перспектив знизити ймовірність ризику виверження супервулканів, але можуть бути способи пом'якшити наслідки.
- Удосконалення здатності ідентифікувати вулкани з потенціалом майбутніх супервивержень і прогнозувати виверження може підвищити готовність і забезпечити наявність запасів їжі, що може виступати як буфер у разі тимчасового збою в сільськогосподарських системах.
- Число загиблих можна значно зменшити, розвинувши стійкість потенціал для використання джерел їжі, що менш залежать від сонячного світла, таких як гриби, комахи та бактерії.

Виверження вулкана

Виверження вулканів вимірюються за шкалою магнітуди, логарифмічною шкалою від 0 до 8, де збільшення на одну одиницю означає, що виверження має в 10 разів більшу масу. 0 визначається як менше 10 000 кубічних метрів магми, що вивільняється, а у верхня частина шкали (М 8) відображає супервулканічні виверження, під час яких вивільняється понад 500 кубічних кілометрів магми. Так, найбільшим відоме виверження вулкана в історії людства – Тамбора в Індонезії в 1815 році – мало магнітуду 6 балів. Тоді було викинуто 41 кубічний кілометр магми, і загинуло понад 70 000 людей. Везувій, що у 79 р. н. під час виверження знищив римські міста Помпеї та Геркуланум, випустив понад 4 кубічних кілометрів магми, що означає, що магнітуда була 5. Під час більш пізнього виверження – гора Св. Хеленс у штаті Вашингтон у США в 1980 році – було викинуто приблизно 0,5 кубічних кілометрів магми.

9. Невідомі ризики

У 1900 році, за 45 років до вибуху першої атомної бомби, мало хто міг передбачити, що атомна енергія стане однією з найбільших потенційних причин глобальної катастрофи. Зміна клімату зараз вважається актуальною глобальною проблемою, але коли в 1945 році була створена ООН, це питання було чим завгодно, але не проблемою високого резонансу. Швидкий економічний, науково-технічний розвиток, котрий, імовірно, триватиме в цьому столітті, несе з собою нові, непередбачувані ризики. Таким чином, імовірно, що багато майбутніх глобальних ризиків наразі не є відомими.

Очевидно, ми мало знаємо про невідомі ризики, але можемо розробити кращі методи їх моніторингу.

Деякі ризики, котрі не залежать від дій людини, – насамперед ті, що спричинені силами в глибокому космосі, – наразі вважаються настільки малоімовірними, що їм можна не приділяти окрему увагу. Якщо, наприклад, Земля стане на шляху спалаху гамма-променів від далекої зірки, результатом може бути масове вимирання. Але немає чітких ознак того, що така подія коли-небудь відбулася, і ризик наразі лише теоретичний. Після того, як будуть зроблені нові наукові відкриття, може статися, що нам доведеться переоцінити ймовірність певних природних небезпек і те, наскільки масштабними будуть очікувані наслідки, а також стане відомо про нові ризики.

Що стосується ризиків, спричинених діями людини, то вони, імовірно, пов'язані з новою технологією та її взаємодією з існуючими

соціальними та природними системами. Не можна передбачити, якими будуть ризики, але ми можемо стежити за науково-технічними досягненнями та оцінювати їхній потенційний вплив, щоб можна було заздалегідь вжити відповідних заходів.

Які основні фактори впливають на рівень ризику?

- Чим швидше розвиваються технології, тим більша ймовірність того, що ризик стане глобальним занепокоєнням, перш ніж будуть створені відповідні механізми управління. Проте, якщо вжити випереджувальних заходів, то можна покращити здатність бути готовими до нових ризиків ще до того, як вони з'являться.

- Імовірність невідомих ризиків і масштаби їхніх наслідків пов'язані із загальною крихкістю наших суспільств. Це, у свою чергу, залежить від стану нашого середовища, чи є доступ до нових технологій і чи існують глобальні системи управління.

Нанотехнології – новий ризик?

Наша здатність маніпулювати матерією на нанорозмірі уможливила створення матеріалів на молекулярному рівні. Нові продукти мають чудові властивості та потенціал для задоволення нагальних людських потреб за низьку вартість. Дослідження нанотехнологій демонструють багатообіцяючі результати в низці різних областей. За допомогою наномедицини було б легше виявляти та знищувати злоякісні пухлини, а отже, люди могли б залишатися здоровими і жити набагато довше. Нові сонячні батареї та батареї, виготовлені з використанням наночастинок, можуть бути у багато разів ефективнішими за наявні зараз і революціонізувати виробництво відновлюваної енергії. Наноматеріали можуть мати унікальні властивості. Нановолокна можна використовувати як датчики для виготовлення одягу, що «стежить» за здоров'ям власника, або з'єднувати їх із наночастинками, що запобігають росту бактерій і, таким чином, появі неприємного запаху.

Однак ми дуже мало знаємо про ризики, пов'язані з цим. Дослідження засвідчили, що вдихання або ковтання наночастинок може вплинути на здоров'я, але дуже мало відомо про більш широкі наслідки для громадського здоров'я або про ризик великомасштабного забруднення. Нанотехнології також зараз викликають занепокоєння, оскільки вони дозволяють вести широкомасштабне спостереження за допомогою мереж мікроскопічних датчиків і роботів, тобто використовувати технологію, котру часто називають «розумним пилом». Завдяки додатковим дослідженням ризиків, пов'язаних із нанотехнологіями, і розробці меж глобального управління такими самими темпами, як і технологія, можна зменшити ризик того, що

матеріали з потенційно серйозними наслідками для здоров'я людини та навколишнього середовища потрапляють в обіг.

3.2. Міжнародний тероризм

I. Визначення тероризму

Незважаючи на нагальну потребу в загальновизнаному визначенні t-хибності і значний вплив, котрий це мало б на поточні та майбутні зусилля боротьби з помилками, цей термін став політично та емоційно зарядженим, а отже, немає універсальної згоди щодо того, що він означає.

На сьогодні юридичне визначення терміна «тероризм» пронизує його політична цінність, що призводить до розбіжностей, котрі практично унеможливають розробку всеосяжної конвенції, що містила б єдине, всеохоплююче, юридично обов'язкове визначення тероризму. Натомість має місце прийняття низки галузевих конвенцій, що визначають і криміналізують різні види терористичної діяльності.

Країни прийняли власні визначення тероризму, встановлені відповідно до їхніх законів і обставин. Така відсутність унікального визначення також пов'язана з постійною еволюцією концепції тероризму та необхідністю відрізнити тероризм від традиційної війни та ситуацій збройних конфліктів (загальна стаття 3 Протоколу II). Проте це є важливим, оскільки не можна стверджувати, що терористичні акти становлять менш серйозну загрозу, ніж «класична війна», враховуючи здатність багатьох недержавних груп акторів залучати військові та інші ресурси, що виходять за межі можливостей деяких країн [1].

Розрізнення тероризму та класичної війни має вирішальне значення з огляду на зловживання державою застосуванням антитерористичного законодавства проти правозахисників та активістів громадянського суспільства. Це зловживання антитерористичним регулюванням знаходить відображення у більш ніж 66% повідомлень Спеціального доповідача з питань заохочення та захисту прав людини і основних свобод під час протидії тероризму з 2005 року [2]. У цьому сенсі відсутність визначення прямо корелюється з неправильним використанням і неправильним застосуванням законів про боротьбу з

¹ Cunningham D. E. et al. Non-State actors in civil wars: A new dataset. *Conflict Management and Peace*. No 30(5). 2015. URL : <https://www.hsd.org/?view&did=487275>.

² Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism on the role of measures to address terrorism and violent extremism on closing civic space and violating the rights of civil society actors and human rights defenders. A/HRC/40/53. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/010/52/PDF/G1901052.pdf?OpenElement>.

тероризмом і, отже, підриває основну мету боротьби з явищами тероризму та їх регулювання [1].

Сьогоднішній терористичний ландшафт як ніколи складний і плинний. Терористичні угруповання зараз більш географічно розосереджені, а їхня тактика більш диверсифікована. Це виявилось у трансформації ландшафту права та політики національної безпеки як усередині країни, так і на міжнародному рівні [2].

За словами Спеціального доповідача з питань заохочення та захисту прав людини і основоположних свобод під час протидії тероризму, «відсутність загального визначення перешкоджає антитерористичній операції та обмежує ефективність як міжнародних, так і внутрішніх правотворчих зусиль з протидії терористичній діяльності при збереженні верховенства права та виконанні зобов'язань у сфері прав людини» [3].

Країни, що стикаються з серйозними загрозами національній безпеці, працюють над визначенням тероризму та наслідків, котрі це визначення може мати для їхньої антитерористичної політики. У зв'язку з цим можна виділити два види тероризму: національний тероризм, що з більшою ймовірністю буде мати місце в межах тієї чи іншої країни, і міжнародний тероризм, що має місце через кордони і географії і виявляється все частіше.

Взагалі, визначення тероризму на високому рівні можна взяти з Резолюції 1566, що передбачає:

(а) Об'єктивний елемент: які саме розмір і масштаб має «злочин» (це вважається найбільш суперечливим елементом визначення);

(б) Суб'єктивний елемент: відображає певну мотивацію або намір з боку винних (це елемент, котрий можна зустріти практично у всіх визначеннях тероризму, що використовуються в національних законах). Резолюція 1566 виділяє три основні мотиви, а саме: створення стану терору; залякування населення; змушування уряду або міжнародної організації вчинити або утриматися від вчинення будь-яких дій.

Нарешті, визначення тероризму різняться залежно від кількості осіб, які повинні співпрацювати, щоб бути кваліфікованими як терористи. Наприклад, німецьке, іспанське, ізраїльське та італійське визначення

¹Angus M. The right of Self-Defence under International Law – The response to the Terrorist Attacks of 11 September. 2001. URL : <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/right-self-defence-under-international-law-response-terrorist>.

²National Strategy for Counterterrorism of the United States of America. 2018, October.

³Доповідь Спеціального доповідача з питань заохочення та захисту прав людини і основних свобод під час протидії тероризму про роль заходів боротьби з тероризмом та насильницьким екстремізмом для закриття громадянського простору та порушення прав суб'єктів громадянського суспільства та правозахисників, 18 лютого 2019 року.

вимагають колективних дій, однак визначення у Франції прямо містить індивідуальну дію.

Міжнародне право

Необхідність чіткого визначення та розмежування тероризму відповідно до міжнародного права впливає з того, що він сьогодні є ключовою загрозою миру та міжнародній безпеці. Визначення тероризму має важливе значення для захисту держави, розмежування публічного та приватного насильства і, що найважливіше, засудження порушень прав людини.

Визначення, як правило, значною мірою залежить від того, хто і з якою метою його робить. Уряди, в першу чергу стурбовані «повагою до суверенітету і невтручання у внутрішні справи», а також перспективами бути поставленими під пильну увагу в результаті включення/виключення груп недержавних суб'єктів, неохоче формулюють узгоджене і юридично обов'язкове визначення.

При цьому аналіз існуючих визначень тероризму виявляє набір загальних характеристик, що узгоджуються разом, аби призвести до терористичного акту. А саме, фундаментальний мотив здійснення політичних/суспільних змін у поєднанні із застосуванням насильства або незаконної сили, нападами на цивільні об'єкти недержавними/субнаціональними суб'єктами, щоб вплинути на зазначені зміни, з загальною метою зміни суспільства.

Спеціальний доповідач вважає, що найбільш злісні порушення прав людини пов'язані з відсутністю універсального визначення і що це відкрило двері для неправильного використання та зловживання цим терміном, оскільки дозволило репресивні національні заходи проти законної, ненасильницької діяльності суб'єктів громадянського суспільства. Відсутність визначення вплинула на ефективність та результативність резолюцій Ради Безпеки ООН, як у випадку з Резолюцією Ради Безпеки ООН 2178 від 24 вересня 2014 року щодо зростаючої проблеми іноземних бойовиків-терористів. У цьому випадку відсутність комплексного визначення поняття «насильницький екстремізм» проклала шлях до прийняття державами вкрай нав'язливих, непропорційних та дискримінаційних заходів, особливо проти громадянського суспільства та правозахисників.

Тероризм за визначенням Системи Організації Об'єднаних Націй

Акцентувавши на необхідності загальновизнаного визначення тероризму, потрібно переглянути існуючі визначення в основних

міжнародних договорах і конвенціях. Проєкт Всеосяжної конвенції про міжнародний тероризм, що знаходиться на переговорах в Спеціальному комітеті Генеральної Асамблеї ООН (створений відповідно до Резолюції 51/210 від 17 грудня 1996 року), наразі перебуває у стадії обговорення [1], а також кілька антитерористичних інструментів, що були прийняті в межах Організації Об'єднаних Націй протягом останніх років, забезпечують нормативні межі для оцінки тероризму, визначені системою ООН. У зв'язку з цим наш огляд охоплює різні секторальні інструменти, що були прийняті для боротьби з тероризмом, зокрема: Гаазьку конвенцію про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (16 грудня 1970 року); Конвенцію про боротьбу з незаконними актами проти безпеки цивільної авіації, (підписана 23 вересня 1971 року, набула чинності 26 січня 1973 року); Конвенцію про запобігання злочинам проти осіб, які перебувають під міжнародним захистом, включно з дипломатичними агентами (підписана у грудні 1973 року, набула чинності у лютому 1977 року); Міжнародну конвенцію проти захоплення заручників, (підписана 17 грудня 1979 року, набула чинності 3 червня 1983 року); Конвенцію про маркування пластичних вибухових речовин з метою виявлення (підписана 1 березня 1991 року); Протокол про припинення протиправних дій проти безпеки фіксованих платформ, розташованих на континентальному шельфі (підписаний 10 березня 1988 р.); Протокол про припинення незаконних актів насильства в аеропортах, що обслуговують міжнародну авіацію, (підписаний 24 лютого 1988 року, набув чинності 6 серпня 1989 року); Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу (підписана 26 жовтня 1979 року).

¹ Стаття 2 проєкту передбачає: 1. Будь-яка особа вчиняє правопорушення у розумінні цієї Конвенції, якщо ця особа будь-яким способом, незаконно та умисно, вчиняє діяння, спрямоване на спричинення: (а) смерті або тяжких тілесних ушкоджень будь-якій особі; (б) серйозного пошкодження державного або урядового об'єкта, системи громадського транспорту, системи зв'язку або інфраструктурного об'єкта з метою завдати масштабного руйнування такого місця, об'єкта або системи, або якщо таке руйнування призводить або може призвести до великих економічних втрат; коли мета такого діяння, його природа або контекст полягає в тому, щоб залякати населення або змусити уряд або міжнародну організацію вчинити або утриматися від вчинення будь-яких дій. Будь-яка особа також вчиняє правопорушення, якщо ця особа намагається вчинити правопорушення або бере участь як співучасник злочину, передбаченого пунктом 1.3. Будь-яка особа також вчиняє правопорушення, якщо ця особа: (а) організовує, спрямовує або підбурює інших до вчинення злочину, як це передбачено в параграфі 1 або 2; (б) снідить, абетує, сприяє або консулює у вчиненні такого правопорушення; або (с) у будь-який інший спосіб сприяє вчиненню одного або декількох правопорушень, зазначених у параграфах 1, 2 або 3 (а), групою осіб, які діють зі спільною метою; такий внесок повинен бути умисним і або здійснюватися з метою сприяння загальній злочинній діяльності або меті групи, або бути зроблений із урахуванням наміру групи вчинити відповідне правопорушення.

Відповідно до статті 3 Декларації ООН про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму 2010 року, «злочинні дії, призначені або розраховані на провокування стану терору у широкої громадськості, групи осіб або конкретних осіб у політичних цілях, за будь-яких обставин є невинуватеними, незалежно від політичних, філософських, ідеологічних, расових, етнічних причин, релігійного або будь-якого іншого характеру, що можуть бути використані для їх виправдання».

Резолюція Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 1373 (вересень 2001 року) вважається віхою в тому, що вона заохочувала країни дати визначення тероризму – хоча б виконувати мандат Резолюції 1373. Це безпрецедентний крок для Ради Безпеки. Резолюція зобов'язала держави-члени боротися з тероризмом багатьма способами, включаючи співпрацю з іншими державами-членами. Незважаючи на подальші коригувальні зусилля з протидії початковій неувазі до прав людини і проблем верховенства права, наслідки цієї резолюції були негайними і глибокими. Багато країн, що не мали робочого або юридичного визначення тероризму, прагнули визначити його як предикат для дотримання антитерористичних зобов'язань, передбачених Резолюцією 1373.

Резолюція 1566 була прийнята одностайно 8 жовтня 2004 року, після підтвердження резолюцій 1267 (1999), 1373 (2001) і 1540 (2004). Цією резолюцією Рада засудила тероризм як серйозну загрозу миру і посилила антитерористичне законодавство. Одноголосним прийняттям резолюції Рада нагадала, що злочинні дії, в тому числі дії проти цивільних осіб, вчинені з наміром заподіяти смерть або тяжкі тілесні ушкодження; або захопити заручників із метою спровокувати стан терору, або змусити уряд чи міжнародну організацію вчинити або утриматися від вчинення будь-яких дій, що суперечать конвенціям і протоколам, пов'язаним із тероризмом, не можуть бути виправдані з будь-яких причин – чи то політичного, філософського, ідеологічного, расового, етнічного, чи то релігійного характеру.

Примітно, що стосовно окремих аспектів визначення тероризму було знайдено консенсус у Резолюції 1566, що дає таке визначення: терористичні акти як «злочинні дії, в тому числі проти цивільних осіб, вчинені з наміром заподіяти смерть або тяжкі тілесні ушкодження або захопити заручників, із метою спровокувати стан терору в широкої громадськості, або в групі осіб, або конкретних осіб, залякування населення або примушування уряду або міжнародної організації вчиняти або утримуватися від вчинення будь-яких дій, що становлять правопорушення в межах, визначених у міжнародних конвенціях і протоколах щодо тероризму, за жодних обставин не можуть бути

виправдані міркуваннями політичного, філософського, ідеологічного, расового, етнічного, релігійного або іншого характеру», і закликає всі держави запобігати таким діям та, якщо не вдалося запобігти, забезпечити, щоб такі дії каралися покараннями, що відповідають їхньому тяжкому характеру [1]. Це визначення також охоплює деякі зобов'язання держав щодо придушення тероризму і підкреслює цілі такого роду злочинних актів.

Резолюція 1566 також важлива тим, що Спеціальний доповідач з питань заохочення і захисту прав людини і основних свобод під час протидії тероризму у своїй доповіді A/HRC/25/59/Add.2 погодився з Резолюцією 1566 (2004) Ради Безпеки, що за відсутності всеосяжного міжнародного визначення злочину тероризму внутрішні положення про боротьбу з тероризмом повинні дотримуватися характеристики ознак, згідно з якою діяння, щоб бути віднесеними до категорії тероризму, повинні бути:

- вчинені проти населення загалом або його верств, із наміром заподіяти смерть або тяжкі тілесні ушкодження або захоплення заручників;
- вчинені з метою провокування стану терору, залякування населення або примушування уряду чи міжнародної організації до вчинення чи утримання від вчинення будь-яких дій;
- відповідними всім елементам тяжкого злочину, визначеним законом.

19 липня 2019 року на своєму 8582-му засіданні Рада Безпеки одноголосно прийняла резолюцію 2482 (2019) щодо зв'язків між міжнародним тероризмом і організованою злочинністю. Ця резолюція відображає стурбованість Ради Європи тим, що тероризм потенційно може отримати вигоду від організованої злочинності для фінансування/матеріально-технічного забезпечення як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Постанова також враховує той факт, що організована злочинність може набувати різних форм, таких як торгівля зброєю, наркотиками тощо [2].

Спеціальний доповідач розробив основне, не обов'язкове у плані юридичної сили, визначення тероризму відповідно до міжнародно-правових зобов'язань держав [3]:

¹ Resolution 1566 (2004) : adopted by the Security Council at its 5053rd meeting, on 8 October 2004. URL : <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1566>.

² Веб-сайт Кінтртерористичного комітету Ради Безпеки ООН. URL : <https://www.un.org/securitycouncil/ctc/>.

³ Scheinin M. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. URL : <https://undocs.org/en/A/HRC/16/51>.

«Тероризм означає дію або спробу дій, коли:

1. Акція:

- a. Являє собою умисне захоплення заручників
- b. Дії, призначені для заподіяння смерті або тяжких тілесних ушкоджень одному або кільком членам загальної популяції
- c. Передбачає смертельне або серйозне фізичне насильство щодо одного або декількох представників населення

2. Дія вчиняється або робиться з метою:

- a. Провокування стану терору в цілому/серед верств широкої громадськості
- b. Примушування уряду або міжнародної організації робити щось або утримуватися від чогось

3. Акції відповідає:

- a. Визначенню серйозного правопорушення в національному законодавстві, прийнятому з метою дотримання міжнародних конвенцій і протоколів, що стосуються тероризму, або резолюцій Ради Безпеки, що стосуються тероризму
- b. Всім елементам тяжкого злочину, визначеним національним законодавством».

Негативний вплив тероризму на реалізацію прав людини та основних свобод

Права людини в міжнародному праві:

Міжнародне право прав людини – це сукупність міжнародних норм, що підтверджують права та гідність усіх людей, жінок, чоловіків та дітей без дискримінації. Воно було поступово сформовано після прийняття Загальної декларації прав людини в 1948 році і на сьогодні підтримується кількома універсальними та регіональними документами, такими як Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (далі – МПЕСКП) і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) та ін.

Міжнародне право прав людини передбачає зобов'язання, котрі держави зобов'язані поважати. **Повага** до прав людини означає, що держави уникають втручання у права людини або перешкоджання їх здійсненню. **Захист** означає, що держави повинні захищати окремих осіб і групи від порушень прав людини. **Встановлення** означає, що держави повинні вживати позитивних заходів для сприяння здійсненню основних прав людини.

Незважаючи на ефективність міжнародного права у забезпеченні того, щоб державні й недержавні суб'єкти поважали, захищали та встановлювали права людини, а також на те, що договори з міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевські конвенції та протоколи до них, містять обов'язкові зобов'язання з прав людини для недержавних

збройних формувань, не вистачає судової системи. Наприклад, збройні групи, що беруть участь у збройному конфлікті неміжнародного характеру, підпадають під юрисдикцію міжнародного гуманітарного права, але обмежуються правилами, пов'язаними з веденням бойових дій, і негативними зобов'язаннями щодо постраждалих осіб (наприклад, заборона тортур або певні правила утримання під вартою).

Негативний вплив тероризму на реалізацію прав людини

Тероризм торкається всіх аспектів прав людини, визначених у всіх конвенціях, деклараціях і пакетах. Він спрямований на знищення прав людини за допомогою насильства і поширення страху серед цивільного населення. Акт терору – це акт проти основних прав людини [1].

Права, викладені в Загальній декларації прав людини, передбачають право на рівність, свободу від дискримінації, право на життя, свободу та особисту безпеку, свободу від рабства, а також свободу від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання. Стаття 4(2) МПГПП (UNGA 1996) визначає права, котрими не можна зневажати і котрі не можна порушувати за жодних обставин:

- Право на життя (ст. 6);
- Свобода думки, совісті і релігії (ст. 18§1);
- Свобода від катувань або жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, покарання чи поводження (стаття 7);
- Право на визнання особою рівною перед законом (ст. 16);
- Принципи точності та заборони ретроактивного застосування кримінального права (ст. 15).

Тероризм передбачає використання політично мотивованого страху, породженого насильством, для вчинення злочинних дій, спрямованих на заподіяння шкоди невинним особам з метою примусу урядів або суспільств до дій або утримання від них, він явно порушує основні права людини [2].

Тероризм має помітний вплив на реалізацію найфундаментальнішого з прав людини – права на життя. Невинні жертви терористичних актів втрачають право на життя – невід'ємне право, що добре обґрунтоване в Загальній декларації прав людини, а також у всіх інших міжнародних правових документах, пов'язаних із правами людини (Міжнародного суду ООН, Комітету з прав людини, Європейського суду

¹Dhillon S. and Mama-Rudd A. Human Rights and Counter-Terrorism. *Research Process : International Journal of Social Research Foundation*. 2016. No 4(2). P. 1–13. URL : <https://shura.shu.ac.uk/14529/>.

²Negative effects of terrorism on the enjoyment of human rights : study of the Human Rights Council Advisory Committee. 2020. URL : WWW.MEI.EDU.Stewart_humanrightsCT.pdf.

з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини). Ці зобов'язання також викладені в Резолюції Генеральної Асамблеї 72/ 246.

Спрямовуючи терористичні акти на конкретні групи людей, терористи також порушують права на рівність і свободу від дискримінації. У зв'язку з цим держави несуть основну відповідальність у запобіганні та протидії тероризму й екстремізму та щодо захисту людей, які перебувають під їхньою юрисдикцією, від терористичних актів.

Право потерпілих, чий права на свободу, фізичну недоторканність і безпеку були порушені, пов'язане з правом на життя. На додаток до загиблих і тих, хто вижив, жертвами терористичних актів є родичі та утриманці загиблих, поранених або викрадених, а також інші особи, які могли зазнати шкоди, втручаючись у надання їм допомоги.

Як міжнародна, так і регіональна системи підкреслюють, що держави зобов'язані захищати від тероризму осіб, які проживають у межах їх юрисдикції, але це не означає відсутності обмежень на здійснення державних повноважень. Законність антитерористичних заходів залежить від їх відповідності міжнародному праву прав людини [1].

З огляду на те, що терористична діяльність порушує такі важливі права людини, як, зокрема, право на життя, фізичну недоторканність і

¹ Scheinin M. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. URL : <https://undocs.org/en/A/HRC/16/51>; Scheinin M. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development : report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2007. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/149/48/PDF/G0714948.pdf?OpenElement>; Scheinin M. Implementation of General Assembly Resolution 60/251 of 15 March 2006 entitled "Human rights council" : report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2007. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/105/07/PDF/G0710507.pdf?OpenElement>; Scheinin M. Promotion and protection of human rights : report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2005. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/168/84/PDF/G0516884.pdf?OpenElement>; Promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2016. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/285/61/PDF/N1628561.pdf?OpenElement>. Promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2011. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/457/43/PDF/N1145743.pdf?OpenElement>; Promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2010. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/478/27/PDF/N1047827.pdf?OpenElement>; Promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2009. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/437/55/PDF/N0943755.pdf?OpenElement>.

свободу, держави зобов'язані вживати необхідних заходів для запобігання вчиненню таких порушень або їх уникнення (подання JWF до Консультативного комітету РПЛ, листопад 2018 року), поважаючи при цьому інші основні права і свободи.

Резолюція 72/246, прийнята Генеральною Асамблеєю, підкреслює, що всі права людини є універсальними, неподільними, взаємозалежними і взаємопов'язаними, та визнає, що тероризм згубно впливає на повне здійснення всіх прав людини і основних свобод. Цей документ також підтверджує фундаментальну важливість поваги до всіх прав людини і основних свобод і до верховенства права, а також повторює, що всі держави зобов'язані сприяти і захищати всі права людини і основні свободи та забезпечувати виконання своїх зобов'язань за міжнародним правом прав людини і міжнародним гуманітарним правом, у залежності від обставин. Він підтверджує і важливість дотримання та захисту прав людини з боку всіх та верховенства права як необхідних складових для боротьби з тероризмом, визнаючи при цьому, що ефективні антитерористичні заходи і захист прав людини не є суперечливими цілями, а є взаємодоповнюючими і взаємно підсилюючими, і наголошуючи на необхідності сприяння і захисту прав жертв тероризму.

У 2006 році держави-члени Генеральної Асамблеї вперше узгодили спільні стратегічні межі боротьби з тероризмом – у Глобальній антитерористичній стратегії Організації Об'єднаних Націй. Ця Стратегія має дозволити міжнародному співтовариству зосередити свої зусилля в боротьбі з тероризмом навколо чотирьох осей. Четверта вісь являє собою заходи щодо забезпечення поваги до прав людини і верховенства права як фундаментальної основи боротьби з тероризмом.

Міжнародне право прав людини також еволюціонувало до визнання прав жертв злочинів, включно з деякими заходами фінансового відшкодування збитків, спричинених тяжкими та серйозними порушеннями міжнародного права [1].

В екстремальних обставинах під час надзвичайного стану, що загрожують життю нації, держави можуть вживати заходів, що прямо чи опосередковано придушують і пригнічують громадянське суспільство. Ці заходи можуть криміналізувати законні вираження думок, оскільки охоплюють арешт, обшуки, обмеження свободи, включно з більш тривалими періодами попереднього і досудового ув'язнення, призупиненням або обмеженням діяльності habeas corpus, обмеженням

¹ M. Chandler Bassiouny, International recognition of victims' rights, 6Hum.Rts.L.Rev.203 (2006).

доступом до юридичного представництва і консультацій, використанням військових судів або комісій для суду над цивільними підозрюваними, обмеженням на розголошення і доступ до секретних доказів, зниженням стандартів доказування, обмеженням прав на оскарження, введенням комендантської години, заборонаю публічних зборів, розформуванням об'єднань/груп, обмеженням права на приватність, обмеженням повідомлень у ЗМІ та соціальних мережах, обмеженням кордонів, мобілізацією армії.

Негативні наслідки тероризму для економічних прав

Хоча людська ціна тероризму є руйнівною, економічний вплив може бути значно більшим, ніж усвідомлює більшість людей. Тероризм накладає на суспільства значні економічні витрати і призводить не тільки до прямих матеріальних збитків, а й до довгострокових наслідків для місцевої економіки. Ідентифікація та оцінка економічних наслідків тероризму отримали широке відображення в економічній літературі та дослідженнях, особливо після подій 11 вересня 2001 року. При цьому на ступінь вартості тероризму для економіки країни може впливати низка факторів, а саме характер терористичного акту, економічна стійкість економіки та рівень безпеки.

Згідно з резолюцією Генеральної Асамблеї A/RES/72/246, прийнятою в грудні 2017 року, «тероризм має серйозний вплив на повне здійснення всіх прав людини і основних свобод... потенційно гальмує розвиток, включаючи, але не обмежуючись цим, руйнування інфраструктури, нанесення шкоди туристичній галузі, відволікання прямих іноземних інвестицій, перешкоджання економічному зростанню та збільшення витрат на безпеку».

Терористичні інциденти мають економічні наслідки. Вони перенаправляють прямі іноземні інвестиції, руйнують інфраструктуру, перенаправляють державні інвестиційні фонди на безпеку та обмежують торгівлю [1]. Існує також визнання прямих руйнівних економічних наслідків тероризму для окремих осіб.

Тероризм також може вплинути на конкретні галузі, як це було зроблено 9/11 щодо авіакомпаній та туризму (Drakos, 2004; «Іто і Лі», 2004). Більше того, заходи безпеки (і пов'язані з ними витрати), що необхідні після великих нападів (Enders and Sandler, 2006, Глава 10), є значними, як і подальше збільшення витрат на ведення бізнесу в галузях економіки, що постраждали від тероризму, що пов'язано з більш високими страховими преміями, коштовними запобіжними заходами

¹ Сендлер Т., Ендерс У. Економічні наслідки тероризму у розвинених і країнах, що розвиваються : огляд. 2008. Січень.

безпеки та більшою заробітною платою працівникам, які перебувають у групі ризику.

Економічні ресурси, присвячені миротворчій діяльності та розбудові миру, становлять два відсотки економічного впливу збройних конфліктів та тероризму, згідно з Глобальним індексом тероризму 2016 року.

Різниця у вартості

Існують численні відмінності у вартувій оцінці розміру втрат від тероризму. Тероризм не тільки спричиняє первинний економічний вплив, а й значний вторинний (або непрямий) вплив.

Прямі витрати включають негайні збитки, пов'язані з терористичним актом або кампанією, і вартість втрачених життів, пошкоджених товарів, витрати, пов'язані з травмами (включно зі втраченою заробітною платою), зруйнованими спорудами, пошкодженою інфраструктурою та скороченням короткострокової торгівлі, тоді як непрямі або вторинні витрати стосуються збитків, пов'язаних із нападами, таких як: підвищені страхові внески, збільшення витрат на безпеку, більша компенсація тим, хто знаходиться в місцях високого ризику, і витрати, пов'язані з довгостроковими змінами в торгівлі через атаки. Непрямі витрати можуть виявлятися у вигляді зниження зростання валового внутрішнього продукту (ВВП), втрати прямих іноземних інвестицій, зміни інфляції або збільшення безробіття.

Глобальний індекс тероризму (GTI), що вимірює економічний вплив тероризму, розраховується з використанням методології вартості насильства IEPs – для включення як прямих, так і непрямих витрат. Зважаючи на цю методологію, у 2015 році вартість тероризму для світу оцінювалася у 89 мільярдів доларів США, що менше на 15% порівняно з 2014 роком. Загальний глобальний економічний вплив тероризму пізніше зменшився ще на 7% у 2016 році – до 84 мільярдів доларів США, що привело до зниження тероризму протягом двох років поспіль [1].

Країни, що страждають від конфліктів, зазнають найбільш коштовних економічних наслідків, пов'язаних із тероризмом. Ці країни переважно розташовані на Близькому Сході і в Північній Африці, на південь від Сахари в Африці і в Південній Азії. У 2016 році Ірак зазнав найбільших економічних наслідків тероризму у відсотках до ВВП, за ним слідують Афганістан, Сирія, Ємен та Лівія.

Терористичні події не тільки призводять до матеріальних і нематеріальних витрат для тих, хто став жертвою, але і змушують місцеву та національну владу витратити мільярди на запобігання тероризму і

¹ Глобальний індекс тероризму. *Інститут економіки і миру*. 2016.

виявлення, переслідування і покарання терористів. Наприклад, економічний вплив подій 11 вересня 2001 року оцінюється в межах 25–60 мільярдів доларів США.

Вплив тероризму на економіку завжди має негативний характер, і значною причиною цього є фізичне знищення. Терористи знищують існуючі заводи, машини, транспортні системи, робочі місця та інші економічні ресурси. Вони можуть знищити майно на мільярди доларів і безглуздо вбити багатьох робітників. Виробничі ресурси, які могли б генерувати цінні товари і послуги, знищуються, тоді як інші майже незмінно відволікаються від продуктивних цілей для зміцнення військової галузі й оборони. Жодний терористичний акт не створює багатства і не збільшує рівень життя.

Якщо фондовий ринок вважати барометром економічної впевненості, то примітно бачити, як швидко він регресує після теракту. Ринки, що зазнали терористичних атак, втрачають довіру інвесторів і потребують значного часу та узгоджених зусиль для відновлення. Дійсно, негативний вплив терористичних актів на фінансові ринки є одним із найяскравіших аспектів тероризму. Оскільки ціни акцій відображають очікувані майбутні прибутки компанії, терористичний акт негативно вплине на них, що призведе до зниження очікуваного прибутку через збільшення заходів безпеки, що підштовхує витрати на виробництво і торгові витрати, в результаті чого знижуються норми споживання. Премія за ризик зросте через невизначеність. Отже, негативні наслідки почнуться ще до акту тероризму, лише при його очікуванні.

Іншим важливим ефектом є зв'язок між тероризмом, або навіть його загрозою, і міграційними потоками. Оскільки тероризм погіршує індивідуальні умови життя і праці у такий спосіб, що часто безпосередньо впливає на індивідуальні міграційні рішення. Країни, що зазнають або навіть стикаються із загрозою теракту, швидше за все, зіткнуться з відтоком мізків, оскільки талановиті люди шукають проживання в більш безпечних місцях. Економічна вартість цього є значною, і, за оцінками, вона, як правило, не впливає з оцінок економічних витрат тероризму. *Dosquier et al. (2007)* виявили, що політична нестабільність позитивно пов'язана з кваліфікованою міграцією.

Тероризм має негативний ефект від зменшення спроможності держав інвестувати в економічні або соціально вигідні проєкти з серйозними наслідками для вразливих громад, що проживають у цих районах.

Не можна заперечувати, що туризм – це галузь, котра переважно постраждала від тероризму, політичних конфліктів та стихійних лих,

оскільки попит та пропозиція можуть бути чутливими до таких подій. Тероризм систематично впливає на туристичний вибір місця призначення і, отже, може суттєво негативно вплинути на країну, що приймає, у спосіб, котрий є тривалим. Крім того, впливає на попит, що підтримує галузі та послуги, а також туризм у сусідніх країнах. Припускають навіть, що туристи стають мішенню терористів, оскільки їх розглядають як «легкі мішені», а посли своєї країни – як символічні представники ворожих урядів. З цією метою також важливо відзначити вплив тероризму, через прийом меншої кількості туристів, на авіаіндустрію, що має наслідком безробіття.

Найбільшим економічним ефектом тероризму для економіки є зростання витрат на безпеку і оборону, а також вплив на ланцюги поставок посиленої безпеки на суші, морі та прикордонних переходах.

Терористичні акти вкрай негативно позначаються на інвестиціях – не тільки за обсягом вкладень, а й за їхнім складом. Вони викликають їх перенаправлення до більш безпечних країн.

Під час кризи, що виникла в результаті терористичного акту, політикам доводиться приймати швидкі рішення в умовах глибокої невизначеності і недостатньої інформації. У цих умовах пріоритет повинен бути наданий управлінню ліквідністю. Фінансова підтримка будь-якого сектора або галузі повинна зосереджуватися на короткострокових позиках або гарантіях, а не на грантах чи інших прямих бюджетних витратах. Після кризи за необхідності більше уваги можна приділити більш довгостроковим заходам [1].

Міжнародне право підтримує реалізацію підтримуваних державою приватних страхових рішень проблеми страхування майна та збитків від нещасних випадків, що виникають внаслідок тероризму. Міжнародно-правові принципи вже давно підтримують глобальне пом'якшення ризиків тероризму, і Організація Об'єднаних Націй закликала до такої мети [2].

Кібертероризм є ще одним аспектом негативних економічних наслідків тероризму, оскільки вимагає, щоб організації та компанії більше інвестували в заходи безпеки для захисту власних стратегічних інформаційних систем від кібертерористів, що мають довгострокові цілі.

Резолюція Генеральної Асамблеї A/RES/72.246 «закликає держави-члени залишатися пильними до використання інформаційних і

¹ Економічні перспективи ОЕСР. 2002.

² Measures to eliminate international terrorism : resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Sixth Committee (A/49/743)]. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/768/19/PDF/N9576819.pdf?OpenElement>.

комунікаційних технологій в терористичних цілях і для протидії насильницькій екстремістській пропаганді і підбурюванню до насильства в Інтернеті і соціальних мережах». Резолюція також «висловлює свою стурбованість зростаючим використанням в глобалізованому суспільстві терористами і їх прихильниками інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема Інтернету та інших засобів масової інформації, для пропаганди, вчинення, підбурювання, вербування, фінансування або планування терористичного акту».

На макроекономічному рівні економічні наслідки тероризму відображаються у вигляді зниження темпів ВВП або втрати зростання ВВП. У статті 2 МПЕСКП зазначено, що «кожна держава-учасниця цього пакту зобов'язується вживати заходів, індивідуально і за допомогою міжнародної допомоги і співробітництва, особливо економічного і технічного, до максимуму наявних у неї ресурсів, з метою поступового досягнення повної реалізації прав, визнаних у цьому пакті, всіма належними засобами, в тому числі шляхом прийняття законодавчих заходів».

Щодо відмивання грошей та фінансування тероризму Група з розробки фінансових заходів боротьби з тероризмом (FATF), котра є міжурядовою робочою групою, видала 40 рекомендацій щодо того, як країни можуть дотримуватися глобальної політики боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (AML/CTF). FATF припускає, що якщо ці стандарти будуть ефективно впроваджені, фінансові системи та економіка в цілому будуть краще захищені від загроз відмивання грошей та фінансування тероризму. Понад 190 країн взяли на себе зобов'язання виконати 40 рекомендацій FATF.

Соціальний вплив тероризму

На додаток до жертв і фізичного знищення, безпосередньо спричинених їхніми нападами, терористи прагнуть завдати більш широкої психологічної, соціальної, політичної та економічної шкоди суспільствам, на які вони націлені. Непередбачуваний характер насильства є основною частиною психологічної війни, котру терористи використовують, щоб завдати шкоди громаді. Тероризм може впливати на людей через посилення почуття невизначеності, страху та відрази до ризику. Усі вони є чинниками, що, як відомо, впливають на поведінку.

Засоби масової інформації також можуть активувати схему страху в мозку, тим самим посилюючи негативні емоції та впливаючи на економічну поведінку. Тероризм може посилити почуття стресу, зі впливом на здоров'я як дорослих, так і дітей.

Через загальну відсутність досліджень та задокументованої

інформації стосовно широкого кола змінних, що впливають на цю проблему, вимірювання соціального подолання або наслідків тероризму є проблематичним. Соціальні наслідки тероризму можуть включати поранення, смерть та психологічну травму. Відповідно, деякі параметри все частіше використовуються у спробі стандартизувати і виміряти вплив тероризму на суспільства. Такі параметри охоплюють: ступінь особистої безпеки, рівень тривожності, сприйняття майбутніх загроз, сприйняття довіри до уряду і його політики, поширеність психічних розладів, але не обмежуються ними.

Для тих, хто живе в країнах, що постраждали від тероризму, повсякденне життя забарвлене невизначеністю, що виникає через неможливість дізнатися, чи ви в безпеці. Ці люди можуть розробити психологічні механізми подолання такого високого рівня загрози ризику заподіяння шкоди. Загалом після терористичних актів люди страждають від посттравматичних стресових розладів, тривожності та великої депресії. Крім того, ті, хто пережив терористичні атаки, можуть страждати від проблем зловживання психоактивними речовинами та психосоматичних симптомів після нападу і часто розробляють особисті системи подолання.

Після терористичних нападів 11 вересня 2001 року на будинок Всесвітнього торгового центру, що на Манхеттені, різко зросла частота депресій та випадків посттравматичного стресового розладу (ПТСР) (Національний центр посттравматичного стресового розладу). З посиленням уваги нації до психологічних наслідків нападів відбулися зміни у ставленні громадськості до служб психічного здоров'я. Широке висвітлення у ЗМІ розширило групу постраждалих, а деякі проголосили, що «захист психічного здоров'я населення повинен бути складовою національної оборони» [1].

На більш позитивній ноті деякі вважають, що такі постійні загрози також можуть спричинити позитивні особисті та соціальні зміни, так звані «посттравматичні зростання». Наприклад, позитивні емоції, такі як вдячність, інтерес і любов, допомогли людям впоратися після атаки 9/11 і уникнути депресії. Професіонали, парапрофесіонали та громадськість у цілому можуть працювати разом, щоб створити силу громади.

Спеціальний доповідач з питань заохочення і захисту прав людини і основоположних свобод у своїй доповіді раді про боротьбу з тероризмом на тридцять четвертій сесії (березень 2017 року) наголосив: «ще не було зроблено конкретних кроків для прийняття міжнародного інструмента, що закріплює права жертв тероризму».

¹ Susser et al., 2002 p. 70.

Діти особливо вразливі до негативних психологічних наслідків життя під загрозою терористичного акту. Ці діти, як правило, частіше, ніж дорослі, страждають від ПТСР, тривоги або депресії. Більше того, відбувається непрямий вплив терористичних актів і загроз за допомогою засобів масової інформації на психічне здоров'я дітей, як коротко-, так і довгостроковими способами, що повністю відрізняється наслідками від дії на дорослих. Через свій вік діти не мають ресурсів для управління цим стресом, що може порушити розвиток архітектури мозку та інших систем органів із наслідками на все життя [1].

Тероризм особливо руйнівню впливає на дітей, члени сімей яких стали його жертвами. Дорослим вкрай важко пояснити дитині, що особи, які не знали її батька чи матір, вбили їх. Негативний вплив такої травматичної реальності може негативно позначитися на дитині на все життя.

Відповідно до міжнародного гуманітарного права та стандартів, включених до його актів щодо дітей під час збройних конфліктів, уряди несуть відповідальність за захист дітей, які перебувають під їхньою юрисдикцією, від терористичних актів. А саме:

- Четверта Женевська конвенція та її Додатковий протокол I передбачають конкретні норми щодо особливого захисту дітей. Ці статті стосуються забезпечення їжею, одягом і тоніком, догляду за дітьми, які осиротіли або розлучені з сім'єю, лікування при позбавленні волі і розподілу гуманітарних вантажів. Крім того, стаття 77(1) додаткового Протоколу I більш загально передбачає, що «діти повинні бути об'єктом особливої поваги» і що «численні військові посібники вимагають особливої поваги і захисту дітей». Це правило також викладено в законодавстві декількох держав і в подальшому підкріплюється офіційними заявами та іншою практикою. Така практика включає посилення на загальну вимогу особливої поваги та захисту, зроблену державами, що не є або не є на той час сторонами Додаткового протоколу I»;

- Резолюція A/RES/72/246 Генеральної Асамблеї про вплив тероризму на здійснення прав людини, прийнята 24 грудня 2017 року, «рішуче засуджує систематичне вербування та використання дітей для вчинення терористичних актів, а також порушення та зловживання, вчинені терористичними групами щодо дітей, включаючи вбивства та каліцтва, викрадення та згвалтування та інші форми сексуального

¹ Leiner M., Peinado J., Villanos M. T., Lopez I., Uribe R., Pathak I. Mental and Emotional Health of Children Exposed to News Media of Threats and Acts of Terrorism: The Cumulative and Pervasive Effects. *Frontiers in Pediatrics*. 2016. Vol. 4. URL : <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fped.2016.00026/full>.

насильства, і зазначає, що такі порушення та зловживання можуть прирівнюватися до воєнних злочинів або злочинів проти людяності»;

• Стаття 16 Конвенції про права дитини, що набула чинності 2 вересня 1990 року, відповідно до статті 49 встановлює право дітей на приватність. Це стосується всіх умов життя дітей та будь-яких обставин, включаючи їхні стосунки та спілкування з іншими, медичні консультації та лікування, консультації та нагляд. Проте це право порушується в багатьох державах, таких як Ірак та Сирія, оскільки уряди скорочують використання Інтернету дітьми та контролюють їхню діяльність, щоб виявити будь-яку радикалізацію [1].

Іноді діти стають жертвами вербування новими способами, оскільки таким групам, як Ісламська держава (ІД), Аль-Нусра та Аль-Каїда, вдалося вербувати дітей із усього світу. Терористичні та насильницькі екстремістські групи експлуатують дітей для підвищення їх видимості. Дійсно, в деяких випадках ці групи використовують вразливість дітей, аби викликати у суспільстві уявлення про те, що вони є захистом від загрози насильства з боку іншої групи або держави. Маленьких дітей також легше залякати і набагато легше контролювати, як фізично, так і розумово, ніж дорослих. Це відбувається незважаючи на Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1977 року, що забороняють вербування та участь у військових діях дітей віком до 15 років. Численні резолюції Ради Безпеки також стосуються захисту дітей у ситуаціях збройних конфліктів [2; 3].

Зростаюча кількість досліджень такого напрямку, як тероризм, зосереджує увагу на наслідках, котрі мають терористичні напади та поширення терористичних ідеологій щодо сприйняття ризику широкою громадськістю, безпекових настроїв, формування цінностей, політичних уподобань та уподобань під час виборів, ставлення до етнічних меншин та іммігрантів.

Шкода, завдана жертвам тероризму, їхньому здоров'ю та майну, потребує психологічної, медичної та професійної реабілітації, правової допомоги, підтримки у працевлаштуванні та наданні житлових приміщень, з усіма супутніми витратами. Витрати на соціальну адаптацію

¹ Вплив тероризму та антитерористичних заходів на реалізацію прав дітей, Подання до Доповіді Верховного комісара про тероризм та права людини Міжнародною мережею з прав дитини (CRIN). 2016. Вересень.

² Посібник щодо дітей, завербованих та експлуатованих терористичними та насильницькими екстремістськими групами: роль системи правосуддя. Управління ООН з наркотиків та злочинності. 2017.

³ Доповідь Спеціального доповідача з питань заохочення і захисту прав людини і основних свобод при протидії тероризму, адресована Консультативному комітету, р. 12.

постраждалих від тероризму з метою їх інтеграції в суспільство, а також соціальний захист осіб, які беруть участь у боротьбі з тероризмом, також є значним тягарем для державного бюджету.

Жінки та дівчата є особливо вразливими як жертви тероризму і тому мають особливі потреби в захисті. Це охоплює захист прав жінок у конфліктних ситуаціях, під час переміщення та в інших обставинах, за яких вони піддаються наслідкам екстремістського насильства. Передові практики підтримки жінок як жертв терористичних актів включені до «Довідника передового досвіду підтримки асоціацій жертв у Африці та на Близькому Сході», виданого Управлінням ООН з боротьби з тероризмом у 2018 році.

Багато екстремістських груп пропагують ідеологію, що класифікує жінок як громадян другого сорту і пропонує стратегічні та фінансові вигоди від підкорення жінок. Сексуальне насильство використовується більшістю терористичних угруповань для тероризування населення, витіснення цивільного населення зі стратегічних районів та отримання доходу за рахунок торгівлі людьми. Придушення прав жінок також дозволяє екстремістам контролювати відтворення та використовувати жіночу працю [1].

Посилення контролю за кордонами робить жертв торгівлі людьми ще більш пригнобленими та вразливими. Дослідження засвідчили, що жінки, діти, люди похилого віку та люди з обмеженими можливостями потрапляють між антитерористичними операціями, актами тероризму та державами, що не можуть їх захистити.

Люди схильні міцніше чіплятися за власні культурні світогляди, протиставляючи себе стороннім і сильніше пов'язуючись разом. Такі реакції можуть породити дискримінацію, ксенофобію, нетерпимість і підозрілість стосовно сторонніх. Отже, виняткові заходи щодо негромадян можуть збільшити ймовірність повторного розжарювання за допомогою оперативних процедур.

Повинна надаватися і забезпечуватися допомога й підтримка жертвам тероризму під час кримінальних розслідувань і судових переслідувань. У цьому сенсі корисними орієнтирами є низка міжнародних, регіональних і багатосторонніх документів. Зокрема, директиви та рекомендації Європейського Союзу та Ради Європи, Рабатський меморандум про передовий досвід ефективної антитерористичної практики в секторі кримінальної юстиції, Мадридський меморандум про належні практики надання допомоги жертвам тероризму відразу після нападу та у кримінальному провадженні

¹ Рада з міжнародних відносин: жінки і тероризм: приховані загрози. 2019. Травень.

Глобального антитерористичного форуму, а також доповідь Спеціального доповідача (A/HRC/20/14).

Протягом періоду відразу після терористичного акту слідчі повинні поводитися з жертвами з чутливістю та розумінням, прокурори та жертви повинні – бути поінформованими про їхнє право на доступ до послуг підтримки та забезпечені сприятливим і розширювальним середовищем протягом усього кримінального провадження. Також слід враховувати постраждалих з особливими потребами та тих, хто потребує заходів фізичного захисту [1].

Вплив тероризму на реалізацію культурних прав

Культурні права – це права, пов'язані з мистецтвом і культурою. Як правило, вони не були глибоко досліджені міжнародними органами з прав людини та навчальною літературою. В основі культурних прав лежить загальне «**право на культуру**», закріплене у статті 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. У статті окреслено право брати участь у культурному житті, користуватися благами наукового прогресу та застосовувати його, а також права вчених і митців. У ній також визнається «свобода, необхідна для наукових досліджень і творчої діяльності». Право на участь у культурі останнім часом розглядається в широкому сенсі, включно з «правом на користь культурних цінностей, створених індивідом або спільнотою» (*Доповідь Міжнародного комітету з економічних, соціальних і культурних прав, Сьома сесія*, Документ ООН E/1993/22, п. 202 і 223).

Загальна декларація прав людини визначає у статті 19, що «кожен має право на свободу переконань і вираження поглядів». Право на свободу слова і право преси мають діалектний зв'язок із іншими правами. Конвенція ЮНЕСКО (1945) вказує на мету «заохочення свободи обміну думками та інтелекту». Дійсно, художнє і культурне вираження є однією з категорій свободи вираження поглядів, що охороняються багатьма конвенціями (деякі з них: Будапештський документ ОБСЄ, стаття 19 МПГПП).

Держави також повинні забезпечити відсутність невинуватеної дискримінації у здійсненні культурних заходів та участі в них (стаття 5(е) (VI) Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації). Культурні права меншин і корінних народів додатково захищаються спеціальними документами, включаючи статтю 27 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП), як це

¹ Передовий досвід підтримки жертв тероризму в рамках кримінального правосуддя. Управління ООН з наркотиків та злочинності. 2015.

детально описано в Декларації ООН про осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин (Декларація про меншини) і Декларації ООН про права корінних народів.

Відповідно до Конвенції ЮНЕСКО 2005 року про захист і заохочення різноманітності культурних виразів держави повинні намагатися створити «середовище, що заохочує окремих осіб і соціальні групи створювати, виробляти, поширювати і мати доступ до власних культурних виразів, приділяючи належну увагу особливим обставинам і потребам жінок, а також різних соціальних груп, у тому числі осіб, що належать до меншин і корінних народів».

Особливі форми тероризму – інциденти, пов'язані зі значними жертвами та пошкодженнями, вибухи самогубців та частка інцидентів, пов'язаних із загибеллю людей, – все це впливає на реалізацію культурних прав. Права на художню свободу і творчість прямо гарантуються міжнародними документами, найперше – статтею 15 МПЕСКП.

Держави-члени повинні стежити за тим, щоб митцям однозначно надавався захист, передбачений міжнародним і національним законодавством стосовно захисту прав людини. У доповіді Спеціального доповідача в галузі культурних прав, представленої на Генеральній Асамблеї 16 січня 2017 року, були широко досліджені теми фундаменталізму, екстремізму та культурних прав, особливо щодо свободи художнього самовираження та нападів на митців, інтелектуалів та захисників культурних прав, культурні права жінок тощо на основі уявної або передбачуваної «різниці» у вірі чи культурі, а також нападів на персонал навчальних закладів та студентів.

Резолюція Ради з прав людини 33/20 «Про культурні права та охорону культурної спадщини» (вересень 2016 року) відображає, що «знищення або пошкодження культурної спадщини може мати згубний та незворотний вплив на реалізацію культурних прав, зокрема права кожного брати участь у культурному житті, включаючи можливість доступу до культурної спадщини та користування нею».

Хоча суб'єкти, що не є державами, не користуються тими самими правами, що й держави, їхній потенціал щодо знищення культурної спадщини величезний і може мати катастрофічні наслідки для здійснення культурних прав людини. У цьому випадку вартість виходить за межі простої грошової вартості і поширюється на повну втрату немонетарної вартості для людської цивілізації.

24 березня 2017 року Рада Безпеки висловила жаль із приводу незаконного знищення культурної спадщини, релігійних об'єктів і

артефактів, а також контрабанди культурних цінностей терористичними групами під час збройного конфлікту, підтвердивши, що такі напади можуть становити військовий злочин і повинні мати наслідком притягнення до відповідальності. Напади на навчальні заклади призводять до занепокоєння учнів та їхніх родин, що спричиняє тимчасове закриття таких закладів та позбавляє учнів права на навчання. Напади на церкви і мечеті призвели до релігійних конфліктів між мусульманами і християнами, отже, порушили свободу віросповідання і становили загрозу національній безпеці в цих країнах.

Одноголосно прийнявши резолюцію 2347 (2017), 15 членів Ради Безпеки нагадали про своє засудження будь-якої участі в торгівлі з боку ІДІЛ в Іраку і Леванті, фронту Аль-Нусра і всіх інших осіб або груп, пов'язаних із Аль-Каїдою. При цьому акцентували, що таке залучення може становити фінансову підтримку організацій, визначених Комітетом з санкцій щодо ІДІЛ 1267/1989/2253 та Аль-Каїди. Рада підкреслила, що держави-члени несуть основну відповідальність за захист власної культурної спадщини і що зусилля повинні відповідати Статуту ООН і поважати принцип суверенітету.

Генеральний директор ЮНЕСКО заявив, що знищення культурної спадщини є військовим злочином і тактикою війни і що захист цієї спадщини у цьому сенсі є пріоритетом, підкресливши, що держави повинні активізувати зусилля щодо захисту таких історичних об'єктів, поважаючи при цьому принципи суверенітету і невтручання в інші внутрішні справи.

У своїй останній доповіді «Навмисне знищення культурної спадщини» Спеціальний доповідач ООН у сфері культурних прав пані Каріма Бенноун зазначає, що навмисне знищення культурної спадщини є питанням прав людини, і закликає до національних та міжнародних механізмів запобігання такому руйнуванню, притягнення до відповідальності тих, хто спричинив руйнування, та підтримки та захисту тих, хто захищає культурну спадщину».

Рекомендації

Дії урядів

Уряди повинні вживати антитерористичних правових і превентивних заходів з огляду на власні зобов'язання згідно з міжнародним правом прав людини і гуманітарним правом на національному і міжнародному рівнях.

Країни мають скоординувати заходи та дії для прогнозування та попередження потенційної загрози тероризму без порушення принципу непорушних прав, таких як право на життя та право на свободу від

катувань і свавільного тримання під вартою.

Важливо налагодити запобігання терористичним актам шляхом обміну розвідувальною інформацією та обміну досвідом, а також розбудови потенціалу.

Крім того, необхідно:

- створити систему координації для національного зниження та управління ризиками стихійних лих;

- встановити систему громадського оповіщення та розробити план надзвичайних ситуацій, щоб діяти швидко та професійно, якнайшвидше – у випадку терористичних актів для захисту цивільного населення, інфраструктури та всіх об'єктів культурної спадщини. Створити єдиний портал для громадськості, щоб надсилати корисну інформацію до органів влади;

- надавати допомогу постраждалим від тероризму у вигляді медичної та посттравматичної допомоги, пропонувати компенсацію, реабілітацію та сприяти в реалізації права на правду. Тероризм завжди потрібно розслідувати і піддавати судовому розгляду, не побоюючись, що одного разу він може бути підданий терміну давності;

- консолідувати міжнародне співробітництво з Антитерористичним центром ООН;

- організовувати інформаційні кампанії та тренінги, щоб допомогти захистити цивільне населення у разі терористичного нападу та дати людям можливість виявити ознаки екстремізму, що призводять до насильства;

- пріоритезувати роль засобів масової інформації у наданні потрібної інформації в потрібний час і просувати теорії мирного співжиття і помірних ідей і мислення;

- дослідити шляхи та засоби фінансування тероризму і приймати правові рішення з цього приводу з метою скорочення фінансування;

- застосовувати суворі покарання до осіб та організацій, причетних до тероризму, не порушуючи принципу непорушних прав, які має кожна особа, і гарантуючи належні процесуальні права та справедливий суд. Це стосується не тільки людей, які здійснюють напади, а й тих, хто бере участь у підготовці та плануванні;

- забороняти та контролювати веб-сайти, що використовують мову ворожнечі або закликають до насильства чи дискримінації, не порушуючи права на доступ до інформації, свободу переконань, вираження поглядів та об'єднань;

- запланувати спеціальні програми для сегментів молоді, що можуть бути завербовані терористичними групами, аби запобігти їх потраплянню

до останніх;

- не допускати радикалізації в місцях, де особи позбавлені свобод;
- забезпечити, щоб будь-яка особа, нібито заарештована за злочини, пов'язані з тероризмом, не піддавалася тортурам або будь-яким іншим формам жорстокого поводження, не була затримана в офіційних і не таємних або екстериторіальних місцях позбавлення волі або не перебувала під вартою без зв'язку із зовнішнім світом і була негайно поінформована про висунуті проти неї звинувачення;

- зробити акцент на освіті як найкращому способі запобігти «промиванню мізків» молоді терористичними організаціями. Вчителі та молодіжні працівники повинні навчитися розпізнавати це та повідомляти про власні підозри в поліцію та органи кримінальної юстиції;

- забезпечити освіту дітям і молоді у спустошених конфліктом країнах із метою запобігання вербуванню дітей і молоді в терористичні мережі. Підтримка висхідної соціальної мобільності забезпечить впевненість студентів у зміні власних обставин та спрямує їхню увагу на інші релігії та культури, що дають простір для прийняття «іншого» та толерантності до відмінностей;

- усунути першопричини тероризму та уникати всіх форм дискримінації, мати надійну систему соціального забезпечення та створення робочих місць;

- забезпечити потенційні цілі (людей, організації, стратегічні будівлі);

- співпрацювати з іншими країнами та сторонами для вирішення конфліктів і встановлення миру та безпеки у своєму регіоні;

- навчати слідчих посадових осіб і суддів встановлювати повні докази, пов'язані з терористичними актами, і не покладатися виключно на зізнання, що можуть бути отримані шляхом катувань або іншого жорстокого поводження;

- інтегрувати узгоджений вимір у гендерний аналіз тероризму; антитерористична політика, що недооцінює або ігнорує ролі, що відіграють жінки, ставить під загрозу інтереси безпеки та поступається стратегічною перевагою терористичним організаціям. Жінки з самого початку повинні бути залучені як партнери у боротьбі з тероризмом;

- закликати країни визнати, заохотити та підтримати зусилля організацій громадянського суспільства щодо запобігання тероризму та подолання його негативних наслідків для реалізації всіх прав людини та основних свобод;

- відмовити в наданні притулку тим особам, які фінансують, організують, допомагають або вчиняють терористичні акти (державний

секретар Міністерства юстиції Республіки Кот-д'Івуар), без групового узагальнення або порушення принципу «неповернення»;

- здійснювати періодичний перегляд національного антитерористичного законодавства з метою оцінки того, чи є вплив цього законодавства на здійснення прав людини необхідним і пропорційним;

- переконатися, що національні правові заходи не спотворюють жорстоку практику, котра ніколи не повинна була бути легалізована, і не використовуються у спосіб, що виходить за межі прийнятих міжнародних стандартів.

Дії механізмів ООН з прав людини

Рекомендації можуть бути такими:

- підтримати всі уряди у їхніх зусиллях щодо боротьби з тероризмом та зміцнити їхній потенціал у цьому в межах їхніх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини;

- підкреслювати в усіх комунікаціях з урядами необхідність вживати всіх заходів для запобігання терористичним актам при одночасному захисті прав людини, зокрема непорушних прав людини;

- закликати країни скасувати розпливчасті та надто широкі визначення поняття «тероризм» у власному законодавстві;

- закликати всі країни вжити судових заходів проти винуватців терористичних актів, які позбавляють громадян основних прав людини, права на життя;

- вжити заходів для припинення ксенофобської та дискримінаційної політики;

- повною мірою використовувати оповіщення та аналіз інформації для підтримки потоку інформації, що надається державам, допомагаючи їм запобігти будь-якій кризовій ситуації, що призводить до порушення прав людини;

- закликати країни не посилатися на загрози національній безпеці як основу для встановлення постійного статусу надзвичайної ситуації без періодичного перегляду;

- закликати країни поважати і забезпечувати основні права людини щодо мігрантів, шукачів притулку і біженців, не використовуючи терор як привід для згортання основних прав і свобод цих мігрантів, шукачів притулку і біженців;

- надавати всіляку технічну допомогу державам, що протистоять тероризму, включно з програмами з розбудови потенціалу, інформаційними кампаніями щодо прав людини і специфічною підготовкою державних службовців з цього приводу.

Дії організацій громадянського суспільства

Громадські організації та інші громадські групи, серед інших відповідних зацікавлених сторін, відіграють важливу роль, у тому числі у наданні захисту та допомоги жертвам тероризму, міжкультурному діалозі та уникненні расового чи релігійного профілювання, стереотипів та узагальнень.

Подальші дії можуть бути такими:

- надавати оперативну інформацію державам і за допомогою них – відповідним органам ООН, пов'язану з будь-якими виявленими загрозами або потенційними терористичними актами на основі фактів і доказів;
- керувати та сприяти всім зусиллям, спрямованим на ліквідацію всіх форм дискримінаційних дій;
- активізувати діяльність у соціально незахищених громадах та співпрацювати з урядами з метою сприяння вирішенню їхніх економічних та соціальних проблем, уникнення соціальної напруги та збурень.

Тероризм не почався 11 вересня 2001 року, але той жахливий день змінив світ. Напади на Сполучені Штати, що забрали життя майже трьох тисяч невинних людей, показали нам, що тероризм перетворився на глобальне явище, котре може спричинити величезний біль і руйнування будь-де. Масштаби атак означали, що ніхто більше не міг стояти осторонь. Боротьба стала глобальною, оскільки вплив тероризму почав відчуватися всюди.

Людські цінності, котрі ООН поділяє і прагне відстоювати, висміюються терористами. Сприяння миру, рівності, толерантності та гідності для всіх є універсальними цінностями, що виходять за межі національних відмінностей. Вони є тим клеєм, що з'єднує нас разом. Людство має об'єднатися, аби захистити себе.

3.3. Глобальна система боротьби з тероризмом

Організація Об'єднаних Націй займалася проблемою тероризму задовго до того лихого вересневого ранку 2001 року. Десятиліттями вона об'єднувала міжнародне співтовариство для засудження терористичних актів і розробляла міжнародно-правову базу, щоб дозволити державам спільно боротися із загрозою. Організація Об'єднаних Націй та пов'язані з нею форуми підписали шістнадцять міжнародних договорів щодо таких різноманітних питань, як викрадення літаків, захоплення заручників, фінансування тероризму, маркування вибухівки та загроза ядерного тероризму.

Крім того, у відповідь на смертоносні напади у Східній Африці та

погіршення ситуації в Афганістані Рада Безпеки в 1999 році вирішила накласти санкції на Талібан, а згодом і на Аль-Каїду. Рада створила список фізичних та юридичних осіб, пов'язаних із цими організаціями, щодо яких поширюється заборона на поїздки, замороження активів і ембарго на поставки зброї.

Невдовзі після 11 вересня 2001 року Рада Безпеки вжила ще більш рішучих дій, ґрунтуючись на усвідомленні того, що тероризм продовжуватиме становити серйозну загрозу міжнародному миру та безпеці в новому тисячолітті. Вона прийняла далекоюсяжну резолюцію, що визначає шляхи подальшої боротьби з тероризмом. Ця резолюція вимагає від усіх держав-членів ООН, окремо та колективно, відмовляти терористам у притулку і фінансовій підтримці та співпрацювати у притягненні їх до відповідальності.

У подальших резолюціях Ради Безпеки все більше уваги приділялося вживанню превентивних заходів. Наприклад, у цих документах зазначалося, що екстремісти використовують Інтернет для вербування людей і підбурювання до терористичних актів. Рада почала послідовно наголошувати на необхідності того, щоб заходи боротьби з тероризмом відповідали міжнародно-правовим зобов'язанням держав, у тому числі законодавству про права людини. Вона також вважає життєво важливим забезпечити, щоб недержавні актори, такі як терористичні групи, не мали доступу до зброї масового знищення. Тим часом у 2006 році Генеральна Асамблея прийняла Глобальну контртерористичну стратегію ООН, у якій підкреслила важливість вирішення проблем, що можуть породити тероризм. До них належать: невирішені конфлікти, дегуманізація жертв, дискримінація, порушення прав людини та відсутність належного управління.

Комплексна відповідь на тероризм

За останнє десятиліття Організація Об'єднаних Націй спиралася на попередній досвід і допомагала державам адаптуватися до загроз, що розвиваються і часто пов'язані з використанням нових технологій. Проте ще багато чого потрібно зробити на національному, регіональному та міжнародному рівнях.

Окремі країни досягли великих успіхів, але успіх вимірюється у відносних величинах, тому залишаються значні розбіжності. У той час як деякі країни можуть витратити мільярди доларів на боротьбу з тероризмом, інші намагаються запровадити хоча б базові заходи, необхідні для захисту своїх кордонів і притягнення терористів до відповідальності. Не дивно, що країна, значна частина населення якої живе в бідності, витрачає обмежені ресурси на розвиток, а не на боротьбу

з тероризмом. ООН розуміє це і часто пропонує підходи, що мають подвійну користь, захищаючи економічні інтереси та інтереси розвитку країни та водночас посилюючи її безпеку.

Запобігання терористичним атакам є проблемою для всіх, навіть для країн із багатими ресурсами та кваліфікованим персоналом. Реалізація довгого переліку заходів, передбачених резолюціями Ради Безпеки та Глобальною стратегією, для більшості країн буде у кращому випадку неоднозначною. Завдання є складним і передбачає: захист кордонів, посилення фінансового контролю, збільшення ролі поліції, вдосконалення систем кримінального правосуддя та надання взаємної правової допомоги іншим країнам, що намагаються засудити терористів у своїх судах. Це поетапний процес, що може розпочатися з ратифікації урядами відповідних конвенцій і прийняття більш жорстких законів, пов'язаних із тероризмом. Однак на цьому зупинятися не можна.

Диявол часто криється в деталях, коли маємо справу з такою складною проблемою, як тероризм. Взяти, наприклад, безпеку аеропорту. У багатьох аеропортах заходи безпеки посилені, ніж будь-коли, що часто викликає роздратування мандрівників, які відчують, що до них застосовуються занадто жорсткі заходи. Терористи 11 вересня, «терористи у взутті» і «терористи в нижній білизні» – все це спонукало до перегляду процедур безпеки, що призвело до розробки нових підходів. Проте завжди слід пам'ятати, що Аль-Каїда та інші групи, ймовірно, працюють над новими методами ухилення. Все це залежить від інформації та технологій, котрих часто бракує в тих частинах світу, де на ремонт зламаного рентгенівського апарата можуть знадобитися тижні.

Щодня незліченна кількість чоловіків і жінок в усьому світі готуються, щоб не дати терористам та іншим злочинцям здійснити свої плани. Це і прикордонники, які патрулюють довгі та віддалені кордони в несприятливій місцевості, і поліцейські, які відстежують слідами, що охоплюють кілька країн, і прокурори, які мають справу із нескінченними купами доказів. Знаючи, що належне навчання, краще обладнання та доступ до додаткової інформації надзвичайно допоможуть їм, ООН працює над тим, щоб надати їм ці інструменти.

Коли оборону країни зламано і терористичну атаку вдалося здійснити, ООН відразу нагадує про реальну ціну такого лиха, зокрема про людський біль, втрати та страждання. Зображення машини після вибуху чи зруйнованої будівлі, що з'являються на екранах наших телевізорів, можуть зникнути в нашій пам'яті, але біль тих, хто вижив, сімей жертв і постраждалих громад не зникає так легко. Ці люди не повинні бути забуті, і ООН має продовжувати захищати їхні інтереси та

гідність. Їхні історії говорять про гуманність і справедливість та є важливою частиною протидії терористичній пропаганді.

Зрозуміло, що самі уряди не можуть впоратися з цією проблемою. Країни з дійсно ефективними стратегіями боротьби з тероризмом визнають цінність залучення місцевих громад, приватного сектора, ЗМІ та інших груп суспільства. Вони також заохочують обмін розвідувальними даними, інформацією та досвідом між національними агенціями та за кордоном. Чим ширшою є відповідь, тим ефективнішою вона буде.

Протягом останніх десяти років ми бачили, як держави намагалися застосувати різні підходи, щоб зменшити ймовірність успіху терористів. ООН надала координацію та підтримку в їхніх зусиллях, зосереджуючись на сферах, де вона має порівняльну перевагу.

Як лідер у глобальній боротьбі з тероризмом, Організація Об'єднаних Націй продовжуватиме наполягати на прийнятті урядами комплексних національних стратегій, котрі збалансовували б жорсткі заходи безпеки із соціальною, економічною політикою та політикою, орієнтованою на громаду, що ґрунтується на верховенстві права. Справа у тому, що заходи, спрямовані на скорочення або недотримання міжнародних норм прав людини, можуть фактично підірвати колективні зусилля, посилюючи обурення в деяких частинах суспільства та створюючи ґрунт для пропаганди з боку терористичних груп.

Контрольні питання:

1. Глобальні ризики, загрози та кризи.
2. Глобальні виклики міжнародній та національній безпеці.
3. Міжнародні організації та сучасна система міжнародної безпеки.
4. Інституційні засади політики національної безпеки.
5. Методи реагування на загрози національній безпеці.
6. Основи стратегічного управління у сфері національної безпеки.
7. Прояви міжнародного тероризму.

Розділ 4 ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ

4.1. Створення та розвиток Європейського Союзу

1945–1959 роки

Мир у Європі та початок співпраці

З метою припинення частих і кровопролитних конфліктів, кульмінацією яких стала Друга світова війна, європейські політики розпочинають процес побудови того, що ми сьогодні знаємо як Європейський Союз.

Європейське об'єднання вугілля та сталі, засноване в 1951 році, є першим кроком у забезпеченні міцного миру. У 1957 році Римський договір заснував Європейське економічне співтовариство (далі – ЄЕС) і розпочав нову еру все тіснішої співпраці в Європі. Однак у цей період також почалася холодна війна, яка розділила континент на понад 40 років.

8 травня 1945 року – закінчення Другої світової війни в Європі

Друга світова війна закінчується в Європі. Континент спустошений. Мільйони людей загинули, отримали поранення або залишилися переміщеними. Шість мільйонів євреїв були вбиті під час Голокосту.

4 квітня 1949 року – створення НАТО

Створено Північноатлантичний альянс (НАТО) – міжурядовий безпековий альянс між США, Канадою та 10 країнами Західної Європи. До 2020 року НАТО налічуватиме 30 членів, у тому числі 21 країну ЄС.

5 травня 1949 року – засновано Раду Європи

10 країн Західної Європи створюють Раду Європи для сприяння демократії і захисту прав людини та верховенства права. Європейська конвенція з прав людини набуває чинності 3 вересня 1953 року.

9 травня 1950 року – план нової політичної співпраці в Європі

Міністр закордонних справ Франції Робер Шуман представляє план поглиблення співпраці. Він пропонує об'єднати вугільну та сталеливарну промисловість Західної Європи. Пізніше 9 травня Європейський Союз почав відзначати День Європи.

18 квітня 1951 року – Європейське об'єднання вугілля та сталі

На основі плану Шумана шість країн підписують угоду про спільне управління своїми вугільною та сталеливарною промисловістю. Таким чином, жодна країна не може перетворити зброю війни проти інших, як це було в минулому. До шістки увійшли: Німеччина, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія та Люксембург. Європейське співтовариство вугілля і сталі виникло в 1952 році.

25 березня 1957 року – Римські договори

Спираючись на успіх Договору про вугілля та сталь, 6 країн-засновниць розширюють свою співпрацю на інші сектори економіки. Вони формалізували це, підписавши два договори і створивши Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) та Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом). Ці органи почали діяти 1 січня 1958 року.

19 березня 1958 року – народження Європейського Парламенту

У Страсбурзі (Франція) відбулося перше засідання Європейської Парламентської Асамблеї, попередниці сучасного Європейського Парламенту, президентом якої було обрано Роберта Шумана. Вона замінює Загальну Асамблею Європейського об'єднання вугілля та сталі та змінює свою назву на Європейський Парламент 30 березня 1962 року.

Витоки Європейського Парламенту лежать у Загальній Асамблеї Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС), що стала спільною Асамблеєю трьох наднаціональних європейських співтовариств, котрі існували на той час. Згодом Асамблея отримала назву «Європейський Парламент». Із часом інституція, члени якої обираються прямим шляхом із 1979 року, зазнала глибоких змін: вона перетворилася з асамблеї з призначеними членами на Парламент, що обирається і визнаний органом, що визначає політичний порядок денний Європейського Союзу.

Після створення Європейського економічного співтовариства та Європейського співтовариства з атомної енергії Загальна Асамблея ЄОВС була розширена, щоб охопити всі три спільноти. У складі 142 членів нова асамблея зібралася вперше у Страсбурзі 19 березня 1958 року як «Європейська Парламентська Асамблея», змінивши назву на «Європейський Парламент» 30 березня 1962 року.

До запровадження прямих виборів члени Європейського Парламенту призначалися національними парламентами кожної з держав-членів. Таким чином, усі члени Європарламенту мали подвійний мандат.

Конференція на вищому рівні, що відбулася в Парижі 9 і 10 грудня 1974 року, визначила, що прямі вибори «мають відбутися в 1978 році або

після нього», і попросила Парламент подати нові пропозиції на заміну його початкового проєкту конвенції 1960 року. У січні 1975 року Парламент прийняв новий проєкт конвенції, на основі якого глави держав і урядів після врегулювання низки розбіжностей досягли згоди на зустрічі 12 і 13 липня 1976 р.

Рішення та Акт про обрання представників Асамблеї шляхом загального прямого голосування були підписані у Брюсселі 20 вересня 1976 року. Після ратифікації всіма державами-членами акт набув чинності в липні 1978 року, а перші вибори відбулися 7 вересня і 10 червня 1979 року.

Коли Данія, Ірландія та Сполучене Королівство приєдналися до Європейських Співтовариств 1 січня 1973 року (перше розширення), кількість членів Європарламенту зросла на 198.

Під час другого розширення, з приєднанням Греції 1 січня 1981 року, 24 грецькі члени Європарламенту були призначені до парламенту грецьким парламентом, які були замінені в жовтні 1981 року на прямих обраних депутатів. Другі прямі вибори відбулися 14 і 17 червня 1984 року.

1 січня 1986 року, під час третього розширення, кількість місць зросла з 434 до 518 із прибуттям 60 іспанських та 24 португальських депутатів Європарламенту, призначених їхніми національними парламентами та згодом замінені членами Європарламенту, обраними прямим голосуванням.

Після об'єднання Німеччини склад парламенту був адаптований відповідно до демографічних змін. Відповідно до пропозицій, викладених Парламентом у його резолюції від 10 червня 1992 року під назвою «Єдина виборча процедура: схема розподілу місць членів Європейського Парламенту», кількість членів Європарламенту зросла з 518 до 567 на виборах у червні 1994 року. Після четвертого розширення ЄС кількість членів Європарламенту зросла до 626 зі справедливим розподілом місць для нових держав-членів відповідно до згаданої вище резолюції.

Міжурядова конференція (IGC), котра збиралася протягом 2000 року в Ніцці (Франція), запровадила новий розподіл місць у парламенті, що застосовувався до європейських виборів у 2004 році. Максимальну кількість депутатів Європарламенту (раніше встановлену на рівні 700) було збільшено до 732. Розподіл місць між 15 існуючими державами-членами було зменшено на 91 (з 626 до 535). Решта 197 місць були розподілені між усіма існуючими та новими державами-членами на пропорційній основі.

З приєднанням Болгарії та Румунії 1 січня 2007 року кількість місць

у парламенті було тимчасово збільшено до 785, щоб прийняти членів Європарламенту від цих країн. Після виборів 2009 року, що відбулися з 4 до 7 червня, кількість місць було зменшено до 736. Оскільки Лісабонська угода (набула чинності 1 грудня 2009 року) встановила максимальну кількість 751 член Європарламенту, що тимчасово була збільшена до 754 до наступних виборів, 18 членів Європарламенту було додано до 736, обраних у червні 2009 року протягом терміну 2009–2014 років, після ратифікації державами-членами протоколу про внесення змін, прийнятого на ІГС 23 червня 2010 року. З приєднанням Хорватії 1 липня 2013 року максимальну кількість місць було тимчасово збільшено до 766, щоб прийняти 12 депутатів Європарламенту від Хорватії, обраних у квітні 2013 року (відповідно до статті 19 Конвенції).

Під час виборів 2014 року загальну кількість місць було знову зменшено до 751. Цей розподіл знову було переглянуто з огляду на вихід Сполученого Королівства, що набув чинності 1 лютого 2020 року.

Заміна внесків держав-членів власними ресурсами Співтовариства привела до першого розширення бюджетних повноважень Парламенту згідно з Люксембурзьким договором, підписаним 22 квітня 1970 року. Другий договір на ту саму тему, що посилював повноваження Парламенту, був підписаний у Брюсселі 22 липня 1975 року.

Єдиний європейський акт від 17 лютого 1986 р. посилив роль парламенту в окремих законодавчих сферах (процедура співробітництва), а договори про приєднання та асоціацію підлягали узгодження з ним.

Договір про Європейський Союз (ТЕУ) (далі – ДЄС) від 7 лютого 1992 року, заснувавши Європейський Союз (ЄС) і запровадивши процедуру спільного прийняття рішень у певних сферах законодавства та поширивши процедуру співпраці на інші, ознаменував початок трансформації Парламенту як співзаконодавця. Він надав Парламенту повноваження остаточно затверджувати членство в Комісії: це стало важливим кроком уперед у плані політичного контролю Парламенту над виконавчою владою ЄС.

Амстердамський договір від 2 жовтня 1997 року поширив процедуру спільного прийняття рішень на більшість сфер законодавства та реформував його, зробивши Парламент співзаконодавцем на рівних правах із Радою. Призначення голови Комісії підлягало затвердженню Парламентом, що розширило його повноваження щодо контролю над виконавчою владою. Ніццький договір ще більше розширив сферу застосування процедури спільного прийняття рішень.

Договір у Ніцці, що вніс зміни до ДЄС, був підписаний 26 лютого 2001 року та набув чинності 1 лютого 2003 року. Метою цього нового

договору було реформування інституційної структури ЄС, щоб він міг протистояти викликам майбутнього розширення. Законодавчі та наглядові повноваження Парламенту були розширені, а голосування кваліфікованою більшістю – поширено на більшу кількість сфер у Раді.

Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) від 13 грудня 2007 року став ще одним важливим кроком до розширення застосування голосування кваліфікованою більшістю в Раді (з використанням нового методу з 1 листопада 2014 року – стаття 16 ДЄС) і застосування процедури спільного прийняття рішень (зараз поширено приблизно на 45 нових законодавчих сфер). Ця «звичайна законодавча процедура» стала найпоширенішою процедурою прийняття рішень, що охоплює всі важливі сфери політики ДФЄС (стаття 294 – колишня стаття 250 ДЄС). Роль Парламенту у підготовці майбутніх поправок до договору також стала більш значною (стаття 48 ДЄС). Крім того, як частина Лісабонського договору (і насамперед, як частина невдалого проєкту договору про створення конституції для Європи), Хартія основних прав Європейського Союзу, що була підписана головами Парламенту, Комісії та Ради на Європейській раді в Ніцці 7 грудня 2000 року, набула юридичної сили.

Під час виборів до Європарламенту, що відбулися 23–26 травня 2019 року, стало зрозуміло, що Парламент повною мірою використав положення статті 14 ДЄС, котра зазначає, що «Європейський Парламент разом із Радою виконує законодавчі та бюджетні функції. Він виконує функції політичного контролю та консультацій, як це передбачено в Договорах. Він обирає Президента Комісії».

Нещодавні дослідження щодо внеску Парламенту в економічне зростання вказують на те, що законодавство, котре він готує, щорічно вносить понад один трильйон євро у ВВП ЄС, зміцнюючи права жителів ЄС і підприємств ^[1]. Інший значний внесок забезпечує бюджет ЄС ^[2].

На виборах 2014 та 2019 років європейські політичні партії представили виборцям провідних кандидатів на посаду президента Комісії. Можна з упевненістю стверджувати, що система головного кандидата виявилася успішною у збільшенні участі виборців у європейських виборах.

¹ Maciejewski M. Contribution to Growth: Delivering Economic Beef for Civils and Businesses : публікація Комітету з питань внутрішнього ринку та захисту прав споживачів. Департамент політики з питань економіки, науки та якості життя. Європейський парламент. Люксембург, 2019.

² Штерер Р. та ін. Як фонди ЄС вирішують економічний розрив у Європейському Союзі : публікація для Комітету з бюджетів. Департамент політики з питань бюджету. Європейський парламент. Люксембург. 2020.

Після підписання 24 січня 2020 року Угоди про вихід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії з Європейського Союзу та Європейського співтовариства з атомної енергії, Парламент дав згоду на рішення Ради укласти цю угоду про вихід (стаття 50, параграф 2 ДЄС). Голосування 621 проти 49, що відбулося 29 січня 2020 року, також стало останнім разом, коли євродепутати від Великобританії засідали в Парламенті, оскільки відкликання останнього набуло чинності 1 лютого 2020 року.

28 квітня 2021 року Парламент дав свою згоду (стаття 218, параграф 6а ДФЄС) на укладення Угоди про торгівлю та співробітництво між Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії з одного боку та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії з іншого.

1960–1969 роки

«Шістдесяті роки, що розгойдуються» – період економічного зростання

1960-ті роки є гарним періодом для економіки, чому сприяє той факт, що країни ЄЕС припиняють стягувати митні збори, коли торгують одна з одною. Вони також домовилися про спільний контроль над виробництвом продуктів харчування, щоб тепер усім було достатньо їжі. У травні 1968 року в Парижі відбулися студентські заворушення, і багато змін у суспільстві та поведінці асоціюються з «поколінням 68».

3 травня 1960 року – створено Європейську асоціацію вільної торгівлі

ЄАВТ було створено для сприяння вільній торгівлі та економічній інтеграції між деякими країнами, що не входять до ЄЕС: Австрією, Данією, Норвегією, Португалією, Швецією, Швейцарією та Великобританією. До 2020 року членами ЄАВТ стануть Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія.

Серпень 1961 року – збудовано Берлінську стіну

Комуністичний уряд Східної Німеччини будує стіну навколо Західного Берліну. Він стає символом поділу Східної та Західної Європи під час холодної війни.

30 липня 1962 року – перша Спільна сільськогосподарська політика

Перша спільна сільськогосподарська політика надає країнам ЄЕС спільний контроль над виробництвом продуктів харчування. Їжі вистачає на всіх, і селяни добре заробляють. Небажаним побічним ефектом є перевиробництво з великою кількістю надлишкової продукції. З 1990-х років пріоритетами стали скорочення надлишків, підвищення якості

продуктів харчування та сприяння сталому розвитку.

20 липня 1963 року – ЄЕС підписує свою першу велику міжнародну угоду

6 країн-учасниць підписують Яундську конвенцію для сприяння співпраці та торгівлі з 18 колишніми колоніями в Африці. Сьогодні ЄС має особливі відносини такого роду з 79 країнами в регіонах Африки, Карибського басейну та Тихого океану і працює над розбудовою більш міцного партнерства з Африкою для вирішення проблем, спільних для обох континентів.

8 квітня 1965 року – підписання «Договору про злиття»

Договір про об'єднання виконавчих органів трьох співтовариств (Європейського співтовариства вугілля та сталі, Європейського економічного співтовариства та Євратому) підписаний у Брюсселі та набуває чинності 1 липня 1967 р. Відтепер Європейські співтовариства матимуть єдину адміністративну (Комісія) і єдину виконавчу владу (Рада).

Травень 1968 року – студентські заворушення в Парижі

Заворушення студентів і робітників у Франції похитують самі основи держави. Більш м'які студентські протести відбуваються в інших європейських країнах. Вони відображають розчарування в урядах, а також протести проти війни у В'єтнамі та гонки ядерних озброєнь.

1 липня 1968 року – початок Митного союзу

6 країн-членів ЄЕС скасовують митні збори на товари, імпортовані одна від одної, що вперше дозволяє вільну транскордонну торгівлю. Вони також застосовують однакові мита на імпорт із-за кордону. Торгівля між цими шістьма країнами та з рештою світу швидко зростає.

Серпень 1968 року – «Празька весна» розгромлена

Радянські танки розгромили короткочасну «Празьку весну» новонародженої демократії в Чехословаччині.

1970–1979 роки

Зростаюча спільнота – приєднуються перші нові учасники:

Данія, Ірландія та Великобританія

Як розвивався Європейський Союз у 70-х роках, із появою перших нових членів, європейськими виборами та регіональною політикою для розвитку бідніших регіонів?

Данія, Ірландія та Сполучене Королівство приєдналися до Європейських Співтовариств 1 січня 1973 року, збільшивши кількість країн-членів до 9. Арабо-ізраїльська війна в жовтні 1973 року спричинила енергетичну кризу та економічні проблеми в Європі.

Демократія поширюється в Європі з поваленням диктатур у Греції,

Португалії та Іспанії. Регіональна політика починає перераховувати величезні суми грошей на створення робочих місць та інфраструктури в бідніших регіонах. У 1979 році відбулися перші прямі вибори до Європейського Парламенту.

1970-ті: на порядку денному – охорона навколишнього середовища на порядку денному

Європейські співтовариства приймають закони про захист навколишнього середовища, запроваджуючи поняття «забруднювач платить». Створено багато громадських організацій екологічного напрямку.

1 січня 1973 року – від 6 до 9 країн-членів

6 членів перетворилися на 9, коли Данія, Ірландія та Великобританія офіційно приєдналися до Європейських Співтовариств.

1973 рік – нафтова криза вражає Європу

Після арабо-ізраїльської війни в жовтні нафтовидобувні країни Близького Сходу запровадили значне підвищення цін і обмежили продажі в певні європейські країни. Це створює економічні проблеми в усьому ЄЕС.

10 грудня 1974 року – зменшення диспропорцій між регіонами

Щоб продемонструвати свою солідарність, лідери ЄЕС погоджуються створити великий новий фонд у межах європейської регіональної політики. Його мета – перевести гроші з багатих регіонів у бідні: покращити інфраструктуру, залучити інвестиції та відкрити нові робочі місця. Наступного року створюється Європейський фонд регіонального розвитку.

1974–1975 роки – нові демократії в Португалії, Греції та Іспанії

Повалення режиму Салазара в Португалії та крах військового правління в Греції у 1974 році разом зі смертю генерала Франко в Іспанії у 1975 році знаменують кінець цих диктатур у Європі. Три країни взяли на себе зобов'язання щодо демократичного правління. Це стало важливим кроком до отримання кваліфікації для майбутнього членства в Європейських Співтовариствах.

Червень 1979 року – перші прямі вибори до Європейського Парламенту

Громадяни Європи вперше безпосередньо обирають членів Європейського Парламенту. Раніше членів делегували національні парламенти. Члени засідають у загальноєвропейських політичних групах, а не в національних делегаціях.

1980–1989 роки***Зміна обличчя Європи – крах комунізму***

Польська профспілка «Солідарність» (Solidarność) і її лідер Лех Валенса стали відомими після страйків за права робітників і політичні зміни на верфі у Гданську влітку 1980 року. У 1981 році Греція стає 10-м членом Європейських співтовариств, а Іспанія та Португалія слідують за нею через 5 років. Наприкінці десятиліття відбувається крах комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі.

Серпень 1980 року – страйк на верфі за права робітників

Працівники судноверфі в польському місті Гданськ на чолі з Лехом Валенсою страйкують за розширення прав. Інші страйки відбуваються по всій країні. Уряд капітулює, і у вересні створюється «Солідарність» як незалежна профспілка. Уряд поступово відновлює свою владу та запроваджує воєнний стан у грудні 1981 року, поклавши край короткому зіткненню Польщі з народовладдям, але насіння було посіяно.

1 січня 1981 року – Греція стає 10-ю країною, що приєдналася

Греція приєднується до Європейських Співтовариств. Вона мала право на це з моменту повалення військового режиму та відновлення демократії в 1974 році.

28 лютого 1984 року – перша європейська дослідницька програма

Комп'ютери та автоматизація змінюють наш спосіб життя та роботи. Щоб залишатися в авангарді інновацій, у 1984 році розпочато програму «Esprit» – першу з багатьох дослідницьких та інноваційних програм на європейському рівні.

1 січня 1986 року: два нові члени – Іспанія та Португалія

Іспанія та Португалія приєдналися до Європейських Співтовариств, збільшивши кількість членів до 12.

Лютий 1986 року – на шляху до єдиного ринку

Хоча митні збори зникли в 1968 році, торгівля не проходить вільно через кордони між країнами-членами. Основними перешкодами є відмінності в національних правових нормах. Єдиний європейський акт започатковує масштабну 6-річну програму, щоб розібратися з цими проблемами та створити єдиний ринок. Акт, що набуває чинності 1 липня 1987 року, також розширює право голосу для Європейського Парламенту та посилює повноваження Європейських Співтовариств у сфері охорони навколишнього середовища.

13 червня 1987 року – запуск програми Еразмус

Програма Erasmus запускається для фінансування студентів університетів, які бажають навчатися в іншій європейській країні. Відтоді програма дала можливість навчатися, стажуватися, працювати

волонтером або здобувати досвід роботи за кордоном понад 10 млн людей.

9 листопада 1989 року – падіння Берлінської стіни

Падає Берлінська стіна, і вперше за 28 років відкривається кордон між Сходом і Заходом. Німеччина об'єдналася після більш ніж 40 років, а її східна половина приєдналася до Європейських Співтовариств у жовтні 1990 року.

1990–1999 роки

Європа без кордонів

У 1993 році було запущено єдиний ринок із «чотирма свободами» вільного пересування: людей, товарів, послуг і грошей. 1990-ті також є десятиліттям двох договорів – Договору про Європейський Союз (Маастрихтського договору) 1993 року та Амстердамського договору 1999 року. Австрія, Фінляндія та Швеція приєдналися до ЄС у 1995 році. Маленьке село в Люксембурзі дає свою назву Шенгенській угоді, що поступово дозволить людям подорожувати до великих частин ЄС без перевірки паспортів.

1991 року – розпад Югославії

На Балканах Югославія починає розпадатися. Наступні війни призводять до десятків тисяч жертв і триватимуть більшу частину наступного десятиліття.

7 лютого 1992 року – Маастрихтський договір

У Нідерландах у Маастрихті підписано Договір про Європейський Союз. Це важлива віха, що встановлює чіткі правила для майбутньої єдиної валюти, а також зовнішньої політики та політики безпеки, тіснішої співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ. «Європейський Союз» офіційно створений договором, що набув чинності 1 листопада 1993 року.

1 січня 1993 року – запуск єдиного ринку

Встановлюється єдиний ринок і його 4 свободи – вільний рух людей, товарів, послуг і грошей. З 1986 року було прийнято сотні законів стосовно податкової політики, правил ведення бізнесу, професійної кваліфікації тощо з огляду на умови відкритих кордонів. Проте вільний рух деяких послуг затримується.

1 січня 1994 року – створено Європейську економічну зону

Угода про створення Європейської економічної зони (ЄЕЗ) набуває чинності, поширюючи єдиний ринок на країни в ЄАВТ. Сьогодні люди, товари, послуги та капітал можуть переміщатися 30 країнами ЄЕЗ (ЄС-27 плюс Ісландія, Ліхтенштейн і Норвегія). Швейцарія не бере участь у ЄЕЗ, але має доступ до єдиного ринку.

1 січня 1995 року – ЄС отримує 3-х нових членів: Австрію, Фінляндію та Швецію

Австрія, Фінляндія та Швеція вступають до ЄС. Зараз 15 членів охоплюють майже всю Західну Європу.

26 березня 1995 року – у 7 країнах починаються подорожі без кордонів

Шенгенська угода набуває чинності в 7 країнах: Бельгії, Франції, Німеччині, Люксембурзі, Нідерландах, Португалії та Іспанії. Мандрівники можуть пересуватися між цими країнами без проходження паспортного контролю на кордоні. До 2021 року 26 країн увійдуть до безпаспортної Шенгенської зони, включно з Ісландією, Ліхтенштейном, Норвегією та Швейцарією.

2 жовтня 1997 року – Амстердамський договір

Підписано Амстердамський договір. Він базується на досягненнях Маастрихтського договору, встановлюючи плани щодо реформування інституцій ЄС, посилення голосу Європи у світі та виділення більшого обсягу ресурсів на працевлаштування та права громадян. Він набирає чинності 1 травня 1999 року.

1 січня 1999 року – народження євро

Євро вводиться в 11 країнах лише для комерційних і фінансових операцій. Купюри та монети надійдуть пізніше. Першими країнами із зоною євро стали Австрія, Бельгія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія та Іспанія. Данія, Швеція та Велика Британія вирішують поки що залишитися осторонь.

2000–2009 роки

Подальше розширення

Як розвивався Європейський Союз із 2000 до 2009 року із приєднанням 12 нових країн, поширенням євро, котре стало законним платіжним засобом, і підписанням Лісабонської угоди?

Євро тепер є новою валютою для мільйонів європейців. 11 вересня 2001 року стало синонімом міжнародного тероризму після того, як захоплені авіалайнери врізалися в будівлі в Нью-Йорку та Вашингтоні. Країни починають набагато тісніше співпрацювати у боротьбі зі злочинністю. Розкол між Східною та Західною Європою завершився, коли 10 нових країн приєдналися до ЄС у 2004 році, а потім Болгарія та Румунія – у 2007 році. Фінансова криза вдарила по світовій економіці у вересні 2008 року. Лісабонська угода забезпечує сучасні інституції та більш ефективні методи роботи.

26 лютого 2001 року – Ніццький договір

Лідери ЄС підписують Ніццький договір. Він спрямований на

реформування інституцій, щоб ЄС міг ефективно функціонувати після досягнення 25 країн-членів і готуватися до приєднання наступної великої групи нових членів. Він набирає чинності з 1 лютого 2003 року.

11 вересня 2001 року – терористичні атаки в США

Викрадені авіалайнери врізаються у вежі-близнюки Всесвітнього торгового центру в Нью-Йорку та будівлю Пентагону у Вашингтоні. Майже 3000 людей гинуть. Країни ЄС твердо стоять на боці Сполучених Штатів у боротьбі з міжнародним терором.

1 січня 2002 року – банкноти та монети євро мають обіг у 12 країнах

Банкноти та монети євро стають законною валютою в 12 країнах ЄС (Греція приєдналася до зони євро в 2001 році, решта – після 2002 року). Їх друк, карбування та розповсюдження є серйозною логістичною операцією. Правила однакові для всіх країн. Монети мають одну стандартну сторону, а на іншій зображено державний герб.

31 березня 2003 року – миротворчі операції на Балканах

У межах своєї зовнішньої політики та політики безпеки ЄС бере на себе миротворчі операції на Балканах: спочатку в колишній Югославській Республіці Македонія (нині Північна Македонія), а потім у Боснії та Герцеговині. В обох випадках сили під проводом ЄС замінюють підрозділи НАТО.

1 травня 2004 року – 10 нових країн

Кіпр і Мальта приєднуються до ЄС разом із 8 країнами Центральної та Східної Європи – Чехією, Естонією, Угорщиною, Латвією, Литвою, Польщею, Словаччиною та Словенією, – остаточно поклавши край розділенню Європи після Другої світової війни.

29 травня – 1 червня 2005 року: Конституція ЄС

Виборці у Франції та Нідерландах відкидають Договір про запровадження Конституції для Європи, підписаний 25 країнами-членами ЄС у жовтні 2004 року.

1 січня 2007 року – ЄС вітає Болгарію та Румунію

Ще дві країни Східної Європи – Болгарія та Румунія – приєдналися до ЄС, збільшивши кількість держав-членів до 27. Країни-кандидати та потенційні кандидати: Хорватія, Північна Македонія, Туреччина.

13 грудня 2007 року – Лісабонська угода

27 країн ЄС підписують Лісабонський договір, котрий вносить зміни до попередніх договорів. Його розроблено, щоб зробити ЄС більш демократичним, ефективним і прозорим, а отже, здатним долати такі глобальні виклики, як зміна клімату, безпека та сталий розвиток. Усі країни ЄС ратифікують цей договір до того, як він набуде чинності 1

грудня 2009 року.

Вересень 2008 року – світова економічна криза

Велика фінансова криза вдарила по світовій економіці. Проблеми починаються з іпотечних кредитів у Сполучених Штатах. Також труднощі відчувають кілька європейських банків. Криза веде до більш тісної економічної співпраці між країнами ЄС.

2010–2019 роки

Складне десятиліття

Як розвивався Європейський Союз із 2010 до 2019 роки, реагуючи на фінансову кризу, вступ Хорватії до ЄС і голосування Великобританії за вихід?

Світова економічна криза сильно вдарила по Європі. У 2012 році Європейський Союз отримує Нобелівську премію миру. Заворушення та війни в різних країнах змушують багатьох людей залишати власні домівки та шукати притулку в Європі. ЄС зіткнувся з проблемою, як подбати про них, захищаючи їхній добробут і поважаючи їхні права людини. Зміна клімату стоїть на першому місці у порядку денному, і лідери погоджуються скоротити шкідливі викиди. Хорватія стає 28-м членом ЄС у 2013 році. Але на референдумі у 2016 році Сполучене Королівство проголосувало за вихід із ЄС.

2010 року – Європа бореться з фінансовою кризою

Після економічної кризи, що почалася в 2008 році, кілька країн зіткнулися з проблемами, пов'язаними з державними фінансами. 16 країн ЄС, що використовують євро, підтримали план, котрий допоможе їм впоратися зі своїм дефіцитом. ЄС допомагає кільком країнам подолати їхні труднощі та засновує Банківський союз, щоб забезпечити більш безпечні та надійні банки.

10 грудня 2012 року – ЄС отримав Нобелівську премію миру

Європейський Союз отримує Нобелівську премію миру на церемонії в Осло. Премія визнає внесок ЄС протягом шести десятиліть у просування миру, примирення, демократії та прав людини.

1 липня 2013 року – Хорватія стає 28-м членом ЄС

Хорватія приєднується до ЄС, ставши його 28-м членом.

Листопад 2015 року і далі – терористи атакують Європу

Низка європейських міст, зокрема, Париж, Брюссель, Ніцца, Берлін, Лондон і Барселона, стають об'єктами терактів. Європейський Союз та його держави-члени вживають заходів для боротьби з усіма аспектами терористичної загрози.

12 грудня 2015 року – Паризька угода про зміну клімату

На конференції ООН у Парижі 195 країн уклали нову угоду про

зміну клімату, де ЄС відіграє ключову роль. Вона містить план дій щодо обмеження глобального потепління до «значно нижче» 2° С порівняно з доіндустріальним рівнем.

Грудень 2015 року – понад мільйон людей шукають притулку в Європі

До кінця 2015 року понад 1 мільйон шукачів притулку прибули до Європи. Багато з них тікали від громадянської війни в Сирії та потребували міжнародного захисту. Лідери ЄС активізують зусилля щодо посилення зовнішнього контролю на кордоні та зменшення кількості шукачів притулку шляхом співпраці з сусідніми державами, такими як Туреччина.

23 червня 2016 року – Велика Британія голосує за вихід із ЄС

На референдумі в червні 2016 року 52% виборців у Сполученому Королівстві проголосували за вихід Сполученого Королівства з Європейського Союзу після більш ніж 40 років членства. Великобританія виходить із ЄС 31 січня 2020 року.

Грудень 2019 року – на шляху до кліматично нейтральної Європи

Громадське занепокоєння кліматичною кризою зростає шляхом поширення і активізації міжнародного молодіжного руху. Нова Комісія вступає на посаду з твердим завданням зробити Європу кліматично нейтральною до 2050 року за допомогою нової стратегії зростання – Європейської зеленої угоди.

2020 рік – сьогодні

Як Європейський Союз розвивався з 2020 року, реагуючи на пандемію COVID-19, одночасно виводячи Європу на шлях економічного відновлення та боротьби зі зміною клімату?

Пандемія COVID-19 викликає масштабну надзвичайну ситуацію в галузі охорони здоров'я та безпрецедентне уповільнення економіки. ЄС та його країни-члени співпрацюють, щоб підтримати системи охорони здоров'я, стримати поширення вірусу та забезпечити вакцини для людей у ЄС та за його межами.

Для сприяння відновленню лідери домовилися про найбільший пакет стимулів, що коли-небудь фінансувався з бюджету ЄС: увага зосереджена на зеленому та цифровому відновленні, оскільки ЄС працює над досягненням кліматичної нейтральності до 2050 року.

Велика Британія залишає Європейський Союз після 47 років членства, відкриваючи нову сторінку у своїх відносинах із ЄС.

Стати членом ЄС – це складна процедура, що не відбувається відразу. Після того, як країна-претендент виконає умови для членства, вона повинна впроваджувати правила та норми ЄС у всіх сферах.

Вступ до ЄС

Будь-яка країна, котра задовольняє умови для членства, може подати заявку. Ці умови відомі як Копенгагенські критерії і передбачають стабільну демократію та верховенство права, діючу ринкову економіку та прийняття всього законодавства ЄС, включно з євро.

Країна, що бажає приєднатися до ЄС, подає заявку на членство до Ради, котра просить Комісію оцінити здатність заявника відповідати Копенгагенським критеріям. На основі висновку Комісії Рада приймає рішення про мандат на переговори. Потім офіційно розпочинаються переговори щодо кожного предмета.

Через величезний обсяг правил і норм ЄС, котрі кожна країна-кандидат має прийняти як національний закон, переговори потребують часу для завершення. Кандидати отримують фінансову, адміністративну та технічну підтримку протягом періоду підготовки до вступу.

Країни-кандидати

Ці країни перебувають у процесі «транспонування» (або інтеграції) законодавства ЄС у національне законодавство:

- Албанія
- Молдова
- Чорногорія
- Північна Македонія
- Сербія
- Туреччина
- Україна

Потенційні кандидати

Потенційні країни-кандидати ще не відповідають вимогам для членства в ЄС :

- Боснія і Герцеговина
- Грузія
- Косово *

* Це позначення не зачіпає позиції щодо статусу та відповідає резолюції РБ ООН 1244/1999 і висновку Міжнародного суду щодо декларації незалежності Косова.

Цілі ЄС

Цілями Європейського Союзу в межах його кордонів є:

- сприяти миру, цінностям і добробуту громадян;
- запропонувати свободу, безпеку та справедливість без внутрішніх кордонів, а також ужити відповідних заходів на своїх зовнішніх кордонах для регулювання притулку та імміграції, а також для запобігання та боротьби зі злочинністю;

- створити внутрішній ринок;
- досягти сталого розвитку на основі збалансованого економічного зростання та стабільності цін і висококонкурентної ринкової економіки з повною зайнятістю та соціальним прогресом;
- захищати та покращувати якість навколишнього середовища;
- сприяти науково-технічному прогресу;
- боротися із соціальною ізоляцією та дискримінацією;
- сприяти соціальній справедливості та захисту, рівності між жінками і чоловіками та захисту прав дитини;
- посилити економічну, соціальну та територіальну єдність і солідарність між країнами ЄС;
- поважати його багату культурну та мовну різноманітність;
- створити економічний і валютний союз, валютою якого стане євро.

Цілями ЄС у всьому світі є:

- підтримувати та просувати свої цінності й інтереси;
- сприяти миру і безпеці та сталому розвитку Землі;
- сприяти солідарності та взаємній повазі між народами, вільній і чесній торгівлі, викоріненню бідності та захисту прав людини;
- сприяти суворому дотриманню міжнародного права.

Цілі ЄС викладені у статті 3 Лісабонського договору.

Цінності ЄС

Європейський Союз заснований на таких цінностях:

Людська гідність

Людська гідність недоторканна. Її необхідно поважати і захищати як реальну основу основних прав.

Свобода.

Свобода пересування дає громадянам право вільно пересуватися та проживати в межах Союзу. Індивідуальні свободи, такі як повага до приватного життя, свобода думки, релігії, зібрань, вираження поглядів та інформації, захищені Хартією ЄС про основні права.

Демократія.

Функціонування ЄС ґрунтується на представницькій демократії. Європейський громадянин автоматично користується політичними правами. Кожен повнолітній громадянин ЄС має право висуватися кандидатом і голосувати на виборах до Європейського Парламенту. Громадяни ЄС мають право висуватися як кандидати і голосувати в країні свого проживання або в країні свого походження.

Рівність.

Рівність – це рівність прав усіх громадян перед законом. Принцип

рівності між жінками та чоловіками лежить в основі всієї європейської політики та є основою європейської інтеграції. Це стосується всіх сфер. Принцип рівної оплати за рівну працю став частиною Римської угоди 1957 року.

Верховенство права.

ЄС базується на верховенстві права. Усе, що робить ЄС, базується на договорах, добровільно та демократично погоджених його країнами-членами. Закон і справедливість підтримується незалежною судовою системою. Країни ЄС надали остаточну юрисдикцію Європейському суду – його рішення мають поважати всі.

Права людини.

Права людини захищені Хартією ЄС про основні права. Вони охоплюють право бути вільним від дискримінації за ознакою статі, расового чи етнічного походження, релігії чи переконань, інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації, право на захист особистих даних і право на доступ до правосуддя.

Цінності ЄС викладені у статті 2 Лісабонського договору та Хартії ЄС про основні права.

У 2012 році ЄС був удостоєний Нобелівської премії миру за сприяння миру, примиренню, демократії та правам людини в Європі.

28 лютого 2022 року Україна направила заявку на членство в ЄС. 17 червня 2022 року Європейська Комісія представила свої висновки щодо заявки на членство в ЄС, поданої Україною, Грузією та Республікою Молдова.

На підставі висновку Комісії щодо заявки країни на членство в ЄС **23 червня 2022** року за одностайною згодою лідерів усіх 27 держав-членів ЄС Україна отримала європейську перспективу та здобула статус кандидата. Статус кандидата було надано за умови, що Україна зробить деякі ключові кроки. Комісія відстежуватиме прогрес у виконанні цих кроків і звітуватиме це у межах свого регулярного пакету заходів щодо розширення.

Солідарність із українським народом

Через майже вісім років після початку конфлікту на сході України та незаконної анексії Криму **24 лютого 2022 року Росія розпочала широкомасштабне військове вторгнення на територію всієї країни.** Руйнування нищівні, а страждання величезні. Понад 7 млн людей втекли до сусідніх країн, а в Україні налічується 8 млн внутрішньо переміщених осіб (станом на 15 червня). Україна мужньо бореться за збереження своєї демократії та національного суверенітету.

Європейський Союз та його партнери роблять усе можливе, щоб

допомогти Україні. Останнім часом ми бачимо високий рівень підтримки та безпрецедентні політичні рішення. ЄС швидко відреагував, запровадивши чотири пакети **безпрецедентних санкцій проти режиму путіна** та його пособника – режиму Лукашенка.

Із початку російської агресії ЄС мобілізував понад 5,4 млрд євро для підтримки загальної економічної, соціальної та фінансової стійкості України у вигляді макрофінансової допомоги, бюджетної підтримки, екстреної допомоги, реагування на кризу та гуманітарної допомоги. У межах Європейського фонду миру також надається військова допомога. Наразі вона становить 2 млрд євро. Крім того, ЄС надав допомогу в натуральній формі на суму 400 млн євро в межах Механізму цивільного захисту Союзу.

У межах відповіді ЄС на солідарність із Україною 12 травня Єврокомісія запропонувала призупинити на рік імпорتنі мита на весь український експорт до ЄС, а також створити **«Доріжки солідарності»**, щоб допомогти українському зерну та іншим сільськогосподарським товарам дістатися своїх країн призначення альтернативними маршрутами через країни-члени ЄС до портів Чорного моря, заблокованих російським флотом, використовуючи всі відповідні види транспорту. Вони також мають забезпечити можливість імпорту в Україну товарів першої необхідності (таких як гуманітарна допомога, продукти харчування, корми для тварин, добрива, паливо).

Крім величезних людських страждань, Україна зіткнулася зі значним збільшенням видатків на покриття надзвичайних військових витрат і гуманітарних потреб, а також збитків, завданих фізичній інфраструктурі, що вже перевищують 100 мільярдів євро. У цьому контексті Повідомлення під назвою **«Україна – допомога та відбудова»**, ухвалене 18 травня, викладає бачення відповіді ЄС на вирішення величезного короткострокового дефіциту фінансування України та довгострокової структури відновлення. Майбутня реконструкція здійснюватиметься українською владою в тісному партнерстві з Європейським Союзом та іншими ключовими партнерами, такими як G7 і G20, а також міжнародними фінансовими установами й міжнародними організаціями.

Країни-члени ЄС та їхні громадяни виявляють вражаючу солідарність із українським народом. Кожен із нас може зробити власний внесок у підтримку України та її громадян у протистоянні руйнуванню війни та переміщення.

Європейська Комісія – Група підтримки України (SGUA) – разом із Представництвом ЄС в Україні невпинно працювали над

координацією підтримки України та швидкою мобілізацією екстреної допомоги країні (крім гуманітарної допомоги та допомоги через Механізм цивільного захисту Союзу). Зроблені кроки:

а) Перепрофілювання поточних проєктів

Представництво ЄС в Україні працює на повну силу. Наразі воно перепрофілює поточні проєкти вартістю до 200 млн євро для надання екстреної допомоги для задоволення нагальних потреб українського населення та влади.

б) Контракт з розбудови держави та стійкості (SRBC) на суму 120 млн євро – бюджетна підтримка

У межах екстреного пакету заходів для України, оголошеного 24 січня 2022 року, 17 березня Європейська Комісія схвалила грант у розмірі 120 млн євро у формі Контракту з розбудови держави та стійкості. Під час свого візиту в Україну 8 квітня президент фон дер Ляєн оголосила про повну виплату гранту в розмірі 120 млн євро. Програма спрямована на посилення цивільної готовності до кризових ситуацій та управління ними як на центральному, так і місцевому рівнях, що є надзвичайно важливою сферою для України на сьогодні. Це сприятиме продовженню усунення існуючої вразливості до криз, що впливають на суспільство в цілому, а також на критичну інфраструктуру, включно з транспортною мережею, інформаційними та комунікаційними системами.

в) Програма екстреної підтримки в розмірі 330 млн євро

Основною частиною програми стане допомога внутрішньо переміщеним особам та приймаючим громадам – на житло та соціальні послуги (майже 200 млн євро). Також буде приділено увагу відновленню критичної інфраструктури, включаючи, можливо, енергетичне обладнання. Передбачається і підтримка цифрової та медіа галузей, кібербезпеки.

4.2. Інструменти інституціональної розбудови для країн-кандидатів та країн із перспективою членства в ЄС

Стаття 49 Маастрихтського договору 1992 року надає право будь-якій європейській державі, що поважає цінності, зазначені у статті 2 Договору, звернутися із заявою з метою стати членом Союзу [1]. Європейський Парламент та національні парламенти інформуються про таку заяву. Держава-заявник направляє свою заяву до Європейської Ради,

¹ Europe agreement. *European Commission*. URL : https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/europe-agreement_en.

котра приймає рішення щодо неї одностайно після консультацій із Комісією та схвалення Європейським Парламентом, що приймає рішення більшістю членів. При цьому враховуються критерії відповідності, схвалені Європейською Радою. Умови прийому та зміни, котрі тягне за собою прийняття держави для засновницьких договорів ЄС, є предметом узгодження між державами-членами та державою-заявником. Така угода підлягає ратифікації всіма державами-членами відповідно до конституційних правил кожної з них.

Розширюючись, Європейське Співтовариство розробило нормативно-правові та організаційні основи для країн-кандидатів, що прагнуть набути членства в ЄС. На початку 1990-х років ЄС уклав «Європейські угоди» з країнами Центральної та Східної Європи. Європейська Комісія визначила ці угоди як асоціативні угоди між ЄС та його державами-членами з одного боку та державами Центральної та Східної Європи, що вступили до ЄС у 2004 та 2007 роках, із іншого, що формували правовий фундамент для процесу вступу цих держав до ЄС [1].

Здатність ЄС приймати нових членів, зберігаючи при цьому динаміку та рушійні сили європейської інтеграції, є спільним інтересом і ЄС, і держав-кандидатів. А тому країна-кандидат має виконати низку вимог за трьома критеріями:

1) політичний: існування стабільних політичних інститутів, що гарантують демократію; забезпечення верховенства права, дотримання прав людини та захист прав меншин; забезпечення свободи парламентських і президентських виборів та виборів до місцевих органів влади; прийняття законодавства, що надійно захищає права меншин; гарантії незалежності судової влади, покращення функціонування судів; створення надійно діючих інститутів у сфері юстиції і внутрішніх справ, гарантії незалежності судової влади, покращення роботи судів; посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією; вирішення питань правового забезпечення та посилення спроможності боротьби з відмиванням коштів;

2) економічний: а) функціонуюча ринкова економіка: шляхом вільної взаємодії ринкових сил має встановлюватися рівновага між попитом та пропозицією; лібералізація цін та торгівлі; відсутність суттєвих перепон для входження на європейський ринок та виходу з нього; правове забезпечення права власності; гарантування дотримання законів; забезпечення виконання контрактів; досягнення макроекономічної стабільності; розвиненість фінансового сектора для спрямування накопичених коштів та заощаджень на інвестування

¹ Там само.

виробництва; б) спроможність впоратися з ринковим тиском конкурентного середовища в межах ЄС: функціонування ринкової економіки з достатнім рівнем макроекономічної стабільності та можливістю прийняття рішень суб'єктами економічної діяльності в умовах стабільного і передбачуваного клімату; достатність людських та матеріальних ресурсів, інфраструктури, освіти та досліджень, перспектив діяльності у цій сфері; ступінь впливу політики уряду та законодавства на конкурентоспроможність за допомогою торговельної політики, політики конкуренції, надання державної допомоги, підтримки малих та середніх підприємств тощо; прогрес, досягнутий у реструктуризації підприємництва; досягнутий рівень і темпи торговельної інтеграції держави-кандидата з ЄС; наявність достатньої частки малих фірм у структурі економіки;

3) інституційний: можливість взяти на себе зобов'язання, що випливають із факту вступу до ЄС, зокрема, адаптація, імплементація, застосування та дотримання країною-кандидатом «*acquis communautaire*»; прихильність до політичних, економічних та монетарних цілей Союзу [1].

Зокрема, Д. Коченов виділяє політичні критерії як пріоритетні й зазначає, що ним приділяється найбільше уваги з боку ЄС [2]. В. Завадський натомість підкреслює значення правового критерію (адаптація законодавства до норм «*acquis communautaire*»), оскільки саме він є базою для політичного та економічного критеріїв вступу [3, с. 8].

Вважаємо, що надання пріоритету певному критерію є неможливим, оскільки дотримання та виконання кожного з них є необхідною передумовою вступу до ЄС, а відсутність хоча б одного позбавляє такого права. Однак стосовно цього не можна не зауважити, що насправді жодна держава Центральної та Східної Європи в період підписання угод про вступ не досягли повної відповідності зазначеним критеріям. Зокрема, економічні показники були наближеними до стандартів ЄС лише в Угорщини, Чехії та Польщі [4, с. 11–12].

¹ Прудченко Є. Д. Копенгагенські критерії. Дніпропетровськ, 2007. 30 с. URL : http://ukrcei.org/uploads/files/default/kopengagenskie_kriterii.pdf.

² Kochenov D. Behind the Copenhagen Fasade. The Meaning and Structure of the Copenhagen Political Criterion of Democracy and the Rule of Law. *European Integration online Papers (EIoP)*. 2004. Vol. 8. № 10. URL : <http://eiop.or.at/eiop/texte/2004-010a.htm>.

³ Завадський В. М. Європейська інтеграція країн Балтії (1991–2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 ; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2008. 11 с.

⁴ Ковальова О. О. Українська політика щодо євроінтеграційних процесів : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 ; НАН України ; Ін-т політ. і етнонац. досліджень. Київ, 2004. 16 с.

На засіданні у Мадриді, звідки й пішла назва прийнятого рішення – Мадридські критерії, наголошувалося на важливості перебудови адміністративних структур країни-кандидата та створення необхідних умов для поступової гармонійної інтеграції в ЄС. А тому інколи в літературі такий критерій ще називають інституційним [1].

Мадридські критерії членства в ЄС вимагають створення необхідних інституцій та судових органів, посилення їхньої адміністративної спроможності, що має прискорити адаптацію національного законодавства до норм і правил ЄС, гарантуватиме законність, надасть новим членам ЄС можливість скористатися перевагами членства [2].

І. Грицяк і Д. Дзвінчук, узагальнюючи досвід реформ у країнах Центральної та Східної Європи у процесі підготовки до членства в ЄС, виокремлюють три напрями реформування:

- створення нових та реформування існуючих інституцій;
- пошук та впровадження найбільш прийнятних алгоритмів функціонування інституцій (зокрема, комунікації, координації, вироблення політики, звітування тощо);
- професійне навчання та підвищення кваліфікації державних службовців [3, с. 144].

Зокрема, Н. Буренко відмітила таку суттєву ознаку розширення ЄС у напрямку Центральної та Східної Європи: «прогнозування рівня абсорбованої спроможності перших та принципова згода останніх практично з усіма виробленими умовами ЄС, що позбавила необхідності самостійно й негайно вирішувати політичні, соціальні та економічні проблеми» [4, с. 8].

8 жовтня 2014 р. Єврокомісія затвердила Стратегію розширення та головних змін на 2014–2015 роки. [5]. Вона визначила 6 пріоритетних сфер реформування публічної адміністрації:

¹ Професіоналізація державної служби : метод. матеріали / уклад. Баранцева К. К. Київ : ДПС України, 2012. 36 с.

² Там само.

³ Європейська інтеграція : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / кол. авт. ; за заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 464 с.

⁴ Буренко Н. М. Еволюція політики Європейського Союзу щодо країн Центральної та Східної Європи : автореф. дис. ... канд. політ. Наук : 23.00.04 / Київ.нац.ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2004. 16 с.

⁵ Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-2015. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions; COM(2014) 700 final. Brussels, 2014. URL : http://www.ab.gov.tr/files/000etkinlikler/2014_enlargement_strategy_paper.pdf.

– стратегічні межі для реформи державного управління – політичне керівництво процесом реформування, політичне лідерство, технічна координація та моніторинг за імплементацією;

– розробка політики та її координація – належне керівництво центральними органами влади, координація дій між міністерствами, розвиток політики та фінансовий аналіз;

– публічні послуги та управління кадрами – організація та функціонування публічних послуг, включно з деполітизацією, прийняттям та просуванням по службі, навчанням та професіоналізацією;

– підзвітність – прозорість управління, в тому числі доступ до інформації та можливості адміністративного та правового захисту;

– надання послуг – підвищення якості послуг для громадян і бізнесу, включно з поліпшенням адміністративних процедур і послуг електронного уряду;

– управління державними фінансами – більш комплексний підхід до вдосконалення управління державними фінансами та загального бюджетного процесу шляхом підготовки і здійснення багаторічних програм управління державними фінансами та участі в розробці економічної політики разом із Комісією та міжнародними фінансовими інститутами [1].

При складанні Висновку щодо дотримання державою-кандидатом критеріїв вступу Єврокомісія аналізує наявні політичні інститути держави, відносини між ними. А також на основі низки досить детальних критеріїв оцінює, чи має демократія реальний характер, здійснює перевірку конституційних прав і свобод. Впровадження «acquis» в національне законодавство є необхідним для завершення процесу вступу держави-кандидата в ЄС.

Таким чином, на сьогодні офіційні критерії членства в Європейському Союзі визначаються у трьох документах: Маастрихтському договорі, Декларації Європейської Ради (Копенгагенські критерії та Мадридські критерії) та Схемі переговорів з окремою країною-кандидатом.

Наразі слід відмітити посилення вимог до виконання критеріїв новими країнами-кандидатами порівняно з попередніми етапами розширення ЄС. У ході проведення переговорів ЄС може доповнювати перелік критеріїв.

Східне партнерство, ініційоване в 2009 році, чітко створило нові багатосторонні інститути в політиці ЄС щодо Сходу. Однак паралельно приділяється увага зміцненню договірних відносин із сусідами шляхом

¹ Там само.

переговорів щодо угод про асоціацію (АА), зону вільної торгівлі (ДСФТА), лібералізацію візового режиму, співпрацю в галузі енергетики, підтримки економічної і соціальної політики та, нарешті, допомоги, спрямованої на зміцнення інституційного потенціалу з метою задоволення потреб АА, ДСФТА та інших подальших заходів.

Підкреслимо, що інституційне будівництво є тією сферою, котра має фундаментальне значення для реалізації вдалої зовнішньої політики ЄС. Адже без інституційного потенціалу, угоди про асоціацію, участі у зоні вільної торгівлі та інституційних реформ не можуть бути вдало реалізованими ні робота ЄС, ні країни-партнера у доведенні своєї здатності провадити належну політику.

Попри свою широку вживаність у межах зовнішньої політики ЄС, термін «інституційне будівництво» не набув будь-якого власного визначення чи розуміння в актах Єврокомісії. Він був запозичений у Організації європейського співробітництва та розвитку (ОЕСР), що визначає «інституційне будівництво» як процес, за допомогою якого люди, організації та суспільство в цілому мобілізуються, зміцнюються, створюють, адаптують і підтримують потенціал протягом часу [1].

Уважливе розмежування між деякими термінами проводить Е. Талметс. Автор відмічає, що Єврокомісія посилається на принцип «доброго врядування» (good governance), у той час як інституційне будівництво включає поширення демократії та захист цінностей ЄС. Коли ж мова йде про реформи публічного адміністрування, то Комісія переважно вживає термін «інституційне будівництво» [2].

У внутрішніх документах Єврокомісія використовує термін «інституції» у розумінні міністерств, агентств або аналогічних урядових установ із особливою відповідальністю; у тому числі сукупності інститутів, що несуть загальну адміністративну відповідальність.

Прийняття закону про державну службу, за визначенням К. Демке, є одним із найбільш важливих і найбільш обговорюваних елементів політики ЄС у сфері адміністративної реформи при підготовці країни-кандидата до членства в ЄС. Базуючись на європейських принципах управління, закон про державну службу розглядається як основний механізм для захисту неупередженості та заохочення професіоналізму державних службовців, що є необхідним, аби гарантувати правову

¹ The Challenge of Capacity Development: Working towards Good Practice. *OECD / DAC Network on Governance*. Paris, 2006. URL : https://www.oecd-ilibrary.org/economics/the-challenge-of-capacity-development_oecd_papers-v6-art2-en.

² Tulmets E. Taking Stock After Enlargement: Social Learning, Norm Transfer and Promoting Good Governance. *Contextualizing the State of the Art in European Studies*. 2011. URL : www.cens.ceu.hu/publications/tulmets/2011/23546.

визначеність, а також підзвітність державних службовців при реалізації владних повноважень.

Аналізуючи досвід проведення реформ у країнах Центральної та Східної Європи при підготовці до вступу в ЄС, І. Грицяк та Д. Дзвінчук виділяють три взаємопов'язані компоненти належного функціонування державного управління:

- дієвість та ефективність установ, що його утворюють;
- виваженість розподілу повноважень між ними;
- наявність і сталість механізмів забезпечення їхньої співпраці [1].

Таким чином, проведення політики європейської інтеграції вимагає від будь-якої держави:

- забезпечення дотримання норм і стандартів ЄС;
- виконання взятих державою зобов'язань;
- пристосування національних систем планування та управління до процедурних вимог і правил ЄС;
- створення ефективних інституційних механізмів для здійснення співробітництва з органами ЄС;
- удосконалення системи комунікації і координації, як усередині уряду, так і між національними урядовими структурами та структурами ЄС;
- внесення змін до процесів і процедур підготовки й прийняття урядових рішень;
- реструктуризації органів державної влади, розвитку їхньої адміністративної спроможності.

У науковій літературі неодноразово акцентувалася увага на таких типових недоліках державної служби у країнах-кандидатів: політична заангажованість, корупція, низький рівень оплати праці державних службовців порівняно із державним сектором, труднощі щодо залучення компетентних та вмотивованих кадрів, а також відсутність демократичних традицій у цілому [2, с. 43].

Загалом, реформування державної служби у країнах-кандидатах є тривалим процесом, покликаним забезпечити стабільність і послідовність державної служби у транзитивний період. Упровадження змін ґрунтується на принципах верховенства права, демократії та рівності, що склалися за час розбудови ЄС.

¹ Європейська інтеграція : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / кол. авт. ; за заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 464 с.

² Василенко М. Д. Організаційно-правові аспекти адаптації державного управління і державної служби України до стандартів ЄС. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 24. С. 37–44.

Як правило, процес підготовки країни-кандидата супроводжується фінансовою, науково-експертною та технічною підтримкою Європейського Союзу. Європейськими інституціями розроблено низку інструментів, покликаних сприяти країнам-кандидатам у налагодженні ефективної державної служби в перехідний період.

Зокрема, на Ессенському саміті (1994 рік) було прийнято програму сприяння державам-кандидатам у підготовці до вступу – «Стратегію підготовки до членства». У ній відображався основний зміст «східної політики» ЄС у 1990-х роках. Програма передбачала 4 основні етапи:

- 1) європейські угоди;
- 2) багатосторонній структурований діалог;
- 3) підготовка асоційованих держав Центральної та Східної Європи до інтеграції в Єдиний внутрішній ринок ЄС (за Білою книгою 1995 року);
- 4) фінансова допомога державам Центральної та Східної Європи [1, с. 11].

Основи співробітництва та шляхи інтеграції держав Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу були визначені документами: «Європейська Комісія. До тіснішого союзу із країнами Центральної та Східної Європи», «Порядок денний 2000», «Партнерство заради вступу».

У «Порядку денному 2000» запроваджено посилену стратегію попереднього вступу держав-кандидатів з Центральної та Східної Європи.

Документ «Партнерство заради вступу» визначає мету партнерства: об'єднання всіх форм підтримки ЄС для держав-кандидатів на вступ, окреслення основних короткотермінових та середньотермінових пріоритетів у створенні законодавчої бази ЄС [2, с. 9].

Охарактеризуємо коротко напрями та структуру Європейської зовнішньої політики. ЄС диференціює зовнішню політику залежно від перспектив прийняття країни до складу ЄС. Стосовно країн, котрі поки що не є членами ЄС, Європейським Союзом розроблено два напрями політики:

- 1) політика розширення, що базується на Інструменті для підготовки до вступу (далі – ІРА);
- 2) Європейська політика добросусідства (далі – ENP).

Інструмент підготовки до вступу в ЄС (ІРА) було запроваджено з

¹ Герасимчук Т. Ф. Країни Центральної Європи в політиці Європейського Союзу (1989–2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 ; НАН України ; Ін-т історії України. Київ, 2005. 17 с.

² Кіцила Л. Ю. Зовнішньополітичні аспекти реалізації курсу Чеської Республіки на інтеграцію до Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2004. 13 с.

січня 2007 року. Він замінив низку програм Європейського Союзу та фінансових інструментів для країн-кандидатів і потенційних країн-кандидатів, зокрема, PHARE, PHARE CBC, ISPA, SAPARD, CARDS і фінансовий інструмент для Туреччини [1]. ІРА є засобом, за допомогою якого ЄС надає фінансову та технічну підтримку реформам у «країнах розширення». Фонди ІРА нарощують потенціал країн протягом усього процесу приєднання шляхом прогресивних, позитивних подій у регіоні.

Інструмент підготовки до вступу в ЄС складається з 5 компонентів у таких сферах:

- реформування державного управління;
- верховенство закону;
- стійкість економіки;
- людські ресурси;
- сільське господарство і розвиток сільських районів [2].

Перший програмний документ ІРА діяв протягом 2007–2013 років. Із березня 2014 року набуло чинності Положення про Інструмент підготовки до вступу в ЄС на період 2014–2020 років (ІРА II). Воно доповнюється Положенням про загальне застосування (CIR), що є набором спрощених і узгоджених правил та процедур реалізації для всіх зовнішніх інструментів. Правове регулювання та фінансова допомога за Положенням про Інструмент підготовки до вступу в ЄС на період 2014–2020 років (ІРА II) належить до компетенції відділу політики добросусідства та переговорів із розширення Єврокомісії, за винятком прикордонного співробітництва між державами-членами та країнами ІРА.

Найбільш важливим нововведенням Положення про Інструмент підготовки до вступу в ЄС на період 2014–2020 років є його стратегічний напрям. Для кожної країни розробляються Документи про національну стратегію, що є актом із планування на 7-річний період. Це забезпечує більшу владу бенефіціарів над власними реформами і розробкою порядку денного у процесі євроінтеграції.

ІРА II виокремлює різні сектори реформ у сферах, що є тісно пов'язаними зі стратегією розширення, таких як демократія і управління, верховенство закону або економічне зростання і конкурентоспроможність. Такий секторний підхід сприяє структурованому проведенню реформ, що допоможе перетворити згадані

¹ Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA). European Commission. URL : <https://www.europeansources.info/record/instrument-for-pre-accession-assistance-ipa/#:~:text=The%20Instrument%20for%20Pre-accession,positive%20developments%20in%20the%20region.>

² Там само.

сектори і привести їх у відповідність до стандартів ЄС. Це дозволяє рухатися в напрямі більш цілеспрямованої допомоги, забезпечення ефективності, стійкості та орієнтації на результат [1].

Необхідно окремо виділити Європейський інструмент сусідства і партнерства (ENPI), котрий підтримує ENP. Функціонуючи з 1 січня 2007 року, він являє собою стратегічну спадкоємність зі збільшеними цілями колишніх програм співробітництва TACIS (для країн Східної Європи) і MEDA (для середземноморських країн) [2]. На відміну від Інструменту ІРА, він не передбачає вступу країн до ЄС, а розглядає їх як партнерів. Тому перелік країн, котрі ним охоплюються, значно ширший: Азербайджан, Алжир, Білорусь, Вірменія, Грузія, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Марокко, Молдова, Палестина, Сирія і Туніс, Україна.

Починаючи з 2014 року, Європейський інструмент сусідства (ENI) замінив Європейський інструмент сусідства та партнерства (ENPI). ENI буде працювати до 2020 року, створюючи основу та фінансуючи відносини між Європейським союзом і країнами-партнерами в межах оновленої ENP. Крім двосторонніх і багатосторонніх програм, підтримка надаватиметься через транскордонне співробітництво, частиною якого є нова Програма ENICBC «Басейн Середземномор'я» [3].

У межах власної Європейської політики сусідства ЄС працює зі своїми південними і східними сусідами, щоб встановити якомога більш тісну політичну асоціацію та максимально можливу ступінь економічної інтеграції. Ця мета ґрунтується на спільних інтересах і цінностях: демократії, верховенстві права, повазі прав людини та соціальної згуртованості. ENP є ключовою частиною зовнішньої політики Європейського Союзу.

Країни-партнери погоджують із ЄС план дій із ENP або асоційований порядок денний, що демонструє їхню прихильність до демократії, прав людини, верховенства закону, «належного врядування», принципів ринкової економіки та сталого розвитку. ЄС підтримує досягнення цих цілей шляхом:

- фінансової підтримки;
- економічної інтеграції і доступу на ринки ЄС;
- спрощеного перетину кордонів у межах країн-членів ЄС;

¹ Там само.

² European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI). European Commission. URL : https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-01/enpi_cbc_sp_ip_2007-2013_final_en.pdf.

³ The European Neighbourhood Instrument. Cross-border cooperation in the Mediterranean. 2014. URL : <http://www.enpicbmed.eu/enicbmed-2014-2020>.

– технічної та політичної підтримки.

ENP є двосторонньою політикою між ЄС і кожною країною-партнером. При цьому вона доповнена ініціативами регіонального та багатостороннього співробітництва, такими як:

- Східне партнерство;
- Союз для середземноморського партнерства;
- Чорноморська синергія [1].

Важливим інструментом у роботі з країнами-кандидатами стала спільна ініціатива Європейського Союзу та Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) «Програма підтримки вдосконалення врядування та менеджменту» (SIGMA). Ініціатива підтримала реформування системи державного управління в 13 країнах із перехідною економікою і переважно фінансувалася за рахунок програми PHARE Європейського Союзу.

Програма SIGMA має такі цілі:

- надання допомоги країнам-бенефіціарам у пошуку належного врядування для підвищення ефективності управління та сприяння залученню співробітників державного сектора до демократичних цінностей, етики та поваги верховенства закону;
- сприяння зміцненню внутрішніх можливостей центрального урядового рівня вирішувати проблеми інтернаціоналізації та інтеграційних планів Європейського Союзу;
- підтримка ініціативи Європейського союзу та інших донорів для надання допомоги країнам-бенефіціарам у реформі державного управління та сприяння координації діяльності донорів.

Варто підкреслити значні практичні результати цієї програми. У межах інструменту SIGMA було проведено понад 40 ґрунтовних досліджень на підтримку інституційного розвитку у країнах-кандидатах. На їх основі було розроблено рекомендації з окремих питань реформування системи публічного управління.

Вважаємо важливим актом, прийнятим у межах SIGMA, «Європейські принципи державного управління». У ньому визначено стандарти, котрим країни-кандидати мають відповідати з метою узгодження їхньої публічної адміністрації з інтересами держав-членів ЄС. Принципи визначають, яким має бути «належне врядування» (good governance) на практиці. Вони також окреслюють структуру моніторингу,

¹ European Neighbourhood Policy (ENP). European Union External Action. URL : [https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20\(ENP,their%20mutual%20benefit%20and%20interest.](https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20(ENP,their%20mutual%20benefit%20and%20interest.)

що дозволить проводити регулярний аналіз прогресу, досягнутого державою у застосуванні принципів. Згідно з цим актом, держави-кандидати мають забезпечити у межах публічної адміністрації реалізацію чотирьох груп принципів:

1) надійність та передбачуваність (правова визначеність): верховенство права, законодавчо визначена компетенція, свобода дій, пропорційність, процесуальна справедливість, своєчасність дій, професіоналізм;

2) відкритість та прозорість: обґрунтованість дій та рішень;

3) підзвітність;

4) ефективність та результативність [1].

У 2014 р. за ініціативою SIGMA наведений перелік було розширено та диференційовано. Зокрема, розроблено деякі акти щодо принципів публічної адміністрації для окремих груп країн, а саме:

1) «країн зони розширення ЄС» (на яких поширюється дія програми ІРА);

2) країн, на яких поширюється ENP.

Кожнен акт детально визначає критерії, котрим має відповідати реалізація принципів публічної адміністрації на практиці з урахуванням статусу країни у відносинах із ЄС.

Згадані принципи виділено в межах шести сфер, визначених Єврокомісією у 2014 році. Отже, для країн-кандидатів на вступ до ЄС визначено такі принципи, яким має відповідати система державного управління країни:

1. Стратегічні межі для реформи державного управління:

- урядом розроблено та прийнято ефективну програму реформ державного управління з ключових питань;

- реформа державного управління реалізується цілеспрямовано; кінцеві цілі реформи встановлюються та регулярно відслідковуються;

- забезпечується фінансова стійкість реформи;

- реформа державного управління має надійні та дієві структури з координації дій як на політичному, так і адміністративному рівнях, щоб управляти і керувати проектом реформи і процесом реалізації;

- одна з провідних установ несе відповідальність і має здатність керувати процесом реформ; установи, що беруть участь у реформі, мають

¹ Regulation № 31 (Eec), 11 (Eaec) Of The European Parliament And Of The Council, laying down the Staff Regulations of Officials and the Conditions of Employment of Other Servants of the European Economic Community and the European Atomic Energy Community. European Parliament, European Council. URL : Mode to access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1433861011292&uri=CELEX:01962R0031-20140701>.

чітку підзвітність та можливості для реалізації реформи;

2. Розробка політики та її координація:

- центральна установа забезпечує усі функціональні критерії, необхідні для організованої, послідовної та грамотної системи прийняття політичних рішень;

- встановлюються та застосовуються чіткі горизонтальні процедури, що регулюють процес національної європейської інтеграції у межах координації з боку відповідального органу;

- існує погоджена система середньострокового планування для всіх процесів, що стосуються європейської інтеграції;

- регулярний моніторинг діяльності уряду забезпечує громадський контроль і гарантує, що уряд зможе досягти своїх цілей;

- урядові рішення готуються на прозорій основі і на основі професійних висновків; забезпечується правова відповідність рішень;

- парламент здійснює нагляд за прийняття політики урядом;

- організаційна структура і відповідні процедури забезпечують розподіл персоналу в міністерствах;

- процедури європейської інтеграції та інституційна структура є невід'ємною частиною процесу розробки політики та забезпечення систематичного і своєчасного впровадження «acquis»;

- процеси розробки політики та законопроектів здійснюються на основі фактичних даних, та оцінка впливу регулярно використовується міністерствами;

- політика та законодавство розроблені так, щоб якнайширше залучити громадськість та скоординувати дії в межах урядових установ;

- законодавство має внутрішньо узгоджені структуру, стиль та мову;

- вимоги щодо підготовки правових актів застосовуються послідовно всіма міністерствами;

- законодавство публічно оприлюднюється;

3. Публічні послуги та управління кадрами:

- сфера публічних послуг є адекватною та чітко визначеною;

- визначені політика та правові основи професійної державної служби;

- інституційна структура дозволяє здійснювати послідовне та ефективне управління людськими ресурсами за допомогою державної служби;

- прийняття кандидатів на державну службу здійснюється на основі їхніх досягнень та рівного ставлення;

- визначені чіткі критерії для пониження на посаді та припинення діяльності державного службовця;

- здійснюється запобігання прямому чи непрямому політичному впливу на керівних посадах у структурі державного управління;
- наявна справедлива та прозора система оплати праці державних службовців;
- забезпечено професійний розвиток державних службовців;
- регулярне навчання, справедлива оцінка продуктивності, а також мобільність і просування по службі відбуваються на основі об'єктивних і прозорих критеріїв та достоїнств;
- здійснюються заходи зі сприяння цілісності, запобігання корупції та забезпечення дисципліни в державній службі;

4. Підзвітність:

- раціональна організація центрального уряду, що реалізує належну політику та правові норми, забезпечує внутрішню політичну, судову, соціальну та незалежну підзвітність;
- у законодавство введено право на доступ до публічної інформації, відбувається його послідовна реалізація на практиці;
- функціонують механізми захисту прав людини на належне врядування та громадські інтереси;
- гарантування справедливого розгляду адміністративних спорів забезпечується наявністю внутрішніх процедур оскарження та перегляду судових рішень;
- державні органи несуть відповідальність за неправомірні дії та гарантують відшкодування та/або адекватну компенсацію;

5. Надання послуг:

- при здійсненні державного управління політику орієнтовано на інтереси громадян;
- ефективне управління є одним із ключових завдань політики, що лежить в основі надання публічних послуг, передбачено законодавством та практично реалізується;
- забезпечується доступність публічних послуг;

6. Управління державними фінансами:

- уряд публікує середньострокову бюджетну основу, що заснована на достовірних прогнозах і охоплює мінімальний часовий термін у три роки (всі бюджетні організації діють на цій основі);
- бюджет має відповідати законодавству, асигнування видатків має здійснюватися відповідно до середньострокового плану і реально виконуватися;
- Міністерство фінансів або уповноважений центральний орган казначейства централізовано управляє розподілом коштів із казни

єдиного рахунку і забезпечує грошову ліквідність;

- наявна чітка стратегія управління боргом, що реалізується з урахуванням загального цільового показника боргу країни і утриманням під контролем витрат на обслуговування боргу;

- забезпечено прозорість бюджету та його розгляду;

- оперативні межі фінансового управління і контролю визначають обов'язки і повноваження;

- будь-яка громадська організація здійснює фінансове управління і контроль відповідно до загальних документів політики фінансового управління і контролю;

- операційна структура внутрішнього аудиту відображає міжнародні стандарти і їх застосування в бюджетних організаціях відповідно до законодавства, що регулює управління державними фінансами та державне управління в цілому;

- громадські організації здійснюють внутрішній аудит відповідно до загальних внутрішніх документів політики аудиту, а в разі необхідності для організації;

- правила державних закупівель (у тому числі державно-приватного партнерства і концесії) збігаються з «acquis», включають додаткові сфери, не охоплені «acquis», узгоджені з відповідними нормативними актами в інших галузях та дотримуються належним чином;

- існує потенціал для розробки, впровадження та ефективного і дієвого моніторингу закупівельної політики за рахунок центральних інституцій та адміністративних потужностей;

- система засобів правового захисту діє відповідно до стандартів незалежності, чесності і прозорості, встановлених «acquis», та забезпечує швидкий і компетентний розгляд скарг і санкцій;

- операції державних закупівель відповідають основним принципам рівності, недискримінації, пропорційності та прозорості, забезпечуючи при цьому максимально ефективне використання державних коштів і максимально ефективне використання сучасних методів закупівель;

- договірні органи і юридичні особи мають відповідні можливості та практичні рекомендації та інструменти для забезпечення професійного управління повним циклом закупівель;

- незалежність, повноваження і організація вищого контрольного органу встановлюються і охороняються відповідно до конституційних та законодавчих основ;

- вищий контрольний орган застосовує стандарти для нейтрального та об'єктивного забезпечення високої якості аудиторських перевірок, що

позитивно позначається на функціонуванні публічного сектора [1].

Той ступінь, у якому та чи інша країна-кандидат або потенційний кандидат застосовують визначені принципи на практиці, є показником здатності її національного публічного управління ефективно імплементувати «*acquis communautaire*» відповідно до критеріїв, установлених Європейською Радою в Копенгагені (1993) і Мадриді (1995).

Слід звернути увагу, що перелік принципів для країн-партнерів у межах політики сусідства, викладених у акті «Принципи публічної адміністрації: Рамки для ENP країн», є значно вужчим, хоча і охоплює ті самі шість сфер. Цей акт створено як допомога для осіб, які займаються розробкою політики у сфері адміністративних реформ та її реалізацією.

Таким чином, Принципи публічної адміністрації, розроблені в межах проекту SIGMA, є доволі численними та детально диференційованими за окремими сферами. При цьому зміст наведених положень має здебільшого загальний характер (можна знайти лише декілька більш точних та конкретних формулювань щодо конкретних заходів із реформування).

Очевидно, розробники цього акта прагнули сформулювати базові вимоги у такий спосіб, щоб спільні для країн-кандидатів принципи державного управління могли бути поступово введені країнами-кандидатами з урахуванням особливостей їхньої системи державного управління. У зв'язку з чим, на нашу думку, термін «принципи» покликаний відображати загальну природу закріплених положень. Хоча викладені принципи є більшою мірою вузькими та спеціалізованими, ніж традиційне розуміння поняття «принципи» (наприклад, принципи верховенства права, відповідальності держави перед особою, пріоритет прав і свобод людини та громадянина, публічність тощо).

Слід також звернути увагу на рекомендаційний характер Принципів публічної адміністрації. Вони не відображають офіційну позицію ЄС, хоча і мають високий авторитет серед країн. Конкретний перелік вимог щодо стану та необхідних кроків реформування системи державного управління визначається між ЄС та країною-кандидатом у процесі переговорів.

Вважаємо, що узагальнення принципів «належного врядування», спільних для країн ЄС, має фундаментальне значення як для розвитку єдиних засад державного управління в межах країн ЄС, так і для країн,

¹ The Principles of Public Administration. SIGMA. 2014. URL : <http://www.sigmaweb.org/publications/Principles-Public-Administration-Overview-Nov2014.pdf>.

що обрали курс на зближення чи вступу до ЄС. Для країн-кандидатів прийняті Принципи окреслюють певні межі, у яких має здійснюватися реформування системи державного управління. А тому наявність акта з чітко визначеними пріоритетними сферами та напрямками вдосконалення національних публічних адміністрацій є вже позитивним моментом.

Важливим інструментом, створеним у 1997 році, є Twinning, що сприяв надсиланню національних експертів до партнерських організацій у країнах-кандидатах, аби допомогти з галузевими реформами цих країн протягом максимум двох років. Проєкт Twinning не тільки допоміг кандидатам імплементувати законодавство ЄС і провести нові законодавчі реформи на момент вступу, але й сприяв у створенні структур, необхідних для міждержавного співробітництва, центрального і регіонального фінансування, розширення прав і можливостей урядових установ, а також консультаційних механізмів. Інструмент Twinning був потім адаптований до подальших переговорів щодо вступу. У 2001 році «Посібник Twinning» був розроблений для програми CARDS, за якою надавалася допомога країнам Західних Балкан. Протягом 2003–2004 років Twinning було нарешті введено як частину Інструменту Європейської політики сусідства (ENPI) [1].

Проєкт Twinning реалізується з метою впевнитися в імплементації «acquis communautaire» в законодавство країни-бенефіціара, а також у правильній його реалізації. Twinning діє в межах своєрідного інституційного трикутника: Європейської Комісії (штаб-квартири і делегацій), адміністрацій держав-членів і відповідних адміністрацій країн-бенефіціарів. Проєкти Twinning спрямовані на досягнення оперативних результатів за узгодженими попередньо критеріями. Такий характер взаємодії свідчить, що такий інструмент не є класичною технічною допомогою і передбачає співпрацю між державними службовцями та досягнення результатів спільними зусиллями партнерів. Таким чином, Twinning захищає концепцію партнерства, власності та відкритості.

З моменту свого створення інструмент Twinning значно еволюціонував. Зберігається основна ідея: направити експерта – Радника-резидента Twinning (RTA), який здійснюватиме консультування на місці та зможе отримати необхідну додаткову експертизу в країнах-членах ЄС. Двостороння взаємодія відбувається шляхом проведення конференцій, круглих столів, обговорень. Процедури дозволяють також здійснювати

¹ Пухтецька А. А. Європейські принципи належної адміністрації як орієнтир кодифікації адміністративних процедур. URL : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/21295/%CF>.

навчальні поїздки, стажування осіб із сусідніх країн-партнерів до держав-членів, що насправді відбувається частіше, ніж візити Радників із країн-бенефіціарів. Таким чином, Twinning є способом для представників сусідніх країн краще ознайомитися з ЄС та законодавством і адміністративною системою держав-членів. Окрім експертної оцінки, державний орган може отримати допомогу в розробленні та перегляді законодавства, внутрішніх процедур, інструкцій, регламентів тощо. У межах цього інструменту іноземні експерти також здійснюють навчання працівників шляхом проведення семінарів, тренінгів, що сприяє підвищенню кваліфікації державних службовців [1].

Таким чином, проекти Twinning є важливим інструментом для надання експертних висновків та рекомендацій у сфері державного управління, підвищення кваліфікації державних службовців із окремих питань, надання експертної допомоги в наблизенні законодавства до «acquis communautaire». Це, у свою чергу, сприяє подальшій соціалізації сусідніх партнерів в установах ЄС.

Особливістю участі в проектах Twinning є конкурсний відбір шляхом проведення спеціальної тендерної процедури.

Суттєвим недоліком інструменту Twinning довгий час був обтяжливий бюрократизм, викликаний необхідністю активної участі в його процедурах адміністрацій із обох сторін. Тож такий інструмент розглядався як не дуже гнучкий, оскільки кожен етап і термін мають бути встановлені заздалегідь. А це, у свою чергу, робило підготовчий етап значно трудомістким та тривалим.

З 1 липня 2017 року діє оновлена редакція «Керівництва з використання інструменту Twinning» (Common Twinning Manual). При його розробці Європейською Комісією було спрощено деякі фінансові та технічні процедури, змінено підходи до розроблення детального технічного завдання (Twinning Fiche), відбору країн-членів ЄС. Суттєві практичні наслідки має скорочення термінів підготовки документації та зміна процедури підготовки Twinning-контрактів. Також Комісією наголошено на необхідності донесення до країн-кандидатів та країн із перспективою членства в ЄС інформації про можливості використання цього інструменту [2].

Після розширення на Схід експертам із новоприйнятих країн-членів

¹ Механізм використання інструменту Twinning в Україні. *Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу*. 2020. URL : <https://center.gov.ua/component/k2/item/3577-механізм-використання-інструменту-twinning-в-україні>.

² Там само.

було запропоновано взяти участь в проєктах Twinning, щоб передати власний досвід прийняття і реалізації «acquis». Опитування, проведене серед різних учасників Twinning, свідчать, що цей досвід, дійсно, дуже цінується серед країн-кандидатів. Twinning-проєкти розглядаються як спосіб впливу інституційних реформ у довгостроковій перспективі шляхом підготовки важливих законів і створення нових інститутів. Вони повинні сприяти реформуванню за європейськими стандартами і врахуванню законодавства ЄС «acquis». Це полегшує комунікацію між ЄС і адміністрацією партнера та побічно – підприємницькою діяльністю.

Також із-поміж інструментів європейської зовнішньої політики слід виокремити ТАІЕХ (The Technical Assistance Information Exchange Office), створений із метою забезпечення країн-кандидатів технічною допомогою з питань зближення законодавства у сферах, визначених Білою книгою [10].

За проєктами ТАІЕХ організуються короткострокові місії в межах від одного до п'яти днів, що можуть бути продовжені на строк до чотирьох-п'яти тижнів. Згодом інструмент був вдосконалений, і список експертів та сфери діяльності були розширені.

Розширення ЄС та налагоджування каналів технічної допомоги з новими країнами-партнерами підтримується Національною контактною точкою ТАІЕХ (NCP) в межах Адміністративного офісу програми (РАО), який діє також як NCP для Twinning у кожній країні-партнері. ТАІЕХ забезпечує допомогу з боку державних експертів країн-членів ЄС партнерам і зацікавленим сторонам у країнах-бенефіціарах шляхом здійснення експертних місій, проведення практикумів або семінарів (у країні-бенефіціарі), а також у ході ознайомлювальних поїздок до країн-членів ЄС.

Загалом протягом року ТАІЕХ організовує майже 1600 заходів, що охоплюють широке коло питань, пов'язаних із acquis. Установи-бенефіціари за проєктами ТАІЕХ, як правило, беруть участь в імплементації, здійсненні та забезпеченні дотримання законодавства ЄС. Таким чином, вони охоплюють державні адміністрації та органи, національні парламенти, судові органи, координаційні підрозділи з перекладу, а також асоціації приватного сектора з місією державної служби та соціальних партнерів. Експерти, мобілізовані для семінарів, ознайомчих поїздок і місій майже виключно є посадовими особами державного сектора країн-членів.

Мета ТАІЕХ, крім зміцнення державних інститутів і наближення до законодавства ЄС, також охоплює досягнення пріоритетів, зазначених у планах дій з ENP і Національних індикативних програмах.

Наразі можна виокремити такі сфери, у яких проводилися місії ТАІЕХ: фінанси і соціальні питання, сільське господарство та навколишнє середовище, справедливість, свобода та особиста недоторканність, конкуренція і митниці, торгівля і промисловість, енергетика, транспорт і телекомунікації.

Отже, можна виокремити такі порівняльні ознаки інструментів SIGMA, Twinning та ТАІЕХ. Вони були впроваджені в європейську практику поступово: першим став інструмент Twinning, через два роки був започаткований інструмент ТАІЕХ, а ще через 2 роки – SIGMA. Найбільш тривалим слід визнати Twinning, що зазвичай триває 1-2 роки; ТАІЕХ та SIGMA можуть тривати від одного дня до кількох місяців. Інструмент Twinning має значну тривалість також і в межах підготовчого періоду (1-2 роки). У зв'язку з чим одним із недоліків інструменту Twinning визнають гнучкість. Високою гнучкістю відзначається інструмент SIGMA. Усі три інструменти відрізняються за суб'єктним складом:

- Twinning – Радник-резидент, який представляє 1-3 країни-члени ЄС, експерти з країн-членів ЄС;
- ТАІЕХ – Індивідуальні експерти з країн-членів ЄС;
- SIGMA – Індивідуальні експерти з ОЕСР, країн-членів ЄС або інших відповідних країн.

Представлені вище три інструменти – Twinning, ТАІЕХ і SIGMA – значною мірою сприяють реалізації ENP в галузі управління та організаційного будівництва. Пріоритети допомоги ЄС, разом із зацікавленими країнами та іншими відповідними сторонами, визначаються в Актах державної стратегії (CSPs), що охоплюють період у сім років, Національних орієнтовних програмах (NIPs), що охоплюють трирічний період, а також докладних щорічних документах. Пріоритети, визначені в планах дій (AP) є також корисними для розробки програм допомоги.

Сфери застосування представлених інструментів можуть перетинатися, оскільки всі вони працюють у напрямі імплементації *acquis* та інституційного реформування систем державного управління. Головна ж відмінність між ними полягає у часових межах їхньої дії: Twinning розглядається як засіб для надання консультацій у довгостроковій перспективі, ТАІЕХ і SIGMA організовують більш короткострокові місії. Усі проекти проводяться на основі заявок країн. Таким чином, зацікавлені держави мають заздалегідь самостійно визначати свої власні потреби, на основі яких і проводяться відповідні проекти.

Ще одним засобом інституційної розбудови ЄС, котрим активно

користується Україна, є програма Всеохоплюючої інституційної розбудови (СІВ). Її метою є надання підтримки проведення інституційної реформи окремих державних установ для створення належних умов реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [1]. У 2010 році між Україною та ЄС було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Європейською Комісією щодо Рамкового документа програми Всеохоплюючої інституційної розбудови [2]. Було виділено чотири основні напрями, за якими здійснюється реалізація програми СІВ в Україні:

- реформа міграційної сфери (відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2011 року);
- реформа у сфері санітарних та фітосанітарних заходів (відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2012 року);
- реалізація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС;
- реформа у сфері моніторингу та контролю державної допомоги суб'єктам господарювання (відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2013 року).

4.3. Еволюція відносин України з ЄС

Відносини України з ЄС були закладені Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їхніми державами-членами, що була підписана у червні 1994 року і набула чинності у березні 1998 року (далі – УПС) [173]. Згадана Угода започаткувала партнерство між Україною та ЄС, що було спрямоване на:

- забезпечення політичного діалогу;
- сприяння розвитку торгівлі, інвестицій та гармонійних економічних відносин;
- створення основ взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного та культурного співробітництва;
- підтримку зусиль України зі зміцнення демократії та розвитку її

¹ Comprehensive Institution Building (CIB). *Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу*. 2013. URL : <https://www.center.gov.ua/en/press-center/item/2072-cib>.

² Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Європейською Комісією щодо Рамкового документа програми Всеохоплюючої інституційної розбудови : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 р. № 1653-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1653-2010-%D1%80>.

економіки і завершення переходу до ринкової економіки [1].

Новий етап відносин України з ЄС розпочався з підписання у червні 2014 року Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Ця Угода підлягала тимчасовому застосуванню з січня 2016 року. Наразі вона є повністю ратифікованою всіма державами-членами ЄС, а тому набрала чинності. Названа Угода розширила та поглибила цілі взаємозв'язків між Україною та ЄС. Нею, зокрема, закріплено:

- поглиблення зв'язку України з політикою ЄС, її участь у програмах та агентствах;
- встановлення меж для посилення політичного діалогу;
- сприяння, зберігання, зміцнення миру та стабільності у регіональному та міжнародному вимірах;
- посилення економічних, торговельних відносин, що вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС;
- підтримка зусиль України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, поступової адаптації її законодавства до «acquis» ЄС;
- посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод; запровадження умов для тіснішого співробітництва в інших сферах, що становлять взаємний інтерес [2].

Угода про асоціацію з Європейським Союзом передбачає проведення масштабних інституціональних та структурних реформ із дотриманням встановлених вимог та графіків. Ефективне та своєчасне виконання взятих на себе зобов'язань потребує відповідної дії органів державної влади, що передбачає, насамперед, наявність інституту компетентних державних службовців.

Аналізуючи Угоду, слід відмітити відсутність єдиного термінологічного апарату в текстах Угоди про партнерство та співробітництво та Угоди про асоціацію. У зазначених угодах вживаються такі терміни: «зближення» (статті 51, 76 УПС; Преамбула, статті 1, 59, 84, 337, 358, 375, 405, 417, 428, 474 Угоди про асоціацію), «приблизна адекватність законів» (стаття 51 УПС), «наближення» (стаття 60 УПС), «адаптація» (статті 63, 77 УПС; Преамбула; ч. 2 статті 1; ч. 1

¹ Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994. [Електронний ресурс]// База даних «Законодавство України»/ВР України.– URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012

² Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

статті 53; статті 114, 153 Угоди про асоціацію), «гармонізація» (ч. 3 ст. 347; статті 355–358, 368, 405 Угоди про асоціацію) «встановлення еквівалентних норм» (стаття 68 УПС).

У науковій літературі також можна зустріти вживання низки термінів: «адаптація», «гармонізація», «апроксимація», «наближення», «імплементация», «уніфікація» тощо. Як слушно відзначає Н. Малишева, наявність таких відмінностей у категоріальному апараті пов'язана з відсутністю належної уваги у сучасній правотворчій практиці до теорії гармонізації законодавства [¹, с. 88].

Розглянемо основні наукові підходи щодо визначення та співвідношення наведених понять. Так, К. Трихліб розглядає наближення як попередній етап повної гармонізації (зближення). При цьому вчений розглядає гармонізацію законодавства України та ЄС як узгодження національно-правових норм із європейськими нормами, принципами, стандартами [², с. 13].

Поширеним підходом у літературі є розуміння адаптації як одного зі способів гармонізації правових систем. Зокрема, К. Трихліб до таких способів відносить адаптацію, імплементацию, рецепцію, уніфікацію. У свою чергу, Н. Пархоменко виділяє адаптацію, стандартизацію, імплементацию, уніфікацію. І. Яковюк визначає імплементацию як більш широке поняття, що означає спеціальну законодавчу процедуру перетворення норм міжнародного права на норми внутрішнього права. Способами імплементации є трансформація, рецепція та відсилання.

Іншу модель пропонує О. Лаба, яка розглядає гармонізацію національного права з правом ЄС як етап у процесі поступової уніфікації правових норм європейських інтеграційних організацій та держав-нечленів, що співпрацюють із ними [³, с. 14–16]. Таким чином, на відміну від продемонстрованих підходів, уніфікація розглядається як загальний процес, а гармонізація виступає його частиною і, відповідно, є вужчим за змістом поняттям. В іншому аспекті автор визначає і способи зближення національних правових систем з правом ЄС:

1) прийняття національних правових актів, що тією чи іншою мірою враховували б положення права ЄС;

¹ Малишева Н. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом. Київ, 1998.

² Трихліб К. О. Гармонізація законодавства України і законодавства ЄС: наближення загальноправової термінології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 20 с.

³ Лаба О. В. Право Європейського Союзу та право України: теоретико-правові проблеми співвідношення та гармонізації (1991–2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2005. 21 с.

2) приєднання держави, що не є членом ЄС, до міжнародних угод, котрі зобов'язують Європейське Співтовариство та держави-члени цього об'єднання;

3) інкорпорація в національне право правових актів ЄС із гармонізації (директив);

4) взаємне визнання сторонами діючих стандартів;

5) паралельне ухвалення асоційованими країнами нормативних актів, що є ідентичними або схожими за своїм змістом із актами Євросоюзу.

Способи зближення слід розмежовувати зі способами гармонізації. До останніх належать приєднання до міжнародно-правових актів та ухвалення національних правових актів, що відповідають нормам права ЄС.

Такий підхід визначення способів зближення є досить конкретним та всеохоплюючим. Однак при цьому складно визначити зміст та місце адаптації законодавства. Проте термін «адаптація» є широковживаним в українському законодавстві, а тому видається просто неможливим ігнорувати його та замінити терміном «гармонізація».

Наразі можна виокремити такі визначення адаптації законодавства:

1) процес приведення нормативно-правових актів України у відповідність до «acquis» ЄС;

2) ґрунтований на міжнародній угоді планомірний процес (комплекс односторонніх заходів) узгодження (зближення, наближення, пристосування, перетворення, приведення у відповідність) нормативно-правових актів держави-реципієнта з європейськими стандартами (ідеалами) правового регулювання окремих видів суспільних відносин (правової регламентації пріоритетних сфер);

3) процес пристосування до умов, що змінюються;

4) процес приведення національного законодавства до норм і стандартів міжнародного права шляхом удосконалення національного законодавства (внесення змін і доповнень, прийняття нових нормативно-правових актів), укладання або приєднання до міжнародних договорів;

5) характеризує процес поступового зближення, приведення у відповідність законодавства України до норм права ЄС.

У першу чергу слід звернути увагу, що у Договорі про функціонування ЄС вжито два поняття: апроксимація (ч. 3 статті 67; ч. 1 статті 81; глава 3 розділу VII) та гармонізація (ч. 5 статті 2; ч. 2 статті 19; ч. 4 статті 79). При цьому в самому акті відсутні визначення цих понять. К. Трихліб вважає, що апроксимація (наближення) позначає процес досягнення певного рівня відповідності національного законодавства

правовій системі ЄС. Гармонізація ж є головним засобом правової інтеграції та зближення правових систем країн-членів ЄС.

Зокрема, І. Яковюк вказує, що гармонізація позначає процес приведення законодавства у відповідність до норм права ЄС та є статутним обов'язком виключно держав-членів [1, с. 125]. При цьому в тексті УПС термін «гармонізація» не використовується, також відсутній термін «адаптація». Натомість у статті 51 УПС вживаються терміни «зближення законодавства» та «приведення законодавства у відповідність до законодавства ЄС». Проте вже в Угоді про асоціацію активно вживається термін «адаптація законодавства» (Преамбула; ч. 2 статті 1; ч. 1 статті 53; статті 114, 153 тощо). Зокрема, у статті 114 підтверджено важливість адаптації чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що обопільно визнається обома Сторонами Угоди. Україна, зі свого боку, має забезпечити поступове досягнення сумісності існуючих законів та майбутнього законодавства з «acquis» ЄС. Процес адаптації, визначений Угодою про асоціацію, розпочинається з дати її підписання та поступово має поширитися на всі елементи «acquis» ЄС, визначені у Додатку XVII до Угоди.

Положення Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що затверджена Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року, визначають адаптацію законодавства як процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з «acquis communautaire».

Також у тексті Угоди про асоціацію вживається термін «гармонізація» (ч. 3 статті 347; статті 355–358, 368, 405). З аналізу тексту Угоди можна зробити висновок, що термін «гармонізація» вживається на позначення загальних процесів та тенденцій поступового наближення правової системи України до правової системи ЄС. «Адаптація» ж вживається у випадках, коли Сторони мають на меті здійснити конкретні заходи з наближення правової системи України до правової системи ЄС.

І. Яковлюк на основі аналізу українського та англійського текстів УПС доходить висновку, що термін «апроксимація» запозичений із англомовної редакції УПС, а тому визначає його як синонімічний поняттю «адаптація». Вчений пропонує розуміти гармонізацію як приведення законодавства у відповідність до норм права ЄС, що є статутним обов'язком держав-членів, а адаптацію – як тотожний за своїм

¹ Яковюк І. Адаптація і гармонізація законодавства в умовах інтеграції: проблема співвідношення. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 29–42.

змістом процес, проте який відбувається за межами ЄС та стосується третіх держав у зв'язку з реалізацією ними зовнішньополітичного курсу на європейську інтеграцію.

Однак таке розмежування зазначених понять має ґрунтуватися в першу чергу на актах ЄС та тих держав, що наближають свої правові системи до норм ЄС. В Установчих договорах ЄС відсутнє наведене розуміння адаптації. А тому можна вважати таке узагальнення вченого надто широким. Воно не враховує позицій та внутрішнього нормативного закріплення процесу наближення правових систем іншими країнами. Що у даному випадку слід визнати суттєвим для наповнення поняття адаптації відповідним змістом.

Таким чином, слід визнати, що у вітчизняній літературі для позначення процесу приведення національного законодавства країни у відповідність до норм ЄС найбільш вживаними є поняття «адаптація» та «гармонізація». При цьому у нормативно-правових актах України найбільш вживаним є поняття адаптації.

Для уникнення нагромадження великої кількості термінів та підходів щодо їх співвідношення вважаємо за необхідне, в першу чергу, спиратися на терміни «гармонізація» та «адаптація», що визначені Угодою про асоціацію та низкою внутрішніх нормативно-правових актів України. Пропонуємо розуміти гармонізацію як більш широке поняття на позначення поступового процесу наближення правової системи України до норм та стандартів ЄС. Для визначення адаптації вважаємо за доцільне взяти за основу підхід К. Трихліба, а тому розглядаємо адаптацію законодавства як комплекс заходів щодо приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність із «*acquis communautaire*». При цьому в національному законодавстві цей термін позначає вживання більш конкретних кроків із приведення національного законодавства у відповідність до «*acquis communautaire*» порівняно з терміном «гармонізація».

Згодом Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» 2004 року було затверджено Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Програма поєднує в собі елементи стратегії, залишаючись при цьому робочим документом. Вона визначає стратегічну мету процесу адаптації законодавства України – відповідність вимогам Копенгагенських та Мадридських критеріїв, а також загальний механізм процесу адаптації. У липні 2010 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», який визначає принципи

та пріоритети державної політики у пріоритетних сферах. Відповідно до статті 11 Закону, забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, є однією із засад зовнішньої політики України. А до основних засад політики у сфері розбудови державності віднесено модернізацію системи державної служби з урахуванням європейського досвіду на принципах професійності та політичної нейтральності (ч. 1 статті 3 Закону).

У 2015 році Указом Президента було затверджено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» (далі – Стратегія) визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. У сфері державної служби Стратегія встановлює необхідність побудови прозорої системи державного управління, створення професійного інституту державної служби, забезпечення її ефективності. Передбачається, що у результаті проведення реформ має бути створена ефективна, прозора, відкрита та гнучка структура публічної адміністрації із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій (е-урядування), що здатна виробляти і реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток і адекватне реагування на внутрішні та зовнішні виклики.

Закріплення на законодавчому рівні нових принципів та засад державної служби на основі стандартів ЄС стало одним із завдань Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію на 2014–2017 роки, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від № 847-р 17 вересня 2014 року. У ньому визначено перелік конкретних заходів на виконання положень Угоди, строк їх виконання, відповідальні за їх реалізацію суб'єкти – як із боку України, так і ЄС.

Вважаємо, що важливе практичне значення має класифікація нормативно-правових актів за сферою правового регулювання, адже вона розкриває напрями та особливості правового регулювання інституту державної служби у контексті її адаптації до законодавства ЄС. Вважаємо за необхідне виділити:

1) акти у сфері інтеграції України до ЄС: Угода про партнерство та співробітництво 1994 року, Угода про асоціацію 2014 року, Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» 2014 року, План дій «Україна – Європейський Союз», Закон України «Про засади

внутрішньої і зовнішньої політики» 2015 року, Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» 2014 року тощо;

2) акти у сфері адаптації законодавства України до стандартів ЄС:

– загальні (щодо всіх основних сфер правового регулювання): Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» 2004 року, Постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» 2004 року;

– спеціальні (у сфері державної служби): Указ Президента України «Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу» 2004 року, Указ Президента України «Питання забезпечення впровадження програми Twinning в Україні» 2005 року, Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Центру сприяння інституційному розвитку державної служби» 2008 року, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки, схвалення та виконання плану залучення зовнішньої допомоги Європейської Комісії у рамках TAIEХ» 2016 року;

3) акти у сфері проведення адміністративної реформи в Україні: Укази Президента України «Про Стратегію реформування системи державної служби в Україні» 2000 року, «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» 1998 року, «Про Концепцію розвитку законодавства про державну службу» 2006 року, «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» 2010 року, «Питання управління державною службою в Україні» 2011 року, Постанова Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» 2014 року, Розпорядження Кабінету Міністрів «Про схвалення Стратегії реформування державної служби, служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації» 2015 року, Розпорядження Кабінету Міністрів «Про деякі питання реформування державного управління України» 2016 року.

Отже, запропонована класифікація підкреслює, що існують загальні акти щодо адаптації законодавства, норми яких застосовуються до різних сфер правового регулювання, та акти, що безпосередньо врегульовують питання адаптації системи державної служби. Крім того, в Україні одночасно проводиться адміністративна реформа, що спрямована, у тому числі, на наближення вітчизняного законодавства до стандартів ЄС. А

тому адаптація державної служби невід’ємно пов’язана із процесом адміністративної реформи в Україні.

Процес адаптації державної служби є багатостороннім і тривалим та потребує наукового, інституційного, фінансового, організаційно-технічного забезпечення. Інституційний механізм адаптації державної служби органічно впливає із загального інституційного механізму адаптації українського законодавства. Спершу розглянемо теоретичні підходи до визначення інституційного механізму адаптації державної служби. Зокрема, В. Трюхан виокремлює 4 моделі:

1. Децентралізована – координація процесу адаптації покладається на Міністерство юстиції. Вчений відмічає таку модель як діючу в Україні;

2. Жорстко централізована («президентська») – центральну роль у прийнятті рішень відіграє підрозділ з питань європейської інтеграції, створений при Президентові;

3. Централізована – основні завдання щодо координації та прийняття рішень із питань адаптації законодавства покладаються на Кабінет Міністрів України;

4. Центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. На думку вченого, така модель має бути найбільш ефективною порівняно з першими трьома. При цьому вважається за доцільне спрямувати діяльність цього органу Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем’єр-міністра.

Розглянемо сучасну інституційну систему України адаптації до стандартів ЄС у цілому. На основі проведеного аналізу спробуємо визначити поточну модель адаптації, використовуючи запропонований В. Трюханом підхід [1].

У сфері адаптації державної служби до стандартів ЄС повноваження Верховної Ради визначені Загальнодержавною Програмою. Зокрема, у цій сфері Верховна Рада:

- 1) забезпечує виконання Загальнодержавної програми;
- 2) розглядає відповідні проєкти законів;
- 3) визначає цілі та завдання другого та наступного етапів виконання Загальнодержавної Програми та встановлює їхні часові межі;
- 4) вносить зміни до Загальнодержавної програми;
- 5) щорічно заслуховує доповідь Координаційної Ради про стан виконання Програми;
- 6) забезпечує експертизу внесених до Верховної Ради

¹ Трюхан В. Інституційне забезпечення адаптації законодавства України до надбання спільноти в рамках виконання майбутньої Угоди про асоціацію Україна-ЄС. *Вісник Національної академії державного управління*. 2011. № 4. С. 230–240.

законопроектів на їх відповідність «*acquis communautaire*» на всіх етапах їхнього розгляду.

Крім того, у складі Верховної Ради функціонує Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу (далі – Комітет). Постановою Верховної Ради «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання» 2014 року визначено предмети відання Комітету, зокрема: адаптація до законодавства ЄС; оцінка відповідності законопроектів міжнародно-правовим зобов'язанням у сфері європейської інтеграції; державна політика у сфері євроінтеграції; координація програм технічної допомоги ЄС Верховній Раді та спеціальних навчальних програм; надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України з Європейським Союзом та його державами-членами тощо.

Як слушно підкреслює О. Проневич, протягом 2014–2016 років інституційний механізм адаптації України до законодавства ЄС зазнав суттєвих змін у частині розподілу повноважень між Міністерством юстиції України та Кабінетом Міністрів України [¹, с. 32]. Наразі основна частина повноважень у зазначеній сфері належить Кабінетові Міністрів, зокрема:

- спрямування, координація та контроль із питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- утворення Урядового офісу з питань європейської інтеграції як окремого структурного підрозділу Секретаріату Кабінету Міністрів України;
- наділення віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України такими повноваженнями: віднесення до його компетенції питань з адаптації законодавства України до законодавства ЄС у Кабінеті Міністрів України; організація проведення моніторингу результатів роботи з такої адаптації; координація дотримання Україною зобов'язань відповідно до Угоди про асоціацію; представлення у Верховній Раді (за рішенням Кабінету Міністрів України) позиції уряду щодо законопроектів у сфері відповідності національного законодавства «*acquis communitaire*»;
- опрацювання на відповідність зобов'язанням України у сфері адаптації законодавства України до законодавства ЄС актів Кабінету Міністрів України.

Відповідно до чинної структури Секретаріату Кабінету Міністрів

¹ Проневич О. С. Адаптація вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу: доктринально-правовий аспект. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 3(74). С. 59–69.

України у його складі функціонує Урядовий офіс з питань європейської та євроатлантичної інтеграції (далі – Урядовий офіс) (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження структури Секретаріату Кабінету Міністрів України» 2016 року). Урядовий офіс замінив собою Департамент європейської інтеграції та Департамент з питань асоціації та інтеграції в ЄС. Метою діяльності Урядового офісу є організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення діяльності Кабінету Міністрів України, урядових комітетів. Урядовий офіс у ході виконання покладених на нього завдань має готувати та подавати Прем'єр-міністру України, віце-прем'єр-міністру з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України пропозиції про підвищення ефективності виконуваних заходів у сфері адаптації законодавства України до стандартів ЄС. Крім того, він наділений повноваженнями: 1) здійснювати експертизу відповідності проєктів нормативно-правових актів (що вносяться на розгляд Кабінету Міністрів України) міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері адаптації «*acquis communautaire*»; 2) здійснювати організаційне, експертно-аналітичне та інформаційне забезпечення опрацювання проєкту акта Кабінету Міністрів України на відповідність зобов'язанням України у сфері адаптації законодавства України (п. 3 § 35 Регламенту КМУ); 3) забезпечити переклад «*acquis communautaire*» українською мовою та оновлення глосарія термінів «*acquis communautaire*».

Розглянемо повноваження Міністерства юстиції щодо адаптації законодавства України у сфері державної служби до стандартів ЄС.

Указом Президента України «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» 1999 року на Мін'юст було покладено функції з: 1) планування законопроектної роботи та роботи з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (їх реалізації сприяють міністерства, інші центральні органи виконавчої влади шляхом внесення подання до Мін'юсту); 2) координації нормотворчої діяльності органів виконавчої влади та контролю за цією діяльністю.

Таким чином, у сфері адаптації державної служби Мін'юст відіграв роль органу загальної компетенції, що забезпечує реалізацію політики у сфері адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Для реалізації Загальнодержавної програми Мін'юст має кожного року подавати Міністерству фінансів пропозиції щодо фінансування необхідних заходів у межах Програми, що у свою чергу мають бути врахованими у проєкті державного бюджету України. Крім того, на нього покладено здійснення моніторингу виконання Програми разом із

Комітетом. У складі Міністерства юстиції діє Департамент міжнародного права, котрий, зокрема, здійснює експертизу щодо відповідності зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу відомчих нормативно-правових актів тощо. У складі Департаменту міжнародного права створено Управління європейської інтеграції та правового співробітництва з міжнародними організаціями, що складається з відділу європейської інтеграції та правового співробітництва з міжнародними організаціями та відділу експертизи та перекладу.

Наразі Мін'юст не володіє широкими повноваженнями у сфері забезпечення адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Центральним органом виконавчої влади у сфері державної служби є Національне агентство України з питань державної служби, Положення про яке затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 500 від 1 жовтня 2014 року. Щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері державної служби можна виокремити такі його повноваження на основі Положення про Нацдержслужбу:

1) забезпечення в межах повноважень, передбачених законом, реалізації проектів та виконання програм щодо вдосконалення державного управління і державної служби, в тому числі міжнародних, а також програм залучення міжнародної технічної допомоги в межах виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України з питань, що належать до його компетенції (п. 44 Постанови Кабінету Міністрів України);

2) координація впровадження інструментів інституціональної розбудови Twinning і TAIEХ (п. 45 Постанови Кабінету Міністрів України);

3) вивчення європейського досвіду у сфері державної служби, розробка пропозицій щодо впровадження у діяльність органів державної влади кращої міжнародної практики (п. 46 Постанови Кабінету Міністрів України);

4) підготовка пропозицій та розробка заходів щодо підвищення ефективності державного управління та державної служби, у тому числі щодо інституційного забезпечення їх адаптації до стандартів ЄС (п. 47 ПКМУ).

Як бачимо, порівняно з повноваженнями Кабінету Міністрів України чи Міністерства юстиції, діяльність яких спрямована на розробку загальних програм та прийняття нормативно-правових актів, Нацдержслужба здійснює повноваження щодо реалізації та виконання нормативних положень стосовно адаптації законодавства України до

стандартів ЄС у сфері державної служби.

З метою поглиблення співробітництва між Україною та ЄС у сфері державної служби та державного управління створено Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу (далі – Центр), Положення про яке затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 528 від 4 червня 2008 року. Цей орган утворено на основі Центру сприяння інституційному розвитку державної служби, і він належить до сфери управління Нацдержслужби та сприяє реалізації завдань останньої.

Метою діяльності Центру є також:

- удосконалення механізму координації інституціонального забезпечення їх адаптації до стандартів ЄС, зокрема шляхом організації роботи з ефективного використання в Україні інструментів інституціональної розбудови ЄС Twinning, TAIEH, SIGMA;
- підвищення професійного рівня державних службовців;
- поліпшення роботи з інформування суспільства з питань європейської інтеграції [1].

На основі завдань та повноважень Центру можна виокремити такі напрями його роботи у сфері адаптації державної служби до стандартів ЄС:

- нормотворчий: підготовка пропозицій із формування й адаптації державної політики та нормотворчої діяльності у сфері державної служби;
- інституційний: розвиток державних інституцій у контексті євроінтеграції України, використання в Україні інституціональних інструментів;
- організаційний: інформаційно-аналітичне, методологічне, організаційне забезпечення адаптації; удосконалення стандартів та процедур роботи державних службовців, органів державної влади; впровадження сучасних інформаційних технологій; проведення консультацій, семінарів, тренінгів, конференцій тощо; поширення належної інформації щодо адаптації до стандартів ЄС; організаційне та методологічне забезпечення використання в Україні інституціонального інструменту SIGMA, надання відповідних пропозицій Нацдержслужбі; моніторинг стану адаптації державної служби та державного управління до стандартів ЄС, використання в Україні інституціональних інструментів, підготовка відповідних інформаційно-аналітичних матеріалів та пропозицій; консультаційно-методологічне забезпечення та

¹ Питання Центру сприяння інституційному розвитку державної служби : постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2008 р. № 528. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/528-2008-п>.

моніторинг діяльності органів виконавчої влади з виконання зобов'язань, взятих на себе Україною перед ЄС та міжнародними організаціями;

– науково-технічний: наукове, експертне забезпечення процесу адаптації; проведення наукових досліджень і прикладних розробок; перевірка проєктів технічних завдань проєктів Twinning і проєктів Twinning-контрактів щодо відповідності вимогам Європейської Комісії; систематизація та зберігання документації, пов'язаної з підготовкою та реалізацією проєктів Twinning, що надходить від центральних органів виконавчої влади;

– кадровий: підготовка, перепідготовка та підвищення професійного рівня державних службовців;

– міжнародно-правовий: направлення до Європейської Комісії для оголошення тендера та підписання погодженого проєкту технічного завдання проєкту Twinning та надання йому допомоги з питань, пов'язаних із проведенням тендера; участь у діяльності дво- і багатосторонніх комісій, інших міжнародних органів та інституцій.

Загальнодержавною програмою передбачено утворення Координаційної Ради з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС (далі – Координаційна Рада), що була створена відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України 2004 року і покликана забезпечувати взаємодію органів державної влади та недержавних інституцій під час виконання Загальнодержавної програми.

Зокрема. О. Проневич вважає недостатньо обґрунтованим визначення взаємодії як мети діяльності Координаційної Ради. На думку вченого, «взаємодія» стосується непідпорядкованих один одному організаційно відокремлених суб'єктів. Тоді як «координація» передбачає елементи підпорядкування (субординації) і уповноважує певний суб'єкт приймати владні рішення стосовно інших владних суб'єктів «з метою налагодження горизонтальних зв'язків і упорядкування дій інших суб'єктів» [1, с. 35].

Очолює Координаційну Раду Прем'єр-міністр України. Серед її ключових завдань слід виділити такі:

– визначення переліку органів виконавчої влади, відповідальних за організацію роботи з адаптації законодавства України;

– підготовка щорічного плану заходів з виконання Загальнодержавної програми та розгляд стану його реалізації.

За результатами своєї діяльності Координаційна Рада готує та подає Верховній Раді щорічну доповідь про стан виконання Програми.

Отже, всю систему органів у сфері адаптації державної служби до

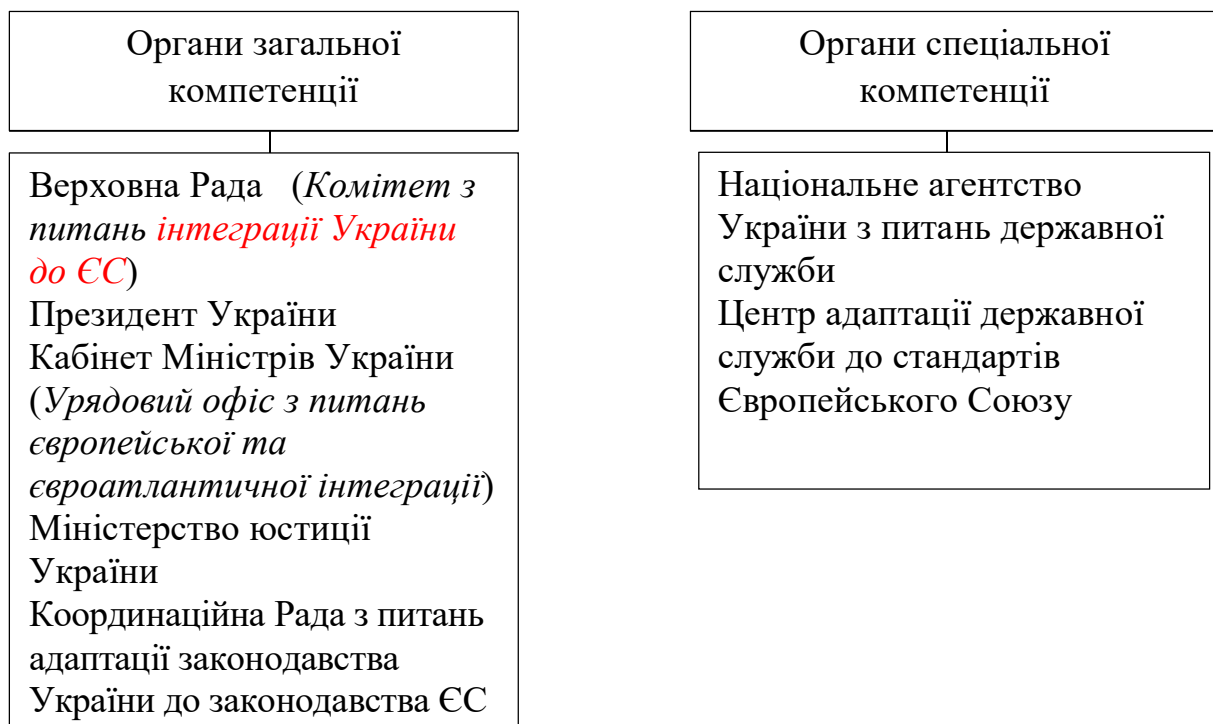
¹ Проневич О.С. Знач. твір.

стандартів ЄС можна поділити на:

- органи загальної компетенції, що регулюють питання адаптації законодавства у різних сферах;
- органи спеціальної компетенції, що безпосередньо уповноважені на регулювання питань адаптації законодавства у сфері державної служби.

Сучасний інституційний механізм представлено у схемі 4.1.

Схема 4.1. Інституційний механізм адаптації державної служби України до стандартів ЄС

Таким чином, відповідно до Указу Президента 2004 року Міністерство юстиції України було визнано уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Використовуючи запропоновані В. Трюханом моделі адаптації, слід визнати, що тривалий час в Україні існувала децентралізована модель адаптації. Однак враховуючи зміни у законодавстві, наразі Кабінет Міністрів спрямовує, координує та контролює питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. А тому децентралізована модель змінилася на централізовану.

Процес адаптації державної служби до стандартів ЄС складається з низки послідовних дій – етапів. Ці етапи ґрунтуються на загальноновизначених етапах адаптації законодавства України до

законодавства ЄС.

Більшість наявних наукових підходів до визначення етапів адаптації переважно ґрунтується на законодавчих положеннях, охарактеризованих вище. Заслуговує на увагу класифікація етапів гармонізації законодавства, запропонована В. Пархоменком [1, с. 338–340]. Порівняльна характеристика положень Постанови Кабінету Міністрів України «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства ЄС» та Закону України «Про загальнодержавну Програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» разом із теорією Н. Пархоменка наведена у порівняльній таблиці.

Таблиця 4.1

Порівняльна таблиця етапів адаптації законодавства України до законодавства ЄС

Етап	Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»	Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС (постанова КМУ від 1999 р., ред. 2003 р.)	Етапи гармонізації законодавства за Н. Пархоменком
I	<p>Мета та завдання:</p> <p>1) визначення актів «acquis communautaire», що регулюють правовідносини у відповідній сфері;</p> <p>2) переклад визначених актів європейського законодавства українською мовою;</p> <p>3) порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України «acquis» Європейського Союзу;</p> <p>4) створення</p>	<p>Завдання:</p> <p>1) розвиток відповідно до положень Декларації Європейської Ради, затвердженої на Копенгагенському саміті у червні 1993 року, правової системи України, котра б сприяла досягненню стабільності, гарантувала верховенство права, права людини і забезпечувала</p>	<p>– визначення критеріїв гармонізації та галузей законодавства;</p> <p>– окреслення кола проблем;</p> <p>– переклад нормативно-правових актів;</p> <p>– матеріально-технічне забезпечення аналізу і розроблення національних правових актів;</p>

¹ Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 338–343.

Етап	Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»	Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС (постанова КМУ від 1999 р., ред. 2003 р.)	Етапи гармонізації законодавства за Н. Пархоменком
	<p>загальнодержавних механізмів адаптації;</p> <p>5) створення загальнодержавної інформаційної мережі з питань європейського права;</p> <p>б) створення системи навчання та підвищення кваліфікації державних службовців із питань європейського права;</p> <p>7) затвердження спільного з ЄС механізму підготовки планів-графіків адаптації та моніторингу їх виконання.</p> <p>Послідовність:</p> <ul style="list-style-type: none"> – визначення актів <i>acquis communautaire</i>, що регулюють – правовідносини у відповідній сфері; – переклад визначених актів українською мовою; – здійснення комплексного порівняльного аналізу регулювання правовідносин у відповідній сфері в Україні та Європейському Союзі; – розроблення рекомендацій щодо приведення 	<p>функціонування ринкової економіки;</p> <p>2) приведення законодавства України у відповідність із вимогами Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року та інших міжнародних договорів, що стосуються співробітництва України та ЄС;</p> <p>3) розвиток законодавства України за визначеними Концепцією або Міжвідомчою координаційною радою пріоритетними сферами у напрямі його поступового зближення із законодавством ЄС.</p>	<p>– набуття теоретичного і практичного досвіду особами, які залучені до процесу гармонізації, організація навчальних візитів до окремих країн.</p>

Етап	Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»	Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС (постанова КМУ від 1999 р., ред. 2003 р.)	Етапи гармонізації законодавства за Н. Пархоменком
	<p>законодавства України у відповідність із <i>acquis communautaire</i>;</p> <ul style="list-style-type: none"> – проведення економічного, соціального та політичного аналізу наслідків реалізації рекомендацій; – визначення переліку законопроектних робіт; – підготовка проектів законів України та інших нормативно-правових актів, включених до переліку законопроектних робіт, та їх прийняття; – моніторинг імплементації актів законодавства України. 		
II	<p>Визначається Верховною Радою, залежно від результатів, досягнутих на попередніх етапах, економічної, політичної та соціальної ситуації, котра складеться в Україні, а також розвитку взаємовідносин України і Європейського Союзу.</p>	<p>Завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – перегляд законодавства України у сферах, визначених ч. 2 статті 51 УПС, із метою забезпечення його приблизної відповідності законодавству ЄС; – правове забезпечення створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС і підготовка до асоційованого 	<ul style="list-style-type: none"> – співвіднесення мети і завдань правового регулювання у процесі гармонізації законодавства; – правова експертиза та порівняльно-правовий аналіз національних нормативно-правових актів, визначення їх відповідності укладеним

Етап	Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»	Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС (постанова КМУ від 1999 р., ред. 2003 р.)	Етапи гармонізації законодавства за Н. Пархоменком
		членства України в ЄС.	міжнародним договорам та вироблення пропозицій щодо їх гармонізації; – узгодження понять і термінів.
III		Залежить від укладення Угоди про асоційоване членство України в ЄС та включатиме період підготовки розширеної програми гармонізації законодавства України із законодавством ЄС з метою забезпечення інтеграції України до спільного ринку ЄС.	– визначення та затвердження переліку нормативно-правових актів, що потребують гармонізації, а також переліку міжнародних договорів, котрі необхідно укласти з метою гармонізації; – визначення оптимальних форм та засобів, рівнів та меж гармонізації.
IV			– прийняття нових нормативно-правових актів або внесення змін у чинне законодавство; – подолання існуючих колізій між національним та міжнародним правом; – визнання загальноновизнаних

Етап	Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»	Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС (постанова КМУ від 1999 р., ред. 2003 р.)	Етапи гармонізації законодавства за Н. Пархоменком
			принципів права, правових стандартів та їх закріплення у національному законодавстві
V			– реалізація гармонізованих актів; – оцінка досягнутих результатів на міждержавному та національному рівнях; продовження інтеграційної взаємодії у напрямі уніфікації та наближення.

Таким чином, Загальнодержавною програмою охарактеризовано послідовність дій лише першого етапу адаптації – до моменту припинення дії УПС. Тоді як Концепцією адаптації законодавства України до законодавства ЄС виділено 3 етапи. Наразі виконується 3-й етап, відповідно до Концепції, що слідує після підписання Угоди про асоціацію.

Звернемо увагу на деякі положення Загальнодержавної програми щодо визначення етапів адаптації. Зокрема, встановлено, що періоди наступних етапів виконання Загальнодержавної програми мають визначатися в подальшому залежно від результатів, досягнутих на попередніх етапах, економічної, політичної та соціальної ситуації, що складеться в Україні, а також розвитку взаємовідносин України та Європейського Союзу. Цілі та завдання другого та наступних етапів, їхні часові межі визначаються Верховною Радою. При цьому завершення першого етапу адаптації пов'язується із припиненням дії УПС.

Отже, є цілком логічним стверджувати, що наразі процес адаптації законодавства України проходить наступні етапи, пов'язані з укладенням Угоди про асоціацію. І Верховною Радою уже мають бути розроблені та прийняті відповідні акти, що регулюють подальші етапи адаптації. Однак наразі слід відмітити відсутність актів програмного характеру, що визначали б цілі, завдання та часові межі процесу адаптації. Окремі аспекти адаптації врегульовані Угодою про асоціацію, Планом заходів з імплементації Угоди про асоціацію та іншими спеціальними актами. Таким чином, слід відмітити наявність прогалин у чинному законодавстві й необхідність затвердження програмних положень щодо подальших етапів адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Адже це дозволить чітко розуміти можливості та послідовність її здійснення.

Н. Пархоменко досить вдало визначив основні етапи процесу адаптації та надав характеристику їхніх завдань. Визначені етапи та послідовність дій повною мірою можуть мати місце і наразі, після отримання Україною статусу кандидата у члени ЄС.

Україна є пріоритетним партнером для Європейського Союзу. Угода про асоціацію, включаючи поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (далі – ПВЗВТ), підписана у 2014 році, є правовою базою, що об'єднує Україну та ЄС, сприяє поглибленню політичних зв'язків, зміцненню економічних зв'язків та повазі до спільних цінностей. ЄС єдиний у своїй непохитній підтримці України перед обличчям неспровокованої та невинуватої агресії росії. ЄС рішуче засуджує незаконну анексію Криму та Севастополя російською федерацією та продовжує засуджувати це порушення міжнародного права. Він залишається непохитним у своїй відданості суверенітету та територіальній цілісності України. ЄС посилив свою політичну, гуманітарну та фінансову підтримку України та запроваджує масштабні санкції проти РФ, щоб скалічити її військову машину. 28 лютого 2022 року Україна подала заявку на членство в ЄС. 17 червня Комісія оприлюднила свій висновок. 23 червня Європейська Рада схвалила висновок Єврокомісії та надала Україні статус кандидата. Після російської агресії ЄС та європейські фінансові інституції мобілізували понад 4 млрд євро фінансової, гуманітарної, надзвичайної та бюджетної підтримки Україні. Це включає 1,2 млрд євро макрофінансової допомоги ЄС та 120 млн євро бюджетної підтримки, виділеної цього року. У межах конференції міжнародних донорів «Stand up up for Ukraine» та конференції міжнародних донорів високого рівня у травні було прийнято додатковий пакет бюджетної підтримки у розмірі 500 млн євро, щоб допомогти Україні задовольнити нагальні потреби на місцях. Було прийнято

надзвичайний пакет у розмірі 330 млн євро, що зосереджувався на нагальних потребах внутрішньо переміщених осіб, а також на підтримці незалежних ЗМІ та громадянського суспільства, тоді як попередні поточні проекти на суму 200 млн євро були спрямовані на задоволення нагальних потреб на місцях. Додатково виділено 2 млрд євро в межах Європейського фонду миру на постачання військової техніки збройним силам України. Для задоволення значних потреб України у короткостроковому фінансуванні Комісія запропонувала у 2022 році надати додаткову виняткову макрофінансову допомогу у вигляді кредитів на суму до 9 млрд євро. Люди, які шукають порятунку від війни в Україні, можуть отримати тимчасовий захист у будь-якій країні ЄС, включаючи посвідки на проживання, доступ до ринку праці та житла, медичного обслуговування. Комісія виділила 335 млн євро на програми гуманітарної допомоги в Україні, що будуть реалізовуватися гуманітарними партнерами на місцях. Крім того, майже 45 000 тонн натуральної допомоги на суму 400 млн євро було доставлено в Україну від держав-членів ЄС та третіх сторін через Механізм цивільного захисту ЄС. З початку війни ЄС активізував свою негайну підтримку для зміцнення кіберстійкості України, виділивши 10 мільйонів євро на апаратну, програмну та іншу пов'язану з цим допомогу. Ще 15 млн євро було виділено на підтримку сталої цифрової трансформації. ЄС також надає підтримку через МФО, такі як ЄІБ та ЄБРР, котрі дозволяють кредитувати український уряд та компанії, що надають життєво важливі послуги. Відбудова України після широкомасштабних руйнувань, спричинених вторгненням Росії, потребуватиме великих глобальних фінансових зусиль. Анонсовано міжнародну координаційну платформу «Платформа відновлення України», котру спільно очолюють Комісія та український уряд. Платформа відповідатиме за затвердження плану реконструкції, розробленого Україною, підтримку адміністративної спроможності та технічну допомогу з боку ЄС. Комісія запропонувала створити Фонд «Реконструкція України» як основний правовий інструмент підтримки ЄС, використовуючи поєднання грантів та кредитів.

Програма «U-LEAD з Європою» спрямована на підвищення спроможності органів місцевого самоврядування забезпечити належне місцеве самоврядування та регіональний розвиток, а також надавати якісні послуги громадянам. Програма розрахована на період 2016–2023 років. Її загальний обсяг – 158 млн євро. Ця програма стала ключовим фактором реагування на надзвичайні ситуації на місцевому рівні під час війни. У межах солідарної відповіді ЄС з Україною ЄС запропонував призупинити на один рік імпорتنі мита на весь український експорт до

ЄС та всі антидемпінгові й захисні заходи ЄС проти українського експорту сталі та окреслив план дій зі створення «Лінії солідарності», щоб Україна могла експортувати зерно, а також імпортувати необхідні товари – від гуманітарної допомоги до кормів для тварин та добрив. 3 березня ЄС одногосно погодився ініціювати Директиву про тимчасовий захист, що дає право на посвідку на проживання щонайменше на один рік, доступ до ринку праці та житла, медичне обслуговування та доступ до освіти для дітей людям, які рятуються від російської агресії. Станом на 15 червня 2022 року понад 7 млн людей прибули до ЄС із України та Молдови, ще понад 7 млн стали внутрішньо переміщеними особами в країні. ЄС також виділив 25 млн євро на підтримку електронного урядування, кібербезпеки та виконання телекомунікаційних зобов'язань України в ПВЗВТ з метою отримання взаємної вигоди від обігу на внутрішньому ринку. «Зелений» ЄС підтримує безпеку енергопостачання шляхом збільшення реверсних потоків газу, синхронізації електромереж з березня 2022 року та значних інвестицій Українського фонду енергоефективності. Україна зможе отримати вигоду від спільних закупівель ЄС газу, скрапленого природного газу (СПГ) та водню. У 2021 році ЄС та Україна започаткували спеціальний діалог щодо Європейського зеленого курсу та зеленого переходу України.

Контрольні питання:

1. Об'єднана Європа у ХХІ столітті.
2. Значення наслідків Другої світової війни для утворення ЄС.
3. Еволюція від Маастрихту до Лісабону.
4. Євроінтеграція як пріоритет зовнішньополітичного курсу України.
5. Історія відносин України з Європейським Союзом.
6. Етапи руху України до Європейської спільноти.
7. Державна політика України у сфері європейської інтеграції.
8. Основні етапи європейської інтеграції.
9. Угоди, що регулюють європейську інтеграцію.
10. Етапи економічної та валютної інтеграції.
11. Гендерна політика ЄС.
12. Основні інституції Європейського Союзу.
13. Європейська Рада.
14. Європейський Парламент.
15. Рада Європейського Союзу.
16. Європейська Комісія.

17. Європейський суд.
18. Суд аудиторів.
19. Допоміжні органи ЄС.
20. Проблема Європейської Конституції.
21. Євроінтеграційний аспект зовнішньополітичної стратегії України.
22. Самоутвердження України – головний чинник європейської інтеграції.
23. Проблема участі України в міжнародному ринку праці та шляхи її вирішення.
24. Міграційна ситуація в Україні.
25. Нелегальна транзитна міграція та біженці на новому східному кордоні ЄС.
26. Угода про реадмісію з Європейським Союзом.
27. Угода про асоціацію України з ЄС: структура угоди та стан виконання.
28. Співробітництво України та ЄС в окремих секторах: безпека і оборона, торговельно-економічне співробітництво, юстиція і внутрішні справи, енергетика, охорона довкілля, фінанси, транспорт.
29. Стратегія розвитку ЄС: «Європа – 2027».
30. «Горизонт – Європа» (2021–2027).
31. «Креативна Європа 2021–2027» (культура, медіа, міжсекторальність).
32. Основні секторальні політики ЄС.
33. Комунітарна регіональна політика.
34. Політика сусідства з ЄС.
35. Набуття Україною статусу країни-кандидата на членство в ЄС.
36. План виконання вимог для вступу України до ЄС.

Розділ 5 СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

5.1. Концептуальні основи сталого розвитку

Сталий розвиток (далі – СР) став поширеною парадигмою розвитку – крилатою фразою для міжнародних агенцій із надання допомоги, жаргоном планувальників розвитку, темою конференцій і наукових доповідей, а також гаслом активістів розвитку та захисту навколишнього середовища. Схоже, що ця концепція привернула широку увагу, якої не вистачає іншим концепціям розвитку, і буде залишатися поширеною парадигмою розвитку протягом тривалого часу. Однак незважаючи на поширеність і популярність цієї концепції, мають місце й розчарування щодо неї, оскільки люди продовжують задавати питання про її значення чи визначення, а також про те, що вона передбачає, а також що саме означає для теорії та практики розвитку, не отримуючи чітких відповідей. Таким чином, СР ризикує стати кліше – модною та риторичною фразою, – як відповідна технологія, якій усі віддають належне, але, здається, ніхто не дає точного та чіткого визначення.

Аби вийти за межі риторики СР та розробити більш змістовний його порядок денний, необхідно дати чітке визначення цієї концепції та пояснення її ключових аспектів. Цю потребу пропагували як науковці, так і практики з метою сприяння СР. Хоча не можна заперечувати, що літератури про СР дуже багато, питання щодо визначення концепції, історії, основ, принципів і наслідків для людського розвитку залишаються для багатьох незрозумілими. Таким чином, незважаючи на велику кількість літератури, подальше роз'яснення деяких питань щодо СР є обов'язковим, оскільки особам, які приймають рішення, потрібні не лише кращі дані та інформація про зв'язки між принципами та опорами СР, а й краще розуміння таких зв'язків та їхніх наслідків для дій в інтересах людського розвитку. Коротко кажучи, стислий і послідовний дискурс щодо сталого розвитку потрібен для подальшого освітлення шляху та траєкторії сталого розвитку з метою заохочення громадянства до дій, а не споглядання. Спробуємо зробити внесок у зрозумілість і артикуляцію дискурсу про СР шляхом надання більш стислої інформації про його значення, еволюцію, пов'язані ключові поняття, вимір, зв'язки між

вимірами, принципи та їхні наслідки для глобальних, національних та індивідуальних дій у пошуках стабільного розвитку. Це важливо, оскільки надасть дослідникам, політикам і науковцям, а також практикам розвитку та студентам більше інформації про парадигму для розробки політики, прийняття рішень і подальших досліджень.

Зосередимося на ключових питаннях, що стосуються концепцій розвитку, стійкості та СР. Проблеми охоплюють історію СР, а також основи та принципи цієї концепції. Приділимо увагу цілям сталого розвитку (далі – ЦСР) і пов'язаним із ними дискусіям щодо компромісів, взаємодоповнюваності, витрат і вигід, а також тому, що можна зробити для досягнення «багато обговорюваної» СР.

Розвиток як концепція пов'язана з різними значеннями, інтерпретаціями та теоріями вчених. Розвиток визначається як «еволюційний процес, у якому зростає здатність людини створювати нові структури, справлятися з проблемами, адаптуватися до безперервних змін і цілеспрямовано та творчо прагнути досягти нових цілей. Згідно з Рейссом, розвиток розуміється як соціальний стан всередині нації, за якого потреби її населення задовольняються шляхом раціонального та сталого використання природних ресурсів і систем. Тодаро і Сміт також визначають розвиток як багатовимірний процес, що передбачає значні зміни в соціальних структурах, ставленнях та інститутах, а також економічне зростання, зменшення нерівності та викорінення абсолютної бідності. Для пояснення концепції розвитку було висунуто декілька теорій. Вони включають теорію модернізації, залежності, світових систем і глобалізації.

Теорія модернізації розвитку розрізняє дві основні категорії суспільства у світі, а саме традиційне та сучасне суспільства. Згідно з Тіпсом, теорія стверджує, що традиційні суспільства заплутані нормами, віруваннями та цінностями, що перешкоджають їхньому розвитку. Тому, щоб прогресувати, традиційні суспільства повинні наслідувати культуру сучасних суспільств, котрі характеризуються накопиченням капіталу та індустріалізацією, що сумісні з розвитком. По суті, ця теорія прагне підвищити рівень життя традиційних суспільств шляхом економічного зростання за допомогою впровадження сучасних технологій. Теорія залежності, заснована на марксистській ідеології, розвінчує принципи теорії модернізації та стверджує, що індустріалізація в розвинутих країнах швидше піддає бідні країни недостатньому розвитку в результаті економічного надлишку бідних країн, що експлуатується розвиненими країнами. Однак теорія не в змозі прояснити залежність менш розвинених країн від метрополії з огляду на те, як розвинені країни забезпечують

доступ до економічного надлишку бідних країн.

Теорія світових систем стверджує, що спеціалізація міжнародної торгівлі та передача ресурсів із периферії (менш розвинених країн) до центру (розвинених країн) пригнічує розвиток периферії, змушуючи їх поклатися на країни ядра. Теорія світових систем сприймає світову економіку як міжнародну ієрархію нерівних відносин, де нерівні відносини в обміні між країнами третього та першого світу є джерелом надлишку першого світу. Це суперечить класичній марксистській теорії, котра стверджує, що надлишок є результатом відносин капітал-праця, що існують у самому «виробництві». Теорію світової системи критикували за надмірний акцент на світовому ринку із нехтуванням силами та виробничими відносинами.

Подібно до теорії світової системи, теорія глобалізації бере початок від глобальних механізмів глибшої інтеграції економічних операцій між країнами. Однак, окрім економічних зв'язків, іншими ключовими елементами для інтерпретації розвитку, що стосується глобалізації, є культурні зв'язки між націями. У цій культурній орієнтації одним із кардинальних факторів є зростання гнучкості технології для з'єднання людей у всьому світі. Таким чином, відкрите та легке спілкування між націями дало підґрунтя для культурної гомогенізації, створивши таким чином єдине глобальне суспільство. Політичні події набувають уже не локального, а глобального характеру. Отже, глобалізація підкріплена політичними, економічними, технологічними та соціально-культурними факторами й орієнтаціями. Хоча ці теорії розвитку мають свої слабкі сторони, вони проклали шлях до сучасних концепцій і парадигм глобального розвитку, таких як «стійкість» і «сталий розвиток».

Стойкість

Буквально стійкість означає здатність підтримувати певну сутність, результат або процес протягом тривалого часу. Проте в літературі про розвиток більшість науковців, дослідників і практиків застосовують цю концепцію для позначення покращення та підтримки здорової економіки, еколого-соціальної системи розвитку людини. Стоддарт визначає сталість як ефективний і справедливий розподіл ресурсів між поколіннями разом зі здійсненням соціально-економічної діяльності в межах окремої екосистеми. Бен-Елі, з іншого боку, розглядає стійкість як динамічну рівновагу в процесі взаємодії між популяцією та пропускнуою спроможністю її середовища, при цьому популяція розвивається, щоб виразити свій повний потенціал, не створюючи незворотних несприятливих наслідків для пропускнуої здатності середовища. від якого це залежить. З цієї точки зору сталість привертає увагу до діяльності

людини та її здатності задовольняти власні потреби без виснаження продуктивних ресурсів, котрі є в її розпорядженні. Отже, це спонукає до роздумів про те, як люди повинні вести своє економічне та соціальне життя, спираючись на наявні екологічні ресурси для власного розвитку.

Нáк, Janoušková, and Moldan стверджували, що перетворення глобального суспільства, навколишнього середовища та економіки на сталі є одним із найскладніших завдань, що постають перед людиною сьогодні, оскільки це має виконуватися в контексті пропускну́ї спроможності планети. Світовий банк продовжує, що це вимагає інноваційних підходів до управління реаліями. На підтримку цього аргументу DESA-UN стверджує, що кінцевою метою концепції стійкості, по суті, є забезпечення відповідного вирівнювання та рівноваги між суспільством, економікою та навколишнім середовищем з точки зору регенераційної здатності життя планети. З погляду Госслінга-Гойдсмітса, саме це динамічне вирівнювання та рівновага повинні бути в центрі змістовного визначення стійкості.

Однак, як стверджують Менса та Ену-Квесі, у визначенні також має бути наголошено на понятті рівності між поколіннями, що, безперечно, є важливою ідеєю, але створює труднощі, оскільки потреби майбутніх поколінь нелегко визначити. Виходячи з вищевикладеного, сучасні теорії сталого розвитку прагнуть виокремити пріоритети та інтегрувати соціальні, екологічні й економічні моделі для вирішення людських проблем у спосіб, який буде постійно приносити користь людям. У цьому відношенні економічні моделі прагнуть накопичувати та використовувати природний і фінансовий капітал стабільно; екологічні моделі переважно зосереджені на біорізноманітності та екологічній цілісності, тоді як соціальні моделі прагнуть покращити, серед іншого, політичну, культурну, релігійну, медичну та освітню системи, щоб постійно забезпечувати людську гідність і добробут.

Сталий розвиток

Сталий розвиток став модним терміном у дискурсі розвитку, пов'язаним із різними визначеннями, значеннями та інтерпретаціями. У буквальному сенсі СР просто означає «розвиток, котрий можна продовжувати нескінченно або протягом певного періоду часу». Структурно це поняття можна розглядати як словосполучення, що складається з двох слів: «стійкий» і «розвиток». Подібно до того, як кожне з двох слів, що об'єднуються для формування концепції СР, тобто «сталий» і «розвиток», було визначено по-різному з різних точок зору, концепція СР також розглядалася з різних точок зору, що призвело до виникнення безлічі визначень поняття. Незважаючи на те, що існує

велика кількість визначень стосовно СР, найчастіше цитованим є запропоноване у звіті Комісії Брундтланд (Schaefer & Crane, 2005). Звіт визначає СР як розвиток, що задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти власні потреби.

Визнаючи поширеність визначення WCED, Cerin та Abubakar стверджують, що СР є основною концепцією глобальної політики та порядку денного розвитку. Він забезпечує механізм, за допомогою якого суспільство може взаємодіяти з навколишнім середовищем, не ризикуючи завдати шкоди ресурсу в майбутньому. Таким чином, це парадигма розвитку, а також концепція, що закликає до покращення рівня життя, не ставлячи під загрозу екосистеми землі та не спричиняючи екологічних проблем, таких як вирубка лісів і забруднення води та повітря, що може призвести до інших проблем, а саме зміни клімату та вимирання видів.

Якщо розглядати СР як підхід, то він є підходом до розвитку, що використовує ресурси у такий спосіб, котрий дозволяє останнім продовжувати існувати для інших. Еверс пов'язує цю концепцію з організаційним принципом для досягнення цілей людського розвитку, водночас зберігаючи здатність природних систем забезпечувати природні ресурси та екосистемні послуги, від яких залежить економіка та суспільство. Розглядаючи СР під таким кутом зору, його метою можна визначити досягнення соціального прогресу, екологічної рівноваги та економічного зростання. Досліджуючи вимоги СР, вченими підкреслюється необхідність відмовитися від шкідливої соціально-економічної діяльності та зайнятися діяльністю з позитивним екологічним, економічним і соціальним впливом.

Стверджується, що актуальність СР зростає з кожним днем, оскільки населення продовжує збільшуватися, але природні ресурси, доступні для задоволення людських потреб, зменшуються. Вчені стверджують, що, усвідомлюючи це явище, завжди висловлювалися глобальні занепокоєння стосовно розумного використання наявних ресурсів, щоб завжди було можливо задовольнити потреби нинішнього покоління, не підриваючи здатності майбутніх поколінь задовольняти свої. Отже, СР є спробою гарантувати баланс між економічним зростанням, екологічною цілісністю та соціальним добробутом. Це підсилює аргумент про те, що в концепції СР закладено справедливість між поколіннями, котра визнає як короткострокові, так і довгострокові наслідки стійкості та СР. За даними Kolk, цього можна досягти шляхом інтеграції економічних, екологічних і соціальних проблем у процесі

прийняття рішень. Хоча люди зазвичай розглядають сталий розвиток і стійкий розвиток як аналоги та синоніми, проте ці два поняття відрізняються. Відповідно до Diesendorf сталість є метою або кінцевою точкою процесу під назвою «сталий розвиток». Грей підкріплює тезу, стверджуючи, що, хоча «стійкість» належить до стану, стійкий розвиток стосується процесу досягнення цього стану.

5.2. Історія сталого розвитку

Хоча концепція СР набула популярності в теорії, проте її історії або еволюції приділяють набагато менше уваги. Хоча еволюція здається деяким людям неважливою, однак вона може допомогти передбачити майбутні тенденції та недоліки і, отже, надати корисні поради на зараз і на майбутнє. Історично СР як концепція походить від економіки як дисципліни. Дискусія щодо того, чи зможуть обмежені природні ресурси Землі постійно підтримувати існування зростаючої людської популяції, набула популярності з теорією населення Мальтуса на початку 1800-х років. Ще в 1789 році Мальтус постулював, що людське населення, як правило, зростає в геометричній прогресії, тоді як прожитковий мінімум – лише в арифметичній, тож зростання населення, швидше за все, перевищить здатність природних ресурсів задовольнити його. Отже, яких би заходів не було вжито для стримування швидкого зростання населення, відбулося б виснаження природних ресурсів, що призвело б до нещастя для людей. Однак значення цього постулювання зазвичай ігнорувалося з огляду на можливість розробки технології для скасування такого явища. З часом глобальне занепокоєння з приводу невідновлюваності деяких природних ресурсів загрожує виробництву та довгостроковому економічному зростанню внаслідок деградації навколишнього середовища та забруднення. Це знову пробудило свідомість щодо можливості появи постуляції Мальтуса та порушило питання про те, чи був шлях, про який говорять щодо розвитку, сталим.

У подібний спосіб, перевіряючи, чи є парадигма глобального економічного розвитку «сталого», Медоуз досліджував *межі зростання* в 1972 році, використовуючи дані про зростання населення, промислового виробництва та забруднення. Медоуз дійшов висновку, що «оскільки світ фізично обмежений, експоненціальне зростання цих трьох ключових змінних зрештою досягне межі». Однак деякі дослідники і практики розвитку (Dernbach, Paxton) стверджують, що концепція СР отримала своє перше велике міжнародне визнання в 1972 році на Конференції ООН

з навколишнього середовища людини, що відбулася в Стокгольмі. За словами Дейлі і Басіаго, хоча цей термін не згадувався прямо, міжнародне співтовариство погодилося з ідеєю, котра зараз є фундаментальною для СР, що як розвиток, так і навколишнє середовище, що досі розглядалися як окремі питання, можуть бути керованими у взаємовигідний спосіб.

Після цих подій Всесвітня комісія з навколишнього середовища та розвитку під головуванням Гро Харлем Брундтланд з Норвегії відновила заклик до СР, кульмінацією чого стала розробка звіту Брундтланд під назвою «Наше спільне майбутнє» в 1987 році. Як уже зазначалося, у цій доповіді СР визначено як розвиток, що задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для здатності майбутнього покоління задовольняти свої власні потреби. Центральними у доповіді Комісії Брундтланд були два ключових питання: концепція потреб, зокрема основних потреб бідних у світі (яким має бути наданий пріоритет), і ідея обмежень, накладених станом технологій і соціальної організації на здатність середовища задовольняти теперішні та майбутні потреби.

Джайн та Іслам натякають, що наслідком доповіді Брундтланд стало проведення Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (UNCED), відомої як саміт Землі в Ріо, у 1992 році. Рекомендації доповіді стали основними темами для обговорення на UNCED. У підсумковому документі конференції UNCED було сформульовано кілька ключових результатів для СР, а саме Порядок денний 21. У ньому зазначено, що СР має стати пріоритетним пунктом порядку денного міжнародного співтовариства», і далі рекомендовано розробляти національні стратегії для вирішення економічних, соціальних та екологічних аспектів СР. У 2002 році в Йоганнесбурзі відбувся Всесвітній саміт зі сталого розвитку (WSSD), відомий як «Ріо +10», метою якого було розглянути прогрес у виконанні результатів Саміту Землі в Ріо. WSSD розробив план реалізації дій, викладених у Порядку денному на 21 рік, відомий як Йоганнесбурзький план, а також започаткував низку багатосторонніх партнерств для СР.

У 2012 році, через 20 років після першого Саміту Землі в Ріо, відбулася Конференція ООН зі сталого розвитку (UNCSD) або «Ріо +20». Вона була зосереджена на двох темах у контексті сталого розвитку: «зеленій» економіці та інституційній основі. Підтверджена відданість СР була ключовою для підсумкового документа конференції «Майбутнє, якого ми хочемо» до такої міри, що фраза «сталий розвиток» з'являється 238 разів на 49 сторінках. Підсумки «Ріо+20» охоплювали процес розробки нових ЦСР, що набули чинності з 2015 року та заохочували цілеспрямовані дії щодо СР у всіх секторах порядку денного глобального

розвитку. Так, у 2012 році Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй Пан Гі Мун визначив СР як один із п'яти ключових пріоритетів у програмі дій ООН, підкреслюючи ключову роль, котру має відігравати СР у міжнародній та національній політиці, програмах розвитку і порядку денному.

5.3. Взаємозв'язки між навколишнім середовищем, економікою та суспільством

Схоже, що концепція сталого розвитку продовжить впливати на майбутній дискурс щодо науки про розвиток. Це, на думку Портера та ван дер Лінде, означає, що найкращим вибором, імовірно, залишатимуться ті, що відповідають потребам суспільства та є екологічно та економічно життєздатними, економічно та соціально справедливими, а також соціально та екологічно прийнятними. Це можна представити у вигляді трьох взаємопов'язаних сфер стійкості, що описують взаємозв'язки між екологічними, економічними та соціальними аспектами СР, як показано на рис. 5.1.

Рис. 5.1. Взаємозв'язки між соціальною, екологічною та економічною стійкістю

З огляду на цю схему можна зробити висновок, що майже все, що людина робить або планує робити на Землі, має наслідки для навколишнього середовища, економіки чи суспільства, а також для подальшого існування та добробуту людського роду. Подібно до цього сфери являють собою набір взаємопов'язаних концепцій, що повинні становити основу людських рішень і дій у пошуках СР. Ян підтверджує аргумент, висловлюючи думку, що згідно зі схемою правильні рішення щодо сталого управління ресурсами приведуть до сталого зростання сталого суспільства. Прикладами цього є рішення щодо землекористування, управління поверхневими водами, сільськогосподарської практики, проєктування та зведення будівель, управління енергією, освіти, рівних можливостей, а також законотворчості та правозастосування. Аргумент полягає в тому, що коли концепції, що містяться в трьох сферах сталого розвитку, добре застосовуються до реальних ситуацій, усі виграють, тому що природні ресурси збережено, навколишнє середовище захищено, економіка розвивається та є стійкою, соціальне життя є добрим, тому що є мир і повага до прав людини. Ці три сфери мають бути інтегровані заради сталості. Згідно з Ханом: *«Якщо людині в певній географічній зоні бракує роботи (економічної), вона, швидше за все, буде бідною та безправною (соціальною); якщо вона бідна і безправна, вона має стимул займатися діями, що шкодять екології, наприклад, вирубуючи дерева на дрова, аби готувати їжу та обігрівати свій будинок (екологічний). Оскільки її дії поєднуються з діями інших у її регіоні, які вирубують дерева, вирубка лісів призведе до втрати життєво важливих мінералів із ґрунту (довкілля). Якщо з ґрунту буде втрачено життєво важливі мінерали, мешканці будуть позбавлені дієтичних поживних речовин, необхідних для підтримки інтелектуальної продуктивності, необхідної для вивчення нових технологій, наприклад, як працювати з комп'ютером, і це призведе до зниження або стагнації продуктивності (економічної). Якщо продуктивність стагнує (економічна), бідні люди залишаться бідними або стануть ще біднішими (соціальні)».*

Наведений вище гіпотетичний випадок ілюструє зв'язки між трьома взаємопов'язаними сферами стійкості та необхідність їх інтеграції для розвитку. Хоча цей приклад може вбачатися надто спрощеним, він контекстуалізує те, як економічні, соціальні та екологічні субстрати сталого розвитку співвідносяться один із одним і можуть сприяти СР.

5.4. Стовпи сталого розвитку

Згідно з Тейлором, трьома основними питаннями СР є економічне зростання, охорона навколишнього середовища та соціальна рівність. Виходячи з цього, можна стверджувати, що концепція СР базується здебільшого на трьох концептуальних стовпах, таких як: «економічна стійкість», «соціальна стійкість» і «екологічна стійкість».

Економічна стійкість

Економічна стійкість передбачає систему виробництва, що задовольняє поточні рівні споживання без шкоди для майбутніх потреб. Традиційно економісти, вважаючи, що запаси природних ресурсів необмежені, надто наголошували на здатності ринку ефективно розподіляти ресурси. Вони також вважали, що економічне зростання буде супроводжуватися технологічним прогресом для поповнення природних ресурсів, знищених у процесі виробництва. Однак стало зрозуміло, що природні ресурси не нескінченні; крім того, не всі вони можуть бути поповнені або відновлені. Зростаючий масштаб економічної системи перенапружив базу природних ресурсів, спонукаючи до перегляду традиційних економічних постулатів. Це змусило багатьох науковців засумніватися в доцільності неконтрольованого зростання та споживання.

Економіка складається з ринків, де відбуваються операції. Згідно з Дернбахом, існують орієнтири, за якими оцінюються операції та приймаються рішення щодо економічної діяльності. Три основні види діяльності, що здійснюються в економіці, це виробництво, розподіл і споживання, але система бухгалтерського обліку, що використовується для керівництва та оцінки економіки щодо цих видів діяльності, сильно спотворює цінності, і це не означає нічого доброго для суспільства та навколишнього середовища. Вчені підтверджують, що людське життя на землі підтримується за рахунок використання обмежених природних ресурсів, що є на землі. Дернбах раніше стверджував, що через зростання населення потреби людини, як-от: їжа, одяг, житло, зростають, проте засоби та ресурси, доступні у світі, не можуть збільшуватися для задоволення потреб вічно. Крім того, вчені стверджують, що, оскільки головна проблема полягає в економічному зростанні, важливі компоненти витрат, такі як вплив виснаження та забруднення, наприклад, ігноруються, тоді як зростання попиту на товари та послуги продовжує рухати ринки та спричиняє здійснення руйнівного впливу на навколишнє середовище. Таким чином, економічна стійкість вимагає, щоб рішення

були якомога більш справедливими і фінансово обґрунтованими, зважаючи на інші аспекти стійкості.

Соціальна стійкість

Соціальна стійкість охоплює поняття справедливості, розширення можливостей, доступності, участі, культурної ідентичності та інституційної стабільності. Концепція передбачає, що люди мають значення, оскільки розвиток стосується людей. По суті, соціальна стійкість означає систему соціальної організації, що пом'якшує бідність. Однак у більш фундаментальному сенсі «соціальна стійкість» стосується зв'язку між такими соціальними умовами, як бідність і руйнування навколишнього середовища. З цього приводу теорія соціальної стабільності стверджує, що подолання бідності не повинно призводити до необґрунтованого руйнування навколишнього середовища чи економічної нестабільності. Соціальна стійкість має бути спрямована на пом'якшення бідності в межах існуючих екологічної та економічної ресурсних баз суспільства.

На соціальному рівні стійкість передбачає сприяння розвитку людей, спільнот і культур, щоб допомогти досягти змістовного життя, спираючись на належні охорону здоров'я, освіту, гендерну рівність, мир і стабільність у всьому світі. Стверджується, що соціальної стійкості нелегко досягти, оскільки соціальний вимір здається складним і непосильним. На відміну від екологічних та економічних систем, де потоки та цикли легко спостерігати, динаміка всередині соціальної системи є дуже невідчутною і її нелегко змоделювати. Як стверджує Еверест-Філліпс: «Визначення успіху в соціальній системі полягає в тому, що люди не піддаються умовам, що підривають їхню здатність задовольняти свої потреби».

Згідно з Колком, соціальна стійкість полягає не в тому, щоб забезпечити задоволення потреб кожного. Натомість вона спрямована на створення сприятливих умов для того, щоб кожен міг реалізувати власні потреби, якщо він цього бажає. Все, що перешкоджає цій спроможності, вважається перешкодою, котру потрібно усунути, щоб окремі особи, організації чи громади могли досягти прогресу в напрямі соціальної стійкості. Розуміння природи соціальної динаміки та того, як ці структури виникають із точки зору системи, має велике значення для соціальної стійкості. Крім того, соціальна стійкість охоплює багато питань, таких як права людини, гендерна рівність, участь громадськості та верховенство права, що сприяють миру та соціальній стабільності для сталого розвитку.

Екологічна стійкість

Концепція екологічної стійкості стосується природного середовища та того, якою мірою воно залишається продуктивним і стійким для підтримки життя людини. Екологічна стійкість стосується цілісності екосистеми та пропускну здатності природного середовища. Це вимагає, щоб природний капітал використовувався стабільно як джерело економічних вкладень і як поглинач відходів. Мається на увазі те, що природні ресурси повинні збиратися не швидше, ніж вони можуть бути відновлені, а відходи повинні викидатися не швидше, ніж вони можуть бути засвоєні навколишнім середовищем. Це пояснюється тим, що земна система має межі, в яких підтримується рівновага.

Однак прагнення до нестримного зростання висуває все більші вимоги до земної системи та створює все більший тиск на ці межі, оскільки технологічний прогрес може не підтримувати експоненційне зростання. Кількість доказів на підтримку занепокоєння щодо стійкості навколишнього середовища все збільшується. Наслідки зміни клімату, наприклад, є переконливим аргументом на користь потреби в екологічній стійкості. Зміна клімату стосується значних і тривалих змін у кліматичній системі, викликаних природною мінливістю клімату або діяльністю людини. Ці зміни охоплюють потепління атмосфери та океанів, зменшення рівня льоду, підвищення рівня моря, збільшення кислотності океанів і збільшення концентрації парникових газів.

Зміна клімату вже виявила ознаки впливу на біорізноманіття. Зокрема, Kumar та інші дослідники помітили, що більш високі температури, як правило, впливають на час розмноження видів тварин і рослин, моделі міграції тварин, розподіл видів і розмір популяції. Вчені стверджували, що, незважаючи на велику кількість жахливих прогнозів, повний вплив глобального потепління невідомий. Задля СР всі суспільства повинні пристосовуватися до реалій, що виникають, щодо управління екосистемами та природними обмеженнями зростання.

Нинішня швидкість втрати біорізноманіття перевищує природну швидкість вимирання. Очікується, що межі світових біомів зміняться зі зміною клімату, оскільки очікуються переміщення видів у вищі широти та висоти, а також зміни глобального рослинного покриву. Якщо види не здатні пристосуватися до незнайомого географічного розподілу, їхні шанси на виживання будуть зменшені. Передбачається, що до 2080 року майже 20% прибережних водно-болотних угідь може бути втрачено через підвищення рівня моря. Усе це є важливими питаннями СР навколишнього середовища, оскільки, як уже зазначалося, вони

впливають на те, якою мірою природне середовище залишається продуктивно стабільним і стійким для підтримки життя та розвитку людини.

5.5. Цілі сталого розвитку

СР пов'язаний із принципом досягнення цілей людського розвитку з одночасним збереженням здатності природних систем забезпечувати природні ресурси та екосистемні послуги, від яких залежить економіка та суспільство. Хоча концепція СР була актуальною з незапам'ятних часів, можна стверджувати, що вона набуває ще більшої актуальності з кожним днем, оскільки населення продовжує зростати, а природні ресурси, доступні людству, ні. З усвідомленням цього явища завжди висловлювалося глобальне занепокоєння щодо розумного використання наявних ресурсів.

Остання з таких проблем втілилася в Цілі розвитку тисячоліття (далі – ЦРТ) і ЦСР. ЦРТ стали продовженням Цілей розвитку і відзначили історичну глобальну мобілізацію для досягнення набору важливих соціальних пріоритетів у всьому світі. Однак незважаючи на відносну ефективність ЦРТ, не всі цільові показники восьми цілей були досягнуті після їх розгортання протягом 15 років (2000–2015), отже, для продовження порядку денного розвитку були запроваджені ЦСР. У межах цієї нової дорожньої карти розвитку ООН схвалила Порядок денний на період до 2030 року (ЦСР), котрий є закликом до дій щодо захисту планети, подолання бідності та гарантування добробуту людей. 17 ЦСР переважно спрямовані на досягнення таких узагальнених цілей:

- викоринити бідність і голод, гарантуючи здорове життя;
- універсалізувати доступ до основних послуг, таких як вода, санітарія та стійка енергія;
- підтримувати створення можливостей розвитку через інклюзивну освіту та гідну працю;
- сприяти інноваціям та стійкій інфраструктурі, створюючи громади та міста, здатні стабільно виробляти та споживати;
- зменшити нерівність у світі, особливо гендерну;
- турбуватися про цілісність навколишнього середовища шляхом боротьби зі зміною клімату та захисту океанів і наземних екосистем;
- сприяти співпраці між різними соціальними агентами для створення середовища миру та забезпечення відповідального споживання

і виробництва.

Відповідно до платформи Комунікаційної групи ООН (UNCG) і Організації громадянського суспільства (CSO) щодо ЦСР у Гані (2017 рік) ЦСР є універсальним закликком до дій, щоб покінчити з бідністю, захистити планету та забезпечити всім людям мир і процвітання до 2030 року. ЦСР, прийняті 193 країнами, набули чинності в січні 2016 року. Вони спрямовані на сприяння економічному зростанню, забезпечення соціальної інтеграції та захист навколишнього середовища. UNCG-CSO (2017 рік) стверджує, що ЦСР за підтримки ООН заохочують дух партнерства між урядами, приватним сектором, дослідницькими, науковими та громадськими організаціями. Це партнерство покликане забезпечити правильний вибір уже зараз задля покращення життя майбутніх поколінь у стійкий спосіб.

Порядок денний до 2030 року містить п'ять головних тем, відомих як «п'ять П»: люди, планета, процвітання, мир і партнерство, що охоплюють 17 ЦСР. Вони спрямовані на усунення основних причин бідності, охоплюючи такі сфери, як голод, здоров'я, освіта, гендерна рівність, вода та санітарія, енергетика, економічне зростання, промисловість, інновації та інфраструктура, нерівність, стійкі міста та громади, споживання та виробництво, зміна клімату, природні ресурси, мир і справедливість. З огляду на ЦСР можна стверджувати, що СР спрямований на досягнення соціального прогресу, екологічної рівноваги та економічного зростання.

Ключовою особливістю ЦСР є те, що цілі та завдання розвитку здебільшого є взаємозалежними, але взаємопов'язаними. Стверджується, що ЦСР передбачають взаємодоповнюваність або синергію, а також компроміси або напругу, що мають наслідки у глобальному та національному контекстах. Взаємодоповнюваність передбачає, що вирішення однієї цілі може одночасно допомогти досягти інших. Наприклад, вирішення питань зміни клімату може мати додаткові переваги для енергетичної безпеки, здоров'я, біорізноманіття та океанів. Слід зазначити, що ЦСР не є відокремленими цілями – вони взаємопов'язані. Це означає, що досягнення однієї мети веде до досягнення іншої, а отже, їх слід розглядати як незамінні частини великої і складної головоломки. Щоб скористатися перевагами взаємодоповнюваності між ЦСР, Тейлор пропонує різним країнам переглянути численні цілі, щоб визначити ті, котрі, швидше за все, будуть каталітичними, а також ті, що мають багатосторонній вплив, а також прагнуть реалізувати весь порядок денний. Цей вибір, потрібно було б ґрунтувати на пріоритетах конкретної країни та наявності ресурсів. Варто

також зазначити, що з огляду на взаємодоповнюваність багатьох цілей і цільових сфер окремий показник може бути використаний для вимірювання прогресу в досягненні деяких цілей і завдань.

Крім взаємодоповнюваності та синергії, ЦСР також мають компроміси і напруження, що супроводжуються складним вибором, що може призвести до появи переможців і переможених, принаймні в короткостроковій перспективі. Наприклад, біорізноманіття може опинитися під загрозою, якщо ліси вирубуються з метою збільшення сільськогосподарського виробництва задля продовольчої безпеки. З іншого боку, на думку вчених, продовольча безпека може бути під загрозою, якщо продовольчі культури будуть вирощені за допомогою виробництва біопалива для енергетичної безпеки. Це означає, що знайти тонкий баланс між досягненням високих рівнів економічного зростання, що сприяє зменшенню бідності, та збереженням навколишнього середовища нелегко.

Крім того, стверджується, що ЦСР мають конкуруючі інтереси зацікавлених сторін. Вирішення проблеми зміни клімату (ціль 13) є гарним прикладом конкуруючих інтересів. Тобто ті, хто постраждає в короткостроковій перспективі, наприклад, підприємства, що працюють на викопному паливі, та їхні працівники, вважатимуть себе «програшаними», якщо їх змусять змінитися, навіть якщо суспільство в цілому стане остаточним «переможцем» у довгостроковій перспективі шляхом уникнення ризиків і наслідків зміни клімату. Компроміси можуть спричинити проблеми з управлінням у випадку складних проблем у межах ЦСР, де конфліктують інтереси різних зацікавлених сторін. Інший ключовий виклик забезпечує відповідальність і звітність щодо прогресу в досягненні ЦСР. Деякі фахівці, дослідники і вчені вважають, що для цього потрібні відповідні показники та способи моніторингу й оцінки прогресу в досягненні ЦСР, особливо на національному рівні. У зв'язку з цим було б важливо виміряти як вклади, так і результати, щоб перевірити, чи інвестують різні країни те, що вони планують інвестувати, шляхом вирішення проблем, а також відстежувати результати, щоб перевірити, чи вони насправді досягають встановлених цілей та завдань.

Конференція ООН з питань СР, що відбулася в Ріо-де-Жанейро у 2012 році, висунула на перший план деякі ключові питання, зокрема: гідні робочі місця, енергію, стійкі міста, продовольчу безпеку та стале сільське господарство, воду, океани та готовність до катастроф, що вимагають першочергової уваги. У сфері продовольства та сільського господарства, наприклад, DESA (2013 рік) оцінює, що майже 800 млн людей у всьому світі недоїдають і майже 220 млн гектарів додаткової землі знадобляться,

щоб прогодувати зростаюче населення світу до 2030 року. Очікувана вартість доходів і заощаджень від досягнення ЦСР у продовольстві та сільському господарстві становить 2,3 трлн доларів. Трьома найбільшими можливостями в продовольчих системах є скорочення харчових відходів, лісовідновлення та розвиток продовольчих ринків із низьким рівнем доходу, що, за оцінками, створить 71 млн робочих місць на продовольчих ринках, у тому числі 21 млн в Африці та 22 млн в Індії, де багато орних земель і поточна низька продуктивність створює умови для зростання.

За словами Річі та Розера, більш ніж половина населення планети вже проживає в містах, і очікується, що до 2050 року цей показник збільшиться до двох третин. Це приведе до соціально-економічних витрат і вигод у багатьох секторах. Підприємства можуть скористатися перевагами створення здорових і зручних для життя міст, щоб розширити свою діяльність, у такий спосіб збільшуючи зайнятість. Потенційний прибуток від досягнення ЦСР у містах оцінюється в 3,7 трлн доларів США з приблизно 166 млн нових робочих місць у сферах будівництва, ефективності транспортних засобів, доступного житла та інших міських можливостей. Очікується, що до 2030 року з'явиться понад 1,5 млрд додаткових споживачів енергії, що, за деякими оцінками, створить майже 86 млн робочих місць і дасть дохід у розмірі 4,3 трлн доларів США завдяки потенційній окупності циклічних моделей, відновлюваних джерел енергії, енергоефективності та доступу до енергії. Крім того, за окремими оцінками, майже 1,8 трлн доларів потенційно можна отримати від покращення системи охорони здоров'я, котра використовує переваги технологічних інновацій та інших удосконалень, що, як очікується, створить приблизно 46 млн робочих місць завдяки новим бізнес-можливостям у галузі охорони здоров'я.

Крім того, екологічно чиста інфраструктура необхідна для підвищення економічного результату та продуктивності. Вчені зазначили, що інвестиції в інфраструктуру в країнах, що розвиваються, повинні зрости з 0,9 трлн доларів США до 2,3 трлн доларів США на рік до 2020 року. Наведені цифри включають суму в розмірі 200-300 млрд доларів США, необхідну для забезпечення того, щоб інфраструктура приводила до зниження викидів тощо. За даними ПРООН, відносно низька оцінка загальних річних витрат на пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптацію до 2030 року становить 249 млрд доларів США. І це спрямовано лише на одну загрозу (глобальне потепління) задля глобального екологічного надбаня. Проте офіційна допомога розвитку становить відносно невеликий пул фінансування – приблизно 130 млрд доларів США на рік. Інші витрати на впровадження ЦСР включають

ризика надмірної експлуатації та величезні фінансові ресурси, необхідні для різноманітних інвестицій. Вони демонструють деякі соціально-економічні витрати та переваги СР, але показники для оцінки впливу ЦСР залишаються суперечливими.

Враховуючи дискусію про витрати та вигоди, компроміси, взаємодоповнюваність і складність, притаманні ЦСР, доречним є питання щодо того, як ООН може змусити країни поважати ЦСР. У зв'язку з цим доцільно, щоб ООН брала до уваги різні національні реалії, можливості та рівні розвитку і поважала національну політику та пріоритети, гарантуючи, що вони зосереджені на СР. Хоча всі ЦСР загалом стосуються як країн, що розвиваються, так і розвинутих країн, виклики, котрі вони представляють, можуть відрізнятися в різних національних контекстах. Тому ООН має наголошувати на універсальності підходу до глобальних цілей для кожної країни. ООН могла б спонукати розвинені країни, такі як США, Великобританія, Японія та Канада, до сталої трансформації їхніх власних суспільств та економік, одночасно сприяючи досягненню СР у країнах, що розвиваються. ООН має підтримувати країни, сприяючи підходам, що підтримують змістовну участь, залучення та діалог, а також розбудову потенціалу для всіх країн. Вона може сприяти належному управлінню та підтримувати інклюзивну освіту, регулювання та ефективний розподіл ресурсів у всіх країнах. А ще – сприяти відповідним технологіям та інноваціям, оскільки докази свідчать, що компромісу між екологічними та економічними результатами, наприклад, можна досягти за допомогою використання відповідних технологій. Перш за все, ООН має залучати не лише уряди, але й інші ключові зацікавлені сторони, такі як приватний сектор, неурядові організації та громадянське суспільство, до глобального порядку денного та створювати цикли зворотного зв'язку, щоб притягнути до відповідальності всі відповідальні суб'єкти для забезпечення реального виконання ЦСР.

5.6. Принципи сталого розвитку

Досягнення СР залежить від кількох принципів. Проте думка щодо принципів сталого розвитку переважно тяжіє до економіки, навколишнього середовища та суспільства. Зокрема, вони стосуються, з-поміж іншого, збереження екосистеми та біорізноманіття, систем виробництва, контролю за популяцією, управління людськими ресурсами, збереження прогресивної культури та участі людей.

Одним із ключових принципів СР є збереження екосистеми. Необхідно зберегти екосистему та біорізноманіття, оскільки без них живі організми перестануть існувати. Обмежених засобів і ресурсів на землі не може вистачити для необмежених потреб людей. Надмірна експлуатація ресурсів має негативний вплив на навколишнє середовище, тому, аби розвиток став сталим, експлуатація природних ресурсів має відбуватися в межах пропускнуої спроможності Землі. Це означає, що діяльність із розробки повинна здійснюватися відповідно до потужності Землі. Ось чому важливо, наприклад, мати альтернативні джерела енергії, такі як сонячна, замість того, щоб сильно залежати від нафтопродуктів і гідроелектрики.

Крім того, для досягнення СР необхідно контролювати популяцію. Люди виживають, використовуючи обмежені ресурси Землі. Однак через зростання чисельності населення збільшуються потреби людини, такі як їжа, одяг і житло, у той час як ресурси, доступні у світі для задоволення цих потреб, не завжди можуть бути збільшені для задоволення потреб. Таким чином, контроль популяції та управління нею є важливими для СР.

Правильне управління людськими ресурсами є ще одним важливим принципом СР. Саме люди мають забезпечити прийняття та дотримання принципів, саме вони несуть відповідальність за використання та збереження навколишнього середовища, і саме вони мають забезпечити мир. Це робить роль людських ресурсів у пошуках СР надзвичайно важливою. Отже, необхідно розвивати людські знання та навички піклування про довкілля, економіку та суспільство, що досягається переважно через освіту та навчання, а також належні медичні послуги, оскільки здоровий дух живе в здоровому тілі. Названі елементи можуть також сприяти розвитку позитивного ставлення до природи, зокрема, освіта – вплинути на суспільство в напрямі збереження навколишнього середовища та поваги до людських цінностей, а також використання прийнятних методів виробництва.

Крім того, стверджується, що для того, аби процес СР був успішним і стійким, він має охопити різних учасників. Аргумент, що пов'язаний із теорією систем, ґрунтується на уявленні про те, що СР не може відбутися завдяки зусиллям лише однієї особи чи організації. Це колективна відповідальність, що вимагає участі всіх людей і відповідних організацій. СР будується на принципі участі, котрий вимагає позитивного ставлення людей, щоб можна було досягти значного прогресу з відповідальністю за стабільність.

Крім того, СР процвітає завдяки просуванню прогресивних

соціальних традицій, звичаїв і політичної культури. Прогресивну традиційну та політичну культуру необхідно підтримувати та розвивати, щоб не лише утримувати суспільство разом, а й допомагати цінувати та зберігати довкілля для СР. Двома словами, основоположним підсумковим принципом СР є систематична інтеграція екологічних, соціальних та економічних проблем у всі аспекти прийняття рішень різними поколіннями. ЦСР відображають збалансований план економічних, соціальних і екологічних цілей і завдань. Для досягнення ЦСР країни повинні будуть визнати й оцінити існування потенційних компромісів і розробити шляхи їх вирішення. Вони також повинні визначити взаємодоповнюваність, що може сприяти значному прогресу.

СР привернув велику увагу до академічної сфери, управління, планування та інтервенційного простору розвитку. Схоже, що широкий спектр урядових і неурядових організацій сприйняли це як відповідну парадигму розвитку. Це пояснюється тим, що більшість, якщо не всі прихильники та захисники парадигми, практично згодні з тим, що виклики, з якими сьогодні стикається людство, такі як зміна клімату, виснаження озонового шару, дефіцит води, втрата рослинності, нерівність, незахищеність, голод, злидні та бідність, можна вирішити, дотримуючись догматів і принципів СР.

Кінцевою метою СР є досягнення балансу між екологічною, економічною та соціальною стійкістю, таким чином роблячи їх стовпами, на яких тримається СР. Незважаючи на те що стійкість суспільства не є остаточною, можна стверджувати, що вона залежить від наявності належних систем охорони здоров'я, миру та поваги до прав людини, гідної роботи, гендерної рівності, якісної освіти та верховенства права. Сталість економіки, з іншого боку, залежить від прийняття відповідного виробництва, розподілу та споживання, тоді як стійкість навколишнього середовища визначається належним фізичним плануванням і землекористуванням, а також збереженням екології та біорізноманіття.

СР не можна досягти за допомогою ізольованих ініціатив, а скоріше шляхом комплексних зусиль на різних рівнях, що охоплюють соціальні, екологічні та економічні аспекти. Успішна реалізація ЦСР залежатиме від розмежування складних взаємодій між цілями. Інтегрований підхід до СР вимагав би одночасної реалізації потенціалу основних вимірів, а також управління напругою, компромісами та синергією між цими вимірами. Ще важливішим є те, що в управлінні напругою щодо стійкості та сталого розвитку ключову роль мають відігравати міжнародні організації та агентства, такі як ООН, уряди різних країн, неурядові

організації та організації громадянського суспільства.

Прогрес розвитку залежить від відданості людей, тому для того, щоб втілити концепцію в дію, необхідно збільшити участь громадськості. Усі люди повинні усвідомлювати та визнавати, що їх виживання та виживання майбутніх поколінь залежить від відповідальної поведінки щодо споживання та виробництва, навколишнього середовища та прогресивних соціальних цінностей. Лише шляхом інтеграції основних елементів можна зупинити негативну синергію, сприяти позитивній синергії та досягти значущого СР. Це означає, що економічна, соціальна та екологічна «стійкості» утворюють елементи динамічної системи. Їх не можна прагнути ізольовано, щоб «СР» процвітав, тому всі рішення повинні бути спрямовані на заохочення позитивного росту та досягнення рівноваги в природній системі.

Наслідки:

- Уряди всіх країн повинні заохочувати «розумне зростання» шляхом належного землекористування та узгодження своїх економік зі здатністю природи до відновлення. Усі країни повинні запровадити відповідну практику виробництва та споживання, що повністю відповідає екологічним процесам планети. Це можна зробити за допомогою політики оподаткування та субсидування, що підкреслює прийнятні та усуває неприйнятні результати. Наприклад, щодо забруднення всі країни повинні забезпечити дотримання принципу «забруднювач платить», згідно з яким уряди вимагають від суб'єктів, що забруднюють навколишнє середовище, нести витрати за забруднення, а не покладати ці витрати на інших або на навколишнє середовище.

- Зростання населення має бути стримано за допомогою демографічної політики, підкріпленої правовою базою. Якщо не вжити спеціальних заходів, зростання населення в поєднанні зі збільшенням споживання ресурсів понад те, що може вмістити Земля, призведе до занепаду або руйнування навколишнього середовища, економіки та суспільства. Усі країни повинні мати демографічну політику, спрямовану на стримування швидкого зростання населення. У зв'язку з цим ООН повинна виробити глобальну політику стосовно зростання населення та гарантувати, що країни-члени дотримуються цієї політики.

- Усім країнам необхідно розробляти та впроваджувати соціальну політику, котра сприятиме розвитку толерантності, соціальної згуртованості та справедливості як наріжних каменів соціальних взаємодій. Це можна зробити шляхом закріплення універсальних прав людини в межах громадянства, інклюзивності, справедливості та ефективного політичного управління.

- Організація Об'єднаних Націй та уряди всіх країн, а також організації громадянського суспільства повинні проводити постійні навчання з питань СР для всіх людей, які проживають всюди. Програми інформування мають бути спрямовані на забезпечення того, щоб жителі кожної країни розуміли концепцію та принципи СР і брали участь у відповідальній екологічній, економічній та соціальній поведінці, а також підзвітному управлінні.

- Сталий розвиток вимагає створення та застосування творчих ідей, інноваційного дизайну та методів. Із цієї причини ООН має співпрацювати з урядами, приватним сектором, агенціями розвитку та організаціями громадянського суспільства для надання потужної інституційної і фінансової підтримки університетам та іншим науково-дослідним установам для проведення досліджень у таких сферах: освіти, сільського господарства, планування фізичного розвитку та землекористування, інформаційних та комунікаційних технологій, охорони здоров'я. Усе це має бути підкріплено відповідними законодавчими рішеннями та суворим дотриманням правил, щоб гарантувати, що всі зацікавлені сторони дотримуються порядку денного СР.

- Виконуючи порядок денний СР, ООН має визнавати та враховувати різні національні можливості та рівні розвитку і поважати національну політику та пріоритети. ООН має також забезпечити, щоб усі країни наголошували на універсальності з індивідуальним підходом до глобальних цілей, і заохочувати розвинені країни підтримувати ті, що розвиваються, у реалізації глобального порядку денного.

5.7. Стратегічні орієнтири політики ЄС в контексті сталого розвитку

Європейською Комісією 3 березня 2010 року було прийнято Стратегію розумного, стійкого і всеосяжного зростання.

Комісія пропонує п'ять вимірних цілей ЄС до 2020 року, що керуватимуть процесом і будуть переведені на національні цілі: для роботи; для наукових досліджень і інновацій; для зміни клімату та енергетики; для освіти; для боротьби з бідністю.

Європа-2020 висуває три взаємодоповнюючі пріоритети:

- SMART-зростання: розвиток економіки, заснованої на знаннях та інноваціях;

- стійке зростання: стимулювання більш ефективного

використання ресурсів, розвитку екологічної і більш конкурентоспроможної економіки;

– інклюзивне зростання: сприяння формуванню економіки з високою зайнятістю, що забезпечує соціальну і територіальну згуртованість.

Отже, виходячи з цих пріоритетів, стає зрозумілою мета розвитку інтелектуального потенціалу регіону: інклюзивне зростання за рахунок ініціалізації власних інтелектуальних ресурсів у результаті розвитку економіки, заснованої на знаннях та інноваціях.

Європейська Комісія пропонує: використовувати 75% населення у віці 20-64 років; 3% від ВВП ЄС повинні бути інвестовані в розвиток інновацій; частка ранніх шкіл повинна бути менше 10% і щонайменше 40% молодого покоління повинні мати вищу освіту.

Окреслені цілі взаємопов'язані і важливі для розвитку інтелектуального потенціалу.

Комісія висуває сім ключових ініціатив для стимулювання прогресу у кожній пріоритетній темі, серед яких визначимо ті, що стосуються розвитку інтелектуального потенціалу:

– «Інноваційний союз» – для поліпшення рамкових умов і доступу до фінансування наукових досліджень і інновацій, із тим щоб гарантувати, що інноваційні ідеї можуть бути перетворені в продукти і послуги, котрі забезпечують зростання і робочі місця;

– «Молодь у русі» – для підвищення ефективності систем освіти і сприяння вступу молодих людей на ринок праці;

– «Цифровий порядок денний для Європи» – для прискорення розповсюдження високошвидкісного Інтернету і користування перевагами цифрового єдиного ринку на рівні домашніх господарств і фірм;

– «Порядок денний для нових навичок і робочих місць» – для модернізації ринків праці та розширення прав і можливостей людей шляхом розвитку їхніх навичок протягом усього життєвого циклу з метою розширення трудових можливостей, у тому числі за рахунок мобільності робочої сили.

Отже, пріоритетами європейського розвитку є SMART, стійке та інклюзивне зростання. Їх доречно взяти до уваги і нашим громадам:

– SMART зростання передбачає розвиток економіки, заснованої на знаннях та інноваціях;

– sustainable зростання означає сприяння більш ефективному використанню ресурсів, стимулювання розвитку екологічної і більш конкурентоспроможної економіки;

– inclusive зростання сприяє формуванню економіки з високою зайнятістю, забезпечуючи економічну, соціальну і територіальну єдність.

Ці цілі взаємопов'язані. Наприклад, кращі освітні рівні допомагають зайнятості, а прогрес у підвищенні рівня зайнятості сприяє скороченню бідності. Більший потенціал для досліджень і розробок, а також інновацій у всіх секторах економіки, в поєднанні з підвищенням ефективності використання ресурсів, дозволить підвищити конкурентоспроможність і сприятиме створенню нових робочих місць. Інвестиції в екологічно чисті, низьковуглецеві технології допоможуть зробити внесок у боротьбу зі зміною клімату та сформувати нові можливості для бізнесу і працевлаштування.

Інтелектуальне зростання – економіка, заснована на знаннях та інноваціях.

Гармонійний розвиток означає зміцнення знань та інновації як джерела нашого майбутнього зростання. Це вимагає підвищення якості освіти, зміцнення дослідницької діяльності, сприяння інноваціям та передачі знань.

На рівні ЄС Комісія буде працювати над:

– завершенням європейського дослідницького простору, розробкою стратегічної програми досліджень, спрямованої на вирішення таких проблем, як енергетична безпека, транспорт, зміна клімату та ефективність використання ресурсів, здоров'я і старіння, екологічно чисті методи виробництва і управління земельними ресурсами, а також над підвищенням ефективності спільних програм із державами-членами;

– поліпшенням рамкових умов для бізнес-інновацій, що передбачає створення єдиного патенту ЄС і спеціалізованого патентного суду, модернізацію рамок авторського права і товарних знаків, поліпшення доступу малих та середніх підприємств до захисту інтелектуальної власності, прискорення впровадження сумісних стандартів, поліпшення доступу до капіталу і повного використання на стороні попиту політики, наприклад, за допомогою державних закупівель та розумного регулювання;

– сприянням розвитку і зміцненню партнерських зв'язків між освітою, бізнесом, дослідженнями та інноваціями, а також розвитку підприємництва шляхом підтримки молодих інноваційних компаній.

Флагманська ініціатива «Молодь у русі»

Мета полягає в тому, щоб підвищити продуктивність і міжнародну привабливість вищих навчальних закладів Європи та підвищити загальну якість усіх рівнів освіти і навчання в ЄС, що поєднує досконалість і справедливість, шляхом сприяння мобільності студентів та учнів, а також

поліпшити забезпечення роботою молоді.

На рівні ЄС Комісія буде працювати над:

– інтеграцією та підвищенням мобільності ЄС, університетів і програм дослідників (таких як Erasmus, Erasmus Mundus, Tempus та Марії Кюрі), забезпеченням їхнього зв'язку з національними програмами і ресурсами;

– активізацією програми модернізації вищої освіти (навчальних планів, управління і фінансування), в тому числі шляхом порівняльного аналізу ефективності університетів і освітніх результатів у глобальному контексті;

– вивченням шляхів розвитку підприємництва в межах програм мобільності для молодих фахівців;

– сприянням визнанню неформального навчання;

– запровадженням бази з питань зайнятості молоді з викладенням політики, спрямованої на зниження рівня безробіття серед молоді: це має заохочувати молодь, у співробітництві з державами-членами і соціальними партнерами, вступити на ринок праці через учнівство або інший досвід роботи, в тому числі за допомогою схеми «Ваша перша робота», що спрямована на розширення можливостей працевлаштування для молодих людей і віддає перевагу мобільності в межах ЄС.

Крім того, Комісія буде працювати над:

– створенням найкращих умов для підтримки і розвитку сильної, конкурентоспроможної і диверсифікованої промислової бази в Європі, а також підтримки переходу обробних галузей до більш ефективного використання енергії та ресурсів;

– розробкою горизонтального підходу до промислової політики шляхом об'єднання різних інструментів політики (наприклад, «розумне» регулювання, модернізовані державні закупівлі, правила конкуренції та встановлення стандартів);

– поліпшенням бізнес-середовища, особливо для малих і середніх підприємств, у тому числі за рахунок зниження трансакційних витрат ведення бізнесу в Європі, просування кластерів і поліпшення прийняттого доступу до фінансування;

– сприянням реструктуризації сектора з огляду на орієнтовані на майбутнє види діяльності, в тому числі за рахунок швидкого перерозподілу навичок нових високотехнологічних секторів зростання і ринків та підтримки з боку держави, що допомагає режиму ЄС і/або фонду глобалізації регулювання;

– сприянням поширенню технологій та методів виробництва, що зменшують використання природних ресурсів, а також збільшенням

інвестицій в існуючих природних активах ЄС;

- сприянням інтернаціоналізації малих та середніх підприємств;
- гарантуванням, що транспортні та логістичні мережі дозволяють промисловості на всій території Союзу мати ефективний доступ до єдиного ринку і міжнародного ринку за його межами;
- розробкою ефективної політики простору, щоб забезпечити засоби для вирішення деяких ключових глобальних проблем;
- підвищенням конкурентоспроможності європейського сектору туризму;
- переглядом правил для підтримки перетворення послуг і виробництва задля підвищення ефективності використання ресурсів, в тому числі більш ефективної переробки, щоб поліпшити спосіб, у якому ефективно використовуються європейські та міжнародні стандарти для довгострокової конкурентоспроможності європейської промисловості. Це буде охоплювати сприяння комерціалізації та розвитку ключових перспективних технологій;
- відновленням стратегії ЄС щодо сприяння корпоративній соціальній відповідальності як ключовому елементу в забезпеченні довгострокового працівника і довіри споживачів.

На національному рівні держави-члени будуть потребувати:

- поліпшення бізнес-середовища, особливо для інноваційних малих та середніх підприємств, у тому числі шляхом закупівлі державного сектора для підтримки інноваційних стимулів;
- поліпшення умов для дотримання інтелектуальної власності;
- зниження адміністративного навантаження на компанії, а також поліпшення якості законодавства у сфері бізнесу;
- розбудови ефективних комунікацій із зацікавленими сторонами в різних секторах (бізнесу, профспілок, наукових кіл, громадських організацій, споживчих організацій) для виявлення вузьких місць і розробки загального аналізу про те, як зберегти сильні виробничі бази та бази знань.

Інклюзивне зростання означає розширення прав і можливостей людей на основі високого рівня зайнятості, інвестицій у навички, боротьби з бідністю і модернізації ринків праці, підготовки і розвитку систем соціального захисту, з тим щоб допомогти людям передбачити зміни та управляти ними і побудувати згуртоване суспільство. Важливо також, що вигоди від економічного зростання поширюються на всі частини Союзу, в тому числі його віддалені регіони, зміцнюючи тим самим територіальну єдність. Йдеться про забезпечення доступу і можливостей для всіх протягом усього життєвого циклу. Європа повинна

повною мірою використовувати власний трудовий потенціал у вирішенні проблем старіння населення і зростаючої глобальної конкуренції. Заходи зі сприяння забезпеченню гендерної рівності будуть необхідні для розширення участі робочої сили, тим самим допомагаючи зростанню і соціальній згуртованості.

Європа повинна діяти шляхом:

– демографічних зміни, адже робоча сила скорочується. На сьогодні в ЄС працює тільки дві третини населення працездатного віку, порівняно з більш ніж 70% у США і Японії. Рівень зайнятості серед жінок і літніх працівників особливо низький. Молоді люди значно постраждали від кризи, серед них рівень безробіття перевищує 21%. Існує великий ризик, що люди, далекі від світу праці, втрачають підґрунтя на ринку праці;

– розвитку навичок: понад 80 млн людей мають низькі або базові навички, однак протягом усього життя переваги здебільшого мають більш освічені. Понад 16 млн робочих місць потребують високої кваліфікації, у той час як попит на низьку кваліфікацію скоротився на 12 мільйонів робочих місць. Збільшення тривалості трудового життя також потребує можливості набувати і розвивати нові навички протягом усього життя;

– подолання бідності: 80 млн людей піддаються ризику бідності, із них 19 млн – діти. 8% людей не заробляють достатньо, щоб піднятися вище порога бідності. Безробітні люди особливо схильні до бідності.

Відповідно до вищевикладеного потребують модернізації пріоритети, зокрема, зміцнення освіти і професійної підготовки, трансформація політики в сфері зайнятості і соціального захисту шляхом збільшення участі праці і зниження структурного безробіття, а також підвищення корпоративної соціальної відповідальності бізнес-спільнот. У зв'язку з цим матиме важливе значення доступ до догляду за дітьми та іншими утриманцями. Ключовим стане впровадження принципів боротьби з бідністю, що дозволить людям здобувати нові навички, аби адаптуватися до нових умов і потенційних змін у кар'єрі. Основні зусилля будуть необхідні для боротьби з бідністю та соціальною ізоляцією і для скорочення нерівності в стані здоров'я, аби гарантувати, що кожен може отримати вигоду в разі зростання. Не менш важливим буде здатність вирішувати завдання пропаганди здорового та активного населення для забезпечення соціальної згуртованості та підвищення продуктивності праці.

Флагманська ініціатива «Порядок денний для нових навичок і робочих місць»

Мета полягає в тому, щоб створити умови для модернізації ринків праці з метою підвищення рівня зайнятості та забезпечення стійкості соціальних моделей. Це означає розширення прав і можливості людей за допомогою здобуття нових навичок для нинішньої і майбутньої робочої сили для адаптації до нових умов і потенційних зрушень кар'єри, зменшення рівня безробіття і підвищення продуктивності праці.

На рівні ЄС Комісія буде працювати над:

- визначенням і здійсненням другого етапу програми Flexicurity разом із європейськими соціальними партнерами, щоб окреслити шляхи поліпшення управління економічними перетвореннями, для боротьби з безробіттям і підвищення рівня трудової активності;

- адаптацією законодавчої бази відповідно до принципів «розумного» регулювання, з урахуванням змін у структурі роботи (наприклад, робочий час, розміщення робочої сили) та нових ризиків для здоров'я і безпеки на робочому місці;

- сприянням усередині ЄС мобільності робочої сили і більшій конгруентності пропозиції праці з попитом при відповідній фінансовій підтримці з боку структурних фондів, зокрема Європейського соціального фонду (ESF), а також сприянням міграційній політиці перспективної та всеосяжної праці;

- зміцненням потенціалу соціальних партнерів та вирішенням проблем потенціалу соціального діалогу на всіх рівнях (ЄС, національні/регіональні, галузеві компанії), а також сприянням зміцненню співпраці між інститутами ринку праці, в тому числі державними службами зайнятості держав-членів;

- наданням потужного імпульсу стратегічній основі для співробітництва в галузі освіти і підготовки кадрів за участю всіх зацікавлених сторін. Це повинно привести, зокрема, до реалізації принципів навчання протягом усього життя (у співпраці з державами-членами, соціальними партнерами, експертами), в тому числі за допомогою гнучких шляхів навчання між різними рівнями та формами освіти і професійної підготовки у галузях і посилення привабливості професійної освіти і навчання. Соціальними партнерами повинні бути проведені на європейському рівні консультації з метою розвитку ініціативи в цій сфері;

- Для того, щоб гарантувати, що компетенції повинні брати участь в подальшому навчанні і на ринку праці купуються і визнаються протягом загальної, професійної, вищої освіти та освіти дорослих та виробити

спільну мову і оперативний інструмент для освіти / навчання і роботи: європейських навичок, рамкових умінь та професії (ESCO).

– Флагманська ініціатива «Європейська платформа для боротьби з бідністю»

Мета полягає в тому, щоб забезпечити економічну, соціальну та територіальну єдність, із тим щоб підвищити обізнаність і визнати основні права людей, які відчують бідність і соціальну ізоляцію, що дозволить їм жити гідно і брати активну участь у житті суспільства.

На рівні ЄС Комісія буде працювати над:

– перетворенням відкритого методу координації з питань соціального відчуження та соціального захисту на платформу для співпраці, експертної оцінки та обміну передовим досвідом як інструмент для зміцнення прихильності державних і приватних гравців, щоб зменшити соціальну ізоляцію і вжити конкретних заходів, у тому числі за допомогою цілеспрямованої підтримки з боку структурних фондів, зокрема ЕСФА;

– розробкою і реалізацією програм із розвитку соціальних інновацій для найбільш вразливих груп населення, зокрема, шляхом отримання інноваційної освіти, професійної підготовки, а також надання можливості працевлаштування для бідних, для боротьби з дискримінацією (наприклад, людей з інвалідністю), а також розробкою нової програми для інтеграції мігрантів;

– проведенням оцінки адекватності і стійкості систем соціального захисту і пенсійного забезпечення, а також визначенням шляхів забезпечення більш широкого доступу до систем охорони здоров'я.

Всі сегменти політики ЄС, інструменти та правові акти, а також фінансові інструменти повинні бути мобілізовані для досягнення цілей стратегії. Комісія має намір посилити ключові сегменти політики та інструменти, такі як єдиний ринок, бюджет і зовнішньоекономічний порядок денний ЄС, зосередити увагу на досягненні цілей Європа-2020.

Сильніший, глибокий, розширений єдиний ринок має життєво важливе значення для зростання і створення робочих місць. Однак сучасні тенденції виявляють ознаки втоми і розчарування з приводу єдиного ринку. Криза додала спокуси економічному націоналізму. Пильність Комісії та загальне почуття відповідальності серед держав-членів має запобігти дрейфу в бік дезінтеграції. Проте із новим імпульсом – справжньою політичною волею – необхідно повторно запуснути єдиний ринок шляхом швидкого прийняття ініціатив, зазначених нижче. Таке політичне зобов'язання вимагатиме поєднання заходів, щоб заповнити прогалини на рівні єдиного ринку.

Кожного дня бізнес і громадяни стикаються з реальністю, що на рівні межових сфер діяльності залишаються вузькі місця, незважаючи на правове регулювання єдиного ринку. Вони розуміють, що мережі недостатньо взаємопов'язані і що дотримання єдиних правил ринку залишається нерівномірним. Найчастіше підприємствам і громадянам, як і раніше, доводиться мати справу з 27 різними правовими системами для однієї і тієї самої операції. У той час як наші компанії, як і раніше, стикаються з реальністю, з день в день фрагментації і розходяться правил, їх конкурент з Китаю, США та Японії можна зробити повну силу зі своїх великих внутрішніх ринків.

Єдиний ринок був задуманий до приходу Інтернету до інформаційних і комунікаційних технологій стали одним з основних чинників зростання і до послуг стала такою домінуючою частиною європейської економіки. Поява нових послуг (наприклад, засоби масової інформації, заклади охорони здоров'я) демонструє величезний потенціал, але Європа буде тільки використовувати цей потенціал, якщо він долає фрагментацію, що в даний час блокує потік онлайн-контенту та доступ для споживачів і компаній.

Розвиток єдиного ринку, щоб служити меті Європи 2030 року, потребує тісно пов'язаних ринків, що добре функціонують, в умовах яких конкуренція і доступ споживача стимулюють зростання і інновацію. Відкритий єдиний ринок послуг має бути створений на основі Директиви про послуги і водночас забезпечувати якість послуг, що надаються споживачам. Повне виконання Директиви про послуги може сприяти збільшенню торгівлі в комерційних послугах на 45% і прямих іноземних інвестицій на 25%, в результаті чого очікується збільшення приросту ВВП від 0,5% до 1,5%.

Повинен бути поліпшений доступ до єдиного ринку для малих і середніх підприємств. Підприємництво має бути розроблене за конкретними політичними ініціативами, в тому числі зі спрощенням законодавства у цій сфері (щодо процедури банкрутства, статуту приватної компанії тощо), а також ініціативами, що дозволять підприємцю перезапустити бізнес після невдалої спроби. Громадяни повинні мати можливість повною мірою брати участь у єдиному ринку. Це вимагає зміцнення їхньої здатності і впевненості в тому щодо придбання транскордонних товарів і послуг, зокрема онлайн.

Завдяки реалізації політики у сфері конкуренції Комісія гарантуватиме, що єдиний ринок залишається відкритим ринком, зберігаючи рівні можливості для фірм і боротьби з національним протекціонізмом. Але політика у сфері конкуренції буде робити більше,

щоб сприяти досягненню цілей Європа-2030. Конкурентна політика гарантує, що ринки забезпечують правильне навколишнє середовище для інновацій, наприклад, шляхом забезпечення того, щоб не зловживати патентами і правом власності. Запобігання зловживань на ринку та антиконкурентні угоди між фірмами забезпечує впевненість для стимулювання інновацій. Державна політика допомоги може також зробити позитивний внесок у завдання Європи-2030, спонукаючи і підтримуючи ініціативи, спрямовані на більш інноваційні, ефективні та екологічно безпечні технології, водночас полегшуючи доступ до державної підтримки інвестицій, ризикового капіталу та фінансування наукових досліджень і розробок.

Комісія запропонує заходи для вирішення вузьких місць на єдиному ринку шляхом:

- реформування структури для здійснення одиночних ринкових заходів щодо часу і правильно, включаючи регулювання мережі, Директиву про послуги і фінансові ринки, законодавчі та наглядові пакети, із їх ефективним застосуванням і швидким вирішенням проблем у разі виникнення;

- просування з інтелектуальним порядком денним регулювання, в тому числі з урахуванням більш широкого використання правил, а не директиви, запуск екс-пост-оцінки існуючих норм, проведення моніторингу ринку, зниження адміністративного тягаря, усунення податкових перешкод, поліпшення бізнес-середовища, зокрема, для малого і середнього бізнесу, і підтримки підприємництва;

- адаптації ЄС і національного законодавства у цифрову епоху, з тим щоб сприяти циркуляції контенту з високим рівнем довіри для споживачів і компаній. Це вимагає оновлення правил про відповідальність, гарантії, доставку і вирішення спорів;

- простішої і більш дешевої для бізнесу та споживачів процедури укладання контрактів із партнерами в інших країнах ЄС, зокрема, шляхом надання узгоджених рішень для споживчих договорів, досягнення прогресу на шляху факультативного європейського договірного права;

- простіше і дешевше для бізнесу і споживачів для забезпечення виконання договорів розпізнавати судові рішення і документи в інших країнах ЄС.

5.8. Інвестиції в зростання: політика згуртування, мобілізації бюджету ЄС і приватного фінансування

Економічна, соціальна та територіальна єдність буде залишатися в центрі стратегії Європа-2030 для того, щоб усі сили і можливості були мобілізовані та спрямовані на досягнення пріоритетів стратегії. Згуртованість політики та її структурних фондів є ключовими механізмами реалізації для досягнення пріоритетів розумного, стійкого і всеосяжного зростання в державах-членах і регіонах.

Фінансова криза, спричинена агресією РФ проти України, вплинула на здатності європейського бізнесу та уряду фінансувати інвестиційні та інноваційні проєкти, для досягнення своїх цілей в Європі 2020 року, регуляторного середовища, яка надає фінансові ринки ефективним і безпечним є ключовим фактором. Європа повинна також зробити все можливе, щоб використовувати свої фінансові кошти, залучати нові можливості у використанні поєднання приватних і державних фінансів, а також у створенні інноваційних інструментів для фінансування необхідних інвестицій, в тому числі державно-приватного партнерства. Європейський інвестиційний банк і Європейський інвестиційний фонд можуть сприяти створенню «добročесного кола», де інновація і підприємництво можуть бути поповнені прибутком від інвестицій на ранньому етапі в лістингу на фондових ринках.

Багаторічні фінансові рамки ЄС також повинні відображати пріоритети довгострокового зростання. Обговорення повинно бути не тільки про рівні фінансування, а й про те, як різні інструменти фінансування, такі як структурні фонди, фонди розвитку сільського господарства, дослідницької рамкової програми, а також конкурентоспроможності та інноваційної рамкової програми, повинні бути розроблені для досягнення мети Європа-2030 у такий спосіб, щоб домогтися максимального ефекту, забезпечення ефективності та доданої вартості в ЄС. Буде важливим знайти шляхи підвищення впливу бюджету ЄС, у в той час як він може мати значущий стимулюючий вплив при уважному цілеспрямованому підході.

Комісія запропонує заходи з розробки інноваційних фінансових рішень для підтримки цілей Європа-2030:

– повністю використовувати можливості для підвищення ефективності існуючого бюджету ЄС за рахунок зміцнення пріоритетів і більш тісної погодженості витрат ЄС із цілями Європи-2030 щодо вирішення нинішньої фрагментації фінансових інструментів ЄС

(наприклад, R&D та інновацій, ключових інфраструктурних інвестицій у транскордонну енергію і транспортні мережі, а також технологій із низьким вмістом вуглецю). Можливість перегляду фінансового регулювання повинна також повною мірою розвинути потенціал інноваційних фінансових інструментів та забезпечити раціональне управління фінансами;

– застосовувати нові фінансові інструменти, зокрема, у співпраці з ЕІВ/РКРП і приватним сектором, відповідаючи на досі невиконані потреби підприємств. У межах подальшого вивчення Комісія буде координувати ініціативу від ЕІВ/РКРП залучити додатковий капітал для фінансування інноваційних та зростаючих компаній;

– створити реальний Ефективний європейський ринок венчурного капіталу, тим самим значно полегшити прямий доступ бізнесу до ринків капіталу і вивчення стимулів для фондів приватного сектора, що фінансують компанії-початківці, а також інноваційні малі та середні підприємства.

– застосовувати стратегічний підхід у досягненні сталого розвитку в Європі та в усьому світі.

Перше повідомлення про наступні кроки для сталого європейського майбутнього пояснює, як 10 політичних пріоритетів Комісії сприяють реалізації Порядку денного сталого розвитку ООН до 2030 року та як ЄС досягне Цілей сталого розвитку (ЦСР) у майбутньому. У другому Повідомленні про новий Європейський консенсус щодо розвитку пропонується спільне бачення та межі співпраці з метою розвитку для ЄС та його держав-членів, узгоджені з Порядком денним на період до 2030 року. У третьому Повідомленні про оновлене партнерство з країнами Африки, Карибського басейну та Тихого океану (далі – АКТ) пропонуються будівельні блоки для нового, сталого етапу у відносинах між ЄС та АКТ після закінчення терміну дії Угоди про партнерство Котону у 2020 році.

Перший віце-президент Єврокомісії **Франс Тіммерманс** сказав: *«Щоб побудувати майбутнє для наших дітей і нашої планети на благо всіх, ми робимо ЦСР і сталий розвиток керівними принципами в усій нашій роботі. Реалізація Порядку денного ООН на період до 2030 року є спільним зобов'язанням і потребами, можлива за умови внеску і співпраці кожного, включно з державами-членами та громадянським суспільством у цілому».*

Високий представник/віце-президент Єврокомісії **Федеріка Могеріні** сказала: *«У наш час ми більше взаємопов'язані, ніж будь-коли раніше, тому інвестиції в людей за межами наших кордонів також є*

інвестиціями для Європи. Сьогоднішні пропозиції мають спільну мету посилити вплив нашої співпраці із нашими партнерами в усьому світі, одночасно сприяючи стійкості вдома та за кордоном. Це є основою Глобальної стратегії ЄС, опублікованої в червні 2020. ЄС продовжуватиме очолювати зовнішні дії, що підтримують мир, демократію та належне управління. Це зміцнює стійкість на всіх рівнях і сприяє спільному та сталому процвітанням для всіх».

Комісар з питань міжнародного співробітництва та розвитку Єврокомісії **Невен Міміца** додав: *«Пропозиція щодо нового Європейського консенсусу стосовно розвитку є відповіддю ЄС на все більш взаємопов'язаний і складний світ. Я прагну до справжнього консенсусу під спільною відповідальністю інституцій ЄС та всіх держав-членів, що допоможуть нам очолити глобальні дії для реалізації Цілей сталого розвитку. Разом із нашими пропозиціями щодо нашого майбутнього партнерства з країнами Африки, Карибського басейну та Тихого океану це однозначно підтверджує готовність ЄС співпрацювати з нашими партнерами в усьому світі для побудови кращого спільного майбутнього».*

Екологічність – європейський бренд. ЄС має потужну стартову позицію та досвід роботи з високим рівнем економічного розвитку, соціальної згуртованості, демократичних суспільств і зобов'язань щодо сталого розвитку, що твердо закріплені в Європейських договорах. Проте, аби зберегти майбутнє, правильний політичний вибір має бути прийнятий уже сьогодні.

Основні елементи нового стратегічного підходу Комісії

Наступні кроки для сталого європейського майбутнього:

- Відповідь ЄС на Порядок денний на період до 2030 року охоплюватиме два напрями роботи: перше – включити ЦСР у межі європейської політики та поточних пріоритетів Комісії; другий – започаткувати обмірковування подальшого розвитку довгострокового бачення та фокусу галузевої політики після 2020 року.

- Комісія використовуватиме всі наявні в її розпорядженні інструменти, включно з інструментами кращого регулювання, аби гарантувати, що існуюча та нова політики враховують три стовпи сталого розвитку: соціальний, екологічний та економічний.

- Щоб створити динамічний простір, котрий об'єднає різні зацікавлені сторони в державній і приватній сферах, Комісія запустить багатосторонню платформу, що відіграватиме роль у подальших діях та обміні кращими практиками реалізації ЦСР у різних секторах.

Новий європейський консенсус щодо розвитку:

- Пропозиція стосовно нового Європейського консенсусу щодо розвитку відображає зміну парадигми співробітництва в галузі розвитку в межах Порядку денного до 2030 року, відповідаючи на більш складні та взаємопов'язані виклики, з якими сьогодні стикається світ.

- Пропозиція висуває спільне бачення та межі для дій для всіх інституцій ЄС і держав-членів, із особливим наголосом на наскрізних рушійних силах розвитку, таких як гендерна рівність, молодь, стійка енергетика та кліматичні дії, інвестиції, міграція та мобільність.

- Мета полягає в тому, щоб підвищити довіру, ефективність і вплив політики розвитку ЄС на основі спільного аналізу, спільних стратегій, спільного програмування, спільних дій і вдосконалення звітності.

- Новий Консенсус має охоплювати всі дії щодо політики розвитку ЄС та його держав-членів. Прикладом такого підходу є запропонований Європейський план зовнішніх інвестицій, що використовуватиме офіційну допомогу розвитку для залучення фінансування з інших джерел задля забезпечення сталого зростання на користь найбідніших.

- Нове партнерство має сприяти розбудові мирних, стабільних, добре керованих, процвітаючих і стійких держав і суспільств на кордонах із ЄС і за його межами, а також досягти мети створення багатостороннього порядку, заснованого на правилах, для вирішення глобальних проблем.

- Мета полягає в тому, щоб домовитися з країнами-партнерами АКТ про зонову угоду, що поєднувалася б із регіональними індивідуальними партнерствами для Африки, Карибського басейну та Тихого океану, котрі стосуються конкретних регіональних можливостей і проблем.

Порядок денний сталого розвитку на період до 2030 року, ухвалений міжнародним співтовариством у вересні 2015 року, являє собою новий амбітний план реагування на глобальні тенденції та виклики. Ядром Порядку денного на період до 2030 року є 17 ЦСР і пов'язані з ними цілі до 2030 року. Після міжнародних самітів та конференцій, що відбулися в 2015 році в Аддіс-Абебі та Парижі, міжнародне співтовариство має нову амбітну структуру для співпраці щодо спільних викликів усіх країн. Вперше ЦСР стали універсальними для всіх країн, і ЄС прагне бути лідером у їх реалізації.

З 2000 року Угода про партнерство Котону є основою для відносин ЄС із 78 країнами Африки, Карибського басейну та Тихого океану. Відносини зосереджені на викоріненні бідності, СР та поступовій

інтеграції країн АКТ у світову економіку. Угода прагне зміцнити мир і безпеку, а також демократичне політичне середовище. Вона переглядається кожні п'ять років, і прийнята сьогодні пропозиція є наступним кроком у підготовці переговорів щодо нового партнерства після 2020 року.

Порядок денний сталого розвитку до 2030 року є планом дій для людей, планети та процвітання. Він також прагне зміцнити загальний мир у більшій свободі. Викорінення бідності в усіх її формах і вимірах, включаючи крайню бідність, є найбільшою глобальною проблемою та неодмінною вимогою для СР. Усі країни та зацікавлені сторони, діючи у партнерстві, реалізовуватимуть цей план. Людський рід треба звільнити від тиранії бідності та злиднів, а планету – зцілити та захистити. 17 ЦСР та 169 завдань демонструють масштаб і амбіції цього нового універсального порядку денного. Вони прагнуть спиратися на Цілі розвитку тисячоліття та завершити те, чого не досягли останні. Вони прагнуть реалізувати права людини для всіх і досягти гендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат. Вони інтегровані та неподільні та врівноважують три виміри СР: економічний, соціальний та екологічний.

Цілі та завдання стимулюватимуть дії протягом наступних п'ятнадцяти років у сферах, що мають критичне значення для людства та планети:

Люди

Ми сповнені рішучості покласти край бідності та голоду в усіх їхніх формах і вимірах, а також забезпечити, щоб усі люди могли реалізувати власний потенціал у гідності та рівності та в здоровому середовищі.

Планета

Ми сповнені рішучості захистити планету від деградації, в тому числі за допомогою сталого споживання та виробництва, раціонального управління її природними ресурсами та застосування термінових заходів щодо зміни клімату, щоб вона могла задовольнити потреби теперішнього та майбутніх поколінь.

Процвітання

Ми сповнені рішучості забезпечити, щоб усі люди могли насолоджуватися процвітаючим і повноцінним життям, а економічний, соціальний і технологічний прогрес відбувався в гармонії з природою.

Мир

Ми сповнені рішучості підтримувати мирне, справедливе та інклюзивне суспільство, вільне від страху та насильства. Не може бути СР без миру і миру – без СР.

Партнерство

Ми сповнені рішучості мобілізувати кошти, необхідні для виконання цього Порядку денного, шляхом активізації Глобального партнерства для СР, заснованого на дусі зміцнення глобальної солідарності та зосередженого, зокрема, на потребах найбільш вразливих і найуразливіших верств населення, за участю всіх країн, усі зацікавлених сторін та всіх людей.

Взаємозв'язки та інтегрований характер ЦСР мають вирішальне значення для забезпечення досягнення мети нового Порядку денного. З реалізацією Порядку денного в повному обсязі значно поліпшиться життя всіх людей, а світ зміниться на краще.

5.9. Вплив війни в Україні на сталий розвиток

З вересня 2015 року держави, компанії та громадські організації працюють над збереженням майбутнього для наступних поколінь на основі 17 ЦСР, розроблених Генеральною Асамблеєю ООН [1].

Але один фактор може звести нанівець усі досягнення світової спільноти – це війна. Жахлива реальність полягає в тому, що війна впливає на поточний момент і загрожує досягненню програм СР у майбутньому. Отже, з огляду на ЦСР розглянемо, як російська військова агресія в Україні впливає на їх реалізацію в усьому світі.

ЦІЛІ № 1 «НІ БІДНОСТІ» ТА № 8 «ГІДНА РОБОТА ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ»

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, понад 6,9 млн українців покинули країну, втративши домівку, роботу та джерела доходу. Було порушено роботу майже 80% українських компаній і підприємств. Навіть після звільнення окупованих територій такі регіони залишаються небезпечними для відновлення інфраструктури та нормальних умов праці через міни та інші загрози.

Світовий банк каже, що економіка України скоротиться на 45,1%. Те ж саме – з банківською системою. Наразі ситуація залишається стабільною завдяки ручному управлінню фінансовою системою, ін'єкціям Національного банку України, підтримці західних партнерів і наявності ліквідності в банків. Але економічний шок попереду. Після закінчення активних бойових дій Національний банк України буде

¹ OPINION: How the War in Ukraine Nullifies the Global Sustainable Development Goals. URL : <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/how-the-war-in-ukraine-nullifies-the-global-sustainable-development-goals.html>.

змушений відмовитися від ручного керування. Деякі банки підуть з ринку, а деякі будуть націоналізовані. Звичайно, це все вплине на економічне благополуччя українців.

Посівні площі ярих зернових під урожай 2022 року через війну можуть скоротитися на 30-40%. За попередніми оцінками «АПК-Інформ», загальний урожай зернових і олійних може сягнути майже 53 млн тонн – це лише половина від рекордного врожаю минулого року. І це лише за умови переходу до позиційних бойових дій та локалізації конфлікту.

Знищення «Азовсталі» та інших металургійних заводів призведе до 30-40% збитків у металургійній галузі. За різними оцінками, ВВП України в 2022 році скоротиться на 35-50%; половину підприємств може бути закрито. Військова ситуація завдає значних збитків міжнародним компаніям і впливає на ВВП європейських країн.

Внаслідок російського вторгнення зруйновано об'єкти інфраструктури: житлові будинки, дороги, мости, лікарні, поліклініки, школи. За оцінками Міністерства економіки України та Київської школи економіки (KSE), з 24 лютого до 2 травня матеріальний збиток склав понад 92 млрд доларів. А непрямий збиток – майже 600 млрд доларів.

Для порівняння, остання оцінка ООН шкоди Сирії через три роки збройного конфлікту сягає 442 млрд доларів непрямих збитків, разом із прямими збитками від фізичного знищення інфраструктури та промислових об'єктів, оцінених у 117,7 млрд доларів.

За три місяці війни в Україні було пошкоджено, знищено або захоплено щонайменше 195 заводів і підприємств, 231 медичну установу, 543 дитячі садки, 295 мостів і мостових переходів, 151 складське приміщення, 97 релігійних і 144 культурні об'єкти. Внаслідок бойових дій було пошкоджено, знищено або захоплено щонайменше 23,8 тис. кілометрів доріг – це протяжність 5 автомобільних маршрутів від Нью-Йорка до Сан-Франциско, 33,7 млн квадратних метрів житлового фонду – площа 680 стадіонів Stanford Bridge. Прямі втрати активів підприємств і складів від війни вже дорівнюють майже 10 млрд доларів.

ЦЛІ № 2 «НУЛЬ ГОЛОДУ», № 3 «ГАРНЕ ЗДОРОВ'Я ТА БЛАГОПОЛУЧЧЯ», № 6 «ЧИСТА ВОДА ТА САНІТАРІЯ»

Найстрашніше на будь-якій війні – це загибель людей. За попередніми даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, жертви серед цивільного населення з 24 лютого 2022 року до 3 червня 2022 року досягли 9197 осіб: 4183 загиблі і 5014 поранених.

Найчастішими причинами травм і смерті є:

- вибухові пристрої з широкою зоною дії;
- обстріли з важкої артилерії та реактивних систем залпового вогню;

- ракетно-авіаційні удари;
- вбивства з вогнепальної зброї російськими солдатами.

Точні цифри, швидше за все, будуть гіршими, оскільки неможливо зібрати дані в місцях, де ведуться бойові дії. Це стосується міст: Маріуполь, Ізюм, Попасна, а також окупованих міст і сіл Херсонської області.

В окупованих містах, зокрема у Маріуполі, російська армія не пропускала гуманітарні коридори, тому люди гинули від голоду, холоду та відсутності води. Для пиття маріупольці використовували воду з радіаторів, бачки унітазів, талий сніг з вулиці; вони голодували в укриттях, ховаючись там від обстрілів. Голод і життя в антисанітарії призводили до смерті та численних інфекційних захворювань. Громадяни, які вижили, отримали значні травми, що негативно позначаються на психічному здоров'ї, особливо дітей.

Проблема голоду та здоров'я хвилює не лише українців. Під загрозою – продовольча безпека понад 50 залежних від України держав Північної Африки, Близького Сходу та Азії, що споживають понад 30% пшениці. Такими країнами є Єгипет, Бангладеш, Туреччина, Іран, Ліван, Туніс, Пакистан тощо.

Наприклад, імпорт пшениці Еритреї на 50% залежить від України. Те ж саме і в Сомалі. Сейшельські острови імпортують 100% свого зерна з України.

Останнім часом пшениця є основним продуктом харчування в Єгипті: на неї припадає від 35% до 39% споживання енергії на людину. А імпорт пшениці становить близько 62% і походить з України та росії.

Це означає, що військові дії в Україні безпосередньо впливають на продовольчу безпеку країн із низьким рівнем життя, де пшеничні продукти становлять значну частину щоденного раціону.

Запаси ринку соняшникової олії також під загрозою, оскільки Україна забезпечує майже 50% світових запасів.

Експорт складний, тому що деякі поля «засіяні» мінами й обробляти їх неможливо, а деякі території знаходяться під окупацією. Усі порти заблоковані російськими військами, і вивозити сільськогосподарську продукцію зі сховищ до інших країн немає можливості. Крім того, внаслідок обстрілів і бомбардувань було знищено багато сільськогосподарської техніки. Окупанти продовжують вивозити вкрадене в Україні продовольство на територію росії та окупованого Криму. З міста Пологи Запорізької області загарбники вивозили зерно та насіння соняшнику до окупованого Криму. У селищі Волохів Яр Харківської області – вивозили зерно з ангарів. Загалом 27 тис. тонн зерна було незаконно вивезено та переправлено до Сирії.

ЦІЛЬ № 4 «ЯКІСНА ОСВІТА»

За даними Міністерства освіти і науки України, загалом зруйновано або пошкоджено понад 1140 навчальних закладів. Сьогодні школи та університети частково працюють дистанційно, але не всі школярі та студенти мають можливість навчатися: хтось знаходиться у небезпечному місці, а хтось не має технічної можливості долучитися до занять.

Наприклад, у Харкові вчителі організують уроки на станціях метро, де ховаються від обстрілів. Незважаючи на наполегливість і професіоналізм українських педагогів, падіння якості освіти в таких умовах неминуче.

ЦІЛІ № 13 «КЛІМАТИЧНІ ДІЇ», №14 «ЖИТТЯ ПІД ВОДОЮ» ТА № 15 «ЖИТТЯ НА СУШІ»

Війна завдає прямої шкоди навколишньому середовищу: переміщення та використання військової техніки знищує цілі середовища проживання та екосистеми, котрі більше не можна відновити. Збройні зіткнення та дії військових підрозділів на території України знищують рослинний і тваринний світ полів, луків, лісів, річок, озер. В Азовському та Чорному морях зафіксовано викиди газу та нові нафтові плями.

Всесвітня організація охорони здоров'я вважає якість повітря небезпечною, оскільки рівень забруднення відповідає рівню високоіндустріалізованої країни, а середньорічна концентрація PM_{2,5} вдвічі перевищує допустимі норми. Наприклад, 19 березня 2022 року концентрація забруднюючих речовин у повітрі Києва у 33 рази перевищувала норму, рекомендовану ВООЗ. Київ вийшов на перше місце у світі за забрудненням повітря, обігнавши Лахор і Дакку.

Кордони державного повітряного простору мають значення для літаків, але не для повітря. Залежно від напрямку вітер розносить шкідливі частки та викиди в найближчі країни.

Одним із основних впливів на навколишнє середовище є збільшення забруднення повітря та навколишнього середовища. В атмосфері наявна велика кількість дрібного пилу, а частинки, що накопичуються на землі, часто містять багато кислотних або токсичних забруднень. Ці речовини та метали потрапляють у водоносний горизонт Землі та забруднюють воду в середньостроковій та далекій перспективі.

Метали та рідкоземельні елементи у зброї потребують економічних і соціальних витрат. Їхній життєвий цикл як продукту не закінчується: вони залишаються в навколишньому середовищі без належної утилізації.

Наприкінці лютого 2022 року російські війська зайняли Чорнобильську АЕС. Як повідомляє «Reuters» із посиланням на інтерв'ю з працівниками станції, російські танки порушили верхній шар ґрунту, що

призвело до підйому радіоактивного пилу.

Серед основних збитків, завданих війною на екологічному рівні, є значне споживання енергетичних ресурсів і викопних джерел. Нафта і газ використовуються у великих кількостях для військових навчань і під час конфліктів.

Що стосується забруднення військовою технікою, то легкий танк споживає 300 літрів пального на 100 кілометрів і викидає в атмосферу понад 600 кілограмів CO₂. Винищувач споживає понад 400 літрів пального на 100 кілометрів і викидає в атмосферу майже 28 тис. кілограмів CO₂ під час кожного польоту. Для аналогії, середній новий автомобіль викидає від 8 до 15 кілограмів CO₂ на 100 кілометрів.

ВІЙНА В УКРАЇНІ – ЦЕ КАТАСТРОФА ДЛЯ ГЛОБАЛЬНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Все взаємопов'язане, і війна в одній країні впливає на інші. Одним із доказів є проблема українських біженців.

З початку російського вторгнення третина українців була вимушена покинути власні домівки. На сьогодні це найбільша криза переміщення людей у світі.

Відповідно до Порталу оперативних даних (ODP), понад 7,1 млн людей в Україні є внутрішньо переміщеними особами через війну, а 15,7 млн людей, за оцінками, терміново потребують гуманітарної допомоги та захисту. Станом на сьогодні, за оцінками УВКБ ООН, у Європі перебуває понад 4,7 млн біженців. Загалом зафіксовано понад 6,9 млн переміщень біженців за межі України. З іншого боку, влада повідомила про понад 2 млн людей, які повернулися в країну.

Це найбільша гуманітарна катастрофа в Європі за останні десятиліття.

Контрольні питання:

1. Визначення сталого розвитку.
2. Економічний підхід до сталого розвитку.
3. Соціальна складова сталого розвитку.
4. Екологобезпечний соціоприродний розвиток.
5. Міжнародне співробітництво в галузі сталого розвитку.
6. Корпоративний сталий розвиток.
7. Інноваційний Союз.
8. Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію.
9. План розвитку нових здібностей та збільшення кількості нових робочих місць.
10. Європейська політика проти бідності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамов В. І., Дацюк А. В., Шевченко М. М. та ін. Практичні аспекти стратегічного планування в умовах глобальних загроз національній безпеці та міжнародній стабільності : навч. посібник / за заг. ред. Ю. В. Мельника, Л. М. Шипілової. Київ : НАДУ, 2018. 128 с.
2. Абрамов В. І., Запорожець Т. В., Марутян Р. Р. та ін. Методологія стратегічного планування в умовах глобальних загроз національній безпеці та міжнародній стабільності : монографія ; за заг. ред. Л.М. Шипілової. Київ : НАДУ, 2018. 232 с.
3. Абрамов В. І., Ситник Г.П., Смолянюк В.Ф. Глобальна та національна безпека : підруч. / авт. кол. : В. І Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянюк та ін. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.
4. Андрійчук В. Глобалізація, інтеграція та економічна безпека України. *Політика і час*. 2003. № 9. С. 61–70.
5. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу : підруч. ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2012. 390 с.
6. Баймуратов М. О., Хоббі Ю. С. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами : монографія. Суми : Університет. кн., 2013. 300 с.
7. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти : монографія. Дніпропетровськ : АМСУ, 2009. 543 с.
8. Бережнюк І. Г., Кредісов А. І. Всесвітня митна організація як інститут управління митною справою на міжнародному рівні. *Журнал європейської економіки*. 2009. № 7. С. 168–190.
9. Буренко Н. М. Еволюція політики Європейського Союзу щодо країн Центральної та Східної Європи : автореф. дис. ... канд. політ. Наук : 23.00.04 / Київ.нац.ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2004. 16 с.
10. Василенко М. Д. Організаційно-правові аспекти адаптації державного управління і державної служби України до стандартів ЄС. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 24. С. 37–44.
11. Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти : монографія. Київ : Логос, 2010. 428 с.
12. Вплив тероризму та антитерористичних заходів на реалізацію прав дітей, Подання до Доповіді Верховного комісара про тероризм та права людини Міжнародною мережею з прав дитини (CRIN). 2016. Вересень.
13. Герасимчук Т. Ф. Країни Центральної Європи в політиці Європейського Союзу (1989–2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 ; НАН України ; Ін-т історії України. Київ, 2005. 17 с.

14. Глобальний індекс тероризму. Інститут економіки і миру. 2016.
15. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : монографія / НАПрН України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування ; за заг. ред. : Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк. Київ : Ред. журн. «Право України» ; Харків : Право, 2013. Вип. 15. 336 с.
16. Доповідь Спеціального доповідача з питань заохочення та захисту прав людини і основних свобод під час протидії тероризму про роль заходів боротьби з тероризмом та насильницьким екстремізмом для закриття громадянського простору та порушення прав суб'єктів громадянського суспільства та правозахисників, 18 лютого 2019 р.
17. Доповідь Спеціального доповідача з питань заохочення і захисту прав людини і основних свобод при протидії тероризму , адресована Консультативному комітету, р. 12.
18. Економічні перспективи ОЕСР. 2002.
19. Європейська інтеграція : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / кол. авт. ; за заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 464 с.
20. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
21. Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад. URL : https://www.auc.org.ua/sites/default/files/hartiya_ukr.pdf.
22. Європейський Союз: економіка, політика, право : енциклопед. словник / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2011. 368 с.
23. Завадський В. М. Європейська інтеграція країн Балтії (1991–2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 ; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2008. 11 с.
24. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : монографія / НАПрН України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування ; за заг. ред. І.В. Яковюка. Київ : Ред. журн. «Право України» ; Харків : Право, 2013. Вип. 14. 208 с.
25. Кіцила Л. Ю. Зовнішньополітичні аспекти реалізації курсу Чеської Республіки на інтеграцію до Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2004. 13 с.
26. Ковальова О. О. Українська політика щодо євроінтеграційних процесів : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 ; НАН України ; Ін-т політ. і етнонац. досліджень. Київ, 2004. 16 с.
27. Консолідовані версії договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01) : хрестоматія / упоряд. Б. В. Бабіна. Одеса : Фенікс, 2012. 294 с.
28. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
29. Кордон М. В. Європейська та євроатлантична інтеграція України :

навч. посібник. 2-ге вид. Київ : Центр учб. л-ри, 2010. 172 с.

30. Лаба О. В. Право Європейського Союзу та право України: теоретико-правові проблеми співвідношення та гармонізації (1991–2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2005. 21 с.

31. Малишева Н. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом. Київ, 1998.

32. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Європейською Комісією щодо Рамкового документа програми Всеохоплюючої інституційної розбудови : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 р. № 1653-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1653-2010-%D1%80>.

33. Механізм використання інструменту Twinning в Україні. *Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу*. 2020. URL : <https://center.gov.ua/component/k2/item/3577-механізм-використання-інструменту-twinning-в-україні>.

34. Основи права Європейського Союзу : нормат. матеріали (із змінами, внесеними Лісабон. договором) / за заг. ред. М. В. Буроменського. – Харків : ФІНН, 2010. 392 с.

35. Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 338–343.

36. Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті. URL : http://pzos.ucoz.ua/images/khartija_uchasti_molodi.pdf.

37. Передовий досвід підтримки жертв тероризму в рамках кримінального правосуддя. Управління ООН з наркотиків та злочинності. 2015.

38. Питання Центру сприяння інституційному розвитку державної служби : постанова Кабінету Міністрів України від 04 червня 2008 р. № 528. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/528-2008-п>.

39. Посібник щодо дітей, завербованих та експлуатованих терористичними та насильницькими екстремістськими групами: роль системи правосуддя. Управління ООН з наркотиків та злочинності. 2017.

40. Право Європейського Союзу : підруч. / за ред. В. І. Муравйова. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 704 с.

41. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 р. № 695. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820>.

42. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

43. Про оборону України : Закон України від 06 грудня 1991 р. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

44. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18/para2#n2>.

45. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : указ Президента України від 30 вересня 2019 р. №722/2019. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.

46. Проневич О. С. Адаптація вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу: доктринально-правовий аспект. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 3(74). С. 59–69.

47. Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі від 5 лютого 2008 року : ратифіковано Законом України від 10 квітня 2008 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_049.

48. Професіоналізація державної служби : метод. матеріали / уклад. Баранцева К. К. Київ : ДПС України, 2012. 36 с.

49. Прудченко Є. Д. Копенгагенські критерії. Дніпропетровськ, 2007. 30 с. URL : http://ukrcei.org/uploads/files/default/kopengagenskie_kriterii.pdf.

50. Пунда Ю. В., Козинець І. П., Клименко В. С. та ін. Міжнародні відносини та зовнішня політика України : підруч. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 328 с.

51. Пухтецька А. А. Європейські принципи належної адміністрації як орієнтир кодифікації адміністративних процедур. URL : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/21295/%CF>.

52. Рада з міжнародних відносин: жінки і тероризм: приховані загрози. 2019. Травень.

53. Сендлер Т., Ендерс У. Економічні наслідки тероризму у розвинених і країнах, що розвиваються : огляд. 2008. Січень.

54. Ситник Г. П., Шевченко М. М. та ін. Словник-довідник: Глобальна та національна безпека. Київ : НАДУ, 2016. 126 с.

55. Сідлецька Н. Модернізація митної системи країн, що вступили до Європейського Союзу. *Митниця : інформаційно-аналітичний журнал*. 2008. № 12. С. 20–22.

56. Трещов М. М. Державний фонд боротьби з пандемією: перспективи, недоліки, досвід ЄС. *Вдосконалення фінансово-кредитного механізму забезпечення інноваційного розвитку економіки : матеріали Всеукраїнської науково-практ. інтернет-конф., 20 трав. 2020 р.* Дубляни : Львівський аграрний університет, 2020. С. 16–18.

57. Трещов М. М. Досвід монетарної і бюджетно-фіскальної політики ЄС для України щодо подолання економічних наслідків пандемії. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України : матеріали XVII регіональної науково-практ. конф., 14 трав. 2020 р.* Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 320–323.

58. Трихліб К. О. Гармонізація законодавства України і законодавства ЄС: наближення загальноправової термінології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 20 с.
59. Трюхан В. Інституційне забезпечення адаптації законодавства України до надбання спільноти в рамках виконання майбутньої Угоди про асоціацію Україна-ЄС. *Вісник Національної академії державного управління*. 2011. № 4. С. 230–240.
60. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
61. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994. [Електронний ресурс]// База даних «Законодавство України»/ВР України.– URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012.
62. Шифф М., Уинтерс Л. Региональная интеграция и развитие : монография. Москва, 2005. URL : https://catalog.library.vanderbilt.edu/discovery/fulldisplay/alma991043782745503276/01VAN_INST:vanui. РОСІЙСЬКА!!
63. Штерер Р. та ін. Як фонди ЄС вирішують економічний розрив у Європейському Союзі : публікація для Комітету з бюджетів. Департамент політики з питань бюджету. Європейський парламент. Люксембург. 2020.
64. Чандлер В. Міжнародне визнання прав жертв, 6Hum.Rts.L.Rev.203 (2006).
65. Чугаев О. А. Валютна інтеграція в Європейському Союзі : навч. посібник / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. Київ : Київ. ун-т, 2010. 191 с.
66. Яковюк І. Адаптація і гармонізація законодавства в умовах інтеграції: проблема співвідношення. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 29–42.
67. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз : монографія / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків : Право, 2013. 760 с.
68. Albrow M. and Elizabeth King (eds.) *Globalization, Knowledge and Society*. London : Sage, 1990. 243 p.
69. Almond G. *Theoretical Framework in Comparative Politics*. Tehran : Governmental Education center Press, 1997. P. 71.
70. Al-Rodhan, Nayef R. F. and Gérard Stoudmann. *Definitions of Globalization: A Comprehensive Overview and a Proposed Definition*. 2006, 19 June.
71. Angus M. *The right of Self-Defence under International Law – The response to the Terrorist Attacks of 11 September*. 2001. URL : <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/right-self-defence-under->

international-law-response-terrorist.

72. Ashraf N. A. Post modernism and Political Identity. *Journal of National Studies*. Seven Year. 2006. No 3. P. 120.

73. Barber B. R. Jihad vs. McWorld. *Atlantic*. 1992. March.

74. Best St. & Douglas K. Postmodern Theory: Critical Interrogations. New York : The Guilford Press, 1997. P. 286.

75. Castells E. Information Age; Social, Economy, Culture. Tehran : Tarh No Press, 2001. P. 17.

76. Comprehensive Institution Building (CIB). *Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу*. 2013. URL : <https://www.center.gov.ua/en/press-center/item/2072-cib>.

77. COMPUTER INDUSTRY ALMANAC. URL : www.c-i-a.com.

78. Cunningham D. E. et al. Non-State actors in civil wars: A new dataset. *Conflict Management and Peace*. No 30(5). 2015. URL : <https://www.hsdl.org/?view&did=487275>.

79. Dhillon S. and Mama-Rudd A. Human Rights and Counter-Terrorism. *Research Process : International Journal of Social Research Foundation*. 2016. No 4(2). P. 1–13. URL : <https://shura.shu.ac.uk/14529/>.

80. Engelhard R. Cultural Evolution in Industrial Advanced Countries / Translated by Maryam Vetr. Tehran : Kavir Press, 1994. P. 2.

81. Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-2015. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions; COM(2014) 700 final. Brussels, 2014. URL : http://www.ab.gov.tr/files/000etkinlikler/2014_enlargement_strategy_paper.pdf.

82. Europe agreement. *European Commission*. URL : https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/europe-agreement_en.

83. European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI). European Commission. URL : https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-01/enpi_cbc_sp_ip_2007-2013_final_en.pdf.

84. European Neighbourhood Policy (ENP). European Union External Action. URL : [https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20\(ENP,their%20mutual%20benefit%20and%20interest](https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20(ENP,their%20mutual%20benefit%20and%20interest).

85. Giddens A. The Consequences of Modernity Cambridge. *Polity Press*. 1991. P. 64.

86. Global Risks Report. URL : <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2022/>.

87. Globalization. Online etimologi dictionary. URL : www.etymonline.com/index.php?term=globalization.

88. Globalization. Oxford English Dictionary Online. September 2009. URL :

http://dictionary.oed.com/cgi/entry/50297775?single=1&query_type=word&query_word=Globalization&first=1&max_to_show=10.

89. Globalization: Threats or Opportunity. *International Monetary Fund*. 12th April, 2000.

90. Golmohammadi A. Globalization; Culture, Identity. Tehran : Nei Press, 2002. P. 242.

91. Golmohammadi A. National identity and globalization. Tehran : Nei Press. 2002. P. 20.

92. Goraishi F. Globalization and Evolution in our Notion. *National Studies*. Third Year. 2001. No 11. P. 52.

93. Held D. et al. Global Transformations Cambridge. *Polity Press*. 1999.

94. Henrique J. & Others. Changing the Subject: Psychology, Regulation, and Subjectivity. New York : Methuen, 1984. P. 1–3.

95. Hirst & Thompson. Globalization in Question. Oxford : Polity Press, 1999. P. 256.

96. Hopkins, A.G. (ed.) Globalization in World History. London : Norton, 2004. P. 4–8.

97. Huntington S. The clash of civilizations. *Foreign affairs*. 1993. No 3(72). P. 22.

98. Inosemtsev V. L. Age of Globalization. 2008. Num. 1. The Present Day Globalization.

99. Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA). European Commission. URL : <https://www.europeansources.info/record/instrument-for-pre-accession-assistance-ipa/#:~:text=The%20Instrument%20for%20Pre-accession,positive%20developments%20in%20the%20region>.

100. Jaleipor H. R. Sociology of Social Movements. Tehran : Nei Press, 2002. P. 57.

101. Karimi M. A. New Identities in Globalization Age. *Law and Political Science*. Second Year. 2007. No 4.

102. Kochenov D. Behind the Copenhagen Facade. The Meaning and Structure of the Copenhagen Political Criterion of Democracy and the Rule of Law. *European Integration online Papers (EIoP)*. 2004. Vol. 8. № 10. URL : <http://eiop.or.at/eiop/texte/2004-010a.htm>.

103. Larsson Th. The Race to the Top: The Real Story of Globalization. Washington, D.C. : Cato Institute. 2001. P. 9.

104. Leiner M., Peinado J., Villanos M. T., Lopez I., Uribe R., Pathak I. Mental and Emotional Health of Children Exposed to News Media of Threats and Acts of Terrorism: The Cumulative and Pervasive Effects. *Frontiers in Pediatrics*. 2016. Vol. 4. URL : <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fped.2016.00026/full>.

105. Lotus S. Westernization of World. Tehran : Gasideh Press, 1998. P. 131.

106. Maciejewski M. Contribution to Growth: Delivering Economic Beef for Civils and Businesses : публікація Комітету з питань внутрішнього ринку та

захисту прав споживачів. Департамент політики з питань економіки, науки та якості життя. Європейський парламент. Люксембург, 2019.

107. Measures to eliminate international terrorism : resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Sixth Committee (A/49/743)]. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/768/19/PDF/N9576819.pdf?OpenElement>.

108. Mehdizadeh S. M. Introduction in Cultures Dialog. *Resaneh*. 1998. No 33. P. 77.

109. Mostafa R. Tragedy power in shahnameh. Tehran : nilofar press, 1990. P. 256.

110. National Strategy for Counterterrorism of the United States of America. 2018, October.

111. Negative effects of terrorism on the enjoyment of human rights : study of the Human Rights Council Advisory Committee. 2020. URL : WWW.MEI.EDU.Stewart_humanrightsCT.pdf.

112. North Atlantic Treaty Organization (NATO), 1949. URL : <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/nato#:~:text=The%20North%20Atlantic%20Treaty%20Organization,security%20against%20the%20Soviet%20Union.&text=NATO%20was%20the%20first%20Opeacetime,outside%20of%20the%20Western%20Hemisphere>.

113. OPINION: How the War in Ukraine Nullifies the Global Sustainable Development Goals. URL : <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/how-the-war-in-ukraine-nullifies-the-global-sustainable-development-goals.html>.

114. Pahlavan Ch. Culturalogy; Speeches in Contexts of Culture and Civilization. Tehran : Payam Emrooz Press, 2001.

115. Pahlavan Ch. Culturalogy. Tehran : Gatreh Press, 2003. P. 409.

116. Persdokoyar C. Our Creative Variety. Tehran : UNSCO Press, 1998, P. 61.

117. Poster M. Second Age of media. Tehran : Institution of Iran Press, 1998. P. 93.

118. Promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2009. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/437/55/PDF/N0943755.pdf?OpenElement>.

119. Promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2010. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/478/27/PDF/N1047827.pdf?OpenElement>.

120. Promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2011. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/457/43/PDF/N1145743.pdf?OpenElement>.

121. Promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2016. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/285/61/PDF/N1628561.pdf?OpenElement>.

122. Quoted in G. J. Resink, *Indonesia's History Between the Myths: Essays*

in Legal History and Historical Theory (The Hague: W. van Hoeve Publishers Ltd., 1968). P. 45; from F. W. Stapel, *Het Bongaais verdrag: De vestiging der Nederlanders op Makassar* (The Bongaya Treaty: The Establishment of the Dutch in Makassar), PhD diss., University of Leiden. 1922. P. 14 and note 2.

123. REGULATION № 31 (EEC), 11 (EAEC) OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL, laying down the Staff Regulations of Officials and the Conditions of Employment of Other Servants of the European Economic Community and the European Atomic Energy Community. European Parliament, European Council. URL : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1433861011292&uri=CELEX:01962R0031-20140701>.

124. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism on the role of measures to address terrorism and violent extremism on closing civic space and violating the rights of civil society actors and human rights defenders. A/HRC/40/53. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/010/52/PDF/G1901052.pdf?OpenElement>.

125. Resolution 1566 (2004) : adopted by the Security Council at its 5053rd meeting, on 8 October 2004. URL : <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1566>.

126. Robertson R. Globalization: social theory and global culture. London : Sage, 1992.

127. Sandu C. Dimensiunea Culturala a Globalizarii. 2009. Congres A.R.A., Sibiu, Romania.

128. Scheinin M. Implementation of General Assembly Resolution 60/251 of 15 March 2006 entitled “Human rights council” : report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2007. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/105/07/PDF/G0710507.pdf?OpenElement>.

129. Scheinin M. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development : report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2007. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/149/48/PDF/G0714948.pdf?OpenElement>.

130. Scheinin M. Promotion and protection of human rights : report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. 2005. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/168/84/PDF/G0516884.pdf?OpenElement>.

131. Scheinin M. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism. URL : <https://undocs.org/en/A/HRC/16/51>.

132. Schiolte J. A. Beyond the Buzzword: Towards a Critical Theory of Globalization / in E. Kofman and G. Young (ed). *Globalization : Theory and Practice*. London, 1996. P. 21.

133. Semati H. Islamic Revolution, Civilizational Design. *Iran*. 1997. No 13.

P. 14.

134. Sen A. K. *Collective choice and social welfare*. San Francisco, CA : Holden-Day, 1970.

135. Sinaei V. *Cultural Pluralism in Globalization Age*. *Olome Ejtemaei*. 2006. No 25.

136. Susser et al., 2002 p70

137. *The Battle of Armageddon*. October, 1897. P. 365–370. URL : http://www.pastor-russell.com/volumes/V4/Study_07.html.

138. *The Challenge of Capacity Development: Working towards Good Practice*. *OECD / DAC Network on Governance*. Paris, 2006. URL : https://www.oecd-ilibrary.org/economics/the-challenge-of-capacity-development_oecd_papers-v6-art2-en.

139. *The European Neighbourhood Instrument*. Cross-border cooperation in the Mediterranean. 2014. URL : <http://www.enpicbcmed.eu/enicbcmed-2014-2020>.

140. *The Principles of Public Administration*. SIGMA. 2014. URL : <http://www.sigmaweb.org/publications/Principles-Public-Administration-Overview-Nov2014.pdf>.

141. Tomlinson J. *Globalization and Culture*. Tehran : Cultural Research office Press, 2002. P. 115.

142. Treshchov M., Munko A. *Reshoring as a way of industrial breakthrough of Ukraine for sustainable development*. *Sustainable development of territories: challenges and opportunities : monograph / Bobrovska O. Yu., Krushelnytska T. A, Prokopenko L. L. [etc.]; ed. by O. Yu. Bobrovska*. Published by International Center for Research, Education and Training. MTÜ. Tallinn, Estonia, 2021. P. 97–106.

143. Tulmets E. *Taking Stock After Enlargement: Social Learning, Norm Transfer and Promoting Good Governance*. *Contextualizing the State of the Art in European Studies*. 2011. URL : www.cens.ceu.hu/publications/tulmets/2011/23546.

144. Waters M. *Globalization*. London : Routledge, 1995. P. 214–216.

145. World Customs Organization. URL : <https://www.wcoomd.org>.

ДОДАТОК

ДЕКЛАРАЦІЯ

Вступ

1. Ми, глави держав і урядів, а також Високі представники, збираючись у штаб-квартирі Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку 25–27 вересня 2015 року під час святкування сімдесятої річниці Організації, ухвалили сьогодні нові глобальні цілі сталого розвитку.

2. Від імені народів, яким ми служимо, ми прийняли історичне рішення щодо комплексного, далекосяжного та орієнтованого на людей набору універсальних і мінливих Цілей і завдань. Ми зобов'язуємося невпинно працювати над повною реалізацією цього Порядку денного до 2030 року. Ми визнаємо, що викорінення бідності в усіх її формах і вимірах, включаючи крайню бідність, є найбільшим глобальним викликом і неодмінною вимогою для сталого розвитку. Ми прагнемо досягти сталого розвитку в трьох його вимірах – економічному, соціальному та екологічному – збалансовано та інтегровано. Ми також спиратимемося на досягнення Цілей розвитку тисячоліття та намагатимемося вирішити їхні незавершені справи.

3. Ми вирішуємо відсьогодні до 2030 року: повсюдно покласти край бідності та голоду; боротися з нерівністю всередині країн та між ними; будувати мирні, справедливі та інклюзивні суспільства; захищати права людини та сприяти гендерній рівності й розширенню прав і можливостей жінок і дівчат; забезпечити тривалий захист планети та її природних ресурсів. Ми також сповнені рішучості створити умови для сталого, стійкого та інклюзивного економічного зростання, спільного процвітання та гідної роботи для всіх, з огляду на різні рівні національного розвитку та потенціалу.

4. Починаючи цю велику спільну подорож, ми обіцяємо, що ніхто не залишиться позаду. Визнаючи, що гідність людської особистості є основоположною, ми бажаємо досягнення Цілей та завдань для всіх націй і народів і для всіх верств суспільства. І ми намагатимемося щонайперше охопити найвіддаленіші.

5. Це Порядок денний безпрецедентного масштабу та значення. Він прийнятий усіма країнами та застосований до всіх, з огляду на різні національні реалії, можливості та рівні розвитку та з повагою до національної політики та пріоритетів. Це універсальні цілі та завдання, що охоплюють весь світ, як розвинені країни, так і ті, що розвиваються. Вони інтегровані й неподільні та врівноважують три виміри сталого розвитку.

6. Цілі та завдання є результатом більш ніж двох років інтенсивних громадських консультацій і взаємодії з громадянським суспільством та іншими зацікавленими сторонами в усьому світі, котрі приділяли особливу увагу голосам найбідніших і найуразливіших верств населення. Ці консультації

містили цінну роботу, виконану Відкритою робочою групою Генеральної Асамблеї з цілей сталого розвитку та Організацією Об'єднаних Націй, Генеральний секретар якої надав узагальнюючу доповідь у грудні 2014 року.

Наше бачення

7. У цих Цілях і завданнях ми викладаємо надзвичайно амбітне та трансформаційне бачення. Ми уявляємо собі світ, вільний від бідності, голоду, хвороб і злиднів, де все живе може процвітати. Ми уявляємо собі світ, вільний від страху та насильства. Світ із універсальною грамотністю. Світ зі справедливим і загальним доступом до якісної освіти на всіх рівнях, до охорони здоров'я та соціального захисту, де гарантовано фізичне, психічне та соціальне благополуччя. Світ, у якому ми підтверджуємо наші зобов'язання щодо права людини на безпечну питну воду та санітарію, а також у якому є покращена гігієна; де їжа є безпечною, доступною, поживною та у достатній кількості. Світ, де середовище проживання людей є безпечним, сталим і стійким і де є загальний доступ до недорогих, надійних та стійких джерел енергії.

8. Ми уявляємо собі світ універсальної поваги до прав людини та людської гідності, верховенства права, справедливості, рівності та недискримінації; поваги до расової, етнічної та культурної різноманітності; світ рівних можливостей, що дозволяють повною мірою реалізувати людський потенціал і сприяють спільному процвітання. Світ, що інвестує у своїх дітей і в якому кожна дитина росте вільною від насильства та експлуатації. Світ, у якому кожна жінка чи дівчина користується повною гендерною рівністю і всі юридичні, соціальні та економічні бар'єри, що перешкоджають розширенню їхніх прав і можливостей, усунуто. Справедливий, толерантний, відкритий і соціально інклюзивний світ, у якому задовольняються потреби найбільш вразливих верств населення.

9. Ми уявляємо собі світ, у якому кожна країна матиме постійне, інклюзивне та стійке економічне зростання та гідну роботу для всіх. Світ, у якому моделі споживання та виробництва, а також використання всіх природних ресурсів – від повітря до землі, від річок, озер і водоносних горизонтів до океанів і морів – є сталими. Такий, у якому демократія, ефективне врядування та верховенство права, а також сприятливе середовище на національному та міжнародному рівнях є важливими для сталого розвитку, включно зі сталим та інклюзивним економічним зростанням, соціальним розвитком, захистом навколишнього середовища та викоріненням бідності й голоду. Такий, у якому розробка та застосування технологій є чутливими до клімату, поважають біорізноманіття та є стійкими. Такий, у якому людство живе в гармонії з природою і в якому охороняються дика природа та інші живі види.

Наші спільні принципи та зобов'язання

10. Новий порядок денний ґрунтується на цілях і принципах Статуту Організації Об'єднаних Націй, а також повній повазі до міжнародного

права. Він ґрунтується на Загальній декларації прав людини, міжнародних договорах із прав людини, Декларації тисячоліття та Підсумковому документі Всесвітнього саміту 2005 року. Він базується на інших документах, таких як Декларація про право на розвиток.

11. Ми підтверджуємо результати всіх великих конференцій і самітів ООН, що заклали міцну основу для сталого розвитку та допомогли сформуванню нового Порядку денний. До них належать: Декларація Ріо про навколишнє середовище та розвиток; Всесвітній саміт зі сталого розвитку; Всесвітній саміт соціального розвитку; Програма дій Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку, Пекінська платформа дій; Конференція ООН зі сталого розвитку («Ріо +20»). Ми підтверджуємо подальшу діяльність за підсумками цих конференцій, а також Четвертій конференції ООН з найменш розвинутих країн, Третій міжнародній конференції з малих острівних держав, що розвиваються; Другій Конференції Організації Об'єднаних Націй щодо країн, що не мають виходу до моря, що розвиваються;

12. Ми знову підтверджуємо всі принципи Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку, у тому числі, з-поміж іншого, принцип спільної, але диференційованої відповідальності, як це викладено в її принципі 7.

13. Виклики та зобов'язання, що були окреслені на цих великих конференціях і самітах, взаємопов'язані та вимагають інтегрованих рішень. Щоб ефективно їх вирішити, потрібен новий підхід. Сталий розвиток визнає, що викорінення бідності в усіх її формах і вимірах, боротьба з нерівністю всередині країн та між ними, збереження планети, створення стійкого, інклюзивного і сталого економічного зростання та сприяння соціальному залученню пов'язані одне з одним і є взаємозалежними.

Наш світ сьогодні

14. Ми зустрічаємося в час величезних викликів для сталого розвитку. Мільярди наших громадян продовжують жити у злиднях і позбавлені гідного життя. Зростає нерівність усередині країн та між ними. Існує величезна різниця між можливостями, багатством і владою. Гендерна нерівність залишається ключовою проблемою. Викликає серйозне занепокоєння безробіття, особливо безробіття серед молоді. Глобальні загрози здоров'ю, більш часті та інтенсивні природні катаклізми, спіралеподібні конфлікти, насильницький екстремізм, тероризм і пов'язані з ними гуманітарні кризи та вимушене переміщення людей загрожують повернути назад прогрес у розвитку, досягнутий за останні десятиліття. Виснаження природних ресурсів і негативний вплив деградації навколишнього середовища, включаючи опустелювання, посуху, деградацію земель, дефіцит прісної води та втрату біорізноманіття, доповнюють та загострюють перелік викликів, із якими стикається людство. Зміна клімату є одним із найбільших викликів нашого часу, і її негативний вплив підриває здатність усіх країн досягти сталого розвитку. Підвищення глобальної температури, підвищення рівня моря,

закислення океану та інші наслідки зміни клімату серйозно впливають на прибережні райони та низько розташовані прибережні країни, серед яких багато найменш розвинених країн і малих острівних держав, що розвиваються. Під загрозою – виживання багатьох суспільств і систем біологічної підтримки планети.

15. Однак це також час величезних можливостей. Було досягнуто значного прогресу у вирішенні багатьох проблем розвитку. Протягом минулого покоління сотні мільйонів людей вийшли з крайньої бідності. Доступ до освіти значно розширився як для хлопчиків, так і для дівчаток. Поширення інформаційно-комунікаційних технологій і глобального взаємозв'язку має великий потенціал для прискорення прогресу людства, подолання цифрового розриву та розвитку суспільства знань, так само як і наукові та технологічні інновації в таких різних сферах, як медицина та енергетика.

16. Майже п'ятнадцять років тому було погоджено Цілі розвитку тисячоліття. Вони створили важливу основу для розвитку, і в багатьох сферах було досягнуто значного прогресу. Але прогрес був нерівномірним, особливо в Африці, найменш розвинутих країнах, країнах, що не мають виходу до моря, і малих острівних державах, що розвиваються, і деякі ЦРТ залишаються нереалізованими, зокрема ті, що стосуються здоров'я матерів, новонароджених і дітей, а також репродуктивного здоров'я. Ми підтверджуємо свою прихильність до повної реалізації всіх Цілей тисячоліття, включно з ЦРТ, що відстають від плану, зокрема шляхом надання цілеспрямованої та масштабної допомоги найменш розвиненим країнам та країнам, що перебувають у особливих ситуаціях, згідно з відповідними програмами підтримки. Новий порядок денний спирається на Цілі розвитку тисячоліття та прагне завершити те, чого вони не досягли.

17. Однак рамки, які ми сьогодні оголошуємо, виходять далеко за межі ЦРТ. Поряд із постійними пріоритетами розвитку, такими як викорінення бідності, охорона здоров'я, освіта, продовольча безпека та харчування, вони встановлюють широкий спектр економічних, соціальних та екологічних цілей. Це також обіцяє більш мирні та інклюзивні суспільства і, що важливо, визначає засоби реалізації. Відображаючи інтегрований підхід, котрий ми обрали, нові цілі та завдання містять глибокі взаємозв'язки та багато наскрізних елементів.

Новий порядок денний

18. Сьогодні ми оголошуємо 17 цілей сталого розвитку зі 169 пов'язаними цілями, що є інтегрованими та неподільними. Ніколи раніше світові лідери не обіцяли спільних дій і зусиль у межах такого широкого та універсального порядку денного. Ми разом вирушаємо на шлях до сталого розвитку, колективно присвячуючи себе прагненню до глобального розвитку та взаємовигідної співпраці, що може принести величезні переваги всім країнам і всім частинам світу. Ми знову підтверджуємо, що кожна держава має

і буде вільно здійснювати повний постійний суверенітет над усіма своїми багатствами, природними ресурсами та економічною діяльністю. Ми реалізуватимемо Порядок денний для повної користі для всіх, для нинішнього та майбутніх поколінь.

19. Ми знову підтверджуємо важливість Загальної декларації прав людини, а також інших міжнародних документів, що стосуються прав людини та міжнародного права. Ми наголошуємо на зобов'язаннях усіх держав, відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, поважати, захищати та заохочувати права людини та основні свободи щодо всіх, без будь-якої різниці за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політики або інакомислення, національного чи соціального походження, майнового стану, народження, інвалідності чи іншого стану.

20. Реалізація гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок і дівчат зробить вирішальний внесок у прогрес у досягненні всіх цілей і завдань. Досягнення повного людського потенціалу та сталого розвитку неможливе, якщо половині людства й надалі буде відмовлено в його повних людських правах і можливостях. Жінки та дівчата повинні мати рівний із чоловіками та хлопцями доступ до якісної освіти, економічних ресурсів та участі в політичному житті, а також рівні з чоловіками та хлопцями можливості для працевлаштування, лідерства та прийняття рішень на всіх рівнях. Ми працюватимемо над значним збільшенням інвестицій для усунення гендерного розриву та зміцнення підтримки інституцій у сфері гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок на глобальному, регіональному та національному рівнях. Усі форми дискримінації та насильства щодо жінок і дівчат буде усунено, в тому числі через залучення чоловіків і хлопців. Вирішальне значення має систематичне включення гендерної перспективи в реалізацію Порядку денного.

21. Нові Цілі та завдання набудуть чинності 1 січня 2016 року та будуть керувати рішеннями, які ми прийматимемо протягом наступних п'ятнадцяти років. Усі ми працюватимемо над реалізацією Порядку денного в наших країнах, а також на регіональному та глобальному рівнях, з огляду на різні національні реалії, можливості та рівні розвитку і з повагою до національної політики та пріоритетів сталого економічного зростання, зокрема в країнах, що розвиваються, залишаючись у межах відповідних міжнародних правил та зобов'язань. Ми також визнаємо важливість регіонального та субрегіонального вимірів, регіональної економічної інтеграції та взаємозв'язку у сталому розвитку.

22. Кожна країна стикається з особливими проблемами у своєму прагненні до сталого розвитку. Особливої уваги заслуговують найбільш уразливі країни, зокрема африканські країни, найменш розвинені країни, країни, що не мають виходу до моря, і малі острівні держави, що розвиваються, а також країни, що перебувають у стані конфлікту, і країни, що перебувають у постконфліктному періоді. Існують також серйозні проблеми в багатьох

країнах із середнім рівнем доходу.

23. Необхідно надавати повноваження людям, які є вразливими. До тих, чий потреби відображено в Порядку денному, належать усі діти, молодь, люди з обмеженими можливостями (з яких понад 80% живуть у бідності), люди, які живуть із ВІЛ/СНІДом, люди похилого віку, корінні народи, біженці та внутрішньо переміщені особи і мігранти. Ми постановляємо вживати подальших ефективних заходів і дій відповідно до міжнародного права, щоб усунути перешкоди та обмеження, посилити підтримку та задовольнити особливі потреби людей, які проживають у районах, що постраждали від складних надзвичайних гуманітарних ситуацій, і в районах, уражених тероризмом.

24. Ми прагнемо покласти край бідності в усіх її формах і вимірах, у тому числі шляхом викорінення крайньої бідності до 2030 року. Усі люди повинні мати базовий рівень життя, в тому числі за допомогою систем соціального захисту. Ми також сповнені рішучості покінчити з голодом і досягти продовольчої безпеки як пріоритету, а також покінчити з усіма формами недоїдання. У зв'язку з цим ми підтверджуємо важливу роль і інклюзивний характер Комітету зі всесвітньої продовольчої безпеки та вітаємо Римську декларацію про харчування і Рамкову програму дій. Ми виділимо ресурси на розвиток сільських територій, стійкого сільського господарства та рибальства, підтримку дрібних фермерів, особливо жінок-фермерів, скотарів і рибалок у країнах, що розвиваються, особливо найменш розвинених країнах.

25. Ми зобов'язуємося надавати інклюзивну та справедливу якісну освіту на всіх рівнях навчання: дошкільного, початкового, середнього, вищого, технічного та професійного. Усі люди, незалежно від статі, віку, раси, етнічного походження, а також особи з обмеженими можливостями, мігранти, корінне населення, діти та молодь, особливо ті, хто перебуває в уразливих ситуаціях, повинні мати доступ до навчання протягом усього життя, що допомагають їм здобувати знання та навички, необхідні для використання можливостей і повної участі в житті суспільства. Ми будемо прагнути забезпечити дітям і молоді сприятливе середовище для повної реалізації їхніх прав і можливостей, допомагаючи нашим країнам отримати демографічний дивіденд, зокрема через безпечні школи та згуртовані громади і сім'ї.

26. Щоб сприяти фізичному і психічному здоров'ю та благополуччю, а також подовжити тривалість життя для всіх, ми повинні досягти загального охоплення медичними послугами та доступу до якісної медичної допомоги. Ніхто не повинен залишатися позаду. Ми зобов'язуємося прискорити прогрес, досягнутий на сьогодні у зниженні смертності новонароджених, дітей і матерів, припинивши всі такі смертні випадки, яким можна було б запобігти, до 2030 року. Ми зобов'язуємося забезпечити загальний доступ до послуг сексуального та репродуктивного здоров'я, включно з плануванням сім'ї, інформуванням та освітою. Ми також прискоримо темпи прогресу, досягнутого в боротьбі з малярією, ВІЛ/СНІДом,

туберкульозом, гепатитом, лихоманкою Ебола та іншими інфекційними захворюваннями й епідеміями, в тому числі шляхом вирішення проблеми зростаючої резистентності до антимікробних препаратів і проблеми неліквідованих хвороб, що вражають країни, що розвиваються.

27. Ми будемо прагнути побудувати міцну економічну основу для всіх наших країн. Стійке, інклюзивне та стале економічне зростання є важливим для процвітання. Воно стане можливим лише за умови спільного використання багатства та усунення нерівності доходів. Ми працюватимемо над розбудовою динамічної, стійкої, інноваційної та орієнтованої на людей економіки, сприяючи, зокрема, зайнятості молоді та розширенню економічних можливостей для жінок і гідній роботі для всіх. Ми викоринимо примусову працю та торгівлю людьми й покладемо край дитячій праці в усіх її формах. Усі країни отримають вигоду від наявності здорової та добре освіченої робочої сили зі знаннями та навичками, необхідними для продуктивної і повноцінної роботи та повноцінної участі в житті суспільства. Ми будемо зміцнювати виробничий потенціал найменш розвинених країн у всіх секторах, у тому числі шляхом структурних перетворень. Ми приймемо політику, що збільшуватиме виробничий потенціал, продуктивність і продуктивну зайнятість. Вона передбачає такі досягнення: фінансову інклюзію; сталий розвиток сільського господарства, скотарства та рибальства; сталий промисловий розвиток; універсальний доступ до доступних, надійних, сталих і сучасних енергетичних послуг; стійкі транспортні системи; якісну та стійку інфраструктуру.

28. Ми зобов'язуємося внести фундаментальні зміни в те, як наші суспільства виробляють і споживають товари та послуги. Уряди, міжнародні організації, бізнес-сектор та інші недержавні суб'єкти й окремі особи повинні сприяти зміні нестійких моделей споживання та виробництва, у тому числі шляхом мобілізації ресурсів з усіх джерел фінансової та технічної допомоги для зміцнення науково-технічної та інноваційної діяльності країн, що розвиваються, формування можливості для переходу до більш стійких моделей споживання та виробництва. Ми заохочуємо реалізацію 10-річної рамкової програми сталого споживання та виробництва. Усі країни вживають заходів, при цьому розвинені країни беруть на себе провідну роль, з огляду на розвиток і можливості країн, що розвиваються.

29. Ми визнаємо позитивний внесок мігрантів у інклюзивне зростання та сталий розвиток. Ми також визнаємо, що міжнародна міграція є багатовимірною реальністю, котра має велике значення для розвитку країн походження, транзиту та призначення, що вимагає узгоджених і комплексних заходів. Ми співпрацюватимемо на міжнародному рівні, щоб забезпечити безпечну, упорядковану та регулярну міграцію, повну повагу до прав людини та гуманне ставлення до мігрантів, незалежно від міграційного статусу, біженців та переміщених осіб. Така співпраця має також посилити стійкість громад, що приймають біженців, особливо в країнах, що розвиваються. Ми

підкреслюємо право мігрантів повернутися до країни свого громадянства та нагадуємо, що держави повинні забезпечити належний прийом своїх громадян, які повертаються.

30. Держави наполегливо закликаються утримуватися від проголошення та застосування будь-яких односторонніх економічних, фінансових або торговельних заходів, що не відповідають міжнародному праву та Статуту Організації Об'єднаних Націй і перешкоджають повному досягненню економічного та соціального розвитку, особливо в країнах, що розвиваються.

31. Ми визнаємо, що РКЗК ООН є основним міжнародним міжурядовим форумом для обговорення глобальної відповіді на зміну клімату. Ми сповнені твердості рішуче протистояти загрозі, котру становлять зміна клімату та погіршення навколишнього середовища. Глобальний характер зміни клімату вимагає якомога ширшого міжнародного співробітництва, спрямованого на прискорення скорочення глобальних викидів парникових газів і вирішення питань адаптації до несприятливих наслідків зміни клімату. Ми з серйозним занепокоєнням відзначаємо значний розрив між сукупним ефектом зобов'язань Сторін щодо пом'якшення наслідків від глобальних щорічних викидів парникових газів до 2020 року та сукупними шляхами викидів, що відповідають імовірним шансам утримати підвищення глобальної середньої температури нижче 2 °C або на 1,5 °C вище доіндустріального рівня.

32. Очікуючи конференцію COP21 у Парижі в грудні, ми підкреслюємо зобов'язання всіх держав працювати над амбітною та універсальною кліматичною угодою. Ми підтверджуємо, що протокол, інший правовий інструмент або узгоджений результат з юридичною силою, відповідно до Конвенції, що застосовується до всіх Сторін, мають збалансовано розглядати, серед іншого, пом'якшення наслідків, адаптацію, фінансування, розвиток і передачу технологій, а також нарощування потенціалу та прозорість дії і підтримки.

33. Ми визнаємо, що соціальний та економічний розвиток залежить від сталого управління природними ресурсами нашої планети. Тому ми сповнені рішучості зберігати та раціонально використовувати океани та моря, ресурси прісної води, а також ліси, гори та посушливі території і так само захищати біорізноманіття, екосистеми та дику природу. Ми також сповнені рішучості сприяти розвитку сталого туризму, боротися з дефіцитом води та забрудненням води, зміцнювати співпрацю у боротьбі з опустелюванням, пиловими бурями, деградацією земель і посухою, а також сприяти стійкості та зниженню ризику стихійних лих. У зв'язку з цим ми з нетерпінням чекаємо COP13 Конвенції про біологічне різноманіття, що відбудеться в Мексиці у 2016 році.

34. Ми визнаємо, що сталий міський розвиток і управління мають вирішальне значення для якості життя наших людей. Ми працюватимемо з місцевою владою та громадами, щоб відновити та спланувати наші міста і населені пункти, аби сприяти згуртованості громади та особистій безпеці, а

також стимулювати інновації та зайнятість. Ми зменшимо негативний вплив міської діяльності та хімічних речовин, що становлять небезпеку для здоров'я людини та навколишнього середовища, в тому числі за рахунок екологічно обґрунтованого управління та безпечного використання хімікатів, зменшення та переробки відходів та більш ефективного використання води та енергії. І ми працюватимемо над тим, щоб мінімізувати вплив міст на глобальну кліматичну систему. Ми також будемо враховувати демографічні тенденції та прогнози в наших національних, сільських і міських стратегіях і політиці розвитку.

35. Сталий розвиток не може бути реалізований без миру та безпеки; і мир та безпека будуть під загрозою без сталого розвитку. У новому Порядку денному визнається необхідність побудови мирних, справедливих та інклюзивних суспільств, що забезпечують рівний доступ до правосуддя та базуються на повазі прав людини (включно з правом на розвиток), на ефективному верховенстві права та належному управлінні на всіх рівнях та на прозорих, ефективних і підзвітних установах. В Порядку денному розглядаються і фактори, що спричиняють насильство, незахищеність і несправедливість, такі як нерівність, корупція, погане управління та незаконні потоки фінансів і зброї. Ми повинні подвоїти наші зусилля для вирішення або запобігання конфлікту та підтримки постконфліктних країн, у тому числі шляхом забезпечення ролі жінок у розбудові миру та державотворення.

36. Ми зобов'язуємося сприяти міжкультурному взаєморозумінню, толерантності, взаємній повазі та етиці глобального громадянства і спільній відповідальності. Ми визнаємо природну та культурну розмаїтість світу та визнаємо, що всі культури і цивілізації можуть сприяти сталому розвитку та є його ключовими факторами.

37. Спорт також є важливим чинником сталого розвитку. Ми визнаємо зростаючий внесок спорту в реалізацію розвитку та миру в його сприянні толерантності та повазі, а також внесок, що він робить у розширення прав і можливостей жінок і молоді, окремих осіб і громад, а також у досягнення цілей охорони здоров'я, освіти та соціальної інтеграції.

38. Ми знову підтверджуємо, відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, необхідність поважати територіальну цілісність і політичну незалежність держав.

Засоби реалізації

39. Масштаб і амбіції нового Порядку денного вимагають активізації Глобального партнерства для забезпечення його реалізації. Ми повністю віддані цьому. Це Партнерство працюватиме в дусі глобальної солідарності, зокрема солідарності з найбільш вразливими та людьми, які перебувають у вразливому становищі. Це сприятиме інтенсивній глобальній участі в підтримці реалізації всіх Цілей і завдань, об'єднуючи уряди, приватний сектор, громадянське суспільство, систему Організації Об'єднаних Націй та інших учасників і мобілізуючи всі наявні ресурси.

40. Засоби реалізації цілей у межах Цілей 17 і в межах кожної з ЦСР є

ключовими для реалізації нашого Порядку денного та мають таке саме значення, як і інші Цілі та завдання. Порядку денного, включно з ЦСР, можна досягти в межах відновленого глобального партнерства для сталого розвитку, підкріпленого конкретною політикою та діями, як зазначено в підсумковому документі Третьої міжнародної конференції з фінансування розвитку, що відбулася в Аддіс-Абебі 13–16 липня 2015 року. Ми вітаємо схвалення Генеральною Асамблеєю Аддіс-Абебської програми дій, що є невід’ємною частиною Порядку денного сталого розвитку до 2030 року. Ми визнаємо, що повна реалізація Аддіс-Абебської програми дій має вирішальне значення для реалізації цілей і завдань сталого розвитку.

41. Ми визнаємо, що кожна країна несе головну відповідальність за свій власний економічний і соціальний розвиток. Новий Порядок денний стосується засобів, необхідних для реалізації Цілей і завдань. Ми визнаємо, що це включатиме мобілізацію фінансових ресурсів, а також розбудову потенціалу та передачу екологічно чистих технологій країнам, що розвиваються, на сприятливих умовах, у тому числі пільгових і преференційних умовах, за взаємною згодою. Державні фінанси, як внутрішні, так і міжнародні, відіграватимуть життєво важливу роль у наданні основних послуг і суспільних благ, а також у стимулюванні інших джерел фінансування. Ми визнаємо роль різноманітного приватного сектора, від мікропідприємств до кооперативів і транснаціональних корпорацій,

42. Ми підтримуємо впровадження відповідних стратегій і програм дій, у тому числі Стамбульської декларації та Програми дій, Шляху прискорених механізмів дій SIDS (CAMOA), Віденської програми дій для країн, що розвиваються, що не мають виходу до моря, на десятиліття 2014–2024 років, і підтверджуємо важливість підтримки Порядку денного Африканського Союзу до 2063 року та програми Нового партнерства для розвитку Африки (НЕПАД), котрі є невід’ємною частиною нового Порядку денного. Ми визнаємо головною проблемою досягнення міцного миру та сталого розвитку в країнах у конфліктних та постконфліктних ситуаціях.

43. Ми підкреслюємо, що міжнародне державне фінансування відіграє важливу роль у доповненні зусиль країн щодо мобілізації державних ресурсів усередині країни, особливо в найбільш вразливих країнах із обмеженими внутрішніми ресурсами. Важливим напрямом використання міжнародних державних фінансів, включаючи ОПР, є стимулювання додаткової мобілізації ресурсів з інших джерел – державних і приватних. Постачальники ОПР підтверджують свої відповідні зобов’язання, у тому числі зобов’язання багатьох розвинутих країн досягти цільового показника 0,7% ОПР/ВНД для країн, що розвиваються, та 0,15–0,2% ОПР/ВНД для найменш розвинених країн.

44. Ми визнаємо важливість того, щоб міжнародні фінансові установи підтримували, відповідно до своїх мандатів, політичний простір кожної країни, зокрема країн, що розвиваються. Ми знову зобов’язуємося розширювати та

зміцнювати голос і участь країн, що розвиваються, в тому числі африканських країн, найменш розвинених країн, країн, що не мають виходу до моря, малих острівних держав, що розвиваються, і країн із середнім рівнем доходу, у процесі прийняття міжнародних економічних рішень, нормотворення та глобального економічного управління.

45. Ми також визнаємо важливу роль національних парламентів в ухваленні законодавства та прийнятті бюджетів, а також їхню роль у забезпеченні підзвітності для ефективного виконання наших зобов'язань. Уряди та державні інституції також тісно співпрацюватимуть над реалізацією з регіональними та місцевими органами влади, субрегіональними інституціями, міжнародними інституціями, академічними колами, філантропічними організаціями, волонтерськими групами тощо.

46. Ми підкреслюємо важливу роль і порівняльну перевагу належно забезпеченої ресурсами, узгодженої, дієвої та результативної системи ООН у підтримці досягнення ЦСР і сталого розвитку. Підкреслюючи важливість посилення національної відповідальності та лідерства на рівні країн, ми висловлюємо нашу підтримку поточного діалогу ЕКОСОП щодо довгострокового позиціонування системи розвитку ООН у контексті цього Порядку денного.

Подальше спостереження та огляд

47. Наші уряди несуть основну відповідальність за подальші дії та перегляд на національному, регіональному та глобальному рівнях у зв'язку з прогресом, досягнутим у реалізації Цілей і завдань протягом наступних п'ятнадцяти років. Щоб підтримати підзвітність перед нашими громадянами, ми забезпечимо систематичні подальші дії та перегляд на різних рівнях, як зазначено в цьому Порядку денному та Аддіс-Абебському плані дій. Політичний форум високого рівня під егідою Генеральної Асамблеї й Економічної та соціальної ради відіграватиме центральну роль у нагляді за подальшими діями та огляді на глобальному рівні.

48. У поміч цій роботі розробляються індикатори. Будуть потрібні якісні, доступні, своєчасні та надійні дезагреговані дані, щоб допомогти з вимірюванням прогресу та гарантувати, що ніхто не залишиться позаду. Такі дані є ключовими для прийняття рішень. Якщо можливо, слід використовувати дані та інформацію з існуючих механізмів звітності. Ми погоджуємося активізувати наші зусилля щодо посилення статистичного потенціалу в країнах, що розвиваються, особливо в африканських країнах, найменш розвинених країнах, країнах, що не мають виходу до моря, малих острівних державах, що розвиваються, і країнах із середнім рівнем доходу. Ми прагнемо розробити більш широкі вимірювання прогресу, щоб доповнити валовий внутрішній продукт (ВВП).

Заклик до дій, щоб змінити наш світ

49. Сімдесят років тому попереднє покоління світових лідерів зібралося разом, щоб створити Організацію Об'єднаних Націй. З попелу війни та розколу

вони створили цю Організацію та цінності миру, діалогу і міжнародного співробітництва, що покладені в її основу. Найвищим втіленням цих цінностей є Статут Організації Об'єднаних Націй.

50. Сьогодні ми також приймаємо рішення великого історичного значення. Ми сповнені рішучості побудувати краще майбутнє для всіх людей, включно з мільйонами людей, які були позбавлені шансу жити достойним, гідним життям і повною мірою реалізувати свій людський потенціал. Ми можемо бути першим поколінням, якому вдалося покінчити з бідністю; так само, як ми можемо бути останніми, хто має шанс врятувати планету. Світ стане кращим у 2030 році, якщо ми досягнемо наших цілей.

51. Те, що ми оголошуємо сьогодні – програму глобальних дій на наступні п'ятнадцять років – це хартія для людей і планети у двадцять першому столітті. Діти і молоді жінки та чоловіки є критично важливими чинниками змін і знайдуть у нових Цілях платформу для того, щоб спрямувати свої безмежні здібності до активності задля створення кращого світу.

52. «Ми, народи» – відомі перші слова Статуту ООН. Саме «Ми, народи» починаємо сьогодні шлях до 2030 року. У нашій подорожі візьмуть участь уряди, а також парламенти, система ООН та інші міжнародні установи, місцева влада, корінні народи, громадянське суспільство, бізнес і приватний сектор, наукової та академічної спільноти – і всі люди. Мільйони вже взяли участь у цьому Порядку денному та матимуть ним. Це порядок денний людей, народний і для людей, і це, ми віримо, забезпечить його успіх.

53. Майбутнє людства і нашої планети в наших руках. Воно також у руках сучасного молодого покоління, яке передасть факел майбутнім поколінням. Ми намітили шлях до сталого розвитку; ми всі повинні гарантувати, що ця подорож буде успішною, а її досягнення – незворотними.

Цілі та завдання сталого розвитку

54. Після інклюзивного процесу міжурядових переговорів і на основі Пропозиції Відкритої робочої групи з Цілей сталого розвитку, що містить вступну частину, котра контекстуалізує останні, ми погодили наступні Цілі та завдання.

55. ЦСР і завдання є інтегрованими та неподільними, глобальними за своєю природою та універсальними, враховуючи різні національні реалії, можливості та рівні розвитку та поважаючи національну політику та пріоритети. Цілі визначаються як бажані та глобальні, при цьому кожен уряд встановлює власні національні цілі, керуючись глобальним рівнем амбіцій, але враховуючи національні обставини. Кожен уряд також вирішить, як ці бажані та глобальні цілі слід включити в національні процеси планування, політики та стратегії. Важливо визнати зв'язок між сталим розвитком та іншими відповідними поточними процесами в економічній, соціальній та екологічній сферах.

56. Приймаючи рішення щодо цих Цілей і завдань, ми визнаємо, що кожна країна стикається з особливими проблемами для досягнення сталого

розвитку, і ми підкреслюємо особливі проблеми, з якими стикаються найбільш вразливі країни, зокрема африканські країни, найменш розвинені країни, країни, що не мають виходу до моря, і малі острівні держави, що розвиваються, а також специфічні проблеми, з якими стикаються країни із середнім рівнем доходу. Особливої уваги потребують також країни, що перебувають у конфліктній ситуації.

57. Ми визнаємо, що базові дані для кількох цільових показників залишаються недоступними, і ми закликаємо посилити підтримку для активізації збору даних і нарощування потенціалу в державах-членах, щоб розробити національні та глобальні базові показники там, де їх ще немає. Ми зобов'язуємося усунути цю прогалину в зборі даних, щоб отримати більше інформації для вимірювання прогресу, зокрема для тих цілей, які не мають чітких чисельних цілей.

58. Ми заохочуємо постійні зусилля держав на інших форумах для вирішення ключових питань, що створюють потенційні проблеми для виконання нашого Порядку денного; і ми поважаємо незалежні мандати цих процесів. Ми маємо намір, щоб Порядок денний і його реалізація підтримували ці інші процеси та рішення, прийняті в них, і не завдавали їм шкоди.

59. Ми визнаємо, що існують різні підходи, бачення, моделі та інструменти, доступні кожній країні, відповідно до її національних обставин і пріоритетів, для досягнення сталого розвитку; і ми підтверджуємо, що планета Земля та її екосистеми є нашим спільним домом і що «Мати-Земля» є спільним виразом у низці країн і регіонів.

Цілі сталого розвитку

- Ціль 1. Скрізь покінчити з бідністю в усіх її формах.
- Ціль 2. Покінчити з голодом, досягти продовольчої безпеки, покращити харчування та сприяти сталому сільському господарству.
- Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці.
- Ціль 4. Забезпечити інклюзивну та справедливу якісну освіту та сприяти можливостям навчання протягом усього життя для всіх.
- Ціль 5. Досягти гендерної рівності та розширити можливості для всіх жінок і дівчат.
- Ціль 6. Забезпечити доступність та стале користування водою та санітарією для всіх.
- Ціль 7. Забезпечити доступ до доступних, надійних, сталих та сучасних джерел енергії для всіх.
- Ціль 8. Сприяти стійкому, інклюзивному та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх.
- Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння інклюзивній та сталій індустріалізації, сприяння інноваціям.
- Ціль 10. Зменшити нерівність усередині країн та між ними.
- Ціль 11. Зробити міста та населені пункти інклюзивними,

безпечними, стійкими та сталими.

- Ціль 12. Забезпечити стійкі моделі споживання та виробництва.
- Ціль 13. Вжити термінових заходів для боротьби зі зміною клімату та її наслідками.*

- Ціль 14. Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів для сталого розвитку.

- Ціль 15. Захищати, відновлювати та сприяти сталому використанню наземних екосистем, раціонально управляти лісами, боротися з опустелюванням, а також зупинити та повернути назад деградацію земель та зупинити втрату біорізноманіття.

- Ціль 16. Сприяти мирним та інклюзивним суспільствам для сталого розвитку, забезпечити доступ до правосуддя для всіх і створити ефективні, підзвітні та інклюзивні інституції на всіх рівнях.

- Ціль 17. Зміцнити засоби реалізації та активізувати глобальне партнерство для сталого розвитку.

* Визнаючи, що Рамкова конвенція ООН про зміну клімату є основним міжнародним міжурядовим форумом для обговорення глобальної відповіді на зміну клімату.

Ціль 1. Скрізь покінчити з бідністю в усіх її формах

1.1. До 2030 року викоринити крайню бідність для всіх людей у всьому світі, яка наразі поширюється на людей, які живуть менш ніж на 1,25 долара на день.

1.2. До 2030 року зменшити принаймні наполовину частку чоловіків, жінок і дітей різного віку, які живуть у бідності в усіх її вимірах, відповідно до національних визначень.

1.3. Запровадити відповідні національному законодавству системи та заходи соціального захисту для всіх, включаючи мінімальний рівень, і до 2030 року досягти значного охоплення бідних та вразливих верств населення.

1.4. До 2030 року забезпечити, щоб усі чоловіки та жінки, зокрема бідні та вразливі, мали рівні права на економічні ресурси, а також доступ до основних послуг, власності та контролю над землею та інших форм власності, спадщини, природних ресурсів, відповідних нових технологій та фінансових послуг, включно з мікрофінансуванням.

1.5. До 2030 року підвищити стійкість бідних і тих, хто перебуває в уразливому становищі, та зменшити вплив на них і їхню вразливість щодо пов'язаних із кліматом екстремальних подій та інших економічних, соціальних та екологічних потрясінь і катастроф.

1.a. Забезпечити значну мобілізацію ресурсів із різних джерел, у тому числі шляхом посиленого співробітництва в галузі розвитку, щоб забезпечити адекватні та передбачувані засоби для країн, що розвиваються, зокрема для найменш розвинених країн, для впровадження програм і політики, спрямованих на подолання бідності в усіх її вимірах.

1.b. Створити надійні рамки політики на національному, регіональному

та міжнародному рівнях, засновані на стратегіях розвитку, орієнтовані на інтереси бідних та гендерні аспекти, для підтримки прискорених інвестицій у дії з викоринення бідності.

Ціль 2. Покінчити з голодом, досягти продовольчої безпеки, покращити харчування та сприяти сталому сільському господарству.

2.1. До 2030 року покласти край голоду та забезпечити доступ протягом усього року всіх людей, зокрема бідних та людей у вразливому становищі, включаючи немовлят, до безпечної, поживної та у достатній кількості їжі.

2.2. До 2030 року покінчити з усіма формами недоїдання, включаючи досягнення 2025, погоджені на міжнародному рівні цілі щодо затримки росту та виснаження у дітей віком до 5 років, а також ті, що стосуються потреб у харчуванні дівчат-підлітків, вагітних і жінок-годувальниць та людей похилого віку.

2.3. До 2030 року подвоїти сільськогосподарську продуктивність і доходи дрібних виробників харчових продуктів, зокрема жінок, корінних народів, сімейних фермерів, скотарів і рибалок, у тому числі за допомогою безпечного та рівного доступу до землі, інших виробничих ресурсів і засобів виробництва, знань, фінансових послуг, ринків та можливості для доданої вартості й зайнятості в несільськогосподарському секторі.

2.4. До 2030 року забезпечити стійкі системи виробництва продуктів харчування та запровадити стійкі методи ведення сільського господарства, що збільшують продуктивність і виробництво, допомагають підтримувати екосистеми, поступово покращують якість землі та ґрунту, посилюють здатність адаптуватися до зміни клімату, екстремальних погодних умов, посухи, повені та інших стихійних лих.

2.5. До 2020 року підтримувати генетичне різноманіття насіння, культивованих рослин, сільськогосподарських і одомашнених тварин та пов'язаних із ними диких видів, у тому числі за допомогою раціонально керованих і диверсифікованих банків насіння й рослин на національному, регіональному та міжнародному рівнях, а також сприяти доступу до справедливого розподілу вигід від використання генетичних ресурсів і пов'язаних із ними традиційних знань, як узгоджено на міжнародному рівні.

2.a. Збільшити інвестиції, у тому числі шляхом посиленого міжнародного співробітництва, в сільську інфраструктуру, сільськогосподарські дослідження та дорадчі послуги, розвиток технологій і банки генів рослин та худоби з метою посилення виробничого потенціалу сільського господарства в країнах, що розвиваються, зокрема найменш розвинених країнах.

2.b. виправити та запобігти торговельним обмеженням і викривленням на світових сільськогосподарських ринках, у тому числі шляхом паралельного скасування всіх форм експортних субсидій сільськогосподарської продукції та всіх експортних заходів із еквівалентним ефектом, відповідно до мандату Дохинського раунду розвитку.

2.c. Вжити заходів для забезпечення належного функціонування ринків

продовольчих товарів та їхніх похідних і сприяти своєчасному доступу до ринкової інформації, включно з продовольчими запасами, щоб допомогти обмежити надзвичайну волатильність цін на продовольство.

Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці.

3.1. До 2030 року знизити глобальний коефіцієнт материнської смертності до рівня менш ніж 70 на 100 000 живонароджених.

3.2. До 2030 року покласти край смертності новонароджених і дітей віком до 5 років, якій можна було б запобігти, при цьому всі країни мають прагнути скоротити неонатальну смертність принаймні до 12 на 1000 народжених живими та смертність дітей у віці до 5 років принаймні до 25 на 1000 народжених живими.

3.3. До 2030 року покласти край епідеміям СНІДу, туберкульозу, малярії та забутих тропічних хвороб і боротися з гепатитом, хворобами, що передаються через воду, та іншими інфекційними захворюваннями.

3.4. До 2030 року скоротити на третину передчасну смертність від неінфекційних захворювань шляхом профілактики та лікування, зміцнювати психічного здоров'я та благополуччя.

3.5. Посилити профілактику та лікування зловживання психоактивними речовинами, включно зі зловживанням наркотиками та шкідливим вживанням алкоголю.

3.6. До 2020 року скоротити вдвічі кількість смертей і травм у світі внаслідок дорожньо-транспортних пригод.

3.7. До 2030 року забезпечити загальний доступ до послуг із охорони сексуального та репродуктивного здоров'я.

3.8. Досягти загального охоплення послугами охорони здоров'я, включно із захистом від фінансових ризиків, доступом до якісних основних медичних послуг і до безпечних, ефективних, якісних необхідних ліків та вакцин для всіх.

3.9. До 2030 року суттєво зменшити кількість смертей і захворювань, спричинених небезпечними хімічними речовинами, а також забрудненням повітря, води та ґрунту.

3.a. Зміцнити впровадження Рамкової конвенції Всесвітньої організації охорони здоров'я з боротьби проти тютюну в усіх країнах, якщо це доречно.

3.b. Підтримувати дослідження та розробку вакцин і ліків для інфекційних і неінфекційних захворювань, що вражають переважно країни, що розвиваються, забезпечувати доступ до основних ліків і вакцин відповідно до Декларації Доха про Угоду ТРІПС та громадське здоров'я, котра підтверджує право країн, що розвиваються, повною мірою використовувати положення Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності щодо гнучкості для захисту громадського здоров'я, зокрема, для забезпечення доступу до ліків для всіх.

3.c. Значно збільшити фінансування охорони здоров'я, а також

забезпечити набір, розвиток, навчання та утримання кадрів охорони здоров'я в країнах, що розвиваються, особливо в найменш розвинених країнах і малих острівних державах, що розвиваються.

3.d. Посилити спроможність усіх країн, зокрема країн, що розвиваються, для раннього попередження, зменшення ризику та управління національними та глобальними ризиками для здоров'я.

Ціль 4. Забезпечити інклюзивну та справедливу якісну освіту та сприяти можливостям навчання протягом усього життя для всіх.

4.1. До 2030 року забезпечити, щоб усі дівчата та хлопчики здобували безкоштовну, справедливу та якісну початкову і середню освіту з відповідними та ефективними результатами навчання.

4.2. До 2030 року забезпечити, щоб усі дівчатка та хлопчики мали доступ до якісного раннього розвитку дітей, догляду та дошкільної освіти, аби вони могли підготуватися до початкової освіти.

4.3. До 2030 року забезпечити рівний доступ для всіх жінок і чоловіків до доступної та якісної технічної, професійної та вищої освіти, включно з університетською.

4.4. До 2030 року значно збільшити кількість молоді та дорослих, які мають відповідні навички, у тому числі технічні та професійні, для працевлаштування, гідної роботи та підприємницької діяльності.

4.5. До 2030 року усунути гендерну диспропорцію в освіті та забезпечити рівний доступ до всіх рівнів освіти та професійної підготовки для вразливих верств населення, у тому числі людей з обмеженими можливостями, корінних народів і дітей, які перебувають у вразливому становищі.

4.6. До 2030 року забезпечити, щоб уся молодь і значна частина дорослих, як чоловіків, так і жінок, досягли грамотності та рахування.

4.7. До 2030 року забезпечити, щоб усі учні набули знань і навичок, необхідних для сприяння сталому розвитку, в тому числі, серед іншого, через освіту щодо сталого розвитку та сталого способу життя, прав людини, гендерної рівності, просування культури миру та ненасильства, глобального громадянства й оцінки культурної розмаїтості та внеску культури у сталий розвиток.

4.a. Створювати та модернізувати навчальні заклади, що враховують інтереси дітей, статі та людей із інвалідністю і забезпечують безпечно, ненасильницьке, інклюзивне та ефективне навчальне середовище для всіх.

4.b. До 2020 року суттєво розширити глобальну кількість стипендій, доступних для країн, що розвиваються, особливо найменш розвинених країн, малих острівних держав, що розвиваються, та африканських країн, розширити доступ до вищої освіти, включно з професійною підготовкою та інформаційно-комунікаційними технологіями, технічними, інженерними та науковими програмами, у розвинених країнах та інших країнах, що розвиваються.

4.c. До 2030 року суттєво збільшити пропозицію кваліфікованих вчителів, у тому числі шляхом міжнародного співробітництва для підготовки

вчителів у країнах, що розвиваються, особливо в найменш розвинених країнах і малих острівних державах, що розвиваються.

Ціль 5. Досягти гендерної рівності та розширити можливості всіх жінок і дівчат.

5.1. Покінчити з усіма формами дискримінації по відношенню до всіх жінок і дівчат у всьому світі.

5.2. Усунути всі форми насильства щодо всіх жінок і дівчат у державній і приватній сферах, включаючи торгівлю людьми, сексуальну та інші види експлуатації.

5.3. Усунути всі шкідливі практики, такі як дитяча, рання а також примусові шлюби та калічення жіночих статевих органів.

5.4. Визнавати та цінувати неоплачуваний догляд і домашню роботу шляхом надання державних послуг, за допомогою інфраструктури та політики соціального захисту і заохочення спільної відповідальності в домогосподарстві та сім'ї відповідно до національних умов.

5.5. Забезпечити повну та ефективну участь жінок і рівні можливості для лідерства на всіх рівнях прийняття рішень у політичному, економічному та громадському житті.

5.6. Забезпечити загальний доступ до сексуального та репродуктивного здоров'я і репродуктивних прав згідно з Програмою дій Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку та Пекінською платформою дій і підсумковими документами їхніх оглядових конференцій.

5.a. Провести реформи для надання рівних прав жінок щодо економічних ресурсів, а також доступу до володіння та контролю над землею та іншими формами власності, фінансових послуг, спадщини та природних ресурсів відповідно до національного законодавства.

5.b. Розширити використання сприятливих технологій, зокрема інформації та комунікаційних технологій, щоб сприяти розширенню прав і можливостей жінок.

5.c. Прийняти та зміцнити ефективну політику та чинне законодавство для сприяння гендерній рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат на всіх рівнях.

Ціль 6. Забезпечити доступність та стале користування водою та санітарією для всіх.

6.1. До 2030 року забезпечити загальний і справедливий доступ до безпечної та недорогої питної води для всіх.

6.2. До 2030 року забезпечити доступ до адекватних і справедливих умов санітарії та гігієни для всіх і припинити відкриту дефекацію, приділяючи особливу увагу потребам жінок та дівчат і тих, хто у вразливій ситуації.

6.3. До 2030 року покращити якість води шляхом зменшення забруднення, усунення скидання та мінімізації викидів небезпечних хімічних речовин і матеріалів, скорочення вдвічі частки неочищених стічних вод і значного збільшення поширення переробки та безпечного повторного

використання в усьому світі.

6.4. До 2030 року суттєво підвищити ефективність використання води в усіх секторах і забезпечити сталий забір і постачання прісної води для вирішення проблеми дефіциту води та істотного зменшення кількості людей, які страждають від нестачі води.

6.5. До 2030 року запровадити інтегроване управління водними ресурсами на всіх рівнях, у тому числі через транскордонне співробітництво, якщо це доцільно.

6.6. До 2020 року захистити та відновити водні екосистеми, включаючи гори, ліси, водно-болотні угіддя, річки, водоносні горизонти та озера.

6.a. До 2030 року розширити міжнародне співробітництво та підтримку розвитку потенціалу країн, що розвиваються, у діяльності та програмах, пов'язаних із водопостачанням та санітарією, включно зі збором, опрісненням та ефективним використанням води, очищенням стічних вод, переробкою та повторним використанням технологій.

6.b. Підтримувати та посилювати участь місцевих громад у покращенні управління водопостачанням та санітарією.

Ціль 7. Забезпечити доступ до доступних, надійних, сталих та сучасних джерел енергії для всіх.

7.1. До 2030 року забезпечити загальний доступ до недорогих, надійних і сучасних енергетичних послуг.

7.2. До 2030 року суттєво збільшити частку відновлюваної енергії у світовому енергетичному балансі.

7.3. До 2030 року подвоїти глобальні темпи підвищення енергоефективності.

7.a. До 2030 року посилити міжнародне співробітництво для полегшення доступу до досліджень і технологій чистої енергії, включно з відновлюваними джерелами енергії, енергоефективністю і передовими та чистішими технологіями використання викопного палива, а також сприяти інвестиціям в енергетичну інфраструктуру та технології чистої енергії.

7.b. До 2030 року розширити інфраструктуру та модернізувати технологію для надання сучасних та стійких енергетичних послуг для всіх у країнах, що розвиваються, зокрема найменш розвинених країнах, малих острівних державах, що розвиваються, і країнах, що не мають виходу до моря, згідно з їхніми відповідними програмами підтримки.

Ціль 8. Сприяти стійкому, інклюзивному та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх.

8.1. Підтримувати економічне зростання на душу населення відповідно до національних умов і, зокрема, річне зростання валового внутрішнього продукту в найменш розвинених країнах на рівні щонайменше 7 відсотків.

8.2. Досягти вищих рівнів економічної продуктивності шляхом диверсифікації, технологічної модернізації та інновацій, у тому числі через зосередження на секторах з високою доданою вартістю та трудомістких

секторах.

8.3. Сприяти політиці, орієнтованій на розвиток, що підтримує продуктивну діяльність, створення гідних робочих місць, підприємництво, творчість та інновації, а також заохочувати формалізацію та зростання мікро-, малих та середніх підприємств, у тому числі через доступ до фінансових послуг.

8.4. Поступово до 2030 року підвищувати ефективність використання глобальних ресурсів у споживанні та виробництві та докладати зусиль, щоб відокремити економічне зростання від погіршення навколишнього середовища відповідно до 10-річної рамки програм сталого споживання та виробництва, при цьому розвинені країни візьмуть на себе провідну роль.

8.5. До 2030 року досягти повної та продуктивної зайнятості, наявності гідної роботи для всіх жінок і чоловіків, у тому числі для молоді та осіб із обмеженими можливостями, а також рівної оплати за рівноцінну працю.

8.6. До 2020 року суттєво зменшити частку молоді, яка не працює чи не навчається.

8.7. Вжити негайних та ефективних заходів для викорінення примусової праці, припинення сучасного рабства та торгівлі людьми і забезпечення заборони та викорінення найгірших форм дитячої праці, включаючи вербування та використання дітей-солдат, а до 2025 року покласти край дитячій праці в усіх її формах.

8.8. Захищати трудові права та сприяти безпечним і надійним умовам праці для всіх працівників, у тому числі трудящих-мігрантів, зокрема жінок-мігрантів, і тих, хто має нестабільну зайнятість.

8.9. До 2030 року розробити та впровадити політику сприяння сталому туризму, що створює робочі місця та просуває місцеву культуру і продукти.

8.10. Посилити потенціал вітчизняних фінансових установ для заохочення та розширення доступу до банківських, страхових і фінансових послуг для всіх.

8.a. Збільшити підтримку країн, що розвиваються, зокрема найменш розвинених країн, у межах програми «Допомога для торгівлі», у тому числі через Покращену інтегровану структуру технічної допомоги найменш розвиненим країнам у сфері торгівлі.

8.b. До 2020 року розробити та впровадити глобальну стратегію зайнятості молоді й імплементувати Глобальний пакт про робочі місця Міжнародної організації праці.

Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння інклюзивній та сталій індустріалізації, сприяння інноваціям.

9.1. Розвивати якісну, надійну, сталу та стійку інфраструктуру, включно з регіональною та транскордонною інфраструктурою, для підтримки економічного розвитку та добробуту людей, зосереджуючись на справедливому доступі для всіх.

9.2. Сприяти інклюзивній та сталій індустріалізації і до 2030 року значно

підвищити частку промисловості у зайнятості та валовому внутрішньому продукті, відповідно до національних обставин, і подвоїти її частку в найменш розвинених країнах.

9.3. Розширити доступ малих промислових та інших підприємств, зокрема в країнах, що розвиваються, до фінансових послуг, включно з доступними кредитами, та їх інтеграції в ланцюги створення вартості та ринки.

9.4. До 2030 року модернізувати інфраструктуру та галузі, щоб зробити їх сталими, з підвищенням ефективності використання ресурсів та більш широким впровадженням екологічно чистих технологій і промислових процесів, при цьому всі країни мають вживати заходи відповідно до своїх можливостей.

9.5. Розширити наукові дослідження, оновити технологічні можливості промислових секторів у всіх країнах, зокрема в країнах, що розвиваються, включаючи заохочення інновацій та суттєве збільшення кількості дослідницьких працівників на 1 мільйон осіб до 2030 року, а також державні та приватні витрати на дослідження і розробки.

9.a. Сприяти стійкому та сталому розвитку інфраструктури в країнах, що розвиваються, шляхом посилення фінансової, технологічної та технічної підтримки країн Африки, найменш розвинутих країн, країн, що не мають виходу до моря, що розвиваються, і малих острівних держав, що розвиваються.

9.b. Підтримувати розвиток внутрішніх технологій, досліджень та інновацій у країнах, що розвиваються.

9.c. Значно розширити доступ до інформаційно-комунікаційних технологій і прагнути забезпечити універсальний доступ до Інтернету в найменш розвинених країнах до 2020 року.

Ціль 10. Зменшити нерівність усередині країн та між ними.

10.1. До 2030 року поступово досягти та підтримувати зростання доходів найнижчих 40 відсотків населення на рівні, вищому за середній у країні.

10.2. До 2030 року розширити можливості та сприяти соціальній, економічній і політичній інтеграції всіх, незалежно від віку, статі, інвалідності, раси, етнічного походження, релігії, економічного чи іншого статусу.

10.3. Забезпечити рівні можливості і зменшити нерівність у результатах, у тому числі шляхом усунення дискримінаційних законів, політики та практики і сприяння належному законодавству, політиці та діям щодо цього.

10.4. Прийняття політики, особливо фіскальної, політики заробітної плати та соціального захисту, а також поступове досягнення більшої рівності.

10.5. Удосконалити регулювання та моніторинг глобальних фінансових ринків та інституцій, а також посилити впровадження таких правил.

10.6. Забезпечити розширене представництво та право голосу країн, що розвиваються, у процесі прийняття рішень у глобальних міжнародних економічних і фінансових установах із метою отримання більш ефективних, надійних, підзвітних і законних інституцій.

10.7. Сприяти впорядкованій, безпечній, регулярній та відповідальній

міграції і мобільності людей, у тому числі шляхом впровадження спланованої та добре керованої міграційної політики.

10.a. Впроваджувати принцип особливого та диференційованого ставлення до країн, що розвиваються, зокрема найменш розвинених країн, відповідно до угод Світової організації торгівлі.

10.b. Заохочувати офіційну допомогу розвитку та фінансові потоки, включаючи прямі іноземні інвестиції, до держав, де є найбільша потреба, зокрема найменш розвинених країн, африканських країн, малих острівних держав, що розвиваються, і країн, що не мають виходу до моря, відповідно до їхніх національних планів і програм.

10.c. До 2030 року скоротити трансакційні витрати на грошові перекази мігрантів до менш ніж 3 відсотків і ліквідувати коридори грошових переказів із вартістю вище 5 відсотків.

Ціль 11. Зробити міста та населені пункти інклюзивними, безпечними, стійкими та сталими.

11.1. До 2030 року забезпечити всім доступ до адекватного, безпечного та доступного житла і базових послуг, а також модернізувати нетрі.

11.2. До 2030 року забезпечити доступ до безпечних, доступних та стійких транспортних систем для всіх, покращуючи безпеку дорожнього руху, зокрема, шляхом розширення громадського транспорту, приділяючи особливу увагу потребам тих, хто перебуває в уразливому становищі, а також жінок, дітей, осіб із обмеженими можливостями та людей похилого віку.

11.3. До 2030 року посилити інклюзивну та сталу урбанізацію і потенціал для спільного, інтегрованого та сталого планування й управління населеними пунктами в усіх країнах.

11.4. Посилити зусилля захищати та охороняти світову культурну та природну спадщину.

11.5. До 2030 року суттєво зменшити кількість смертей і постраждалих людей, а також суттєво зменшити прямі економічні втрати відносно світового валового внутрішнього продукту, спричинені стихійними лихами, зокрема стихійними лихами, пов'язаними з водою, з акцентом на захист бідних і вразливих груп населення.

11.6. До 2030 року зменшити негативний вплив міст на навколишнє середовище на душу населення, зокрема, приділяючи особливу увагу якості повітря та поводженню з муніципальними й іншими відходами.

11.7. До 2030 року забезпечити загальний доступ до безпечних, інклюзивних та доступних зелених і громадських місць, зокрема для жінок і дітей, людей похилого віку та людей із обмеженими можливостями.

11.a. Підтримувати позитивні економічні, соціальні та екологічні зв'язки між міськими, приміськими та сільськими територіями шляхом зміцнення національного та регіонального планування розвитку.

11.b. До 2020 року значно збільшити кількість міст і населених пунктів, котрі ухвалюють і реалізують інтегровану політику та плани щодо інтеграції,

ефективності використання ресурсів, пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них, стійкості до катастроф, а також забезпечити розробку та впровадження, відповідно до Сендайської рамкової програми щодо зменшення ризику катастроф на 2015–2030 рр., цілісного управління ризиками катастроф на всіх рівнях.

11.с. Підтримка найменш розвинених країн, у тому числі шляхом надання фінансової та технічної допомоги, у будівництві стійких і міцних будівель із використанням місцевих матеріалів.

Ціль 12. Забезпечити стійкі моделі споживання та виробництва.

12.1. Впроваджувати 10-річну рамкову програму сталого споживання та виробництва, вживаючи заходів усіма країнами, причому розвинені країни беруть на себе провідну роль, беручи до уваги розвиток і можливості країн, що розвиваються.

12.2. До 2030 року досягти сталого управління та ефективного використання природних ресурсів.

12.3. До 2030 року вдвічі скоротити глобальні харчові відходи на душу населення на рівні роздрібної торгівлі та споживачів і зменшити втрати їжі вздовж ланцюгів виробництва та постачання, включаючи втрати після збору врожаю.

12.4. До 2020 року досягти екологічно безпечного поводження з хімічними речовинами та всіма відходами протягом усього їхнього життєвого циклу, відповідно до узгоджених міжнародних рамок, і значно зменшити їх викиди в повітря, воду та ґрунт, щоб мінімізувати їхній негативний вплив на здоров'я людини та навколишнє середовище.

12.5. До 2030 року суттєво скоротити утворення відходів шляхом запобігання, скорочення, переробки та повторного використання.

12.6. Заохочувати компанії, особливо великі та транснаціональні компанії, до впровадження стійких практик та інтегрувати інформацію про сталий розвиток у свій цикл звітності.

12.7. Сприяти екологічним практикам державних закупівель відповідно до національної політики та пріоритетів.

12.8. До 2030 року забезпечити, щоб люди всюди мали відповідну інформацію та обізнаність щодо сталого розвитку і способу життя в гармонії з природою.

12.a. Підтримувати країни, що розвиваються, у зміцненні їхнього науково-технічного потенціалу для переходу до більш стійких моделей споживання та виробництва.

12.b. Розвивати, а також запроваджувати інструменти для моніторингу впливу сталого розвитку на сталий туризм, котрий створює робочі місця та просуває місцеву культуру і продукти.

12.c. Раціоналізувати неефективні субсидії на викопне паливо, що призводять до марнотратного споживання, шляхом усунення ринкових спотворень відповідно до національних обставин, у тому числі шляхом

реструктуризації оподаткування та поступового скасування цих шкідливих субсидій там, де вони існують, аби відобразити їхній вплив на навколишнє середовище, повністю враховуючи специфічні потреби та умови країн, що розвиваються, і мінімізувати можливі несприятливі впливи на їхній розвиток так, щоб захистити бідних і постраждали громади.

Ціль 13. Вжити термінових заходів для боротьби зі зміною клімату та її наслідками.*

13.1. Посилення стійкості та здатності до адаптації до небезпек, пов'язаних із кліматом, і природних катаклізмів у всіх країнах.

13.2. Інтеграція заходів щодо зміни клімату в національні політику, стратегії та планування.

13.3. Покращення освіти, підвищення обізнаності та людського й інституційного потенціалу щодо пом'якшення зміни клімату, адаптації та зменшення впливу та раннє попередження.

13.a. Реалізація зобов'язань, взятих розвиненими країнами-учасницями Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, щодо спільної мобілізації 100 мільярдів доларів США щорічно до 2020 року з усіх джерел для задоволення потреб країн, що розвиваються, у контексті значущої дії щодо пом'якшення наслідків та прозорості впровадження, та повного запровадження Зеленого кліматичного фонду шляхом якомога швидшої його капіталізації.

13.b. Сприяти створенню механізмів для підвищення потенціалу для ефективного планування та управління, пов'язаного зі зміною клімату, у найменш розвинених країнах і малих острівних державах, що розвиваються, у тому числі зосереджуючись на жінках, молоді та місцевих і маргіналізованих громадах.

* Визнаючи, що Рамкова конвенція ООН про зміну клімату є основним міжнародним міжурядовим форумом для обговорення глобальної відповіді на зміну клімату.

Ціль 14. Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів для сталого розвитку.

14.1. До 2025 року запобігти та суттєво зменшити забруднення морів усіх видів, зокрема внаслідок наземної діяльності, включаючи морське сміття та забруднення поживними речовинами.

14.2. До 2030 року забезпечити стале управління та захист морських і прибережних екосистем, щоб уникнути значних несприятливих впливів, у тому числі шляхом посилення їхньої стійкості, та вживати заходів для їх відновлення з метою досягнення здорових і продуктивних океанів.

14.3. Звести до мінімуму та усунути наслідки підкислення океану, у тому числі шляхом посиленого наукового співробітництва на всіх рівнях.

14.4. До 2030 року ефективно врегулювати вилов і покласти край надмірному вилову, незаконному, незареєстрованому та нерегульованому рибальству й руйнівним видам рибальства, а також запровадити науково обґрунтовані плани управління, щоб відновити рибні запаси в найкоротші

терміни, принаймні до рівнів, що можуть забезпечити максимальну стійкість популяцій, котра визначена їхніми біологічними характеристиками.

14.5. До 2030 року зберегти принаймні 10 відсотків прибережних і морських районів відповідно до національного та міжнародного законодавства та на основі найкращої доступної наукової інформації.

14.6. До 2030 року заборонити певні форми субсидій на рибальство, що сприяють надлишковій потужності та надмірному вилову риби, скасувати субсидії, що сприяють незаконному, незареєстрованому та нерегульованому рибальству, і утриматися від запровадження нових таких субсидій, визнаючи, що належне та ефективне спеціальне і диференційоване ставлення до країн, що розвиваються, та найменш розвинених країн має стати невід'ємною частиною переговорів Світової організації торгівлі щодо субсидій на рибальство.

14.7. До 2030 року збільшити економічні вигоди для малих острівних держав, що розвиваються, і найменш розвинених країн від сталого використання морських ресурсів, у тому числі за рахунок сталого управління рибальством, аквакультурою та туризмом.

14.a. Збільшувати наукові знання, розвивати дослідницький потенціал і передавати морські технології, беручи до уваги Критерії та Керівні принципи Міжурядової океанографічної комісії щодо передачі морських технологій, щоб покращити здоров'я океану та збільшити внесок морського біорізноманіття в розвиток країн, що розвиваються, зокрема малих острівних держав, що розвиваються, і найменш розвинених країн.

14.b. Забезпечити доступ дрібних кустарних рибалок до морських ресурсів і ринків.

14.c. Покращити збереження та стале використання океанів і їхніх ресурсів шляхом впровадження міжнародного права, як це відображено в UNCLOS, що забезпечує правову основу для збереження та сталого використання океанів та їхніх ресурсів, як згадується в параграфі 158 Майбутнього, котрого ми хочемо.

Ціль 15. Захищати, відновлювати та сприяти сталому використанню наземних екосистем, раціонально управляти лісами, боротися з опустелюванням, а також зупинити та повернути назад деградацію земель та зупинити втрату біорізноманіття.

15.1. До 2020 року забезпечити збереження, відновлення та стале використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем та їхніх послуг, зокрема лісів, водно-болотних угідь, гір і посушливих земель, відповідно до зобов'язань за міжнародними угодами.

15.2. До 2020 року сприяти впровадженню сталого управління усіма типами лісів, зупинити вирубку лісів, відновити деградовані ліси та значно збільшити лісонасадження та лісовідновлення в усьому світі.

15.3. До 2030 року боротися з опустелюванням, відновити деградовані землі та ґрунти, у тому числі землі, що постраждали від опустелювання, посухи та повеней, і прагнути досягти нейтрального впливу на деградацію земель

світу.

15.4. До 2030 року забезпечити збереження гірських екосистем, у тому числі їх біорізноманіття, з метою підвищення їхньої здатності забезпечувати переваги, необхідні для сталого розвитку.

15.5. Вжити термінових і значних заходів для зменшення деградації природних середовищ існування, зупинити втрату біорізноманіття та до 2020 року захистити види, що перебувають під загрозою зникнення, і запобігти їхньому зникненню.

15.6. Сприяти справедливому та рівноправному розподілу вигід від використання генетичних ресурсів та сприяти належному доступу до таких ресурсів, як це погоджено на міжнародному рівні.

15.7. Вжити термінових заходів для припинення браконьєрства та торгівлі охоронюваними видами флори та фауни, а також задоволення незаконних як попиту, так і пропозиції щодо продуктів дикої природи.

15.8. До 2030 року запровадити заходи для запобігання інтродукції та значного зменшення впливу інвазивних чужорідних видів на наземні та водні екосистеми та контролювати або знищити пріоритетні види.

15.9. До 2030 року інтегрувати цінності екосистеми та біорізноманіття в національне та місцеве планування, процеси розвитку, стратегію скорочення бідності.

15.a. Мобілізувати та значно збільшити фінансові ресурси з усіх джерел для збереження та сталого використання біорізноманіття та екосистем.

15.b. Мобілізувати значні ресурси з усіх джерел та на всіх рівнях для фінансування сталого управління лісами та забезпечити належні стимули для країн, що розвиваються, для сприяння такому управлінню, в тому числі для збереження та відновлення лісів.

15.c. Збільшення глобальної підтримки зусиль щодо боротьби з браконьєрством і торгівлею охоронюваними видами, у тому числі шляхом підвищення спроможності місцевих громад шукати можливості сталого існування.

Ціль 16. Сприяти мирним та інклюзивним суспільствам для сталого розвитку, забезпечити доступ до правосуддя для всіх і створити ефективні, підзвітні та інклюзивні інституції на всіх рівнях.

16.1. Значно скоротити всі форми насильства та пов'язану з ними смертність в усьому світі.

16.2. Покласти край жорстокому поводженню, експлуатації, торгівлі та всім формам насильства і тортур щодо дітей.

16.3. Сприяти верховенству права на національному та міжнародному рівнях і забезпечити рівний доступ до правосуддя для всіх.

16.4. До 2030 року суттєво зменшити незаконні фінансові потоки та потоки зброї, посилити відновлення та повернення викрадених активів і боротися з усіма формами організованої злочинності.

16.5. Значно зменшити корупцію та хабарництво в усіх їхніх формах.

16.6. Розвинути ефективні, підзвітні та прозорі установи на всіх рівнях.

16.7. Забезпечити реагування, інклюзивне залучення та представницьке прийняття рішень на всіх рівнях.

16.8. Розширити та зміцнити участь країн, що розвиваються, в інститутах глобального управління.

16.9. До 2030 року надати всім статусу юридичної особи, включаючи реєстрацію народження.

16.10. Забезпечити доступ громадськості до інформації та захистити основні свободи відповідно до національного законодавства та міжнародних угод.

16.a. Зміцнення відповідних національних інституцій, у тому числі через міжнародне співробітництво, для нарощування спроможності на всіх рівнях, зокрема в країнах, що розвиваються, для запобігання насильству та боротьби з тероризмом і злочинністю.

16.b. Сприяти та впроваджувати недискримінаційні закони та політику для сталого розвитку.

Ціль 17. Зміцнити засоби реалізації та активізувати глобальне партнерство для сталого розвитку.

Фінанси

17.1. Посилити мобілізацію внутрішніх ресурсів, у тому числі шляхом міжнародної підтримки країн, що розвиваються, для покращення внутрішньої спроможності збору податків та інших надходжень.

17.2. Розвиненим країнам повністю виконати свої зобов'язання щодо надання офіційної допомоги розвитку, включаючи зобов'язання багатьох розвинених країн досягти цільового показника 0,7 на відсотка ОПР/ВНД для країн, що розвиваються, і від 0,15 до 0,20 відсотка ОПР/ВНД для найменш розвинених країн; Постачальникам ОПР рекомендовано розглянути можливість встановлення цілі щодо надання принаймні 0,20 відсотка ОПР/ВНД найменш розвиненим країнам.

17.3. Мобілізація додаткових фінансових ресурсів для країн, що розвиваються, із багатьох джерел.

17.4. Допомога країнам, що розвиваються, у досягненні довгострокової прийнятності боргу за допомогою скоординованої політики, спрямованої на сприяння борговому фінансуванню, списанню боргу та реструктуризації боргу, у відповідних випадках і допомога у вирішенні питання зовнішньої заборгованості бідних країн із великим боргом для зменшення боргової скрути.

17.5. Прийняття та впровадження режимів заохочення інвестицій для найменш розвинених країн.

17.6. Розширення регіонального та міжнародного співробітництва Північ-Південь, Південь-Південь і тристороннього співробітництва щодо науки, технологій та інновацій і доступу до них, а також розширення обміну знаннями на взаємоузгоджених умовах, у тому числі шляхом покращення координації між існуючими механізмами, зокрема на рівні Організації

Об'єднаних Націй, і за допомогою глобального механізму сприяння технологіям.

17.7. Сприяти розробці, передачі та розповсюдженню екологічно чистих технологій у країни, що розвиваються, на сприятливих умовах, у тому числі на пільгових та преференційних умовах, за взаємною згодою.

17.8. До 2017 року повністю ввести в дію технологічний банк і механізм нарощування науково-технічного та інноваційного потенціалу для найменш розвинених країн і розширити використання сприятливих технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій.

17.9. Посилити міжнародну підтримку впровадження ефективного та цілеспрямованого нарощування потенціалу в країнах, що розвиваються, для підтримки національних планів реалізації усіх цілей сталого розвитку, в тому числі шляхом співпраці Північ-Південь, Південь-Південь і тристоронньої співпраці.

Торгівля

17.10. Сприяти універсальній, заснованій на правилах, відкритій, недискримінаційній і справедливій багатосторонній торговій системі в межах Світової організації торгівлі, в тому числі шляхом завершення переговорів відповідно до її Порядку денного розвитку в Досі.

17.11. Значно збільшити експорт країн, що розвиваються, зокрема, з метою подвоєння частки найменш розвинених країн у світовому експорті до 2030 року.

17.12. Своєчасне впровадження безмитного та неквотованого доступу до ринку на тривалій основі для всіх найменш розвинених країн відповідно до рішень Світової організації торгівлі, в тому числі шляхом забезпечення преференційних правил походження, що застосовуються до імпорту з найменш розвинених країн та є прозорими та простими і сприяють полегшенню доступу до ринку.

Системні проблеми

Політика та інституційна узгодженість

17.13. Підвищити глобальну макроекономічну стабільність, у тому числі шляхом координації та узгодженості політики.

17.14. Підвищити узгодженість політики для сталого розвитку.

17.15. Поважати політичний простір і лідерство кожної країни для встановлення та впровадження політики щодо викорінення бідності та сталого розвитку.

Партнерство з багатьма зацікавленими сторонами

17.16. Поглибити глобальне партнерство для сталого розвитку, доповнене партнерством із багатьма зацікавленими сторонами, що мобілізують і обмінюються знаннями, досвідом, технологіями та фінансовими ресурсами, щоб підтримати досягнення цілей сталого розвитку в усіх країнах, зокрема в країнах, що розвиваються.

17.17. Заохочувати та сприяти ефективним державному, державно-

приватному видам партнерства та партнерству з громадянським суспільством, спираючись на досвід і стратегії ресурсного партнерства.

Дані, моніторинг і звітність

17.18. До 2030 року посилити підтримку розвитку потенціалу країн, що розвиваються, у тому числі найменш розвинених країн і малих острівних держав, що розвиваються, щоб значно збільшити доступність високоякісних, своєчасних і надійних даних, дезагредованих за доходом, статтю, віком, расою, етнічною приналежністю, міграційним статусом, наявністю інвалідності, географічним розташуванням та іншими характеристиками, що мають відношення до національного контексту.

17.19. До 2030 року спиратися на існуючі ініціативи для розробки вимірювань прогресу в сталому розвитку, що доповнюють валовий внутрішній продукт, і підтримувати розбудову статистичного потенціалу в країнах, що розвиваються.

Засоби реалізації та Глобальне партнерство

60. Ми підтверджуємо нашу рішучу відданість повній реалізації цього нового порядку денного. Ми усвідомлюємо, що не зможемо досягти наших амбітних Цілей і завдань без активізації і розширення Глобального партнерства та порівняно амбітних засобів реалізації. Відновлене Глобальне партнерство сприятиме інтенсивній глобальній участі в підтримці реалізації всіх цілей і завдань, об'єднуючи уряди, громадянське суспільство, приватний сектор, систему Організації Об'єднаних Націй та інших учасників і мобілізуючи всі наявні ресурси.

61. Цілі та завдання Порядку денного стосуються засобів, необхідних для реалізації наших колективних амбіцій. Засоби реалізації цілей у межах кожної ЦСР і Цілей 17, що згадуються вище, є ключовими для реалізації нашого Порядку денного та мають таке саме значення, як і інші Цілі та завдання. Ми надамо їм рівний пріоритет у наших зусиллях із впровадження та в системі глобальних показників для моніторингу нашого прогресу.

62. Цього Порядку денного, включно з ЦСР, можна досягти в межах відновленого глобального партнерства для сталого розвитку, підкріпленого конкретною політикою та діями, викладеними в Аддіс-Абебській програмі дій, що є невід'ємною частиною Порядку денного для сталого розвитку до 2030 року. Аддіс-Абебська програма дій підтримує, доповнює та допомагає контекстуалізувати засоби реалізації цілей Порядку денного до 2030 року. Вони стосуються внутрішніх державних ресурсів, внутрішнього та міжнародного приватного бізнесу та фінансів, міжнародного співробітництва в галузі розвитку, міжнародної торгівлі як двигуна розвитку, боргу та стійкості боргу, вирішення системних проблем науки, технологій, інновацій та нарощування потенціалу, а також даних, моніторингу і подальшого спостереження.

63. У центрі наших зусиль будуть узгоджені національні стратегії сталого розвитку, що підтримуються інтегрованими національними межами

фінансування. Ми повторюємо, що кожна країна несе головну відповідальність за свій власний економічний і соціальний розвиток і що роль національної політики та стратегій розвитку неможливо переоцінити. Ми поважатимемо політичний простір і лідерство кожної країни для реалізації політики викорінення бідності та сталого розвитку, залишаючись у межах відповідних міжнародних правил та зобов'язань. У той же час національні зусилля з розвитку повинні підтримуватися сприятливим міжнародним економічним середовищем, включаючи узгоджену та взаємопідтримуючу світову торгівлю, валютну та фінансову системи, а також посилене глобальне економічне управління. Крім того, є критично важливими процеси розробки та сприяння доступності відповідних знань і технологій у всьому світі, а також нарощування потенціалу. Ми зобов'язуємося підтримувати узгодженість політики та сприятливе середовище для сталого розвитку на всіх рівнях і всіма учасниками, а також відроджувати глобальне партнерство для сталого розвитку.

64. Ми підтримуємо реалізацію відповідних стратегій і програм дій, включно зі Стамбульською декларацією та Програмою дій, Шляхом прискорених механізмів дій SIDS (CAMOA), Віденською програмою дій для країн, що не мають виходу до моря, на десятиліття 2014–2024 рр., і підтверджуємо важливість підтримки Порядку денного Африканського Союзу до 2063 року та програми Нового партнерства для розвитку Африки (НЕПАД), що є невід'ємною частиною нового Порядку денного. Ми визнаємо головною проблемою досягнення міцного миру та сталого розвитку в країнах у конфліктних та постконфліктних ситуаціях.

65. Ми визнаємо, що країни із середнім рівнем доходу все ще стикаються зі значними проблемами для досягнення сталого розвитку. Для того, щоб забезпечити збереження досягнень, що є наявними на сьогодні, слід збільшити зусилля щодо вирішення поточних проблем шляхом обміну досвідом, покращення координації та розширення цілеспрямованої підтримки Системи розвитку ООН, міжнародних фінансових установ, регіональних організацій та інших зацікавлених сторін.

66. Ми підкреслюємо, що для всіх країн державна політика, мобілізація та ефективне використання внутрішніх ресурсів, що підкреслюється принципом національної власності, є ключовими для нашого спільного прагнення до сталого розвитку, включаючи досягнення цілей сталого розвитку. Ми визнаємо, що внутрішні ресурси, перш за все, створюються економічним зростанням, котре підтримується сприятливим середовищем на всіх рівнях.

67. Приватна підприємницька діяльність, інвестиції та інновації є основними рушійними силами продуктивності, інклюзивного економічного зростання та створення робочих місць. Ми визнаємо різноманітність приватного сектора, починаючи від мікропідприємств і закінчуючи кооперативами та транснаціональними корпораціями. Ми закликаємо всі

підприємства застосувати власні творчість та інновації для вирішення проблем сталого розвитку. Ми сприятимемо розвитку динамічного та добре функціонуючого бізнес-сектору, водночас захищаючи трудові права та стандарти навколишнього середовища й охорони здоров'я згідно з відповідними міжнародними стандартами і угодами, а також іншими поточними ініціативами у цих сферах, такими як Керівні принципи бізнесу та прав людини та стандарти праці МОП, Конвенція про права дитини та ключові багатосторонні екологічні угоди для сторін цих угод.

68. Міжнародна торгівля є двигуном інклюзивного економічного зростання та скорочення бідності, а також фактором сприяння сталому розвитку. Ми продовжуватимемо просувати універсальну, засновану на правилах, відкриту, прозору, передбачувану, інклюзивну, недискримінаційну та справедливу багатосторонню торговельну систему в межах Світової організації торгівлі (СОТ), а також суттєву лібералізацію торгівлі. Ми закликаємо всіх членів СОТ подвоїти власні зусилля для якнайшвидшого завершення переговорів щодо Порядку денного розвитку Дохи. Ми надаємо великого значення забезпеченню розвитку потенціалу, пов'язаного з торгівлею, для країн, що розвиваються, включаючи країни Африки, найменш розвинені країни, країни, що не мають виходу до моря, що розвиваються, малі острівні держави, що розвиваються, і країни із середнім рівнем доходу, у тому числі для сприяння регіональній економічній інтеграції та взаємозв'язку.

69. Ми визнаємо необхідність надання допомоги країнам, що розвиваються, у досягненні довгострокової прийнятності боргу шляхом узгодженої політики, спрямованої на сприяння борговому фінансуванню, списанню боргу, реструктуризації боргу та раціональному управлінню боргом, у відповідних випадках. Багато країн залишаються вразливими до боргових криз, а деякі перебувають у розпалі кризи, зокрема низка найменш розвинених країн, малі острівні держави, що розвиваються, і деякі розвинені країни. Ми знову наголошуємо, що боржники та кредитори повинні працювати разом, щоб запобігти проблемам із заборгованістю або вирішити їх. Підтримання прийнятної рівня боргу є відповідальністю країн-позичальників; однак ми визнаємо, що кредитори також зобов'язані надавати позики у такий спосіб, щоб це не підривало стійкість боргу країни.

70. Цим ми запускаємо Механізм сприяння технологіям, що був створений Аддіс-Абебською програмою дій, для підтримки цілей сталого розвитку. Механізм сприяння технологіям базуватиметься на співпраці багатьох зацікавлених сторін між державами-членами, громадянським суспільством, приватним сектором, науковою спільнотою, установами ООН та іншими зацікавленими сторонами і складатиметься з: міжвідомчої робочої групи ООН з науки, технологій та інновацій для ЦСР, спільного багатостороннього форуму з питань науки, технологій та інновацій для ЦСР та онлайн-платформи.

- Міжвідомча цільова група Організації Об'єднаних Націй з науки,

технологій та інновацій для ЦСР сприятиме координації, узгодженості та співпраці в межах системи ООН у питаннях, пов'язаних з НТІ, посилюючи синергію та ефективність, зокрема, для посилення ініціатив із розбудови потенціалу. Цільова група спиратиметься на наявні ресурси та працюватиме з 10 представниками громадянського суспільства, приватного сектору, наукового співтовариства, щоб підготувати зустрічі Багатостороннього форуму з питань науки, технологій та інновацій для ЦСР, а також у розробці і впровадженні онлайн-платформи, включаючи з підготовкою пропозицій щодо модальностей Форуму та онлайн-платформи. 10 представників будуть призначені Генеральним секретарем на два роки.

- Онлайн-платформа використовуватиметься для створення комплексного відображення та слугуватиме шлюзом для інформації про існуючі ініціативи, механізми та програми НТІ всередині та за межами ООН. Онлайн-платформа полегшить доступ до інформації, знань і досвіду, а також передового досвіду та отриманих уроків щодо ініціатив та політики сприяння ІПСШ. Онлайн-платформа також сприятиме поширенню відповідних наукових публікацій відкритого доступу, створених у всьому світі. Онлайн-платформа буде розроблена на основі незалежної технічної оцінки, що враховуватиме найкращі практики та уроки, отримані з інших ініціатив, як усередині ООН, так і за її межами, щоб переконатися, що вона доповнює, полегшує доступ до , та надати адекватну інформацію про існуючі платформи НТІ.

- Багатосторонній форум із наукових технологій та інновацій для ЦСР буде скликатися раз на рік протягом двох днів для обговорення співпраці в галузі НТІ навколо тематичних сфер для реалізації ЦСР, збираючи всі відповідні зацікавлені сторони для активного внеску в їхню сферу знань. Форум забезпечить місце для сприяння взаємодії, пошуку партнерів та встановлення мереж між відповідними зацікавленими сторонами та партнерством багатьох зацікавлених сторін із метою виявлення та вивчення технологічних потреб і прогалин, у тому числі щодо наукового співробітництва, інновацій та розвитку потенціалу, а також для того, щоб допомогти сприяти розробці, передачі та поширенню відповідних технологій для ЦСР. Засідання Форуму будуть скликані Президентом ЕКОСОП перед засіданням політичного форуму високого рівня під егідою ЕКОСОП або, як альтернатива, разом із іншими форумами чи конференціями, залежно від обставин, беручи до уваги тему, що буде розглядатися, та на основі співпраці з організаторами інших форумів чи конференцій. На засіданнях Форуму співгодуватимуть дві держави-члени, а результатом буде підсумок обговорень, розроблений двома співголовами, як внесок у засідання Політичного форуму високого рівня в такому контексті: огляд виконання Порядку денного розвитку на період після 2015 року, враховуючи тему, що розглядається, та на основі співпраці з організаторами інших форумів чи конференцій.

• На засіданнях Форуму високого рівня зацікавлених сторін буде подано резюме Форуму зацікавлених сторін. Теми для наступного багатостороннього форуму з наукових технологій та інновацій для ЦСР будуть розглянуті на політичному форумі високого рівня зі сталого розвитку, з огляду на внески експертів Цільової групи.

71. Ми повторюємо, що цей Порядок денний і Цілі та завдання сталого розвитку, включаючи засоби реалізації, є універсальними, неподільними та взаємопов'язаними.

Подальше спостереження та огляд

72. Ми зобов'язуємося брати участь у систематичному контролі та перегляді виконання цього Порядку денного протягом наступних п'ятнадцяти років. Надійна, добровільна, ефективна, прозора та інтегрована система подальших дій та огляду, що базується на участі, зробить життєво важливий внесок у впровадження та допоможе країнам максимізувати та відстежувати прогрес у виконанні цього Порядку денного, аби гарантувати, що ніхто не залишиться осторонь.

73. Діючи на національному, регіональному та глобальному рівнях, цей Порядок денний сприятиме підзвітності перед нашими громадянами, підтримуватиме ефективне міжнародне співробітництво у його досягненні та сприятиме обміну передовим досвідом і взаємному навчанню. Він мобілізує підтримку для подолання наявних спільних проблем і виявлення нових. Оскільки це універсальний порядок денний, будуть важливими взаємна довіра та розуміння між усіма націями.

74. Процеси подальших заходів та перегляду на всіх рівнях керуватимуться такими принципами:

а. Вони будуть добровільними та здійснюватимуться під керівництвом країн, враховуватимуть різні національні реалії, можливості та рівні розвитку та поважатимуть політичний простір і пріоритети. Оскільки національна відповідальність є ключовою для досягнення сталого розвитку, результати процесів на національному рівні будуть основою для переглядів на регіональному та глобальному рівнях, зважаючи на те, що глобальний огляд базуватиметься, насамперед, на національних офіційних джерелах даних.

б. Вони відстежуватимуть прогрес у реалізації універсальних цілей і завдань, включно із засобами реалізації, в усіх країнах у спосіб, що поважає їх універсальний, інтегрований і взаємопов'язаний характер та три виміри сталого розвитку.

с. Вони зберігатимуть довгострокову орієнтацію, визначатимуть досягнення, проблеми, прогалини і критичні фактори успіху та підтримуватимуть країни у прийнятті обґрунтованого політичного вибору. Вони допоможуть мобілізувати необхідні засоби реалізації та партнерства, сприятимуть пошуку рішень і найкращих практик, а також координації та ефективності системи міжнародного розвитку.

д. Вони будуть відкритими, інклюзивними, залученням і прозорими для

всіх людей і підтримуватимуть звітність усіх відповідних зацікавлених сторін.

е. Вони будуть орієнтовані на людей, чутливі до гендерних питань, поважатимуть права людини та приділятимуть особливу увагу найбільш вразливим, найуразливішим і тим, хто найбільше відстає.

ф. Вони спиратимуться на існуючі платформи та процеси, уникатимуть дублювання та відповідатимуть національним обставинам, можливостям, потребам і пріоритетам. Вони розвиватимуться з часом, беручи до уваги нові проблеми та розробку нових методологій, і мінімізують навантаження на національні адміністрації щодо звітності.

г. Вони будуть суворими та базуватимуться на доказах, що спиратимуться на оцінки, проведені країнами, і дані, що є високоякісними, доступними, своєчасними, надійними та дезагрегованими за доходом, статтю, віком, расою, етнічною приналежністю, міграційним статусом, інвалідністю та географічним розташуванням тощо. Характеристики, актуальні в національному контексті.

і. Вони вимагатимуть посилення підтримки у нарощуванні потенціалу для країн, що розвиваються, включно зі зміцненням національних систем даних і програм оцінки, особливо в африканських країнах, НРС, МОРАГ і РСНВМ, а також у країнах із середнім рівнем доходу.

і. Вони отримають користь від активної підтримки системи ООН та інших багатосторонніх установ.

75. Досягнення цілей і завдань буде перевірено та переглянуто за допомогою набору глобальних показників. Вони будуть доповнені індикаторами на регіональному та національному рівнях, що будуть розроблені державами-членами, на додаток до результатів роботи, проведеної для розробки базових показників для тих цілей, де національні та глобальні базові дані ще не існують. Глобальна структура індикаторів, що буде розроблена Міжвідомчою та експертною групою з індикаторів ЦСР, буде погоджена Статистичною комісією ООН до березня 2016 року, а потім ухвалена Економічною та соціальною радою й Генеральною Асамблеєю відповідно до існуючих мандатів. Ця структура буде простою, але надійною, охоплюватиме всі ЦСР і завдання, в тому числі щодо засобів реалізації, і збереже політичний баланс, інтеграцію та амбіції, що містяться в ній.

76. Ми будемо підтримувати країни, що розвиваються, особливо африканські країни, НРС, МОРАГ і РВНМ, у посиленні потенціалу національних статистичних відомств і систем даних для забезпечення доступу до високоякісних, своєчасних, надійних і дезагрегованих даних. Ми сприятимемо прозорому та підзвітному розширенню належного співробітництва між державним і приватним секторами, щоб використовувати внесок широкого спектра даних, у тому числі даних спостереження Землі та геопросторової інформації, забезпечуючи при цьому національну відповідальність за підтримку та відстеження прогресу.

77. Ми зобов'язуємося повною мірою брати участь у проведенні

регулярних і всеосяжних оглядів прогресу на субнаціональному, національному, регіональному та глобальному рівнях. Наскільки це можливо, ми будемо спиратися на існуючу мережу установ і механізмів спостереження та перевірки. Національні звіти дозволять оцінити прогрес і визначити проблеми на регіональному та глобальному рівнях. Разом із регіональними діалогами та глобальними оглядами вони інформуватимуть про рекомендації щодо подальших дій на різних рівнях.

Національний рівень

78. Ми заохочуємо всі держави-члени якомога швидше розробити амбітні національні заходи щодо загальної реалізації цього Порядку денного. Вони можуть підтримати перехід до ЦСР і спиратися на існуючі інструменти планування, такі як національний розвиток і стратегії сталого розвитку, якщо це доречно.

79. Ми також заохочуємо держави-члени проводити регулярні та інклюзивні огляди прогресу на національному та субнаціональному рівнях, що очолюються та керуються країнами. Такі огляди повинні спиратися на внески корінних народів, громадянського суспільства, приватного сектора та інших зацікавлених сторін відповідно до національних обставин, політики та пріоритетів. Національні парламенти та інші інституції також можуть підтримати ці процеси.

Регіональний рівень

80. Подальші дії та огляд на регіональному та субрегіональному рівнях можуть, у відповідних випадках, надати корисні можливості для спільного навчання, у тому числі шляхом добровільних оглядів, обміну передовим досвідом та обговорення спільних цілей. Щодо цього ми вітаємо співпрацю регіональних і субрегіональних комісій та організацій. Інклюзивні регіональні процеси спиратимуться на огляди на національному рівні та сприятимуть подальшим діям і огляду на глобальному рівні, зокрема на Політичному форумі високого рівня зі сталого розвитку (HLPF).

81. Визнаючи важливість розвитку існуючих механізмів подальшої діяльності та перегляду на регіональному рівні і надання належного простору для політики, ми заохочуємо всі держави-члени визначити найбільш прийнятний регіональний форум для участі. Регіональні комісії ООН заохочуються продовжувати підтримку держав-членів щодо цього.

Світовий рівень

82. ПФВУ відіграватиме центральну роль у нагляді за мережею процесів подальшої діяльності та перегляді на глобальному рівні, працюючи узгоджено з Генеральною Асамблеєю, ЕКОСОП та іншими відповідними органами і форумами відповідно до існуючих мандатів. Це сприятиме обміну досвідом, включно з успіхами, проблемами та отриманими уроками, а також забезпечуватиме політичне керівництво, керівництво та рекомендації для подальших дій. Це сприятиме загальносистемній узгодженості та координації політики сталого розвитку. Він повинен гарантувати, що Порядок денний

залишається актуальним і амбітним, та повинен зосереджуватися на оцінці прогресу, досягнень і викликів, із якими стикаються розвинені країни і країни, що розвиваються, а також на нових проблемах, що виникають. Будуть створені ефективні зв'язки з механізмами подальшої діяльності та перегляду всіх відповідних конференцій і процесів ООН.

83. Подальші дії та перегляд на Форумі високого рівня інформуватимуться про щорічний звіт про досягнення ЦСР, що готуватиметься Генеральним секретарем у співпраці з системою ООН на основі глобальної системи показників і даних, отриманих національними статистичними системами, та інформації, зібраної на регіональному рівні. Форум високого рівня також отримуватиме інформацію з Глобального звіту про сталий розвиток, що посилить взаємодію між наукою та політикою та може стати надійним інструментом, заснованим на фактичних даних, для підтримки політиків у просуванні викорінення бідності та сталого розвитку. Ми запрошуємо Президента ЕКОСОП провести процес консультацій щодо обсягу, методології та періодичності звіту, а також його зв'язку зі звітом про хід досягнення ЦСР, результати якого мають бути відображені в міністерській декларації сесії Форуму високого рівня у 2016 році.

84. FLPF під егідою ECOSOC проводить регулярні перегляди відповідно до Резолюції 67/290. Перегляди будуть добровільними, але заохочуватимуть звітування й охоплюватимуть розвинені країни та країни, що розвиваються, а також відповідні установи ООН та інші зацікавлені сторони, зокрема громадянське суспільство та приватний сектор. Вони мають проводитися під керівництвом держави із залученням міністерств та інших відповідних учасників високого рівня. Вони повинні забезпечувати платформу для партнерства, в тому числі шляхом участі основних груп та інших відповідних зацікавлених сторін.

85. Тематичні огляди прогресу в досягненні Цілей сталого розвитку, включно з наскрізними питаннями, також відбуватимуться на Форумі високого рівня. Вони будуть підтримуватися переглядами функціональних комісій ЕКОСОП та інших міжурядових органів і форумів, що мають відображати комплексний характер цілей, а також взаємозв'язки між ними. Вони залучатимуть усіх відповідних зацікавлених сторін і, де це можливо, додаватимуться до циклу Форуму високого рівня та узгоджуватимуться з ним.

86. Ми вітаємо, як зазначено в Аддіс-Абебській програмі дій, цілеспрямовані подальші дії та перегляд результатів Фінансування розвитку, а також усі засоби реалізації ЦСР, що інтегровані в систему подальших дій та огляду цього Порядку денного. Міжурядові погоджені висновки та рекомендації щорічного Форуму ЕКОСОП з фінансування розвитку будуть враховані в загальній подальшій діяльності та огляді виконання цього Порядку денного на Форумі високого рівня.

87. Організуюючи кожні чотири роки зустрічі під егідою Генеральної Асамблеї, ФПВУ забезпечуватиме політичне керівництво високого рівня щодо

Порядку денного та його впровадження, визначатиме прогрес і нові проблеми та мобілізуватиме подальші дії для прискорення впровадження. Наступний Форум високого рівня під егідою Генеральної Асамблеї відбудеться у 2019 році, таким чином, буде скинутий цикл засідань, щоб максимально підвищити узгодженість із процесом чотирирічного комплексного огляду політики.

88. Ми також наголошуємо на важливості загальносистемного стратегічного планування, впровадження та звітування з метою забезпечення узгодженої та комплексної підтримки реалізації нового Порядку денного системою розвитку ООН. Відповідні керівні органи повинні вжити заходів для перегляду такої підтримки реалізації та звітувати про прогрес і перешкоди. Ми вітаємо поточні діалоги ЕКОСОП щодо довгострокового позиціонування системи розвитку ООН і сподіваємося на вживання відповідних заходів щодо цих питань.

89. Форум на високому рівні підтримуватиме участь основних груп та інших відповідних зацікавлених сторін у подальших діях та процесах перегляду відповідно до Резолюції 67/290. Ми закликаємо цих учасників звітувати про свій внесок у реалізацію Порядку денного.

90. Ми просимо Генерального секретаря, консультуючись із державами-членами, підготувати доповідь для розгляду на 70-й сесії Генеральної Асамблеї в межах підготовки до зустрічі Форуму високого рівня у 2016 році, у якій окреслити важливі віхи на шляху до узгодженого, ефективного та всеосяжного слідування. підготовка та перегляд на глобальному рівні. Цей звіт має містити пропозицію щодо організаційних заходів для державних перевірок на Форумі високого рівня під егідою ECOSOC, включно з рекомендаціями стосовно добровільних інструкцій щодо спільного звітування. Він має роз'яснити інституційні обов'язки та надати вказівки щодо щорічних тем, послідовності тематичних оглядів та варіантів періодичних оглядів для Форуму високого рівня.

91. Ми підтверджуємо нашу непохитну відданість досягненню цього Порядку денного та повному використанню його для зміни нашого світу на краще до 2030 року.

Навчальне видання

**Шевченко Сергій Олексійович
Сидоренко Наталія Сергіївна
Липовська Наталія Анатоліївна**

**ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ
ТА СТАЛІЙ РОЗВИТОК**

Навчальний посібник

Редактори, оригінал-макет –
Є. В. Коваленко-Марченкова, А. В. Самотуга
Редактор *О. Ю. Чижевська*

Підп. до друку 07.06.2023. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 20,00. Обл.-вид. арк. 21,50. Тираж – 40 прим. Зам. № 05/23-нп

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018